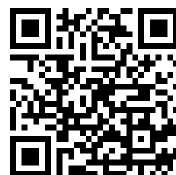
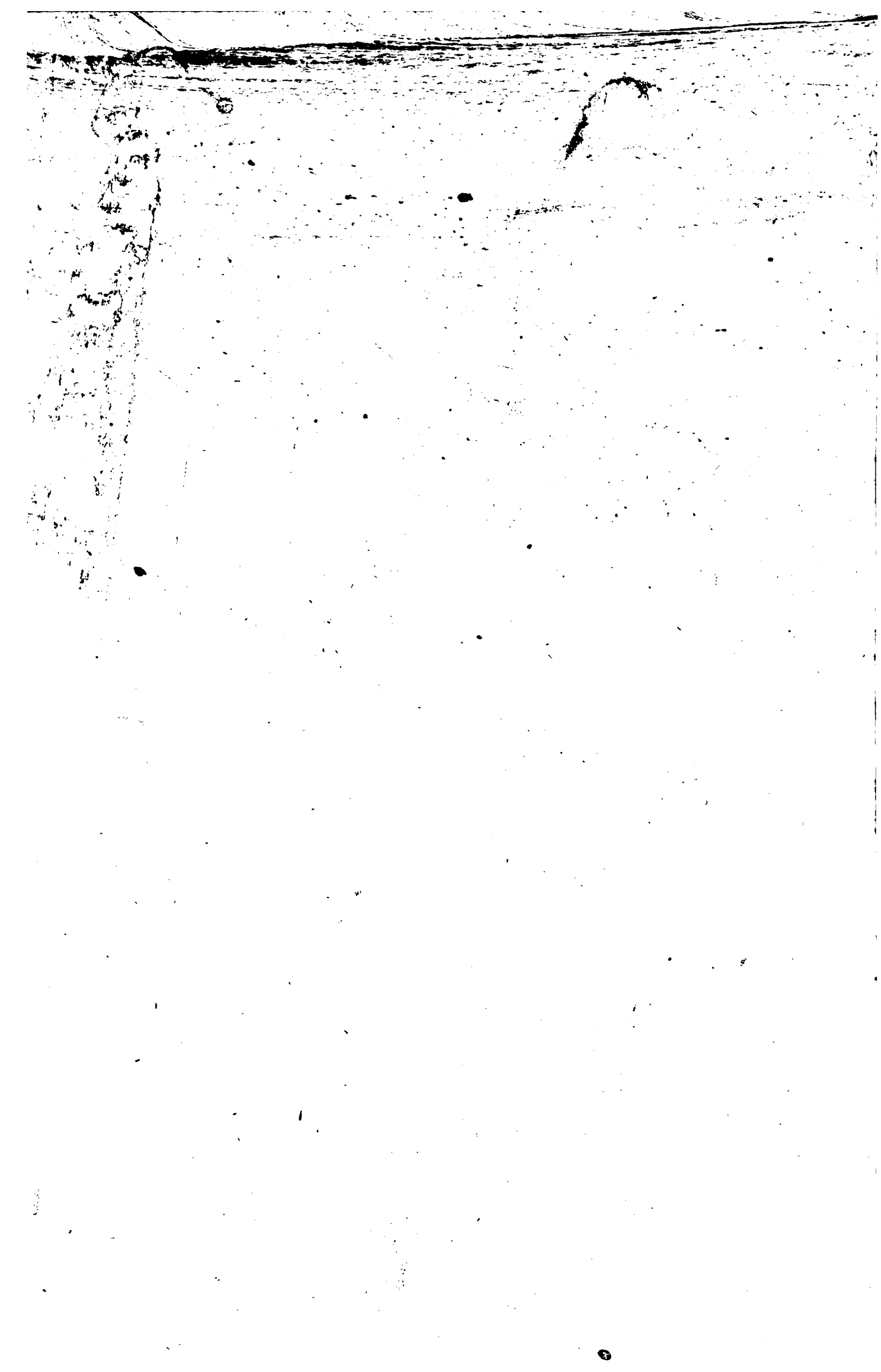

109. D. 21.
Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z225012504

ISTOČNO PITANJE

i

HRVATI.

Historično-pràvna razprava.

„. . quorum meminisse iuvabit.“
Emman. Alvari.

Spisao

Evgenij Kvatèrnik.

STRANA DRUGA.

U Zagrebu 1868.

Na prodaji u knjižari Svetozara Galca.

Štamparna Dragutina Albrechta.

STRANA DRUGA.

DOBA SARACENO-BUGARSKO.

Uvod

u dobu

saraceno-bugaro-tataro-tursku, s istočnoga gledišta uzetu.

Prokrčiv si, ne malim trudom, u prvoj strani nazočnoga književnoga poduzetja, nesgodom vremenah i nastojanjem — hotomičnim ili nehotičnim — ljudih, zastrti i zarašćeni put istine; koji ima voditi naš narod k jasnijoj i sretnijoj budućnosti s istočne strani; to jest: ustanovivši si razvitkom dobe persijsko-obarske, naprama rimskomu carstvu smatrane u obće, a navlastito na koliko je ta doba i na naš narod na jugu, tamo od prvih početakah njegovih, uticala i uplivala; izhodište, i kanoti temelj svoj daljnjoj razpravi **istočnoga pitanja**: od sada unapried moći ćemo se udobnije i sigurnije gibati; težeći, kroz valove viekovah, k preduzetoj si svrsi.

Jer nalik onomu, koji bi imao prodrieti kroz kakovu, donle neprobušenu, gušćaru, u razvijajući se pred njim divni kraj; po kojem se može putnik, mjesto naporah, plandujući i pjevajući napried kretati: tako i mi, razbivši, njekim načinom, prve tmine i zaprieke, koje su davna minulost i novije nesgode med nas i davne predje naše nagomilale: prelazimo tim na obdjelanije polje; gdje nam mogućim postaje udobnije se baniti, sljedeć stope praotacah naših viek po viek; doprievši tako tja u naša vremena.

Ali upravo s toga, što nam je sad stupiti na obdjelanije polje, i što je ono kamo li zamašnijega obsjega; morati ćemo ga, da prije k željenoj svrsi dospiemo, više proljeteti, nego li se njim prošetati: jer zadaća ovoga poduzetja nemože biti druga, ako ne pokazati samo čitatelju, s istočne strani, liepe izglede, partije, kraje i predjele; ali pokazati mu jih ipak tako: da on sva, pokazana mu, sbilja i pregledati uzmogne; da se tako osvjedoči ob istinitosti slikah, a ne da su one varavost (mirage). Tim pako mislimo

mi u čitatelju potaknuti volju i želju i potanje upoznati se sa svakom pojedinom strančicom ogromnoga toga predjela; tomu pako može se zadovoljiti jedino obsježnijim povjestnim nastojanjem.

U istinu, naša zadaća ovdje jest, prepeljati čitatelja kroz sve faze istočnoga pitanja, tamo od dana smrti cara Heraklija starijega, sve do Parižkoga mira od godine 1856.; dakle kroz više od dvanajst viekovah. Svatko će indi uviditi, da kad bi htjeli obsježnije tolika stolietja pretresti; morali bi pisati čitave knjige: zadaća, koju ostavljamo drugoj sgodi.

Ništ nemanje, mi ćemo ipak i u toj strani spisa našega vierni ostati svim onim načelom, koja smo sljedili i dosada; to jest: savjestno bilježimo dobre ili zle sgode, ticale se one našega ili tudjih narodah; — sve glavne momente, a osobito odlučujuće, vjerno iztičemo; — posljedke i posljedice činah i dogodjajah svagdje naglasujemo; to jest: pokazujemo na to, kako su se dogodjaji jedan iz drugoga razvijali, a tomu i uzroke tražimo; — napokon, uviek ćemo ono, što uztvrdimo i povjestnimi spomenici podkriepljivati, a ogradjujemo se samo istočnimi spomenici, kako no to i dosada činismo. — Kritičke opazke bilježimo izvan teksta.

Kao što smo, dakle, obzirom na razpravljanu dobu persijsko-obarsku postavili neoborivi i viečni **temelj** pitanju istočno-hrvatskomu: to nam je sad, razpravljajući sljedeće daljnje dobe, na tom temelju i **dograditi** sgradu takovu; koja će pomoćju Viečne pravice — jer se na pràvu i istini osniva — odoljeti svim vihrom i nepogodam budućih takodjer stolietjah i naraštajah. Jer dajte, da se narod hrvatski upozna i sàm sebe, i pràva svoja na sve strani, gdje- i kako god on bivstvovao; činte, da poštuje tudje i nevriedja nikoga, koji njemu neprieči ili neprieti: pa blagoslov i zaštita Svamogućega nikada ga minuti neće!

Bože, obrani Tvoje Hrvate, koje si ne jednom odredio biti branitelji svega, što je liepo i uzvišeno: hristjanstva, obće slobode i civilizacije!

Odsjek prvi.

Istočno-europejsko pitanje „i Hrvati“ za vladanja nasljednikah Heraklijevih u VII. i VIII. vieku. — Odnošaji Byzanta spram Hrvatah, Saracenah i Bugarah.

I. Stanje carstva rimskoga po smrti Heraklija starijega. — Napriedovanja Saracenah, i odnošaji Hrvatah naprama njih i rimskomu carstvu do provala Bugarah u grčke zemlje.

(*Od godine 641 do 678.*)

Napomenuli smo, završujući vladanje cara Heraklija, da je on ostavio carstvo u isto takovoj biedi i nevolji, u kakovoj ga je i našao: zlo začeo, gorje dovršio! Hrvati bo, spokoriv Obre, poslje godine 626. niti se više varati, niti upotriebljivati nisu dali u byzantinske svrhe!

U istinu, vanjski nepriatelji, zmožniji nego ikad, čine trepetati carstvo; snutra, ono razdvojeno leži, i opet krvareće s gradjanskih bojevah!

Dosada smo sljedili u razpravi našoj, kao provodiće, Pisidu i Nicefora; nadopunjivajući jih samo ili razjasnjivajući drugimi spomenici. — Pisida nas s godinom 628. ostavlja; preostaje nam još Nicefor, kojemu dodavamo za drugá, unapried, suvremenoga mu pisca Theophanesa *; da tako čim podpuniju i točniju sliku stvarih postignemo, služeći se najbližjimi dogodjajem svjedoci.

---

* Carigradjanin; sin bogatih roditeljah, i akoprem oženjen, ipak se brzo odluči, u sporazumku sa suprugom, odreći se svieta i oba stupe u manastir; on se zakaludjeri u samostanu Polychronius, na brdu Singrianskom. — Bio je Theophanes suvremenik sv. Nicefora, Patr. carigradskoga. Pod vladanjem Lava Armenca Iconomacha uplete se i on u borbe crkvene, s kojih je (t. j. kipopoklonstva radi) gorelo rimsko carstvo; kriepko se protustavi rečenomu vladaru i njegovim krivovjernim namjeram. Česa radi dade ga Lav staviti na muke, da ga prisili odustati od pravoslavja; i poslje

Ako je već sama Persija bila, do godine 629., strah i trepet po rimsko carstvo: kako su tek morali **Saraceni** (po piscih i **Arabi** nazivani) te strahe povećati; odkad su, još za živa Heraklija (g. 640.), navaliv junački na Persiju, napokon i ovu toli silnu državu lišili samostalnosti, i pod svoju ju vlast podjarmili. *

Spojena ovako Persija s Arabijom pod jednom tè istom vladom, dvostruko je zagrozila Byzantu; koji, mjesto da je u oči takovih spremanjah na Istoku, u nutrnjoj slozi i miru nastojao skupljati sile, kako da njimi odoli prietećim pogibeljim: taj grad krvlju gradjanskom okvasuje neprestano ulice svoje! — Nije za-

---

bi bio dvie godine utamničen, bude napokon prognan u zatočenje, u otok Samotrački, gdje je 23ti dan ondašnjeg boravljenja, ovaj sviet boljim zamienio.

Žalibog, da je kao povjestnik pretjerani Byzantinac. Svagdje krije istinu, gdje bi ova mogla nahuditi imenu, dostojanstvu ili probitkom domovine ili sugradjanah njegovih! Kad nebi imali drugih spomenikah, slabo bi po njem poznavali crne točke starije povjesti byzantinske. — U tom duhu pišući, zamučao je on, što se n. p. Slovenah tiče, sve sloveno-byzantinske dogodjaje, jedan jedini izuzamši; to jest, zamučao je mnogobrojne provale Slovenah sa dugotrajnoga vladanja Justiniana I., Justina II., i Tiberija sbivše se; s kojih ipak poviest byzantinska obiljuje. Tim istim duhom nadahnut, zamučao je on ne samo borbe Hrvatah s Obri u Dalmaciji i Iliriku; nego i isti veliki dogodjaj došastja Hrvatah i Srbah u rimsko carstvo, naprosto je zašutio. Ali i je zato upravo nespretan u popunjivanju vremena med godinom 619—22., da zamaže hotomice učinjenu prazninu, zatajenjem suvremene hrvatsko-byzantinske poviesti! — Nadalje, zašutio je i boj carigradski od godine 622.; a to njegovo postupanje tim je jadnije, što se na jednom mjestu pozivlje na Pisidu, i u mnogih ga doslovno prepisuje: dakle zatajio je hotice istinu! — Nasuprot, gdje je što nepovoljna imao zabilježiti po druge narode, tu očevidno pretjerava; i mi ćemo ga višeputih s drugimi pisci sravniti, da proti njemu neiskrenost dokažemo. — Povjest svoju začimlje s prvom godinom vladanja cara Diokleciana i tjera ju do druge godine vladanja cara Mihalja (Rangabus).

* Već smo u prvoj strani ovoga diela zabilježili način smrti Choroësa II. i da ga je nasljedio sin otcoubojica Siroes, koji takodjer bude do skora smaknut i nasljedi ga sin Adeser. Ovaj je vladao samo 7 mjesecih, proti njemu bo digne se Sarbar (Theophanes ga zove Sarbarazas), ubije ga i zauzme persijski priestol, na kojem se je uzdržao samo dva mjeseca: jer se pobune proti njemu

daća ovega spisa crtati poviest grčkoga carstva, nutrnji život Grkah; s toga se mi obaziramo na te obstojnosti samo na toliko, na koliko one odsjevaju na istočno pitanje i s ovim su u savezu.

Po smrti cara Heraklija kormilo vlade preuzè stariji sin njegov **Konstantin**, pridruživ si u carstvu brata Heraklija mladjega (nazvana i Heracleonas).

Medjutim bude Konstantin već 103-tjeg dana po nastupljenju vlade (22. lipnja 641.), jednodušnim priznanjem pisacah *, tajno otrovan i to nastojanjem maćuhe svoje Martine i, što je bogomrskije, patriarhe carigradskoga Pyrrha. Po tom je moći suditi, kakova kob rukovodila je sudbinu Byzanta! — Vladu carstva preuzme dakle rečeni Heraklij, vladajući uz mater svoju Martinu; a strašna progonstva pristašah poginuvšega začela su.

Zločinstvo to nije ostalo dugo nekaznjeno; jer jedva je vladao Heraklij šest mjesecih; urote se proti njemu, tè Senat ga odstrani ujedno s materom; dočim bi prije njemu nos odrezali, materi pako presekli jezik a oba u progonstvo odagnali bili; pozvavši na priestol sina otrovanoga Konstantina, imenom **Konstansa** (Nicefor zove ga Konstantinom), u prosincu g. 641. — Ovaj je vladao 27 godinah; a divno je, što Nicefor, osim načina smrti ovoga vladara, o njem niti rieči nije zabilježio. Sljedit nam je dakle samog Theophanes-a u toj nestašici.

U takovom ružnom metežu, u kojem se je nalazilo carstvo rimsko, nije ni čudo, da su Saraceni imali slobodne ruke; jer za vladanja još Herakleona, poslje sedmogodišnjega obsjednutja, zauzmu ovi napokon grad Cesareju, u Palestini, i do 7000 Rim-

---

Persijani i pozovu na vladanje Boranu, kćer Chosroësa II.; koja je opet 7 mjesecih vladala. Ovu nasljedi Hormisdas (proti Theophanesu, koji je ovog H. kao zadnjeg kralja persijskoga naveo; dokazuje učeni Assemanus, da je bio takovim Jezdegerdes), koji je vladao jedanajst godinah. Proti njemu podignu Saraceni oružje, svladaju ga u ratu, tè tako veliko i zmožno pleme Sassanidah zajedno sa slavnom persijskom državom propadè, bivša ova po Arabih podjarmljena. (Corp. Scriptor. histor. Byzant. Editio Veneta. Tom. VII. pag. 217.)

* Theoph. l. c. pag. 225. — Zatim: Notae Petav. in Niceph. p. 119. in Corp. Script. hist. Byz. Edit. Bonn. itd.

ljanah poubijaju u njem.* — Sbilo se to za vladanja **Omarova** nad Saraceni.

Theophanes je točno pobilježio, godinu po godinu, vladanje cara Konstansa i nasljednikah mu; mi ćemo od onoga, što u naš predmet zasjeca, samo odlučnije dogodjaje bilježiti, jer neima skoro godine, u kojoj se nebi bilo što zanimiva slučilo.

Druge godine vladanja Konstansova, Omar nastoji podići iz razvalinah hram jerusolimski, ali nije uspieo. Dakle Saraceni su u posjedu sve Palestine. — Dvie godine zatim, bude Omar po svojih ubijen i nasljedi ga rodjak mu **Othman**.

Godine vladanja pete, pobuni se proti Konstansu Gregorius Patricij u Africi i nadvlada; ali eto proti njemu dolaze Saraceni s vojskom, zametnù stranke rat, Gregorij bude poražen a Afrika po Saracenih zaharačena. — Sedme godine zauzme glasoviti vojskovodja Saracenah **Mavias** otok **Cypar**, a devete godine vladanja Konstansa naprieduje on silno i u Aziji. Car šilja vojsku, da pogibajućim priskoči; ali s nikakovim uspiehom: jer napokon bude prisiljen, da „njekog Prokopija pošlje k Maviji, proseći za mir („pacem exposcebat“): na koji je ovaj privoljio, ali tek sljedeće godine..“** Dakle sretnoga se je smatrao car rimski, da je mogao uz taočtvo mir polučiti!

Da su se Hrvati mogli, u takovih obstojnostih rimskoga carstva, u stečenoj svojoj slobodi i uzdržati naprama Grkom; niti se razborito podvojiti nedade.

Jedanaeste godine vladanja istoga cara, pobuni se proti carstvu Pasagnathes, Patricij Armenijanacah, i stupi u zajednicu sa Mavijom. — Začuvši zato Konstans, „..sàm se uputi do Cezareje, u Kapadociji; ali stvari Armenije bivše zdvojene („rebus Armeniae desperatis..“), vrati se u Carigrad.“ Tim je carstvo izgubilo jednu od najljepših pokrajinah u Aziji, neučiniv ništa, da ju spasi!

Sljedeće godine zauzimlju Saraceni otok Rhodus; gdje je dao Mavias jedno od poznatih sedam čudesah svieta, rodijski kolos, koji je već 1360 godinah stajao, strovaliti; a ede-

* Theoph., l. c. ibid.
** Sva prerečena vidi Theoph. l. c. pag. 226—7.

sijski njeki židov, koji ga je kupio, 900 devah (kamelah) š njim natovarì. — Uz to i u Aziji nesretno vojuju; a još nesretnije godine vladanja 13-te, kada su kod Phoenicen-a izgubili Rimljani i morsku vojsku, a car sàm jedva je živu glavu iznesao: „.. Car dakle, veli Theoph., u bieg natjeran, ostaviv sva, sretno se u Grad vratja..“ *

Godine vladanja četernaeste, ubijen bude od svojih Othman; poslje bi bio daset godinah vladao, a nasljedi ga glasoviti vojskovodja **Mavias**, koji je vladao 29 godinah. — Ali izborom tog vladara silna nesloga, metež i gradjanski ratovi medju Saraceni zavladaju, koji su više godinah trajali, jer mu se je više takmacah protustavilo. Ta pako okolnost biaše vrelom nesreće ne samo po Saracene, no udar taj oćutiše i drugi narodi; jer samo to, a ne kriepost Grkah, dozvolilo je odahnuti se Konstansu i potaknuti ga da i druge napada. — U tom obziru zabilježio je Theophanes ovo na šestnaestu godinu vladanja njegova:

„Ove godine (657-me) car je u Sloveniju (in Sclaviniam) pohod poduzeo: a mnoge barbare zasužnjivši, pokrajinu je podčinio (provinciam subegit).“ **

Mi smo hotice godinu po godinu bilježili dogodjaje Istoka tamo od smrti cara Heraklija star., da se čitatelj točno upozna sa stanjem rimskoga carstva, koje je i na naš narod uplivalo i po kojem je moći i morati suditi i odnošaje njegove spram Byzanta. — Poslje tolikih godinah, eto na god. 657-mu dolazi prva uspomena o Slovenih, nastanjenih unutar granicah njekadanjega rimskoga carstva.

Konstans dakle, upotriebiv tu sgodu nesloge, medju Saraceni zavladavše, poduzimlje pohod (ekspediciju) proti Slovenom. — Ovdje bi se najprije moglo pitati: koji su to Sloveni, proti kojima se je car uputio? *** Jeda li Hrvati ili Srbi? gledeć na zemljo-

---

* Sva prerečena vidi l. c. p. 228—9.

** L. c. p. 229.

*** Šafařik, u svojih „Starožitnostih“, da podupre svoju „fixu ideju“ ob obstojanju, prije došastja Bugarah u rimsko carstvo, nekakove države ili zemlje Slovenah bugarskih ili Moesije; ovaj navod Theophana i ostalih navadja, da njim svoje tvrdjenje podkriepi. Ali da mu dokaz bude povjestnim; on bi bio morao 1. dokazati,

pisni položaj, budúć su Srblji jugo-istočnije ležali od Hrvatah, reć bi da to mjesto njih ide; ali s izvjestnostju što uztvrditi nemoguće je s toga, što nije navedena nikakova nuzgredna i označujuća okolnost, iz koje bi se dalo zaključiti na dotičnu zemlju; kako ćemo to niže u svih daljnih slučajih razabirati, kada se i zemljopisne opazke u spomenicih navadjaju. Jer svi pohodi proti Hrvatom poduzimani, kao Ilirik držećimi, dotično s Thracijom graničećimi, idu ili prvo: u ravnanju spram grada Anchialus-a; ili drugo: iz Thracije se na nas napada; ili napokon tretje: kad se pohodi proti nami i Bugarom zajedno poduzimlju. Dočim, kako ćemo iz sve poviesti Srbah vidjeti, pohodi proti njim poduzimani uviek idu iz Thessalije i Soluna ili Maćedonije: s timi bo zemljami su oni graničili.

Drugo bi se moglo pitanje staviti: jeda li je Theophanes istinu izpovjedao tvrdeći, da je car dotičnu Sloveniju i podčinio si? — Ako njegovomu svjedočanstvu protustavimo druga, viditi ćemo, da se stvar neimade tako; akoprem su i ta svjedočanstva grčka. — Nećemo ovdje napominjati Anastasija Bibliothekara, za kojega je poznato, da je iz Theophanesa crpio povjest svoju; premda već nije tako odlučan u svom tvrdjenju, veli bo: „..exercitum movit Imperator contra Sclaviniam, et captivos duxit plurimos, et subegit.“ * Što si je podčinio, pojedince ili Sloveniju? smisao nije jasan. — Ali je zato Cedrenus jasniji; ovako bo se na to mjesto odživa: „Anno XVI. Imperator in **Slavinos** expeditionem fecit: multisque captis, et Imperio suo subactis, domum rediit.“ ** — Tu je govor ne o državi ili kraju, nego o plemenu, od kojega mogao je mnoge u ratu po-

---

da se je, ma kada bilo, prije došastja Hrvatah i Srbah na jug, kakov drugi narod slovenski, pozvan ili nasilno, ugnjezdio u rimskom carstvu; 2. morao bi bio prije izbrisati i spomenik Konstantina Porf., koji mnogo prije te godine 657-me pozná u rečenom carstvu dvie hrvatske države (od kojih jedna drži drevni Ilirik!) i srbsku zemlju; kao i sva ostala svjedočanstva, to isto potvrdjujuća. Oboje pako jest nemoguće; dakle sanja! Pače mi ćemo dokazati, da je vjerojatno, da su tek Bugari njeke Slovene sobom iz sjevera i Za-dunavlja amo doveli.

* Corp. Script. hist. Byzant. Edit. Veneta; Tom. XX. p. 57.

** L. c. Tom. III. Cedrenus, P. I. p. 345.

hvatati i podčiniti si jih. A to je i razumu shodno: jer da si je državu podčinio, čemu bi onda sužnje odvadjao? vlastite li podanike?.. Ali i kasniji će dogadjaji dokazati, da nije proti tim Slovenom u ničem uspieo.

U ostalom, ticalo se to povedanje Hrvatah ili Srbah; bili ti Sloveni podčinjeni ili ne tom sgodom: jedna se ipak pri tom povjestna istina kao sunce svieti, a ta jest: da je ta Slovenija bila do god. 657. slobodna i nezavisna od grčkoga gospodovanja; to bo sàm učin pohoda izvan dvojbe stavlja; vierne bo narode nitko oružjem nenapada niti zasužnjeva. A budući da Konstans taj pohod poduzimlje tek onda, kada mu to gradjanskim ratom zanimani Saraceni sgodnim učiniše i mogućim; a strahovanje saracensko već tamo od godine 631-ve Rimljane je morilo: to je povedanje ovo najjasniji dokaz i odobrenje naših tvrdjenjah u prvoj strani izvedenih, po kojimi dokazasmo: da su se Hrvati već prije godine 630-te izpod svakoga dodira grčkoga oslobodili. — A tim je zajedno i šaranje Konstantina Porf. glede dobe oslobodjenja Hrvatah svjetlosti izvrženo.

Napokon iz ovog se spomenika učimo, kako udaljenih Saracenah sudbina upliva i na hrvatski i druge Byzantu zapadne narode, riečju: kako življi istočni životno jedan na drugoga djeluju; baš kao i u dobi obro-persijskoj. — Medjutim, kako su Saraceni usljed krivnje svoje duboko pali, dokazuje Theophanes ovako na 17-tu godinu vladanja Konstansova pišući:

Poslje bi bio napomenuo već četirgodišnje nutrnje ražanje Arabah, nastavlja povedati, kako je usljed toga bio prisiljen Mavias poslati poslanstvo svoje k caru, proseć, is čista mira, ne samo za priateljstvo i savez, no i dobrovoljno podloživši se rimskomu carstvu i to pod uvieti: „da će Saraceni Rimljanom platjati po hiljadu pienezih na dan, zatim po jednog konja i roba..“ * — Dakako, da je to bila samo lukavost barbara, mnenje je naše, da timi ponudami preprieči budi da ga nebi uznemirivao Konstans, dok je on kod kuće u domaće borbe upleten bio; budi da njegove takmace nestane podupirati: što bi dakako, u takih obstojnostih i morao bio car poduzeti. I dobro je računao

* L. c. str. 229.

Arab; jer sljedeće već godine svlada glavne nepriatelje svoje, pače zauzè i Damask, tè u taj grad prenese on svoju Priestolnicu i u njem sahrani svoje i državne kinče i dragocienosti.

Da su Hrvati, ako bi naime ona „Slovenija" njih išla (što je historički nevjerojatno, gledeć na narodnju njihovu silu i zapadnu poviest), u tih novih promjenah i opet znali u slobodu se postaviti: da i neimamo daljnjeg svjedočanstva; samo bi se po sebi razumievalo. — Jer, dok su se rečena okó Damaska sbivala i Saraceni su mogli razmirice svoje bez uplietanja tretjih dovršivati; Rimljani, mjesto da se te sgode late i svoje viečne nepriatelje umiešanjem u njihove poslove ukrote: Konstans se je upljeo u mrske vjerozakonske borbe, koje su monofisiti i monotheliti podjarivali, i koje je on zaštitjivao, pristajuć uz krivovjerce. — S toga, kao i progonstvah i okrutnióstvah radi, koja je on proti pravovjernim napustio, imenito što je rimskoga papu Martina, koji mu se je usudio suprotstaviti, do smrti progonio i mučio *: zavlada proti Konstansu strašna mržnja i osvetoljubje. Da se ugne nesreći, odluči on premiestiti Priestolnicu iz Carigrada u Rim; u tu svrhu pobiegne on u Syrakusu, grad Sicilije. To se sbilo dvadesete godine vladanja njegova. — Tim je on carstvo svoje najvećoj nesrèći izvrgnuo.

Jer sljedeće već godine Saraceni opet u svoj divljoj sili začimlju napadati rimsko carstvo; veli bo o tom Theophanes: „Ove godine Arabi izpeljavši u rimsku državu vojske, neizmjerni broj zasužnjenih odagnali su, tè u mnoge pokrajine pustošenje unesli su." ** Pače, znajući da se car nalazi u Siciliji, i na nju su začeli navaljivati i sužnje od onud odvadjati.

Da su bili Hrvati sporazumljeni sa Saraceni, dvojiti nije moći; jer na godinu dvadeset i tretju bilježi Theophanes ovo:

* I sàm Theophanes priznaje, da je proti krivovjerstvu monophisitah i monothelitàh po dvaputa (pod Heraklijom i Konstansom), zapadna crkva, imenito rimska stolica, pravoslavije hrisjanstva spasila, proti posvemašnjem propadanju njegovom u Carigradu. — To je veliki učin, gledeć na posljedice njegove, kojeg nebi nikada smiela zaboraviti istočna crkva! Da je onda podlegao Rim, kao što je Carigrad; božanstveni izvor izreke „.. portae inferi non praevalebunt.." bio bi izbrisan na uviek!

** L. c. pag. 230.

da su Saraceni vojsku svoju prenesli ovamo u rimsku državu, tuj da su i zimovali, pustošeć zatim mnoge pokrajine; a po tom dodaje: „Sloveni pako, do pet hiljadah njih, pridruživši se Abderachmanu (vojskovodji Saracenah) i po Siriji su se razlili . ." gdje su se i nastanili.* — Očevidno je dakle, da su Arabi smatrali Slovene rimskoga carstva, jer su ovomu bili nepriatelji to vrieme, za svoje priatelje i naravne saveznike; upravo kao i Persijani u svoje doba. — Ovaj pako navod svjedoči, da se je Slovenija Theophanesova brzo i oslobodila, ako je sbilja jedan hip podlegla, a onaj upad Grkah da je i osvetila. — Da su pako ti Sloveni zbilja Hrvati, s kojim su Saraceni bili u zajednici; to izvan dvojbe stavlja obstojnost ona: što su arabske vojske prodirale u Thraciju i po njoj pustoseći, širile su se do hrvatskih granicah. Petavius, u svojih „Notah in Nicephorum", sabravši u jedno viesti svih byzantinskih pisacah o toj stvari, ovaki je sud izrekao na vrieme o kojem mi baš slovimo:

„. . nego takodjer god. Konstansa 21-ve i **u napried po većputih u Thraciju** su brodili i ondje pustošili. ." ** Hrvati su dakle osvetili, ticala se ona Slovenija njih ili neticala, uvriede i štete po Grcih suplemenikom svojim nanešene; a tim su odlučno zasjekli u istočno pitanje; niti je koristno bilo po Byzantince, što su imali u Hrvatih nepriatelje! — A tko je bio uzrok tim neprijatnim odnošajem? Poviest je zabilježila eto rukom Theophanesa, da je Konstans na Slovene udarao, a nigdje nepiše da bi bili prije onoga pohoda Hrvati na-nj navaljivali bili! I opet nas historija štiti!..

Godine 24-te i 25-te vladanja istoga cara neprestano upadaju Saraceni na Rimljane, a nepriatelj da je „Romanas provincias fatigavit . ."; to jest, da je od nevolje već utrudnjeno bilo carstvo. — Godine 26-te zauzeli su već Kalcedon grad, u blizini Carigrada, s aziatske strane. Te godine začimlje glasoviti sedmogodišnji morski rat, koji se dovršuje u 5-toj godini vladanja cara Konstantina Pogonata; o čem niže.

U ovakovih nevoljnih obstojnostih s vana, mržen i proklinjan s nutra, bude napokon Konstans, poslje bi bio 27 godinah vladao,

* L. c. ibid.
** L. c. p. 121.

usljed urote proti njemu potaknute, u Siciliji, prigodom kad se je kupao, zagušen po slugih svojih.

Nasljedio ga je sin **Konstantin,** nazvan **Pogonatus** (Bradati), koji je vladao 17 godinah. — Dogodjaje toga vladara opisuje i Nicefor, na kojega se i mi obaziramo.

I ovoga cara početci biahu žalostni: Saracenah bo moć i sila sve to neodoljivijom postajaše. Tako prve godine vladanja Saraceni, sabrav vojsku, u Afriku dojure, i 80.000 sužnjah odvedu; to isto opetuju i tretje godine vladanja njegovoga.

Nije ni čudo, ako u tako kritičnom stanju stvarih, hoće li Providnost spasiti propadajući narod, da mu spas izvan ljudske pomoći mora nadoći. Tako se je i opet sbilo s byzantinskim carstvom. Eto kako:

Godine pete vladanja Konstantina toga, Mavias poduzimlje po sedmiput pohod s neizbrojnim brodovljem svojim, uputjujuć se taj put na Carigrad, izručiv brodovlje svojemu vojskovodji Chales-u; koji, prije nego li je u Byzant došao, Afriku i Aziatske pokrajine je opustošio. Dodje napokon u Predgradja carigradska. Proti ovomu izadje s primjernim brodovljem na susriet Konstantin, tè od proljetja do jeseni raznom srećom borba se je provukla. Nicefor kazuje, da su Saraceni, videći bezuspješnost poduzetja svoga, odlučili povratiti se kući; ali da jih je na putu strašno nevrieme stiglo, i sve jih, do zadnjega, móre proguta. * — Taj rat je već sedam godinah trajao. Usljed te nesreće, da je vladar Saracenah mir zamolio, na što je car i privolio pod uvietom: „da Saraceni Rimljanom plate 3000 zlatih, 50 zasužnjenih i toliko konjah.“ Primirje je ustanovljeno na 30 godinah.

Iste ove pete godine Konstantina, izobrieo je njeki **Kallinikus,** arhitekt iz Sirije, onaj glasoviti u poviesti byzantinskoj vatrotvor, grčki oganj nazvani; kojim su Grci kasnije tolikoputih nepriateljah svojih brodovlje utamanjivali. — Bilo dakle morsko nevrieme, bio taj oganj, koji da je utamanio nepriateljnu silu, kako Theophanes tvrdi: istina ipak ostaje, što smo uztvrdili; da je Providnost i taj put spasila Byzant neobičnim, izvanrednim načinom od prieteće velike pogibelji.

---

* L. c. p. 37.

Theophanes, kako rekosmo, tvrdi protivno Niceforu; to jest: da je brodovlje saracensko propalo upotriebljenjem vatre po Kalliniku izobriete, a ne morskim nevremenom: pripisuje dakle pobjedu Grkom, a ne naravi; t. j. posriedovanju višje sile. — Neima razloga, da se posumnja o vjerodostojnosti Niceforovoj; ne samo, što on tvrdi, da je rečeni vatrotvor tek iste ove godine poraza iznadjen; nego i zato, što N. nenastoji nikad budi slavu svojih zemljakah pokriti, ili sramotu zatajiti; a o tom posljednjem imademo svjedočanstvah proti Theophanu.

Ali i druga jedna okolnost još bolje svjedoči o neiskrenosti povedanja njegovoga; a ta jest; što se Th. luči od Nicefora i obzirom na vrieme zaključenoga mira, kao i glede povoda toga mira. Jer dočim Nicefor pripisuje taj mir rečenomu brodolomlju i stavlja ga na petu godinu vladanja Pogonata: Theophanes ga stavlja u devetu godinu vladanja, a razlog miru je taj: što se je Mavias, kralj Saracenah, tako prestrašio stanovitog ustanka i pokreta njekog naroda okó Libana živućega: da se je odlučio mir ugovoriti s carem grčkim pod uvieti: da će plaćati svakogodišnje i u ime harača gori više iz Nicefora navedenu svotu i ostale stvari.*

Bio, u ostalom, uzrok koji mu drago, što su Saraceni, na vrlo kratko vrieme, blažije strune spram Byzanta nategli — svakako je taj uzrok bio izvan sile Grkah —; toliko je ipak istina: da su nesreće istočnih Saracenah, odsjevale, u posljedicah, i opet na zapadne susjede rimskoga carstva; jer po sklopljenom tom miru byzanto-saracenskom ova je Theophanes nadalje zabilježio:

„To kada bi bili začuli, koji su na zapadu živili, **Kagan**, Obrah vladar, i ostali onih krajevah **kralji** (ῥῆγες), **vladari** (Ἐξαρχοίτε) i **Kastaldi**, kao i **Poglavice** zapadnih narodah, poslanike s darovi k caru su poslali, da š njim **mir i slogu** utanače i potvrde. Car molbam njihovim privoljivši, mir, da se kroz-anj gospodarom pokaže, š njimi je utvrdio. Tè tako mir i veliki pokoj, toli u Istoku, kao i na zapadu zavladao je.“ **

* L. c. pag. 234.

** „Hoc ubi percepere qui occasum incolebant, Chaganus Avarum Princeps, caeterique illarum provinciarum Reges, Duces,

Ovo je mjesto znamenito iz više obzirah. — Prvo: poslje tolikog vremena, eto opet se jednom napominju Obri, po svoj prilici još samo u Panoniji živući, koji na sàm glas mira grčko-arabskoga nudjaju mir, a po Theophanu i podanstvo, u družtvu ostalih zapada narodah (Grci su i svoj dio Italije medju zapadne krajeve brojili), rimskomu carstvu. Eto kakove jih još pozna historija byzantinska okó god. 676-te! — Kada je te redke pisao Theophanes, zar ga nije savjest zaboljela, što je zamučao uzroke, koji su taj i po njegovom povedanju grozni narod na to spravili?.. Drugo: Theophanes, koji je zamučao došastje Hrvatah u Dalmaciju i Ilirik: eto sad na jednom poznaje na zapadu grčkoga carstva razne narode i države imajuće svoje kralje i vladare! — To izpovjedanje posve potvrdjuje i Nicefora, koji govori o kralju hrvatskom; i Pisidu, koji već na godinu 623. poznaje na istom zapadu nezavisne države slovenske. Tretje: ovo nudjanje mira i sloge dokazuje, napokon, da do to doba mira saraceno-rimskoga, medju Grci i timi narodi nije bilo mira i priateljstva; dosljedno, da su ti narodi bili š njimi u ratu i nepriateljstvih, to jest: posve nezavisni od njih do godine 676. — Dakle onaj upad, pod Konstansom, u „Sloveniju" bio je već odavna izravnan! Sloboda indi i nezavisnost obih hrvatskih državah tim je izvan svake dvojbe stavljena, a šaranje Konstantina Porfyr. u tom obziru i opet dementirano!

Medjutim pri ovom svjedočanstvu Theophanesa opazujemo mi i neiskrenost pisca byzantinskoga, koju nemožemo mirnom dušom mimoići; a ta sastoji u tom: što on čini pristati cara na ponudjeni mir, da on tim njeko svoje gospodstvo zasvjedoči. — Mi možemo, pozivajući se na druge byzantinske spomenike, smielo uztvrditi: da je Theoph. ove rieči: „qua (pace) se testaretur dominum" svojevoljno ukrpao. Mi bo imademo

---

et Castaldi, virique Occidentalium nationum Primores, Legatos una cum muneribus ad Imperatorem pacis concordiaeque cum ipso ineundae et firmandae gratia misere. Imperator eorum precibus concedens, pacem, qua se testaretur dominum, cum ipsis firmavit. Atque ita quies et tranquillitas maxima tam in Oriente, quam in Occidente obtinuit." L. c. p. 236.

proti njemu i suvremenog mu pisca sv. Nicefora, i kasnije dobe Cedrena, koji je iz mnogih spomenikah crpio.

Nicefor se ovako ob istom predmetu izrazuje: „Koja (t. j. glas o miru saraceno-grčkom) kada bi k zapadnim barbarom doprla bila, to jest k vodji Obrah i k ostalim Principom (ἄρχοντες), koji dalje njih na zapadu stanuju, darove sa poslanici k caru šiljaju i mir prose; k čemu je car pristao. Tè od tada toli u Istoku koli i na Zapadu najtiši mir i pokoj bio jest.“ * Niti rieči više! — Dakle nije istina, da se je car tim mirom budi gospodarom smatrao, budi da bi mu bili Hrvati i Obri tim mirom kakovo gospodstvo ponudili: on je bio sretan, da je mogao mir uživati i spram tih narodah; koji, kako je jasno iz tih svjedočanstvih viditi, kao i obzirom na već rečena, za vrieme saraceno-byzantinskih ratovah, bili su s Arabi u najtjesnijem sporazumljenju proti Byzantu; zato i nude ovomu mir i priateljstvo, čim su začuli, da su se njihovi saveznici s Grci sporazumieli.

Cedrenus, od svoje strani, ovako se ob istoj stvari izrazuje: „Ova kada bi razumjeli bili oni, koji su na zapadu stanovali, poslavši k caru dare, mir su zaprosili. Koji mir, ustupljujuć molbi njihovoj, odobrio je.“ ** Niti rieči više! — Spram ovih jasnih svjedočanstvah povedanje Theophanesovo o njekakovom gospodstvu, i onako dvolično izraženo, ostaje bez svake važnosti. Osim svega toga i dogodjaji, koje ćemo u idućem pododsjeku začeti razvijati, takovo gospodstvo upravo smiešnim čine, pa da su ga i svi byzantinski pisci jednodušno zasvjedočili.

Ali o čem nije moći dvojiti, jest to: da rečena svjedočanstva liepo pokazuju, kako su stvari aziatskog istoka djelovale na Hr-

---

* „Quae ubi ad Occidentales barbaros perlata sunt, Avarum scilicet ducem aliosque principes qui ultra eos ad Occidentem habitant (niti taj pisac, da bi bio riečju opazio, kako i kada su tî puci u te kraje došli!) munera cum legatis ad Imperatorem mittunt ac pacem postulant; quibus Imperator assensus est. Ita deinceps tam in Oriente quam in Occidente altissima pax ac tranquillitas fuit.“ L. c. pag. 37—8.

** „Haec ubi perceperunt ii qui Occasum incolebant, missis ad Imperatorem donis pacem petiverunt. Quam is eorum concedens petitioni, sanxit.“ Corp. Scriptor. hist. Byzant. Edit. Veneta. Tom. III. Cedrenus, P. I. ad. ann. 8—9. Constant. Pogonati.

vate, a opet sudbina naša, kao i za Heraklija star., upliva i na život istočnih Saracenah za vladanja Konstansa i Konstantina Pogonata, carevah rimskih; a odtud opet vidimo, da jim nepriateljstvo Hrvatah nije baš bilo u prilog.

---

2. Upad Bugarah u rimsko carstvo, i granice zauzetih u istom zemaljah. — Odnošaji medjusobni Hrvatah i Bugarah, kao i obih naprama Byzantu, kroz prve viekove.

Veliki onaj pokoj i tišina, koja je zavladala, po svjedočanstvu byzantinskih pisacah, na Istoku i na Zapadu rimskoga carstva, poslie bi bio ugovoren mir med ovim i Saraceni devete godine vladanja Konstantina Pogonata: nije se, žalibog, dugo uzdržati mogla.

Ako je već sàmo arabsko pleme, u družtvu s Hrvati, od godine 641. do rečenoga mira (g. 676.), toliko jadah i nevolje Byzantincem prouzročilo, da ćeš težko naći godine, koja nebi bila krvlju rečenih narodah orošena: gdje je ono pero, koje bi bilo moguće dostojno uvažiti one biede i nesreće, one bojeve sa svimi posljedicami njihovimi; odkad se je rečenomu življu hrvatsko-saracenskomu pridružio novi bič, **Bugari**; koji je bio tim ljutji za Rimljane, što se je i on ugnjezdio, kao i Hrvati, u srdcu njihove države, u Europi. Mi bi morali knjige pisati, a ne spis pravca našega, da ocienimo i opišemo kako valja svu nepogodu, koju je novi taj pojav na pozorištu istočnoga pitanja prouzročio. — S toga mi se moramo ograničiti samo na glavne i odlučujuće momente, kao i na posljedke razvijajućih se dogodjajah.

Upad dakle rečenoga naroda u rimsko carstvo, poduzet u namieri, da se tuj i ustanovi: prekinuo je nemilice zavladavšu onu tišinu i mir istočno-zapadni, potrajavši jednu, dvie li godine. — No prije, nego li mi o važnom tom pojavu prosborimo; baciti ćemo površni pogled na drevniju poviest i početke toga toli zanimivoga po nas Hrvate i svu, osobito istočnu, Europu, naroda bugarskoga.

Oni pisci, koji su taj puk s hunskimi plemeni pomutili, a to su osobito pozdniji činili (tako n. pr. Cedrenus); napominju Bugare, pod tim imenom, već za vladanja Konstantina Veli-

koga. Ali to je neumjestno; taj bo narod treba lučiti od Hunah: isto tako, kó što je samovolja novijih vremenah Obre s Huni, a Magjare s obimi pomutila; baš tako su i pisci VIII. vieka i Hrvate imenom Vandalah i Hunah označivali i miešali. — Sva rečena, mi ćemo u našoj poviesti kritički razpraviti.

O Bugarih, kao takovih, to jest samostalnom narodu, prva uspomena dolazi za vladanja cara rimskoga Anastasija (okolo 501-ve godine); o njih bo se piše na to vrieme (11-te godine vladanja) ovako: „Te godine oni, koji se zovu Bulgari, upad su učinili u Ilirik i Traciju, počim se još o njihovom narodu **po imenu** niti čulo nije (cum nondum eorum natio audiretur de nomine).“ * Dakle u europejsku bar poviest oni tek početkom VI. ili koncem V. vieka uplivaju kao Bugari.

Kasnije, za vladanja istoga cara, upadaju u Traciju, u družtvu s Huni (dakle jih drevnija poviest točno luči od hunskoga plemena!), pozvani na to po urotniku Vitalianu.

Za vladanja Justiniana I. (okó god. 538.) „dva Bugarah kralja, s neizbrojenim množtvom (innumera multitudine) Bugarah, oružjem u Scitiju i Misiju (zemlje uz Ilirik ležeće) provaljuju, dopiruć tja do Tracije. Pokršteni jedan Hun, Akum zvani, hametom ih potuče i dva njihova kralja ubije.“ Nadošavši novi Bugari osvetjuju taj poraz. **

Propuššćamo ovdje druga navadjanja, tè samo čitatelje sietjamo na ono, što smo o Bugarih za vladanja Heraklija cara naveli; to jest: kako su najprije u družtvu s Obri, bivši ovih podanici (a kao takovi dolaze već u historiji na godinu vladanja cara Muricija 15—18-te), godine 626. pod Carigradom vojevali; zatim: kako su se za vladanja istoga cara Heraklija, okó god 631-ve, još u staroj domovini, daleko za Dunajem živući, izpod jarma oslobodili i u priateljske odnošaje s istim carem stupili, u kojih su do smrti Heraklija uztrajali.

Ova, kao potrebna k poznanju prvih početakah znamenitoga toga naroda, predpostavivši; prelazimo sad na dobu, do koje smo koncem predidućeg pod-odsieka doprli, to jest: eto nas

* Theoph., L. c. str. 99.
** L. c. str.. 147.

k njegovom upadu u rimsko carstvo; čim je on, u nakani tudier ukoreniti se, postao naš najbliži i neposriedni susjed; na naš narodnji život kroz mnoge viekove uplivajući.

Na godinu dakle vladanja Konstantina Pogonata 11-tu (god. Is.678.), Theophanes, Nicephor, i ostali za njimi, povedaju ob upadu Bugarah u rimske države, prevaliv Dunav; pošto bi prije toga i ti pisci bacili bili pogled na uzroke, usljed kojih se je taj narod iz dalekih sjevero-istočnih stranah Europe na rijeku Dunav, a tim i u neposrędno susjedstvo rimskoga carstva pritisnuo. — Ovako ta dva pisca o tom izvjestjuju:

Bugari stanovali su za vladanja cara Konstansa, unuka Heraklija starijega (dotično i za ovoga vladara), na Meotiku; negdje med današnjim Azovskim morem, Donom rijekom (najme ovkraj tog potoka) i crnim morem; a oba ta pisca zovu njihovu pradomovinu „Velikom Bugarskom (Magna Bulgaria; odtud i Konstantinu Porph. analogia za njegovu »Magna Chrovatia i Moravia).« — Nad tom dakle Bugarskom i podčinjenom joj zemljom Kotrigurah (pleme hunsko, koje Theoph. točno luči od Bugarah, nazivajuć Kotrigure »contribules Bulgaris“), vladao je u rečeno doba **Krobat** (Theophanes ga piše Κροβάτος, Nicefor Κούβρατος, Κουρατος,* ili kako ga novije knjige izgovaraju: Kubrat), ovaj je imao pet sinovah, kojim je on na smrtnoj postelji preporučao, da ostaju po njegovoj smrti složni i neka se nediele (od tog vladara proizlazi i poznata ona prispodoba o slozi: da ćeš jednu šibu lahko prelomiti; ne tako, ako jih više u jedan snopić svežeš).

Medjutim sinovi nisu slušali taj savjet otčev i razdieliše se: najstariji, Batbajas (osobna imena Barbarah, razni pisci, razno pišu), ostao je na djedovini; drugi brat, Kotrag, prošao je rijeku Don i zauzè zemlju nasuproti brata Batbajasa. Četvrti i peti rodom, prodju čez Dunav, od kojih posljedni odè u Italiju, tè oko grada Ravenne naselivši se, podčinio se je rimskomu carstvu; prvi pako, provaliv Dunav, prispije u obarsku Pano-

* Vidili smo, u prvoj strani ovog diela, kako se je taj Kubrat, okó g. 631., otresao, u svojoj domovini sjevero-istočnoj, obarskoga jarma i u priateljstvo s Rimljani stupio.

niju (in Pannoniam Avaricam), i podvrgao se je kasnije Kaganu Obrah, sa svojimi četami.* Nicefor veli, da je »u savez sa stanovnici te obarske Panonije stupio.« — Napokon, tretje rodjeni brat, imenom **Asparuch**, prošav rijeke Dnjeper i Dnjester, med ovimi i Dunajem (naime donjim) nastani se. — S ovimi Bugari bude i grčkomu carstvu krvava posla i nami razgovora.

Ovo dakle raztočenje Bugarah po zapadnoj Europi sbilo se je, kako rekosmo, za vladanja cara Konstansa. Znamo, da je taj Konstans već deveti mjesec po smrti svog djeda Heraklija starijega zasjeo priestol carigradski; ako su dakle bili Bugari priatelji carstva za vladanja Heraklija, dok su još svi skupa živili: bili su i Asparuchovi podanici dobri susjedi carstvu za vladanja Konstansa.

Ne tako za vladanja sina mu Konstantina Pogonata. Jer godine 11-te vladanja njegova, kako već napomenusmo, pokušali su Bugari Za-dunavski proći Dunav, i njeka su miesta med tom rijekom i potokom Onclus zauzeli,** utvrdivši se tudier, odkud su začeli pogranične rimske krajeve uznemirivati.

Začuvši za te drzovitosti Bugarah Konstantin, raztužio se

---

* Iz ovoga dakle svjedočanstva znamo, da su za carevanja Konstansa Hrvati već koji dio Panonije zauzeli i posjedovali — bez dvojbe savsku Panoniju, zemlju med Savom, Dravom i Dunavom ležeću —; jer Theophanes napominje naročito „obarsku Panoniju", dosljedno, bila je već jedna i izvan posjeda obarskoga stojeća. U onaj dakle posjed obarski došli su Bngari iza Dnjestra na Tisu, i tako dalje čez Dunav na zapad putujući. — I Nicefor liepo razlučuje razne Panonije; veli bo ob istoj stvari: „Četvrti (brat) prodrievši čez Dunav, u Panoniji, koja je sada (t. j. kada je on pisao, koncem VIII. vieka) u vlasti Obrah, sjedališta postavi . ." Znamo pako, da to vrieme, to jest za vladanja Karla Velikoga, Obri su bili ovkraj Rabe, do Blatna jezera, i preko Dunava na Tisu pružajući se. Hrvati dakle zauzeli su u VIII. vieku i svu Panoniju do Rabe rijeke i rečenog jezera. Posjedujemo mnoge spomenike, koji jih u tih krajevih udomljene poznaju.

** Nicefor malko drugčije poveda, te veli: da su si Bugari Asparuchovi, na Dunavu naseljeni, već u Za-Dunavlju jedno mjesto, jako i nepristupno, odabrali kao za sjedalište vodje svoga; a to mjesto, da se je zvalo njihovim jezikom Oglu; odtud da su začeli pustošiti pogranične krajeve rimske. (L. c. pag. 38—9.)

je nad tim, da bi toli smradni i nečisti narod („gens sordida et immunda“) mogao Rimljanom dodijavati. Sakupi dakle sve svoje kopne i morske sile, skojimi se je u Traciju uputio, i odluči napasti na barbare, da jih iz rimske države izbaci. Mi propušćamo ovdje sljediti razne episode toga rata, tè se zadovoljujemo, da posljedak (resultat) tog boja napomenemo: Tako su se Grci pri tom poduzetju podlo vladali, da se isti Theophanes neustručava ukoriti jih, predbacujući jim: „. . onda sigurno nečisti puk (Bugari), opaziv Rimljanah kukavštinu i mlitavost („Romanorum imbecillitate et molitie conspecta“), ohrabri se, i za ratovanje ponositiji je postao.“ Car da se je morao iz bojišta, sbog bolesti noguh, vratiti u primorski grad Mesembriju; ali konjaničtvo rimsko zapaziv to, pomisli da se je car u bieg dao; tè brez da ga je tko gonio, i ono se dade u pomamni bieg. Bugari udri složno za njimi, tè ražaj i ubijaj, da je strašno. Tek poslje te pobjede, projdu oni posve Dunav; „tè onda u Varnu tako nazvani grad (uz crno more) i u sriedozemne kraje dopru („.. Tum Varnam.. et mediterraneos agros perveniunt..“)*

To je prvi udar, kojeg su Bugari zadali Rimljanom. Sada opisuju pisci granice zauzetih po tih barbarih zemaljah, kao i nove odnošaje ovih nadošljakah spram svojih raznih susjedah. U tom obziru ovo nam je poviest rukom Nicefora zabilježila:

Poslie bi Bugari sve do Varne, na istok, i nutrnje sriedozemne prediele, na jug i zapad, zauzeli bili; ovako taj svjedok opisuje zauzeti kraj:

„Čim bi (Bugari) opazili bili, da je onaj prediel (locus; vidi što o tom u noti pišemo) na sve strani, i rijekom (Theophanes dodaje: Dunavom) i kraja onoga oštroćom učvrstjen (očevidno se tim naglasuju dvie končine nove bugarske države: na sjever Dunavom, na jug Balkanom ogradjene); tamo se ulogore.“ Zatim opisuje ostale čine zavojevateljah ovako:

---

* Sva prenavedena vidi kod Theophanesa, l. c. pag. 236—8.; koji Bugare i Unnobundobulgare zove. — Zatim kod Nicefora, s njekimi varianti, l. c. pag. 38—40. — Ovaj Bugare i Hunnogundure piše.

„Ali i Slovenah narod, koji je tamo na blizu stanovao, pod svoju oblast sprave, tè stranu svojih na onoj granici, koja je spram Obrah gledala, namieste; drugu na medje Rimljanah postave. Tè ovako povećav i utvrdiv se, Tracije gradove i sva miesta pustošiti su začeli.“ * To je drugi udar zadani rimskomu carstvu: naime zavojevanje silne zemlje grčke i pustošenja odtud susjednih predielah rimskih.

Poznamo sad i granice nove bugarske države na Istoku, pri prvom pojavu Bugarah ustanovljene: i to od Varne, t. j. istoka, do Hrvatah, t. j. Ilirika, na zapad; od Dunava, to jest sjevera, na Balkan, južno protežuće se. Dakle Crno more, Dunav, Ilirik i Balkan jasno je označen. — U tom okviru kretat će se kroz dva vieka poviest Bugarah.

Znamenito je ovdje mjesto Obrah tičuće se: jeda li se misle ovdje Obri za-Dunavski; ili bi se moglo dopustiti, da su oni još gdje u donjoj Misiji, ali do godine 678. pod vlastju Rimljanah, *živili*; kao što znamo, da su preostavši u Dalmaciji Obri podčinjeni bili Hrvatom i koji su se, kao takovi, još do vremena Konstantina Porfirogenete poznavali, o kojih je on ovo zabilježio: „.. I jesu još i sada (t. j. god. 945—59.) u Hrvatskoj ostanci Obrah (Avarum reliquiae), i poznati jim je, da su Obri.“ — Ako su se dakle mogli i u Hrvatskoj uzdržati kroz preko tristo godinah kao narodna osebina: sigurno mogli su se uzdržati kao puk i u Misiji, poslje bi tek kakovih 50 godinah minulo bilo, što

* „.. Cum eum locnm (locus, neznači ovdje mjesto, nego kraj, prediel; taj prediel može zauzimati — kao i u nazočnom slučaju, polag Theophana i Nicefora, zemlju od Dnjestra do Dunava pružajuću se — i silne prostore; u tom smislu imadu se tumačiti i sva ostala analogna mjesta byzant. pisacah, imenito i ono mjesto Konstantina Porf. gdje govori o pradomovini južnih Srbah, da su stanovali „in loco ab illis Bojki nuncupato“) undique et a fluvio et a regionis asperitate munitum animadverterant, ibidem castra metati sunt. Sed et Sclavinorum gentem, **quae illic in propinquo degebat** (to jest u susjedstvu zemlje, med Balkanom, Dunavom i crnim mórem pružajuće se) in potestatem redigunt, ac partem suorum in eo limite qui Avares respiciebat collocant, alios Romanorum finibus objiciunt. Quibus rebus aucti et confirmati Thraciae oppida locaque omnia populantur.“ L. c. pag. 40.

jim je gospodovanje u onih krajevih podrovano. — Viditi ćemo za vladanja Kruma, da su ti Obri zbilja bili s ove strani Dunava.

Ali je znamenitije svjedočanstvo ovo obzirom na Slovene. Da nisu Bugari sav onaj slovenski narod, nego samo dio toga puka pod se spravili: to izvan dvojbe stavlja sám Nicefor, jer on naročito veli, da su zavladali samo s onimi Sloveni „koji su tamo na blizo stanovali.“ Osim toga i Theophanes u tom smislu piše, o čem niže.

Šafařik je i u tom slovenskom narodu hotio viditi, kao i u onom od g. 657., njeko tudje, ne-hrvatsko slovensko pleme. Sva već dosad proti takovomu posve svojevoljnomu i protupovjestnomu tvrdjenju po nami navedena, vojuju i za ovaj slučaj. Jer ne samo možemo mi toj, na nikakovom historičnom spomeniku temeljećoj se samovolji, protustaviti povjestno već za Heraklija bivstvujuće dvie hrvatske države (dalmato-ilirsku) i jednu srbsku, na balkanskom poluotoku utemeljene; dakle tri slovenske države: no što više, mi možemo i to dokazati, da su te države balkanske s Bugarskom i graničile; o čem nam je Konstantin ne manje bezdvojbeno svjedočanstvo ostavio, kako ćemo niže vidjeti. * — Povjestno dakle govoreć, može se glede tih Slovenah samo okó toga pitanje kretati: jesu li to Hrvati ili Srbi?

---

* Buduć da Šafarik nikako nemože eskamotirati iz povjesti susjedstvo Hrvatah i Bugarah; to se bar trsi u svojih Starožitnostih — na temelju posve svojevoljnoga tumačenja Konstantina Porf. — svesti ga samo na susjedovanje i dodir kroz posjed Sriema, i zemlje hrvatske med Savom i Dunavom ležeće. — Već smo kazali na jednom mjestu, da je Š. to svoje mudrovanje oslonio, na štetu našu, ili na svojoj nenavisti, ili nepoznanju zemljopisnog položaja Ilirika u VI. i VII. vieku.

Mi ćemo u našoj povjesti ne samo iz Konstantina P., no i iz svih byzantinskih pisacah, koji su za njim pisali, dokazati — a to i sva pred-Konstantinova poviest potvrdjuje —: da su Hrvati ne samo u Sriemu, no i u svom Iliriku, to jest: istočno najtomanje uzduž Timoka, na jug, do Tracije s Bugari graničili. Isto tako dokazati ćemo, da je povrieda poviesti tražiti Konstantinovu Srbiju pod Sriemom, preko Save i Dunava, kad no joj je položaj duboko pod Neretvom, istočno, ležao.

Na to pitanje odgovarajući, da zaštitimo hrvaštinu tih Slovenah (u VIII. i IX. vieku pod imenom Timočanah, Guduškanacah itd. poznatih; koja sama imena dokazuju, da su zemljopisna a ne narodoslovna) i proti istoj srbštini: navesti ćemo ovdje svjedočanstvo Theophanes-a, koje će i sva ostala dosad o Bugarih navedena još bolje razjasniti. — Eto kako taj svjedok o zavojevanju i granicah nove bugarske države, kao i o Slovenih, piše:

„Onda pako, provaliv Dunav, u Varnu... i u sriedozemne kraje dojdu (Bugari). I kada bi opazili bili, da je sav onaj kraj (locus) straga (sa sjevera) riјekom Dunavom; spreda pako (od juga) i s obih bokovah (istočne i zapadne strani) klanci, to jest, tjesnaci brdinah i crnim morem dobro učvršćen; i Slovenah tamo stanujućih **sedam plemenah, kako jih zovu,** pod svoju bi vlast spravili bili; i to Severe od sprednjeg Beregabah klanca (clusura) na istočne strane, spram juga pako i zapada do Avarah, ostalih sedam narodah, koje si je podharačio (Bugarin), onamo je premjestio i nastanio. Na taj dakle način razširiv i razgranivši medje države svoje, rimskog carstva gradove i mjesta, izoholivši se,rušiti i plieniti su začeli.“ *

Theophanesovo dakle svjedočanstvo svaku sumnju izključuje glede gori rečenih: on bo veli, da Bugari, provaliv Dunav, prodiru najprije do Varne grada, na crnom móru; odtud su se vukli na zapad, u sredozemne kraje, do naroda slovenskoga, t. j. do Ilirika; a sav taj kraj sa sjevera Dunavom, sa juga silnimi klanci i planinah tjesnaci („clusuris, sive montium angustiis“) — očevidno Balkanskimi —, biaše očvrštjen.

A da su oni Sloveni, uz taj veliki prostor — a jedan dio njih i na tom po Bugarih zauzetom zemljištu — živući, bili Sloveni Ilirika, dosljedno Hrvati: to ne samo zemljopisno susjedovanje Ilirika VII. vieka uz te bugarske krajeve, izvan svake dvojbe stavlja; no da se o tom ni posumnjati nebude moglo, da su to Hrvati a ne Srbi: Providnost je htjela, da je Theoph. i onu pojedinost o tih Slovenih zabilježio, što o njih veli, da je to narod **„sedam plemenah** („et Sclavinorum illic degentium **sep-**

* L. c. pag. 238.

tem generationes")"; a da tko neprigovori, da je valjda Bugarin s e d a m **raznih** s l o v e n s k i h n a r o d a h pod sebe spravio; Theophanes i takov prigovor izključuje nepobitno tim: što je jasno zasvjedočio, da je to j e d a n t è i s t i narod, dodaje bo odmah: da se ti Sloveni **samo tako zovu** sedmoplemenni narod (Sclavinorum septem generationes **quae dicuntur**). Taj pako „quae dicuntur" bio bi već nego absurdno upotriebljen, kad bi to bilo sedam r a z n i h narodah, a ne j e d a n, onako samo nazvani.

Tako dakle korak po korak istini u trag idući, možemo sad historičnom izvjestnostju zaključiti: Buduć da historija s a m o H r v a t e pozna kao Ilirik VII. vieka posjedujuće; buduć da Konstantin veli, da su Hrvati s a v I l i r i k, ne stranu samo koju ove rimske pokrajine zauzeli; buduć da Theophanes i Nicephorus neopredieljuju granicu drugu, od Varne na zapad provalivšim Bugarom, do one označene tim: da su do Obrah i tih Slovenah doprli, čim se neizključuje susjedovanje Bugarah s Ilirikom; buduć da historija ne samo nepozna ovkraj Dunava, prije te godine 678-me, kakovih drugih Slovenah osim Hrvatah i Srbah; no buduć da, napokon, historija naročito o tih Slovenih i to još veli: da jih z o v u narod s e d a m p l e m e n a h; i čim nijedan drugi narod slovenski, do hrvatskoga, nemože se izkazati da taj naslov može njega samo ići, glasom svjedočanstva Konstantina Porf., koji govoreći o dolazku Hrvatah na jug veli, da je došlo „pet bratah i dvie sestre — dakle sedam — **zajedno s pukovi svojimi** (una cum p o p u l i s suis), to jest: da je to narod s e d a m p u k o v a h; a upravo t o g a n a r o d a dio jedan da je zauzeo i I l i r i k: to uz ovakove povjestne razloge htjeti zatajiti hrvatstvo u pitanju stojećih Slovenah, bila bi naprosto m a l i c i j a, to jest zloba. — A ipak su u ime „slavjanske učenosti" i tu krivicu na nami „autoritetska bratja" počinila! . .

Nadalje: i iz Theophanesa vidimo, da nisu Bugari pod svoju vlast spravili s a v narod, nazvani s e d m o p l e m e n n i, nego samo dio jedan, to jest: o n e s a m o Slovene t o g a n a r o d a, koji su se pružili na zemljište po njimi zauzeto; veli bo Th. naročito: „et Sclavinorum **illic** (t. j. u zauzetoj zemlji) degentium . ." Analogiju tomu mjestu imademo i u Konstantinu Porf., koji povieda: kako je, istina bog, sav sedmoplemenni narod Hrvatah u Dalmaciju došao; ali

da se ga je dio jedan iz te zemlje u Ilirik i u Panoniju odputio. Ipak ostao je taj narod i nadalje „sedmoplemenim“ nazivan biti, akoprem već u dvie — jedno vrieme i u tri — države razdjeljen. Isto tako mogao si je tko privremeno jednu od tih državah i podčiniti; ali odtud nije sljedilo, da si je sav „sedmoplemenni“ puk podčinio. Tako se je sbilo i sa najistočnijom stranom Ilirika naprama Bugarah. — Uz to i Konstantin očito o tom svjedoči, da si nisu Bugari nikada Hrvate, kao děržavu, podčinili.

Napokon opazujemo još, da i Theophanes govori ob Obrih, Bugarom u rimskom carstvu na zapad ležećih; ali, žalibog, niti iz njega nemože se razabrati gdje su ti Obri stanovali! zar još kadi u Misiji, ili su to Za-Dunavski stanovnici (jer se je Bugarska i onkraj Dunava prùžala sve do došastja Magjarah u, one kraje)? A koji su to onih sedam narodah zaharačenih, koje su Bugari prenesli i namiestili (transtulit et collocavit) na zapad spram Obrah, na jug spram Rimljanah? nesrećom po historiju, nemoguće je danas znati. Ali to mjesto Theophanesa jest ono, koje nas čini povjestno držati: „da medju timi, ovkraj Dunava prenešenimi narodi, moralo je i Slovenah biti. Bugari bo Asparucha, med Dnjestrom, pače Dnjeprom i Dunavom do g. 678. živući, imali su pod sobom i sve ne-bugarske narode, na onom prostoru živuće, a Sloveni su bili najmnogobrojniji. Ná to vjerovanje nuka nas i ono povedanje o Severih (na istoku te nove Bugarske države smještenih). Severi pako bili su jedno od glavnih slovenskih plemenah, med Dnjestrom i Dnjeprom stanujućih. Mi ćemo tečajem bugarsko-byzantinske poviesti viditi, kako se množtva Slovenah izpod Bugarah u rimsko carstvo utiču. Da to nisu Hrvati ili Srbi, jasno je odtud, što bi ovi u svoju dotičnu domovinu, a ne k Rimljanom bježali. Dakle moraju biti tudji kakovi, to jest sjeverni Sloveni. — Tuj dakle treba, povjestnom izviestnostju, tražiti prve početke Slovenah, po Šafařiku bugarskih ili Moesijskih nazvanih; a ne proti svoj historiji, u V.—VI. vieku. — Dà, ali istine povjestne nepristaju dobro u „stanovite sustave!“ . .

Čim bi se tako ojačili i utvrdili bili Bugari u novih svojih posjedovanjih, i počim su začeli pustošiti nemilice i na sve strani

rimsko carstvo; Konstantin, poražen na Dunavu, i nemoguć odoljeti tolikoj sili, vidi se prisiljena, uz sramotne uviete po Grke, mir zaprositi. — U tom obziru ovako jadikuje Theophanes: „S toga bude prisiljen car o miru š njimi (Bugari) ugovarati . . **i ne bez velike po ime Rimsko sramote,** ugovoreni svakogodišnji novac njima izplatjivati („non sine magno Romani nominis dedecore, pactam annuatim pecuniam eisdem persolvere . ."). I u istinu, nastavlja Th., stvar divna za čuti bila je onda toli našincem (Grkom), koli i inostrancem, viditi one, koji su njekoč sve narode pod harač spravili; da su sada po tom odurnom, i netom izniklom puku svladani („nunc ab ista abominanda et nuper enata gente esse superatos")." Poslje toga, da je Car do smrti svoje u miru od Bugarah i svih nepriateljah živio.* I Nicefor priznaje isti sramotni mir.

Eto kako prvi početci bugarskoga naroda na zemljištu Grkah jadno po Rimljane počimlju! A kako će se još jaz nesrećah groznije razvaliti tečajem viekovah! — Nije se dakle čuditi, što su Bugari dio Hrvatah, na skrajnjem istoku Ilirika stanujućih, ili već i dalje pruživših se, pod svoju vlast spravili: kadno eto, isto rimsko carstvo toli je podlim načinom podleglo, da je bilo ne samo zaharačeno, kao država, po Bugarih; nego što je uz sve to i silni, krasni dio carstva, med Balkanom i Dunavom pružajući se, izgubilo!

Ali je dolazak Bugarah i odnošaje byzantinsko-hrvatske promjenio. Tim bo uciepljenjem naroda toga u rimskom carstvu, prestali su biti Hrvati neposredni susjedi Grkom s istočne strani; jer su se Bugari med nje i naš narod usunuli: najveć, ako smo još graničili s Rimljani na skrajnjem jugo-istoku, negdje na tromedji bugaro-hrvato-srbskoj, okó Tracije i Macedonije. — Kad bi dakle i istinu bio pisao Theophanes, da su Rimljani g. 676-te kakovo gospodstvo usljed mira saraceno-byzantinskoga i nad Hrvati-Sloveni stekli: sigurno godinu ili dvie zatim, 678-me, bili su tî odnošaji na mnogo viekovah nasilno prekinuti: tè rimskomu carstvu mjesto dosadanjega jednoga, hrvatskoga, digoše se

---

* L. c. ibid.

od sele dva strašna nepriatelja, Bugari i Hrvati; medjusobno najužjim vezom ne samo dobrog susjedstva, nego i najiskrenijeg priateljstva vezani bivši.

U tu svrhu navesti ćemo krasno jedno svjedočanstvo pisca i cara byzantinskoga, Konstantina, koje će tim veći ugled i slavu na hrvatski narod prosipati i njegovu narodno-državnu moć uzvisiti: što mi tim spomenikom dokazujemo, da je snaga i sila hrvatskoga naroda stajala nad moćju i ugledom rimskoga carstva kroz dva vieka i pol, naprama bugarskomu življu. — Eto što je Konst. Porf. zabilježio o početcih i odnošajih Bugarah i Hrvatah:

„Vladar (Princeps) pako Hrvatske s početka (ab initio), to jest od vremena cara Heraklija, Rimskomu caru, ne vladaru Bugarske podložan biaše (subditus erat).“ — Niti jednomu, niti drugomu; — vidili smo u prvoj strani diela našega, što je držati do tog podložničtva, pri dolazku Hrvatah, za Heraklija. Hrvati ga mačem riešiše; odbaciv i kršćanstvo „maioris defectionis specimine . . ut nullum erga Romanos amicitiae ac subjectionis pignus retinerent . .“ Bugari pako, za doba Heraklija, stanovali su još u svojoj pradomovini, na Meotiku. Nespretno je dakle o Hrvatah podložničtvu, za vladanja rečenoga cara, pod Bugare i govoriti. — Ali je tim navodom posredno Konstantin i onu istinu odkrio, da su se Hrvati sbilja oslobodili izpod svakog dodira s Grci, upravo na početku svog došastja u rimsko carstvo, a a ne po smrti tek Heraklijevoj. Govoreći bo o Bulgarije principu, koji je tek godine 678-me u rečeno carstvo došuo, morao bi mu protustaviti, ne cara Heraklija,nego Konstantina Pogonata, kao suvremenoga onom upadu Bugarah, ili sve vladare grčke u obće, kao što to glede Srbah čini; onda bi mogla prispodoba imati smisao, izpovjedajući: da su Hrvati Pogonatu, ili svim ostalim do došastja barbarah vladavšim, a ne Bugarske principu podložni bili. Porfirogeneta je dakle onim svojim navodom priznao neizravno: da su se Hrvati početkom već oslobodili Heraklijeve volje gospodovanja; zatim izravno: da Hrvati nikad pod Bugare spadali nisu.

Ali je važnije, što dalje piše okrunjeni pisac ob odnošajih hrvatsko-bugarskih:

„Niti je Bugarin s Hrvati rat vodio, osim Mihalja Borisa, Principa Bulgarije; koji, lativ se oružja, ratom ih napadè; ali čim nebi bio ništa mogao obaviti, darove davši i primivši, mir je učinio. Niti su **ikada** Hrvati Bugarom harač (tributum) davali; **nego jedni su druge često priateljstva radi darovi počastili.**“ *

To svjedočanstvo o Hrvatih napisao je car onoga naroda, o kojega sramotnom zaharačenju pod Bugare toli gorko jadikuje Theophanes!

Dočim dakle rimsko carstvo od prvoga pojava Bugarah, do duboko u X. viek, riedkom iznimkom, skoro uviek je zaharačeno i pobjedjivano po Bugarih: Hrvatska nije nikada tomu strašnomu narodu podlegla, t. j. harač platjala; od prvog pojava njegova, do vremenah Borisa (u IX. vieku), nikada nije medju njimi ni rata bilo! *A kad se je taj vladar odvažio ipak jedanput pokusiti sreću, udariv na Hrvate: bude on poražen; to jest jedini jih je spokorio naš narod! — Napokon, Bugari i Hrvati, stojeći u svezi iskrenoga prijateljstva, darovi se medjusobno počastjuju. — Što vriedi to priateljstvo, čitatelji će uvažiti, kako valja, tek onda; kada će razabrati, tečajem viekovah, odnošaje byzantinske i srbske spram istih Bugarah.

Ali je odtud morati povjestno zaključiti i na veličinu i moć hrvatskoga naroda spram Byzanta i istih tih nadošljakah. — Što su bili Srblji naprama novoga ovoga življa, čim su bili prisiljeni po njem iz odnošajah dobrog susjedstva stupiti u nepriateljstvo š njim: vidit ćemo na svom mjestu; ali ćemo vidjeti i to: što su bili Hrvati i Srbljem protiv Bugarah.

---

* „. . Neque Bulgarus cum Chrovatis bellum gessit, praeter Michaëlem Borosen, qui sumtis armis bellum ipsis intulit; sed cum nil efficeret (Uz ovo toli jasno mjesto Konstantina o neuspjehu *Bugarah proti Hrvatom: ipak Šafařik u svojih „Starožitnostih“ i tu nam uvriedu čini, da je šarao i dvojio o toj našoj pobjedi! Volio je barbaru Bugaru proti povjesti, nego li Slovenom Hrvatom shodno historiji! — Kakovim srdcem je taj čovjek morao pisati poviest Hrvatah? . .), muneribus datis et acceptis pacem fecit. Neque Chrovati unquam Bulgaris tributum dederunt; sed alteri alteros saepe amicitiae ergo donis cohonestarunt.“ L. c. 31.

Odtud pako će se morati i opet zaključiti na silnu razliku moći i sile narodnje i državne med Hrvati i Srblji! — Ovi su, u ostalom, do dobe vladanja bugarskoga Principa Presiama u miru s Bugari živili; „to jest, rieči su Konstantina, kao susjedi i mejaši medjusobno ljubeći se, služeći Rimskim carevom (takovu pojedinost nije Konstantin nikada o Hrvatih zabilježio, osim, kako smo vidili, o početcih našega naroda pod Heraklijom govoreći, što i glede Srbah čini) i od ovih dobročinstvi nadareni-" * Ovakovu obćenitu podanost Srbah pod rimsko carstvo napominje Konstantin i prigodom kada o imenu srbskom govori. To isto, po tretjiput, opetuje i za vladanja srbskog župana Zaharije; osim toga, o tom govori i za vladanja i drugih takodjer rimskih carevah, kako ćemo na svom mjestu viditi.

Veliko to priateljstvo hrvatsko-bugarsko imalo je za prvu posljedicu nepriateljstvo med Hrvati i Byzantom; a čitatelj će tečajem ove razprave viditi, kakove jadne posledice povuklo je za sobom, po Rimljane, to nepriateljstvo naše. Z viečnih svojih borbah s Grci, morali su Bugari nastojati, da jim, za ledjima, ostane narod priateljan; inače eto jih med dviema vatrama. Vidit ćemo, da čim su se Bugari te životne po njih obzirnosti odrekli, s mjesta nesretni postaju. — S druge strani: Heraklijah više nije bilo u Carigradu, koji bi bili Hrvate proti Bugarom nahustiti mogli: tako su Byzantinci svu vjeru medju nami izgubili bili!

Ali je važnija bila druga posljedica priateljevanja hrvatsko-bugarskoga; a ta biaše: **poslovenčenje toga življa uralskoga.** — Dà, slovenski sviet nebi nikada smieo zaboraviti, tu ogromnu uslugu Hrvatah slovenstvu izkazanu! — Ne samo kao velika država, Bugarom susjedna, uplivali smo mi na taj narod: nego i vezom povjestnoga priateljstva š njim svezani, mi smo mu slovenski živalj omiljenim učinili. Ta je zasluga tim ozbiljnija, što ćemo mi dokazati: da su Grci sustavno o tom nastojali, da taj barbarski narod pogrče. Ali je duh našega naroda nadjačao duh

---

* „. . ad cujus (Vlastimiri) usque tempora pacem cum Bulgaris habuerunt Servii utpote vicini et confines inter sese amantes, servientes Romanis imperatoribus, et ab iis beneficiis ornati." L. c. Cap. 32.

grčki, kó što je naš upliv, razbio upliv Grkah. K tomu uspiehu nemalo je dopriniela i ona obstojnost: što su Hrvati, oslobodiv se dodira grčkoga, i kršćanstva se odrekli; a tim, kao poganski narod, bili su oni pristupniji poganinom bugarskim. Srblji, koji su samo u odnošajih dobroga susjedstva naprama Bugarom stajali, k tomu kršćanstvo uviek pridržavši: nisu ni iz daleka mogli postići oni posljedak u tom obziru, koji su postigli Hrvati: a što su u obće i oni mogli u tu svrhu sudjelovati: zar nisu i tomu bili posrednim povodom Hrvati, koji su uzrok došastju Srbah na jug? — Nije dakle moći zanijekati Hrvatom tu uslugu, što danas slovenski sviet mjesto 4—5 miliunah Bugaro-Slovenah, nevidi toliko Grkah ili barbaro-uralacah s ovu i onu stranu Balkana; a ta usluga tim je istinitija: što je učeni sviet odkrio, da se je čakavština duboko u posjedovanja bugarska ukorienila bila.

A jesu li „slaviste" ikada uvažili tu dobit hrvatsku? jesu li ju priznali? . . . Niti ju napomenuli nisu! pače nisu se upustili ni u pretresivanje sigurno po slovenstvo znamenitoga pitanja: odkud slovenstvo Bugarah? dà, tako malo su uvažili to pitanje, kao i ono nemanje odlučno po slovenstvo: tko je poslovenio, dotično pohrvatio živalj **rimski**, od Dračanah do Soče pružajući se? Viditi ćemo, dakako samo mimogred o tom pitanju u tom spisu prosborivši, kakova je čudesa u tom obziru i s te strani trgovački duh našega naroda počinio od VII.—XII. vieka; koji je nè samo istočnu stranu Adriatika pohrvatio, nego je našu narodnost i na zapadnu obalu tog móra, u Italiju, od Kalabrijah do blizu Jakina prenesao; kó što ćemo to u zapadnoj poviesti našega naroda spomenicî u ruci i obširnije dokazati.

Povriedio je dakle pisac „Starožitnostih" ne samo pisanu poviest nego i duh, to jest filosofiju poviesti; kadno je uztvrdio, da historija naprosto šuti o Hrvatih i Srbih u VII. i VIII. vieku. Akoprem mi ovdje samo o Istoku govorimo, to će se ipak čitatelji uvjeriti, da taj sud povjestno nestoji — a zapadna naša historija te dobe kamo li je obilnija! —; pa kad mi nebi imali nikakovoga drugoga spomenika te naše istočne prošlosti do Konštantina Porf.: već sàm taj svjedok bio bi dovoljan, da skloni misaonog povjestnika priznati: da već sàma poviest Hrvatah ne-

gativna, nadmašuje mnogi positivni spomenik, obzirom na djelovanje istočno našega naroda. Zar nije poslovenčenje Bugarah, najglasitiji svjedok djelatnosti naše? Zar nije Bugarin klonuo, čim mu je Hrvat priateljstvo uzkratio? Nije li to program poviestni?

K svim dakle prednostim i zaslugam hrvatstva po slovenstvo, mi punim pravom pridružujemo ovdje i poslovenčenje bugarskoga plemena.

Napokon opazujemo, da nas je urinuvši se med nas i crno móre bugarski življ, od dodira sa Saraceni, na Istoku, odbio.

Prije, nego li se upuštamo u daljnju povjestnu razpravu istočnoga pitanja, smatranoga spram novo ustanovivših se živaljah; moramo ovdje zadovoljiti obećanoj u I. strani dužnosti dokaza, kojeg smo na bugarski odsjek uputili; naime: da ćemo iz spisa Niceforova dokazati, da on ime **Hun** istovjetuje sa imenom **Sloven**, dotično hrvatskim.

Eto nas sad pri prvom dokazu ovoga tvrdjenja. — Nicefor, govoreći o početcih bugarskoga življa u rimskom carstvu, ovako začimlje:

„Sada o Hunah, **kako jih zovu,** i Bugarah početcih govoriti nam je, i kojim se načinom u ovih sjedalištih nalaze.“ *

Dakle Nicefor 1-o. točno luči Hune od Bugarah. 2-o. Već sama ona fraza „o Hunih, **kako jih zovu**..“ dokazuje: da to ime onomu narodu, o kojeg početcih na rimskom zemljištu mu je govoriti, nije mu vlastito i pripadajuće; nego da mu se dava po običaju i nevlastito (improprie). 3-o. On o Bugarih te fraze neupotriebljuje. To jedno.

Poslie onoga napisa ili uvoda, začimlje Nicefor razpravljati, kako smo gori više vidjeli, o prasjedalištih Bugarah na Meotiku, i kako su se od onud na zapad razlili i napokon u rimsko carstvo prodrli. — Zaludu tražiš, poslie te razprave, ikakovu rieč o **Hunih,** o kojih početcih preduzeo si je ipak Nicefor govoriti u

* „Nunc de Hunnorum, **ut vocant,** ac Bulgarorum primordiis dicendum est, quoquo modo in iis sedibus constituti sunt.“ L. c. pag. 38.

tom poglavju: jer poslie bi bio povedao, kako su se Bugari naselili med Dunavom i Balkanom; eto ga, gdje najednom govor o Slovenih nastavlja; to jest, poveda: gdje su živili prije došastja Bugarah, kako su jih ovi poda se spravili i kuda jih ponaselili. Veli bo: „.. Ali i Slovenah narod, koji je ondje u blizini stanovao, pod svoju vlast sprave; a stranu svojih (t. j. dio podčinjenih si tih Slovenah) na onoj granici, koja je spram Obrah gledala, namjeste; druge Rimljanah medji protustave..“

Dakle, napisano o početcih Hunah i Bugarah poglavje, govori u istinu samo o Bugarih i Slovenih; a to će reći: Nicefor rabi ime Hun i Sloven mješovito i kao istovjetno. K tomu već unapried pozorne činimo čitatelje, da kao god u ovom prvom slučaju; tako ćemo vidjeti da i u ostalih, koje mislimo navesti, Nicefor ime Hun samo uz Bugare stanujućim Slovenom dopituje; a to hrvaštinu tih Slovenah izvan dvojbe stavlja, jer su to, kako smo dokazali, Sloveni Ilirika, ne Dalmacije, da bi se o srbstvu njihovom i posumjati moglo.

To je dakle prvi dokaz, iz Nicefora crpljeni, kojim dokažujemo, da mu je ime Hun istovjetno Slovenu; a da se ugnemo nepotrebnomu opetovanju; mi ćemo, na svojih mjestih, još neprigovornijimi dokazi tu istinu podupríeti, dotle molimo čitatelja, da ovaj razlog izpred očiuh neizgubi. Ovdje, medjutim, opazujemo, koliku bi bio svjetlost Nicefor na historiju bacio, da je i glede tih Slovenah, koje priznaje biti na zemljištu rimskom, onako posegao u njihovu prošlost prvobitnu, izvješćujući: kako su i odkud onamo došli? kó što to i obzirom na Bugare Meotika čini!

Razpraviv ovako prve početke uplivanja bugarskoga življa u istočno pitanje, i upoznavši čitatelja s odnošaji njegovimi spram Hrvatah i Grkah tamo od prvog pojava njegova u rimskom carstvu: nastavljamo sad razvijati isto pitanje, kako ga odsad unapred uz Byzantince — kao stožernu točku, okó koje se je sve vrtelo — življi hrvatski, bugarski i saracenski sačinjavaše. — Ako su Hrvati već za doba čisto saracensko znamenito u to pitanje uplivali: to ćemo jih odsad viditi, kako tomu pitanju i pravac davaju, dok ga napokon i opet odlučno nerieše.

Ta razprava postaje odsad tim zanimivijom, što eto i u XIX.

vieku goruće to pitanje istočno odlično upliva na glavna ta dva naroda, bugarski i hrvatski; koji su zvani da kod konačnoga riešivanja istog pitanja glavnu ulogu igraju.

---

3. Hrvati, Bugari i Saraceni napram Byzantu za daljnjeg vladanja Konstantina Pogonata, sve do smrti cara Justiniana II. — Tretji pohod Hrvatah na Carigrad i zauzetje priestolnice rimske u družtvu s Bugari.

(Od godine 678—712.)

Dobu uplivanja Hrvatah u istočno pitanje, za susjedovanja njihova s Bugari, moći je razdjeliti, obzirom na istočnu poviest tih dvajuh narodah, u tri periode: Prva teče, neznatnim prekinutjem, za vladanja Bugarina Mihalja Borisa sbivšim se, od upada Bugarah u rimskó carstvo, sve do vremenah Simeona, najzmožnijega vladara toga naroda; a može se nazvati perioda napadajućeg priateljevanja bugaro-hrvatskoga. Druga ide od vladanja Simeonova, do smrti Basilija II., nazvana Bulgaroctona, cara grčkoga; a ta perioda, jest perioda nepriateljstvah med Hrvati i Bugari. Napokon tretja, perioda zajedničkih borbah i otimanjah proti Byzantu, to jest doba obrane, ide od smrti rečenog Basilija, do pojava Turakah na granicah bugarske države. Što dalje sljedi, zasieca već ú **tursko doba,** u koje pada konačna propast bugarske države.

Začimljemo dakle s dobom priateljstva bugaro-hrvatskoga (koja se može smatrati dobom sreće narodnje po oba ta plemena, a dobom nesreće po Grke; jer složne, nije jih mogla sila byzantinska nikada svladati!); nastavljajuć tako prekinutu poviest istočnoga pitanja mirom bugaro-rimskim.

Počim bi si, dakle, bio Konstantin haračem mir kupio od bugarske strani; mogao je, kao što veli Nicefor, u „miru i plandovanju ostalo vreme proživiti." — Jer Saraceni, još uviek medjusobnimi nutrnjimi bojevi slabeći se, sretnimi su se scienili, da nisu Rimljani u njih dirali; što više, da si tu sigurnost još bolje ujamče; nisu se zadržavali haračem, i ponudom podanstva pod

Rimljane obvezati se. — Zavladavši bo po smrti Izida, Kalif Arabah **Marvam**, samo se je devet mjesecih uzdržati mogao protiva silnih svojih takmacah, a podlegavši u borbi, naslједi ga **Abimelech**, koji je 22 godine vladao. Taj dakle vladar šilja, u svrhu osiguranja mira, poslanstvo u Carigrad, ponudiv se pod harač uz uviete: da će platjati znamenitu svotu u novcu, sužnjih i konjevih. — Uzrok tomu koraku je bio, što se je silno pleme Mardaitah, oko Libana stanujuće, strašnim po Arabe pokazalo.*

Ovako na sve strani umiren, nastojao je Pogonat, da sve to pogibeljnije šireće se krivovjerstvo Monothelitah utiša. U tu svrhu sazove on sveobći crkveni sabor g. 680., u kojem bude rečeno krivovjerstvo i razkolničtvo u smislu pravoslavija dokinuto.

Umré Konstantin u 17-toj godini vladanja svoga, a naslјedi ga u vladi sin **Justinian**, toga imena II., a od odsječenog nosa Rhinotmetes nazvan. — Nastupi vladanje godine 685-te.

Mladić od 16 godinah, vatrom i nesmotrenostju svojom sve je pokvario, što je otac dobra po carstvo obzirom na Hrvate, Bugare i Saracene učinio. — Nicefor tu nestašnost mladića-cara ovako označuje: „Čim je carstvo preuzeo, sva, koja je otac njegov glede mira, i ostale uprave carstva ustanovio bio, prevrnuo je.“ ** U tom obziru Theophanes poveda, da što se Saracenah tiče, akoprem je Abimelech poslao poslanstvo svoje k caru, da š njim mir, pod uvieti još povoljnijimi po carstvo, i nadalje utvrdi; ipak da se je Justinian, od svoje strani, posve nesmotreno obvezao, pristajuć na želju Saracenah, usljed koje imao je on bojno i neustrašimo pleme Mardaitah (podanike svoje, koji su Arabom toliko jadah zadavali, i zid su bili Rimljanom protiva njihovim napadajem) iz Libana u unutrašnost Azije preseliti. — To je bila velika pogrieška, nad kojom ovako jadikuje isti pisac: „U istinu, svake vrsti biede (calamitates), i svakojake suprotivštine poplavile su, nastojanjem Arabah, Rimljanah državu od onoga dana, do eto u ovi hip (t. j. do u IX. viek, kada je Thephanes pisao).“ *** Tè tako jedan nesmotreni

* Theoph., L. c. pag. 239.
** L. c. pag. 41.
*** L. c. pag. 241.

čin pojedinca, kakovi gorki plod, kroz viekove, za cielu državu za sobom nepovuče!

Urediv ovako Istok, prekine Justinian, već druge godine vladanja svoga, mir s Bugari ugovoreni, da tako carstvo harača oslobodi; a zajedno odluči i priatelje Bugarah, Hrvate, podčiniti si. — O tom nam je Theophanes sljedeći spomenik ostavio:

„Mir . . sa Bugari utvrdjeni razrieši, uviete saveza, po otcu dozvoljene, sàm poremetivši i svakako povriedivši (omnino violans). I Bugare, i Slovenije krajeve (Sclaviniae provincias) u robstvo spraviti misleći, konjaničke legije u Traciju je prenesao.“

Odtud je viditi 1-o. da je Car uz Bugare, i njihove priatelje i saveznike, Hrvate, napasti odlučio, zato i stupa spram severu; 2-o. da se je ne na jednu samo državu slovensku, nego na više njih spremio udariti; veli bo u višebroju „Sclaviniae provincias;“ a kako je posljedak dokazao, to je bila namjeravana i susjedna Bugarom Srbija. Jer čim mu je naopako izpao pohod iz Tracije na Bugare i Hrvate poduzet; eto ga gdje se baca na jugo-zapad — spram Soluna —, da kroz Tesaliju bar Srblje spokori. 3-o. To svjedočanstvo i opet izvan dvojbe stavlja, da su te slovenske zemlje bile to doba slobodne i nezavisne od grčkoga gospodovanja; tim je pako gori navedeno svjedočanstvo Nicefora i Cedrena proti Theophanu posvema i po ovom piscu ovjerodostojeno. Dakle i Srblji su se bili, na njeko vrieme, izpod gospodstva rimskoga izvukli pomoćju Hrvatah.

Uspjeh pako ovoga rata Justinianova, tretje godine vladanja (688.) vodjenoga, bio je po istom piscu sljedeći:

„. . Ove godine Justinian u Bugarsku i Traciju vojsku je izveo . “ Dakle na dvie strane je udario: u Bugarsku, a iz Tracije na Hrvate Ilirika.

„A Bugare, koji su mu oružjem na susriet izašli, sprva suzbije (tum primum repulit).“ Da je bio Th. iskreniji pisac, nebi bio rekao, da je Grk samo suzbio Bugare i pomoćnike jim Hrvate; nego bi priznati morao, da baš nikako nije uspieo. To i odmah sljedeće izpovjedanje piščevo, o daljnjih sgodah vojske Justinianove, izvan dvojbe stavlja. Jer eto poslje tog neuspjeha, car se nije bacio na sjevero-zapad, proti Hrvatom;

*

nego eto ga, kako se na protivnu baš stranu baca: na jugo-zapad, na Solun, t. j. proti Srbom; ovako bo pisac nastavlja:

„I upadajuć zatim (excursionibus factis) do Soluna (eto gdje je ostala Bugarska i Ilirik!), neizmjerni Slovenah broj (immensum Sclavorum numerum) stranom bojnom silom ukrotjene, stranom dobrovoljno prelazivše i predavše se, iz domovine izvedene, u stranah Opsicija (u Aziji) stanovati je odredio."

Eto to je prvi veliki poraz a drugo zasužnjenje Srbah, i koje je spojeno s velikim toga naroda preseljenjem, to jest razsapom. — Podčiniv si pako Srbe, opet je car pokusio srieću proti Bugarom:

Na povratku dočekaju Bugari Grke u tjesnacih i brdinah; a uspjeh konačni bjè: „.. Mnoge od vojske stranom poubijav, stranom raniv: jedva je car mogao pogibelji izbeći i na protivnu stranu proći." * — Tako eto pohod Justinianov proti Bugarom, nije bio ništa sretniji od pohoda otca njegova!

Imademo ob istom dogodjaju i Niceforovo svjedoćanstvo; iz kojega, da nadopunimo povedanje, crpimo ovo:

„.. ugovoreni s Bugari mir razriešio je (car). S toga konjanike u krajeve Tracije poslavši, proti Slovenom se je uputio.." Premda Nicefor naročito veli, da je Justinian mir ne sa Slavi, nego s Bugari imani prekinuo; on ipak o dvih bitkah s Bugari imanih, po jasnom sviedočanstvu Theophana, da bi rieč napomenuo bio! Dà, taj pisac naprosto je zašutio **dva** poraza po Bugarih caru zadana, i odmah prolazi na njegovu pobjedu nad Srbi stečenu! Tako biaše iskreni byzantinski pisci! — O rečenoj pako pobjedi ovako piše:

„I do Soluna stupajući, premnoge tamo Slovenah puke, stranom ratom, stranom predajom pod svoju je vlast primio, i nje u Opsicianskoj .. pokrajini, kroz Abyd prevezene, ponamjestio je. **Izmed ovih,** do 30.000 oružanih izveo je, i nazvao je tu vojsku osobitom (Theoph. veli, da ju je nazvao „acies Supera-

---

* Theoph. l. c. p. 241 – 2.

bundans«), predstavivši joj Gebula (Th. ga zove Nebulus), jednog izmed plemenitijih.« *

Da je tih, ovako nasilno iz domovine izkorienjenih Slovenah moralo množtvo biti, to i ona okolnost dokazuje, što je izmedju njih car do 30.000 za oružje sposobnih izabrati mogao. Biaše dakle taj dogodjaj velika katastrofa po Srbe; odtud i Vilh. Tyriu ona »drevna predavanja« ob odvedenjih (deportacijah) Srbah. Da je veliki dio i bug. Slovenah (na skrajnjem jugu) morao biti medju ovimi zàrobi, podvojiti nije moći.

Premda ovako po Bugarih, radi prekinutog ugovora, ljuto kaznjen; nije se ipak Justinian ustručavao istom lahkomišljenostju i napram Saracenom postupati. — Negledeć na to, da je Abimelech g. 689. sve svoje takmace i protivnike sretno svladao, a i svukoliku (universam) Persiju, zatim Mesopotamiju i Veliku Arabiju pod svoju vlast bi spravio bio; on je ipak mir s Rimljani utanačeni savjestno obdržavao. Ne tako Justinian; koji s ludosti duha svoga (»ex animi dementia«, kori ga Theophanes) prekine mir g. 691., pod izlikom: što su mu Arabi harač njekakovimi novimi novci namiriti htjeli

Sedme dakle godine vladanja svoga (692.) car „iz deportiranih u Aziju Slovenah« — piše Theoph., a i Nicefor ga u tom podupire — sastavi vojsku iz 30.000 bojnikah sastojeću, koju u Sebastopol preveze i Saracenom protustavi. — Badava ovi zaklinju cara, da neoskvrnjuje svetost ugovora; badava oni taj ugovor na stieg svoj iztaknuše, predbacujuć tako Grkom perfidiju njihovu: Justinian se odvaži na boj. Ali je Muamed, vojskovodja Arabah, stupio u tajni dogovor sa poglavicom Srbah, da jih od cara odbije; tè i uspije uz velika obećanja i novce. 20.000 njih prestupi jih k Saracenom, a posljedak toga je bio, da su Byzantinci hametom potučeni podlegli. Justinian, da se osveti nad tim činom Srbah, »..ostanke Slovenah, takodjer i žene i dietcu, poubijati je dao ..« ** Ali porazom Rimljanah, dva su zločina jednim udarom osvetjena bila!

---

* Niceph. l. c. p. 41.

** Theoph. l. c. p. 243. — Niceph., l. c. p. 42.

Usljed te svoje pobjede, veli Theoph., da su Saraceni „okrutniji i smieliji postavši, kroz s v u Rimsku državu pustošili.“ U tom poduzetju upotriebio je Muamed Srbe kao uhode i provodiće, jer poznavajuće, rimske zemlje. U tih ratovanjih saraceno-rimskih nestalo je napokon posve toga izseljenoga bugaro-srbskoga puka.

Tako od Bugarah i Saracenah poraženi Grci, s krivnje vladara svoga, urote se proti njemu, i jer je začeo okrutno vladati; bukne godine d e s e t e vladanja njegova buna očito: Car bude uhvatjen, u Cirkus dovučen, gdje mu bude nos (njeki vele i jezik) odsječen, tè tako osakatjen, bude u zatočenje prognan; a poticatelj i duša te bune, **Leontij**, patricij, na priestol uzvišen i carem proglašen (god. 695.). Vladao je tri godine nepodpune.

Bojevao je nesretno proti Saracenom u Aziji i Africi, gdje je grad K a r t a g o, sa svom pokrajinom, u ruke ovih dospio (godine 696.). —

U tih obstojnostih Hrvati i Bugari mogli su se u miru svoje slobode i nezavisnosti uživati; a u to doba Justinianova vladanja i zatočenja pada z a h a r a č e n j e z a p a d n e o b a l e A d r i a t i k a po H r v a t i h kroz zaharačeni E x a r c h a t R a v e n a t s k i; drugimi riečmi: byzantinsko carstvo platjalo je harač Hrvatom na Zapadu. — Vidit ćemo, kako se je taj harač VIII. IX. i X. vieka protegnuo i na Mljetčane i rimsku Dalmaciju.

Usried tih nesrećah i proti L e o n t i j u caru snovala se je urota, usljed koje bude napokon morski vojskovodja **Apsimar** po vojsci za Cara proglašen. Ovaj doplovi u Carigrad, uhvati Leontija, tè počim bi mu dao n o s o d r e z a t i, turne ga u samostan. — Apsimar vladao je sedam godinah nepodpunih.

Saraceni i opet medju se bojuju; česa radi Apsimar upotriebi sgodu, tè druge godine vladanja poduzme pohod proti njima; prodrè u Syriu, česa uspjeh je bio: da pustošeći i pljeneći na daleko, do 200.000 Arabah Grci poubijaju, plien prebogati i nebrojene sužnje odveli su, zadavši nepriateljem ne mali strah.* — U ostalom, već p e t e godine njegova vladanja Saraceni poraz taj

* T h e o p h. l. c. pag. 244—7.

osvetjuju u Armeniji, gdje su sve velikaše te zemlje u jedno skupili i žive spalili. — Ratovi su se i sljedeće godine nastavljivali u Aziji.

Dok to bivalo na Istoku, nova se nepogoda Byzantu spremala na zapadu. — Justinianu bo pojde napokon za rukom, poslie mnogih neprilikah, osloboditi se progonstva, tè stao je nastojati i o tom, kako da se opet priestola dočepa. Uteče se na posljedku k Bugarah vladaru **Terbelinu** i zamoli ga, da mu pripomogne zauzeti diedinski priestol; učiniv mu silna obećanja, a vlastitu mu kćer za ženu izruči za uslugu ovu.

I nije se badava obratio na-nj; Bugarin pristaje na poziv i ponudu, ali se nije usudio izvesti sàm poduzetje, nego se on opet od svoje strani obrati za pomoć k Hrvatom; nastavlja bo ovako Theophanes: „. . i Justiniana veoma častno (perhonorifice) primivši (Terbelin), sve Bugarah **i Slovenah** čete (copias) je sabrao: koji napokon svi sljedeće godine, lativ se oružja, k carskomu gradu su se uputili.“

Eto dakle to je tretji pohod Hrvatah na Carigrad, taj put u družtvu Bugarah poduzeti; a ovako se dovršuje:

Godine vladanja Apsimarova sedme „Justinian pomoćju Terbela . . . providjen, navali oružjem na Kraljicu gradovah (Carigrad) . .“ a konačni uspjeh je bio: da mu je za rukom pošlo, s malim brojem poganah, u grad provaliti, gdje je odmah svoj priestol ustanovio; a čim bi konačno svladao nepriatelje; sjajnimi dari i kraljevskom spremom Terbela nadari i sklopivši š njim savez, u miru odpusti.* Hrvati dakle taj put Carigrad i zauzmu s priatelji svojimi Bugari!

Ovo sudjelovanje Hrvatah pri tom pohodu, i toli odlučno uplivanje njihovo na sudbinu rimskoga carstva — Bugarin bo bez pomoći Hrvatah nebi se bio usudio udariti sàm na Carigrad! — zabilježio je i Cedrenus ovako:

„. . Terbelis je prisegao, da će sva (zahtjevana) učiniti, i sve Bugarah i Slovenah **množtvo** (multitudinem) naoružao je. S ovimi je Justinian došao u Carigrad . .“ **

* Theoph., L. c. pag. 248—50.

** Cedrenus, Corp. Script. hist. Byz., Edit. Ven. T. III. pag. 351.

Cedrenus i to svjedoči, da je Terbelin, medju ostalim, dobio za izkazanu uslugu i zemlju, za njegovo vrieme „Zagoria“ zvanu.*

Da su ti Sloveni bez prigovora Hrvati, to ne samo njihova poviest obro-persijska; ne samo svjedočanstvo Konstantina Porf. o priateljstvu bugaro-hrvatskom dokazuje: nego i Nicefor ne samo da ob ovom istom slučaju govoreći, veli: da je Justinian poslao „k Terbelinu, Bugarah u onom kraju, na **Dunavu**, Principu, . . pomoć proseći . .“ — na Dunavu pako, uz Bugare, samo su Hrvati susjedovali, posjednici Ilirika; — dapače, viditi ćemo odmah iz istog Nicefora, kako ti Sloveni ne samo nisu podanici Bugarah; nego upravo oni su mu oni isti Sloveni, koje na godinu 623. zove Hune: tî pako su izključivo Hrvati, ono doba okršteni, a kasnije Bugarom susjedni narod. Napokon, Srbija ležala je podjarmljena to doba, i onim izseljenjem posve oslabljena. — Nicefor, govoreći ob odlikovanju, koje je tom sgodom Terbelu u dio palo, dodaje i ovu potankost: da je Justinian Bugarina i carskim plaštem zaogrnuo, i zapovjedì, da mu se, uz njega, puk kao Caru pokloni; napokon Cezarom ga je nazvao.** Tim se je pako Bugarah slavohlepju i glasu silno žrtvovalo po Rimljanih, što jih je i nemalo izoholilo.

Sbilo se je to obsjednutje i zauzetje Carigrada godine 702; sedme vladanja Apsimara. — Kakova su se strašna okrutničtva i osvete u zauzetom Carigradu, pače i po svem carstvu, ovršivale po Justinianu: pero se usteže bilježiti jih, grozota jih je čitati! — Ne samo uhvatjenomu Apsimaru, poslie mnogih i sramotnih mukah, dao je Justinian glavu odsjeći; nego i Leontija, predzadnjeg cara, koji ga je priestola lišio, izmučenog s životom je razstavio.

---

* **Constantinus Manasses**, pisao okó g. 1150., poveda ob istom dogodjaju, da je „Terberis“ „s nebrojenimi legijami Bugarah“ u Carigrad dopró, i opisuje način, kojim su Bugari i Hrvati u grad doprli, to jest: kroz vodovode su se provukli u-nj.

I Joel, pisac X. vieka, koji je iz ustiuh našeg Konstantina crpio, ob istom predmetu, imeno o zagorskom kraju svjedoči. (Scriptor. hist. Byz., Edit. Veneta, str. 67., odnosno (Joel) str. 138.)

** Niceph. l. c. pag 46—8.

Iste godine umrè i Saracenah Amer Abimelech, a nasljedio ga je sin **Valid.**

Iz dosadanje razprave, tamo od smrti cara Heraklija, nedvojbeno se vidi, da to neznači povjestno govoriti, kao da nije historija tečajem VII. vieka o Hrvatih i Srbih ništa zabilježila. Jer već sàma ta istočna razprava takovò tvrdjenje samovoljom označuje; a što bi još bilo, da se zapadnom povjestju nadopuni! — Viditi ćemo sad, da je VIII. viek još glasitiji od VII-ga.

Car Justinian, povratjen ovako pomoćju Bugarah i Hrvatah na byzantinski priestol, poslie bi se bio po byzantinsku izbiesnio ponješto spram svojih; odluči bezumno svoje postupanje i naprama inostranim nastaviti.

U to ime povriedi on (violavit), tretje godine vladanja svoga, mir s Bugari uslovljen; s toga zapovjedì, da konjaničke legije u Traciju prodju, a zajedno i brodovlje je spremio proti Bugarom i š njim doplovì pod grad Anchialus, navaliv svom snagom na Terbelina, koji mu je priestol pribavio! — Posljedak toga rata je bio: „. . da su Bugari, nalik zvieradi, u jedno jato sakupljeni, na čredo Rimljanah navalivši, jednim ga napadajem raztepli, tè znatno množtvo zarobljenikah, konjah, i premnoga kola, neobzirući se na ubijene, uhvatili i zaplienili . . Justinian pobjegne u grad i zatvori se u njem kroz tri dana.“ Ali se Bugari nemiču ispod zidovah; što vidivši car, „noćju se je ukrcao, i u Carigrad sa sramotom se povratio.“* — I Nicefor je napomenuo tu bitku i poraz, dodajuć: „. . da je car nebrojene čete (innumeras copias)“, kopnom i morem odpremio proti Bugarom.

Dosada dakle nismo imali napominjati ako ne poraze i poniženja po Byzantince, od strani Bugarah; odsad biti će sve to gorje!

Iste godine (704-te) i u Aziji nesretno vojuje taj car proti Saracenom; a posljedak tih državnih nesrećah ovako je popratio Nicefor: „Od tog vremena, stvar ova duhove nepriateljah je uzdigla, tako, da su Rimljanah zemlje pustošenji i plienjenji bez-

* Theoph., ibid. p. 250—1. — Niceph ib. p. 49.

kaznjeno uznemirivali, budući da baš nikako dovoljnih silah bilo nije, da jim se uzprotivi . ." Prodru pače Saraceni tja do današnjeg Skutari-a, napram Carigradu, gdje su sve žitelje poklali i ladje Rimljanah popalili. Ovako pobiedonosno napriedaju Saraceni i sljedećih godinah po svih stranah carstva, zauzimajući mjesta i gradove.

U tih obstojnostih, mjesto da Justinian skuplja vojsku i na boj se sprema proti vanjskim nepriateljem; on nemisli na drugo, nego kako da se groznije osveti svojim nutrnjim protivnikom. Kad god bi kihnuo, sjetivši se valjda svoga nosa, dao bi koga ubiti. Ali se on tim nezadovoljuje; jer se je bjesnilo njegovo začelo protezati već i na čitave gradove i kraje. — Pero se uzteže opisivati strahote koje je počinio hristjan proti hristjanu i sugradjanu svojemu! Ciele gradove, u Chersonesu, izkorieni. Ovršitelji tih okrutničtvah hoće da spase bar nedužnu dietcu; kao mahnit, veli Theophanes, uzplamti Justinian na taj glas; tè odmah zapovjedi, da se ima sve što je preostalo diece i mladićah u Carigrad dovesti; ali brodovlje sa žrtvami, usled podigavšeg se nevremena, u dubinah morskih smrt nadje i propast! Razveseli se okrutnik nad tom užasnom viesti, kojom mu biaše dojavljeno, da je 73.000 životah nestalo! — U jednom samo gradu, osim poubijana pučanstva, bude 43 najodličnijih na kolac nabito! Dragdje morale su žene pogubljenih svojih muževah kosti izkopati, i na mjesto sramote i stratišta pobacati! Ista carica-mati bude „na način dietce (more puerorum) javno po jednom ugodniku carevom izšibana!" Ali dosta je tih sramotah byzantinskih ovdje napomenuto, s kojimi su knjige grčkih pisacah napunjene, tako su obilne i raznolike! Ova smo ovdje naveli samo zato, da sliku grčkoga carstva, početkom VIII. vieka, nadopunimo; a odtut će svatko lahko moći zaključiti, da su se Hrvati s Bugari lahko u slobodi i nezavisnosti uzdržati mogli; zato i biaše Byzant još i u tom vieku, i sve do provala Saracenah u Adriatik, zaharačen Hrvatom kroz rečeni već Exarchat Ravenatski.

Ali kao god nijedno okrutničtvo i silničtvo: tako se nije moglo ni Justinianovo nekaznjeno uzdržati. Prolita nedužna krv vapila je za osvetom! Bune i urote neprestano su se snovale; a bivše odkrite, neznaš koja je strašnije i okrutnije ugušena

bila! Dok se je napokon miera napunila; jer preostavši Chersoniti razviju barjak osvete, skoče na oružje i proglase **Philippika**, nazvanog **Bardanes**, za cara. Ciknù Justinian i još bolje pobjesni; spremi se na boj; klanja i ražanja gradjanah neprestaju, dok napokon car u ratu nepodlegne. Bude mu glava odsječena, i po cielom carstvu kao trofea obnašana. Sina Justinianova dao je Filipik zaklati, onako kako se blašće kolje! —

Nicefor je i to napomenuo, da su Justinianu i u tom ratu Terbelovi Bugari pomagali, koji mu je poslao u to ime 3000 bojnikah. — Sbila su se ova god. 712.*

---

4. Odnošaji istočnih narodah za vladanja Filipika i nasljednikah, do smrti cara Lava Isaurijca.

(Od god. 712—741.)

Vladao je Filipik samo dvie godine; a Nicefor o tom vladanju veli: „carstvom upravljao je ružno i nemarno . .“; k tomu opoganio se je i krivovjerstvom monothelitah. — Spram inostrantva eto mu uspjehah: Prve godine vladanja »Bugari, rieči su Theophana, . . neizmjernim ražanjem počinjenim, do Grada (t. j. Carigrada) upadaju . . Napokon upustošiv Traciju, i sabrav u njoj neizmjerni broj zarobljenikah, kao i blaga, čili i od pogibelji prosti, kući su se vratili . .“

Eto put su si u Carigrad Bugari, kuda jih je Justinian naučio hoditi, dobro zapamtili! Ne jednom ćemo jih viditi pred zidovi toga grada, ali sve to drzovitije i strašnije! Tom sgodom Bugari su se po prvi put odvažili, vlastitim nagnutjem, taj izlet poduzeti; jer dosada su se zadovoljivali odbijati samo navale Grkah, hotećih se haraču tim načinom oteti. Kao ptica, koja pokusuje svoj prvi polet, i ti barbari samo su se pokazali pod Byzantom; ali odsada ćemo jih viditi, same ili u družtvu s Hrvati, kako se postepeno dižu, ali neodoljivo; a kad će se popeti na vrhunac opojenosti slave svoje (kao što njekoč Obre vidismo uz-

---

* Vidi sva prerečena kod Theoph., l. c. p. 251—3. — Niceph., ib. pag. 50—4.

visivše se) i kad će misliti, da već mogu i bez stoljetnih svojih priateljah, Hrvatah, dà i proti njima, na onoj visini uzdržati se: onda ćemo i to viditi, tko jih je iz one pomamne visine strovalio i zašto! . . Ali eto nas zasad u VIII-mi viek.

Uz Bugare i Saraceni, na Istoku, pokore čine nad Rimljani: „. . Arabi (zauzev grad Misthiu) . . ostale tvrdjograde (castra) raznesoše, tè nebrojenih obiteljih, kao i blaga plien nadmašujući svaku cienu i procienu sabrali su . .“* Druge godine vladanja upadu Arabi pače i u europejsku stranu carstva, u Romaniju, pleneći i pustošeći.

Grci, po običaju svom, miesto da jih te biede na slogu i požrtvovanja za domovinu sklone, opet se urotjivaju; česa posljedak biaše: da su na Filipika iz zasjede, noćju, navalili, i uhvatih ga, izbodu mu u Hipodromu oči; **Artemija** pako, nazvana Anastasija, notara careva, carem proglase, godine 713. — I ovaj začeo je dvogodišnje vladanje tim: što je najprije začeo biesniti proti protivnikom svojim.

~~~~~~

Medjutim Artemij sav se je posvetio tomu, da preustroji i poboljša vojske rimske; ali jedva se je začeo pokazivati u tom revniva, eto već se je vojska proti njemu urotjivati stala. Saraceni i opet prodru u Romaniju, pače Valid, Amer Arabah, odluči udariti na Carigrad; ali srećom po Byzantince, umré sljedeće već godine. Nasljedio ga je **Sulejman.**

U to i urota proti Artemiju dozrieli; vojska popadne njekog poreznika, **Theodosija** imenom, i proti njegovoj volji prisili ga, da carstvo primi. Ali ovaj im utečè u goru; vojnici za njim u potjeru i našav ga, prisile ga opet, da zadovolji urotjenikom. Na čelu dakle vojske unidje napokon u Carigrad, iz kojeg je već pobjegao bio Artemij. Zametne se kroz njeko vrieme gradjanski rat, usljed kojeg se napokon Artemij odreče priestola, a da si život spasi, zakaljudjeri se, i bude u Solun u zatočenje odpravljen.

Protiva novomu caru, brzo zatim, digne bunu **Leo**, nazvan Isaurus, Patricij i vojskovodja na Istoku, proglasiv se carem.

* Za sva prenavedena vidi Theoph., l. c. p. 255. — Niceph. ib. pag. 54.
~~~~~~

Theodosij upušća se u ugovaranje sa svojim takmacem, kojeg posljedak biaše: da se je dobrovoljno odrekao priestola, zapopi se, i u zatočenje odputuje. — Tako eto u rok manje od godine danah biaše nesretnjak taj poreznik, cesar i pop! I nehotice bi se morao čovjek, usprkos te crne slike byzantinskoga carstva, nasmijati; kad ga nebi na ozbiljnost odmah opozvalo sljedeće jadikovanje raztužena nad sudbom domovine rodoljubna srdca Niceforova; koji opisujuć žalostno stanje carstva rimskoga, tim zajedno odkriva i uzroke, koji su bili povod najnovijoj toj promjeni vladarskoj:

„Đok se tako neprestane proti carom urote čine, i u običaj dolazi nezakonito zavladjivanje; stanje carstva i države zanemariva se, i malo po malo u gorje nazaduje, a zajedno nauci i knjiga ugašivati i utrnjivati je začela, kao i vojnička stega uništivati se. Tè tako postalo, da je rimsko carstvo bez svake kazne ratovi razderano; uz to mješovita ubijanja, odvažanje ljudih, i gradovah razori bivaju. A da se mjera nesrećah nadopuni, nastavlja Nicefor, i Saraceni upad na Glavni grad poduzimlju, koji kopnom nebrojene čete konjaničke i pješačke, iz podčinjenih si narodah sastavljene, sabrali su, dočim istodobno i silno brodovlje iz 1800 ladjah sastojeće . . . poslali su.“ Kad bi to opazili bili Byzantinci, a da Theodosij nije odgovarao tim obstojnostim: odluče proti njemu urotiti se, koji, od svoje strani, sretna se je smatrao, da se je mogao priestola odreći; s toga bude proglašen rečeni već **Lav** carem byzantinskim. Vladao je (polag notah Petavija) 25 godinah, 3 mjeseca i 14 danah. — Prenavedena sbila su se godine 716-te.

Godine dakle 717. obkole Saraceni Carigrad kopnom i mórem, opustošivši prije Traciju i porušiv sve gradove u njoj, 13 mjesecih držali su obsjednut Carigrad; vojevalo se je raznim uspjehom, dok napokon nepojde Grkom za rukom, poznatom svojom vatrom, brodovlje nepriateljah svojih utamaniti.* Pravo veli Theophanes, da nije bila ta pobjeda stečena junačtvom Grkah,

---

* Niceph. l. c. p. 58—61. — Theoph. l. c. p. 263.

nego tom vatrom, koju zove „Božjim ognjem." Prigodom toga obsjednutja umre i Sulejman, a nasljedi ga **Omar**.

Da su bili Saraceni sporazumljeni s Bugari, kao što su bili njekoč Obri sa Persijani; te nesreće Byzanta zaprietile bile bi mu i propastju: ali ne samo da rečena dva naroda nisu bila sporazumljena, nego su istodobno i vojevala medju sobom; a u ratu iste godine vodjenom, Bugari nadvladavši, poubijali su 22 hiljade Saracenah.* — Bugari dakle izkazuju se i proti Arabom silnimi, isto tako kao i proti Byzantincem! Ti udari tim su bili po Arabe nesnosniji, što jim je i sljedeće godine brodovlje s vojskom, taj put usljed morskog nevremena, posve propalo.

Usried svih tih nesrećah i nutrnje su nepogode carstvom grčkim potresale. — Urota bude za urotom opet snovana, a što je nepogode Rimljanah na najveći stepen podiglo: to su bile v j e r o z a k o n s k e smutnje. Lav bo naviesti očiti i nepomirljivi boj kipopoklonstvu; odtud gradjanski rat sa svimi svojimi biedami. S jedne bo strani diže se puk carigradski, i svih pokrajinah, proti caru; ubijajući i uznemirivajući pristaše njegove: s druge strani, ovi dostojno tomu odgovaraju. Nad obima pako Saraceni ruše, pale i ražaju sve što jim pod ruku dolazi. — Od prve do 25-te godine vladanja toga vladara neprestaju oni, osim jednog jedinog puta, države Rimljanah uspješno napadati, i tja u Romaniju prodirati. **Isam**, vladar njihov, dao je sve kršćane države svoje nemilice pomoriti.

Kao da nebi s v i h tih nevoljah i samih dosta bilo; malo po malo začimlju se pomoljivati na vidokrugu istočne poviesti **Turci**: poslie bi bio čitavi viek izminuo bio, da jim je traga u historiji nestalo, eto g. 739. zametju opet Saraceni š njimi boj, na skrajnjem Istoku male Azije; ali ništa nisu mogli obaviti. Dvie godine zatim opet se diže proti njim **M u s u l m a n**, vodja Saracenah, s vojskom svojom; ali doprievši do **K a s p i č k i h v r a t a h**, prestraši se, i natrag pobiegne.** — Nije treba izpred očiuh izgubiti taj čudni fenomen, koji ima do mala postati jakim življem

* „Bellum quoque cum ipsis Bulgarorum natio commisit, quo . . 22 millia ex eis caesa referunt." T h e o p h. ib. p. 265.

** T h e o p h. ib. p 271—3.

istočnoga pitanja, dok se nebude napokon sav s njim poistovjetio.

O Bugarih i Hrvatih, za duga vladanja Lavova, ako izuzmeš umiešanje bugarsko u bunu Artemija (koji ju je napokon glavom platio); neima spomena sprām Byzantinacah. Živila su dakle ta dva naroda sve to vrieme u miru s Grci; ovi bo platjali su svoj harač Bugarom s te strani; dočim su jih Hrvati u Italiji još uviek pod istim trhom (census) držali. — Srblji pako od vremena onog poraza i razsápa, o kojem gori više besjedismo, oporaviti se više nisu mogli, i stajali su pod gospodstvom grčkim. Ova bo zabilježi o njih Konstantin na ovo doba:

„Po smrti Srbah principa, koji se je ka caru (Herakliju) utekao, nasljedio ga je njegov sin, a za ovim unuk, i tako svi, koji su od njega potekli; izmed kojih, poslje njekoliko godinah, Boislav, od kojeg Raddslav, od kojeg Prosigoj, od kojeg Vlastimir; od vremena njegova Srblji u miru su s Bugari živili . . . služeći Rimskim carevom." * Od rečenih srbskih principah Boislav i Radoslav padaju u dobu, o kojoj slovimo.

U tom stanju stvarih umre Leo, ostaviv za sobom u vladanju sina **Konstantina**, nazvana Kopropyma (odtud, što se je prigodom krštenja ponesnažio); kojega svi byzantinski pisci nemilice karakteriziraju. Nastupio je vladanje 18. lipnja 741., vladao je, po Theophanu, 34 godine, 3 mjeseca i 2 dana.

Buduć da pod tim burnim vladarom istočna poviest o Hrvatih i Bugarih obiljnije piše; mi pratimo ovdje vladanje njegovo posebnim pod-odsjekom.

---

5. Vladanje Konstantina Kopronyma. — Novi savez Hrvatah s Bugari proti Grkom.

(God. 741—775.)

Jedva je ovi car zavladao; eto podigne se proti njemu, i proglasi se protu-carem, Artabazes, zet pokojnoga Lava, a od-

---

* Const. Porphyr. De Adm. imp. Cap. 32. pag. 100—1. Ap. Stritter.

tud toli strašni rat planù, da je ozbiljno zagrozio rimskomu carstvu; jer se je u Aziji i Europi upravo byzantinski postupalo. Theophanes ovako crta stanje domovine svoje: „Odtud carstvu, proti sàmu sebi naoružanu, najbjesniji bojevi i medjusobni gradjanah sražaji . .“ česa posljedica biaše: „sinovi proti roditeljem, bratja proti bratji smrtno su se, bez svakoga obzira na krv ili oproštaj, rušili . .“ * A Cedrenus piše: „Gradjanski biahu ratovi, kakovih nije bilo od početka svieta.“ ** K tomu su se i u vjerozakonske logore stranke porazdjelile: „Artabazes zastupao je pravoslavije, Konstantin krivovjerstvo.

Dok su se tako Grci po svom carstvu ražali; „Arabi, vodjeni Sulejmanom, neizmjerni zarobljenikah plien iz zemljah rimskih odveli su.“ Ali što je bilo kamo li pogibeljnije, i što se dosada nije slućilo medju Grci: i Konstantin, i takmac mu, utiču se za pomoć k Saracenah vladaru Validu! Sreća po Rimljane, da se njihov viečni nepriatelj nije znao koristiti timi njihovimi razprami: jer mjesto zamoljene pomoći, upadnu Saraceni u Romaniju, sabrav opet nebrojeno roblje, i plienom obtršeni, kući se vratjaju. — Vidit ćemo na svom mjestu, kako su se Turci umieli posve drugčie koristiti gradjanskimi bojevi byzantinskih kršćanah!

Ali još veća srieća po Grke biaše to, da su tretje godine vladanja Konstantinova i Saraceni medju se, nemanje nesmiljeno, klati se začeli. I kod njih pitanje nasliedstva biaše uzrokom gradjanskomu ratu, koji je jedanajst godinah trajao. Usljed tog rata brzo jedan za drugim piestol i život izgube: Valid, Izid Ibraim i Marvam. Ovog baci s vlade, u boju, Muamed, kojega u ratu svladanoga nasljedi napokon **Abdelas**, koji se je uzdržao na priestolu, svladav nepriatelje svoje 15-te godine vladanja Konstantinova.

Dok su se tako Arabi medjusobno klali; nadjača napokon, poslie mnogog krviprolitja, Konstantin protivnika svoga, kojega je sa pristaši svojimi okrutno pogubiti dao. — Oslobodiv si ovako ruke, nije dangubio, već znajući se i on okoristiti borbami Saracenah, u Siriju prodre i nadvlada jih. Ovi, da poraz osvete,

* Theoph. l. c. pag. 276. 279.
** Cedrenus, l. c. pag. 364.

udare, sljedeće godine, sa 1000 ladjah na Cipar otok; posljedak je bio: da izuzam tri ladje, sve ostale spalili su jim Grci sa svojom grčkom vatrom. Ovako onesriećene, pohodi jih još Konstantin i u Siriji, Armeniji i u Eufratskih stranah.

Napadajuć na nepriatelje vanjske, nije Konstantin propustio, za sve to vrieme svoga vladanja, nemilo i crkvene protivnike progoniti, mučiti i ražati jih. Rečene 15. godine vladanja svoga sazove car crkveni sbor biskupski, samih svojih pristašah, u kojem bude krivovjerje Konstantinovo odobreno. Ali nije sudjelovao pri tom Rim, spasiv pravoslavje i baciv prokletstvo na razkolnike.* — U to doba živio je i bude progonjen glasoviti otac crkve, Ivan Damascenski.

I s Bugari i Hrvati, kao i sa Srbi vojevà Konstantin neprestano. Mi ćemo ovdje glavne momente i posljedke tih dogodjajah propratiti. Uzrok prekinutoga mira grčko-bugarskoga bio je taj: Car je podigao nove tvrdje u Traciji; videći to Bugari, nove uviete (pacta; Nicefor veli bez šaranja „tributa") zahtjevaju; a buduć je car preziráo njihova poslanika, oni, da osvete uvriedu, tja do Dugog zida (blizu Carigrada) sa dobro ustrojenom vojskom prodru. Tè veliko ražanje počinivši, čili i zdravi (illaesi et incolumes) k vlastitim se kućam vrate."

Theophanes, koji je bio mladićem za vrieme toga upada, dakle svjedok očevidac, i koji ne rado krije pobjede svojih zemljakah, pače protivno, kako smo vidili, čini: predstavlja Bugare tako na ovu, kao i na god. vladanja 19-tu, kao pobjeditelje. — Nicefor, nasuprot, ne samo trpa dva razna i godinami razstavljena dogodjaja u jedan — čim pokazuje, da nije bio dobro izvješten —; pače Bugare kao oba puta poraz pretrpivše navadja. Dakle vičuće protuslovje medju ova dva ravno grčka i suvremena svjedoka! Na godinu 19-tu vladanja ovo piše Th. o ratu grčko-bugarskom: „. . Car pako dignuv oružje proti Bugarom, dodje u Beregabu: no Bugari kod tjesnaca na susriet mu izišavši, premnoge od onih vojnikah utamanili su . ." pali su i vojskovodje i sila nižjeg svieta: „tè tako Rimljani sramotno (cum dedecore) povratili su se."**

* Sva prenavedena kod Theoph., l. c. pag. 277—86.
** Isti, ib. p. 287.

Na godinu 18-tu vladanja Konstantinova ovo bilježi Theophan: „Ove je godine Konstantin Slovenije provincije uz **Macedoniju ležeće** u robstvo spravio (in servitutem redigit) . .“ * Uz Macedoniju znamo da je ležala Srbija, tè tim se posve potvrdjuje, što smo gori više o podčinjenosti Srbije napomenuli polag Constantina Porf.

Podčiniv si Srbiju, mislio je Konstantin, da će isto tako lahko spokoriti i sjeverne narode; ali tu je imao tvrdji orah za pregrizti. Na godinu 23. vladanja, ova piše Theophanes o Bugarih: Taj narod pobuni se proti zakonitoj svojoj dynastiji, koja je u jednom plemenu neprekinutim nizom donle nad Bugari vladala, i poubijaju sve članove, a za vladara si izaberu njekog Teletsina ili Telesia, mladog čovjeka od 30 godinah. Ta promjena vladarah prouzročila je, da su „mnogi Sloveni, izseliv se iz domovine, utekli se k caru, koji jim je mjesto na obitavanje kod rijeke Artane odredio.“

Iz Nicefora znamo, da su ti Sloveni bugarski bili oni Severi, na istoku Bugarske, kod Beregabah, s pram Tracije, na početku po Bugarih tamo smješteni; veli bo o tom seljenju: „. . Sloveni iz otčinskih sjedalištah iztisnuti (patriis sedibus extorres), prebrode crno more; kojih broj da se je na 208.000 dizao. Ovi su se uz rijeku, koju Artanu zovu, nastanili.“ **

Odtud sad znamo historički, odkud i kada su se na jugu rimske države, izpod Srbah, naselili oni Sloveni, koji kasnije dosta jadah Grkom zadavaše. To se sbilo god. 763.

Ali da nastavimo poviest bugaro-grčku. — Proti napadajućim dakle Telesovim Bugarom, pokrenù Konstantin sa 2000 chelandijah, od kojih svaka nosila je 12 konjah, to jest ukupno 24.000, tè s tim brodovljem uputi se u Traciju. — Teles, začuv za taj pohod, sklopi savez sa susjednim narodom (Nicefor opriedeljuje saveznika, veleć da su to Sloveni, o čem niže), i dobije u pomoć 20.000 bojnikah. Teles razdjeli tu pomoćnu vojsku po tvrdjavah, stranom ju okó sebe sabere. Car se ulogori

* Theoph. l. c. 287. — Nicefor o tom podčinjenju tih Slovenah ništa nepoveda.
** Nieeph. l. c. p. 77.

u okolici grada Anchiala. 30. lipnja Teles »sa mnogobrojnim pomoćnikah množtvom« krene napried, i zametnuv boj, silno bude medjusobno s obe strani ražanje (ingens caedes) počinjeno: dok napokon razbijene bivše Telesove čete, on sàm u bieg se dao: a trajao je onaj rat od pete ure s jutra, do večera, i preveliki Bugarah broj u onom boju pao je: mnogi su uhvatjeni, drugi k Rimljanom su pristali. Car tim sretnim uspjehom ponosiv se . . . u Grad se je vratio i ondje slavije slavio.“*

To bi bio prvi poraz, kojeg su Bugari izkusili od strani Grkah, a i taj biaše prouzróčen uslied gradjanskih smutnjah svojih; jer pristaše poubijane dynastije iznevjerili su se Telesu, prošav k Rimljanom. U ostalom, i taj poraz bio je posve negativne štete; jer niti su Grci pustošili ili upali, uslied pobjede svoje, u Bugarsku, kamo li da bi si ju bili podčinili, ili bar zaharačili. — Pače, upravo što o svem tom šute byzantinski pisci, da i neimamo naročito svjedočanstvo Niceforovo, koji tu tobožnju pobjedu Grkah porazom nazivlje: to šutanje bilo bi sumnjivi znak pobjede.

O tom ratu, i bugarsko-hrvatskom savezu proti Grkom ugovorenom, nadopunjujemo iz Nicefora izvjestje ovo, tè zajedno tim ćemo još jasniji dokaz navesti, da su sbilja tomu piscu Huni isto što Sloveni. — Ovako začimlje povedati Nicefor o rečenom predmetu:

„Dok se ova sbivaju (t. j. seljenje Slovenah bugarskih u rimske kraje), **kod Hunah i Bugarah** ova su se dogodila. . .“

Eto poslie toliko vremena (tamo od g. 678.) opet napominje Nicefor jednom Hune uz Bugare (god. 763.); napominje jih, kada o njimi historija ništa više nezna; najbolji dokaz, da ti Huni nisu Niceforu hunsko kakovo pleme, no drugi koji narod. K tomu opazujemo, da uviek Hunom prednost dava pred Bugari; oni su mu dakle znamenitiji narod od ovih.

Ali ćemo sad i posve jasno viditi, da usprkos tog napisa poglavja o »Hunih i Bugarih“, ne samo badava bi čitatelj očeki-

---

* Theoph. l. c. pag. 289.

vao, u daljnjem povedanju, ma i riečcu o **kakovih** Hunih; nego će opet viditi, da su ti Huni naročito S l o v e n i.

Dakle: poslie onog napisa: »kod Hunah i Bugarah ova su se dogodila«, sljedi odmah ovo: »Ugovorivši ovi (t. j. Huni i Bugari) savez medju sobom — foedere illi inter se constituto — poubijav X e r e n z e (t. j. obitelj vladajuću Bugarah, iz grada X i r a s potekavšu), pod kojih su bili gospodstvom; izaberu si vojvodu imenom T e l e s i a . . . koji sabrav vojsku, bližnje Rimljanah kraje i kastele nepriateljski je postošio.“

Sad opisuje, kako je Konstantin toga radi proti Bugarom krenuo kopnóm i morskom vojskom; onda nastavlja: „On sàm (car) s drugom vojskom dodje u A n c h i a l u s grad, k u d a m u T e l e s s a z n a t n i m i **Slovenah** p o m o ć n i m i v o j s k a m i na susriet izadje.«

Eto sad znamo s kim su Bugari savez sklopili, i da svrgnu prvanju dynastiu svoju, i da se obrane proti Rimljanom: ne s Huni, no sa Sloveni; i budući da Slovene te »Hune“ zove, koji su se godine 623. pod Heraklijem pokrstili: to su ti Sloveni neprigovorno s a m o H r v a t i. Nije dakle moći više podvojiti, da Niceforu nebi bili Huni Sloveni, a tim Hrvati. Što dalje sljedi, još će bolje tu istinu podkriepiti:

»I tamo (kod Anchelaus-a) u boju nadvladan Teles, dao se je u bieg. Mnogi nepriatelji **obiuh narodah** (utriusque gentis hostium), u boju su poubijani . .« i ostalo, kao i Theophanes; samo što Nicefor dodaje, da je Car sve uhvatjene Bugare u Carigradu poubijati dao.*

Dakle od nepriateljah poubijanih Nicefor pozna samo d v a n a r o d a savezna: Bugare i Slovene; a ne t r i: to jest, uz Slovene, još kakove saveznike H u n e. Dakle one, koje u napisu zove Hune i Bugare; u tekstu poglavja, kao i na god. 678-mu, zove jih Bugare i Slovene.

A da to dokazivanje i okorunimo; dodajemo iz istog Niceforova »Odlomka historije“, upravo na taj boj kod A n c h i a l a odnoseći se spomenik, koji nam podava i k l j u č, zašto je Nicefor Slovene istovjetio Hunom. — Dokazujuć indi Nic. tim spome-

---

N i c e p h. l. c. pag. 77—9.

nikom, proti hvalospjevcem Konstantinovim, da je ovaj bio kod Anchialusa poražen, a ne da je pobiedio, ovako označuje nepriatelje Rimljanah: „. . Cum ad propulsandos (dakle da samo odbije Bugare i Hrvate, a ne da jih spokori ili si jih podčini, krenuo je proti njimi car) **occidentales Scythiae populos** expeditionem parasset (a o tom pohodu, t. j. expediciji veli N. „quae inter omnes praecipua censetur . .) . .“ boj se je vodio kod Anchelausa grada; a posljedak je bio: „nam universus pene Romanorum exercitus **Scytharum** gladiis confossus est.“ *

Bugare dakle i Hrvate, kod Anchelausa su-vojujuće, ovdje Nicefor zajedničkim imenom Scitah zove, akoprem nisu to ni jedni, ni drugi bili; a tim je zajedno dokazao, da on imenom Huni, nemisli kakovi za-dunavsko-sjeverni divlji puk; nego narode, zapadne rimskog carstva zemlje držeće. Viditi ćemo na svom mjestu, da i Konstantin Porfyr. i Cedren takodjer Hrvate i Srbe identificiraju sa Scythi; a tog scitskog imena radi i davali su nam Hrvatom i ime Hunah istočni i zapadni pisci. Svi bo drevniji spomenici Hune iz Scitije izvadjaju; a jer su Hrvati iza-Dunava došli (Jornandu Scitija začimlje pri izvorih Dunava), to smo jim mi Scite t. j. Huni. — Tim smo dužnosti dokaza ob istovjetnosti imena, po Niceforu, Hun i Sloven, kako smo obećali, podpuno zadovoljili. Zapadnimi spomenici još ćemo to jednom i u liepšu svietlost staviti.

Bugari, poslie one pobiede kod Anchelaus-a pomoćju Hrvatah stečene, nastaviše svoj gradjanski rat: jer se dignu proti Telesu, ubiju ga, i mjesto njega uzvise na priestol njekog **Savina**; ovaj začeo je šurovati s Byzantom. Toga radi sabrav se u sabor (in comitiis), pobune se proti njemu kao izdajici, ali on srietno pobjegne u Carigrad, ostaviv za sobom kao Vodju Umara; ali i ovoga sbace Bugari, i izberu svog plemena čovjeka **Toktona.**

Tih promjenah radi, krene god. 765. Konstantin opet na Bugare. Ovi da su se posakrili po šumah, blizo Dunava; medjutim mnogi da su poubijani bili, medju ovimi i Toktus. Drugi

* Idem., l. c. post not. Petav. Fragment. pag. 134—5.

pako njihov vodja, imenom **Paganus** (po Nicef. Kampaganus, valjda: Kan Pagan), na biegu u Varnu, bude po svojih slugih ubijen. — Rimljani veliku stranu Bugarske ognjem i mačem pustoše.* Eto što nesloga nečini! . .

. Opazujemo ovdje, da iz ove dobe historije Bugarah datira veliki onaj proces i vrijenje, po kojem se u krugu toga puka stvara pretvorenje narodnosti bugarske u slovensku. Življa ta dva već su si začela ravna bivati u državi Bugarah: na to neprigovorno svjedeči onaj navod o biranju principa iz svojeg plemena! Teles, Savin već na slovenštinu priliče, proti Umaru, Toktonu, Paganu. Odtud i to, što Hrvati Telesa poddržavaju proti Grkom.

U tih velikih smutnjah na zapadu carstva sbivajućih se (kojimi treba, da se slika istočnoga pitanja tog doba nadopuni, dodati i sve to biesnije postupanje Konstantina u stvarih vjerozakona: svaki bo poraz izvana dobijeni, nastojao je on nutrnjom okrutnostju osvetiti!); na skrajnjem sjevero-istoku male Azije kao blieskavina, predteča holuje, pomolivao bi opet glavu fenomen turski. — Dosada su jih Saraceni uznemirivali; odsad (763.) oni »iz Kaspičkih vratah izstupivši, premnoge po Armeniji poubijav, hrpe zarobljenikah su pobrali, i kućam se svojim vratiše.“ — Isto opetuju i sljedeće godine; prodru u Iberiju, zametju rat sa Saraceni, a od obih stranah mnogo jih je palo.**

Bugari nastoje stupiti u priateljske odnošaje s Byzantom; ali je perfidija njegova sve pokvarila. — Pagan, vladar Bugarah, zaželi imati razgovor s Konstantinom, koji na to privoli; zadavši si medjusobno vjeru nepovriedivosti. Pagan dakle sa svojimi Voiladi (bit ce to vojvlade, odkud vojvode) i velikani dojdje u Carigrad. Car ih prime u prisutnosti Savina, uz njega sedeća. U razgovoru predbaci Bugarom bunu proti Savinu podignutu; i zaključi prividni i varavi mir s Paganom. „Jer dok se je ovaj još bavio u Carigradu, potmajno pošlje car vojnike u Bugarsku, i Severa, **slovenskog** velikaša (ovo mjesto

* Niceph. l. c. p. 79.
** Theoph. l. c. pag. 290—1.

Theophanovo izvan dvojbe stavlja, da su oni Severi istočne Bugarske, pri dolazku Bugarah ondje smješteni, bili sbilja Sloveni), počinitelja već od davna mnogih jadah u Traciji, u svoju vlast je primio.“ Zatim nastavlja svjedok: „Poslie toga, car iznenada ostaviv Carigrad, i pronašav, da je čuvanje tjesnacah radi prevarljivog mira (ob fraudulentae pacis speciem; — eto i sȁm Th. žigoše postupak carev) nikakovo, prodre u Bugarsku do Tunzasa. Zapaliv kolibe i ovčarnice, koje bi na putu našao, neučiniv ništa slavnoga, nego popadnut ne nadnim strahom, u Carigrad se je vratio.“ * Zato je tim biesnije postupao proti crkovnjakom i nutrnjim protivnikom svojim.

Sljedeće godine (766.) car želi osvetiti zadnji neuspjeh; krene sa 2600 chelandijah pod Anchelaus, sabravši iz svih pokrajinah vojsku. Ali dunù sjeverni vjetar, i sva ta grozna sila grčka propadè u dubine morske! Vrati se bez pratnje u Priestolnicu. Ali jao si ga sad njegovim vjerozakonskim protivnikom: ubija velikaše, monahe i prostiji narod hrpimice; nosi se odrezivaju, oči izkapaju, ruke i noge odsjecivaju, i druge sramote počinjavaju. Nicefor poveda, da je Car izmišljivao urote, samo da imade izliku bjesniti proti velikašem. Njekog eunucha, Slovena rodom, patriarhom postavi! **

U to i Saraceni u Orientu, osmieliv se, uznemiruju Rimljane na sve strani, plieneć i robeć.

O Slovenih zabilježio je Nicefor na god. 768—9. ovo: „Konstantin poslao je poslanika k velikanom Slovenah (Sclavinorum Principes) i kršćane, koji se već dulje vremena kod njih u sužanjstvu nalaziahu, preuzimlje, koje su oni iz otokah Imbra, Teneda i Samotracije odvezli.“ *** To su najjužniji Hrvati, pod Ilirik bo spadahu rečeni otoci; to, kao i obstojnost, da su ti Sloveni bili pogani: izključuje srbstvo njihovo. — Konstantin odkupio je 2500 takovih zarobljenikah.

Tuj nas sad Nicefor ostavlja, na veliku štetu poviesti; jer je sa svojom historijom dopró samo do 28-me godine vladanja

---

* Theoph. l. c. p. 292.

** Isti, ib.

*** Niceph. l. c. pag. 86.

Kopronyma, Is. 769-te. — S toga ćemo odsad unapried pridružiti Theophanu, kao su-svjedoka, **Georgija Cedrena** *, da iz ovog nadopunimo i razsvietlimo, gdje bude od potrebe, razpravu našu.

Godine 774., u svibnju, opet odè Konstantin pokusiti srieću proti Bugarom. Akoprem to doba o Rusih još niti traga nije u poviesti, ipak ovdje Theophanes Bugare zove i Ruse; piše bo: 2000 chelandijah odpravi car proti Bugarom; „on sàm krenuo je proti **Rusah** chelandijam, da si ulaz u Dunav pripravi . .“

Poznato je, da su stranke ili fakcije u Carigradu već davno pred tom dobom bile razdieljene po bojah, i nazvane: veneta, prasina, alba, russa. Valjda su Bugari imali odieću ili boje narodne, odgovarajuće ruskoj fakciji; odtud Bugari etó i Rusi. — Ovaj pako pohod ovako se je dovršio:

„. . . jedva je car u Varnu došao, prestraši se i već je na povratak pomislio. A i Bugari šiljaju k caru poslanstvo, da ovo uviete mira ustanovi. Car se veoma uzradovà opaziv jih; ugovore mir i prisegom ga potvrde: Bugari, naime, da neće napadati Rimsko carstvo; car pako, od svoje strani, da neće bojevati proti Bugarskoj. Uviete ove na pismo postavljene, medjusobno su jih izmienuli.“ Dokaz to mjesto, da su se Bugari VIII. vieka već pismenostju bavili.

Usprkos toli svečanoga mira, nepriateljstva su se ipak nastavljala. Theophanes veli u tom obziru o Konstantinu „da si je bio sviestan oskvrnjenoga mira.“ Car je već imao medju Bugari „tajnih priateljah“; u Bugarskoj je bilo izdajicah, koji su Grka izvjestjivali o svem, što se je medju Bugari radilo. Elerik,

* Pisac XI. vieka; pisao proti koncu istoga stolietja, a suvremenik je Henrika IV., njemačkoga cara. O njegovu životu slabo se znade; sudeć po slogu, bio je sveštenik, mniju njeki. — Dielo razdjeljeno je u dvie strane. Prva teče od najdrevnijih vremenah do carevanja Konstantina Kopronyma; druga: od ovo doba, do svrgnutja cara Mihalja Stratiotika. Po nas Hrvate mnogi biser u sebi to dielo sadržava. Cedrena nastavlja Joannes Scylitzes Curopalata.

vodja Bugarah (po Cedrenu; Tzerigus, po Theophanu), umieo je na lukavi način doći u trag izdajicam kroz samoga cara; tè jih svih po zemlji utamani. Konstantin si je zato od ljutosti i žalosti bradu i vlasi izčupao.

Godine vladanja 34-te spremi pohod na Bugare; ali mu i opet nevrieme sve brodovlje uništilo; s toga se vrati, neobaviv ništa, u Carigrad. Hotio je to i ponoviti sljedeće godine; ali na putu oboli, od koje bolesti i umrè.

Š njim zajedno umrè i Abdelas, amer Arabah; a ob obih carih veli Th.: „ove dvie zvieri najkrvoločnije, čim bi dugo zajednički pokoljenje čovječansko mrcvarile bile, obe su zajedno poginule.“ * — A ipak, koli bi to mogao biti silni vladar, da nije nesrećom bio upleten u vjerozakonske borbe i razpre, uslied kojih malo je manje krvi domaće prolio, nego li tudje!

Ostavio je u vladanju sina svoga **Lava**, koji je vladao pet godinah. — Arabom je istodobno gospodovao **Madis**.

---

6. Vladanje Lava (Chazara) i nasljednikah (sina Konstantina (VI.) i supruge Irene).

(Od godine 775—802.)

Težko da je poviest našega naroda zabilježila burnijih i crnijih časovah, nego li su oni, koji padaju u dobu, što nam ju je sad ovdje opisivati. — Ne toliko Istok, koliko Zapad sve to krvavijim obzorjem zastiraše narodnji život Hrvatah, a odtud pomrčivaše se i istočni vidokrug njihov!

Tako već za vladanja Konstantina VI., sina Lavova, zametnù se na skrajnjoj zapadnoj konČini hrvatske države, na granicah tadanje Langobardije i Bavarske, strašna borba Hrvatah, za slobodu i nezavisnost svoju bojujućih proti **Frankom**, okrutnim i pohlepnim Europe zavojevateljem; za vladanja njihova

---

* Sva prenavedena v. kod Theoph., l. c. p. 299—300. — Protivno Niceforu, Theophanes, kako smo vidili, Pagana, vládara bugarskoga, dulje pušća djelovati na povjestnom pozorištu.

kralja **Karla**, prozvana **Velikoga**, kasnije i s Byzantinci proti slobodi našoj urotjenoga.

Po pàdu bo pod franački jaram 200 godišnjih nezavisnih susjedah naših, Langobardah, Bavarah i Obrah (gornje Panonije i za-Dunavlja): došli smo mi Hrvati u neposredni dodir s franačkom državom, a tim se i dugotrajne borbe medju nami i timi nemirnimi susjedi otvore, koje napokon dovrše krvavom i sjajnom pobjedom Hrvatah nad timi barbari, i koja pobjeda tim se slavnijom izkazà: što je bila konačno stečena nad presilnim, i svoj zapadnoj Europi, stranom i sjevero-istočnoj, neodoljivim nepriateljem! — Nespada u okvir nazočnog poduzetja predstaviti svu ogromnost i strahotu oriaške te borbe i pobjede; samo s njekoliko prugah označiti ćemo taj pojav k razjasnjenju istočnih naših odnošajah.

Veliki dakle taj narodnji naš boj začeo se je bîti god. 791. a tek gedine 796—7. se dovrši klonutjem Hrvatah panono-dalmatskih, no tako ipak: da već godine 798—9. osvetjuju Hrvati taj svoj prvi poraz, i ne samo da su iz zemlje svoje bacili Franke: no g. 803—4. izbacili su iz sjedalištah svojih i Obre gornje Panonije, podanike franačke, kojih porugu nije se usudio Karlo Veliki na Hrvatih osvetiti prije: dok nije okó god. 809—11., stupiv u savez s Mljetčići i Carem byzant. Niceforom, osmieliv se tako, našao sgodu po drugi put udariti na Hrvate i iste godine i podčiniti si jih. Dakle tek ovako stisnuti sa svih stranah, podlegli su predji naši osobnomu pohodu Karla i byzantinskoj uroti. Isti Hrvati Timoćani i Guduškani dieliše sudbinu cielokupnoga svoga plemena!

Ali taj podli franko-byzantinski čin nije dugo neosvetjen ostao. Kako su ga Hrvati spram Istoka osvetili, vidit ćemo na svom mjestu; na zapadu trajalo je nasilje samo šest godinah: jer već 817. godine razvì barjak nezavisnosti sveukupne Hrvatske neumrli **Ljutovid**, i to **prvi** izmedju svih Frankom podčinjenih narodah! Ne badava priznaje isti njemačko-ugarski povjestnik **Fessler**, da »prvi biahu Hrvati,« koji su se usudili podići proti onoj nečuvenoj sili, Europi gospodovavšoj:* jer zapadni suvre-

* „Die ersten Bewegungen ereigneten sich bei den Chrowaten . . . von deren (Franken) unmenschlichen Bedrückungen sie sich nur durch

meni spomenici to isto svjedoče. Neka se otvore n. pr. Annali muža, sigurno u franačkoj državi prvog po učenosti i časti državničkoj, **Einharda**, koji biaše državni pisac (što danas Reichskanzler) sàmog Karla Velikoga: pa će se viditi, da med godinami 817—24-te niti nije bilo u Europi drugog osbiljnog političkog pitanja, do pitanja „hrvatsko-franačkoga.“ *

Dà, sva je Europa gledala tu strašnu, **sedmogodišnju**, toli neravnu borbu! Hispanija, Italija, Saxonija, Britanija, Bohemija sa ostalimi slovenskimi puci Polabja do Visle, i Avarija — sve to to podjarmljeno! — trepetom i nadom izgledavalo je **uspieh** te oriaške borbe! . . I nije se Europa prevarila; Europa za slobodom, kao riba za vodom, uzdišuća: Hrvati nadvladaše; nadvladaše porazom i konačnim uništenjem i iztriebljenjem sve do posljednjeg Franka, koji se banio na svetoj hrvatskoj zemlji!** I stekoše slobodu i nezavisnost Hrvati; i bjè jedan moment, ej, hip to veliki i sveti! kadno nad lešinami poubijanih po svoj Hrvatah zemlji nepriateljah njihovih — od salcburgsko-tyrolskih granicah do ovkraj Timoka na Drač*** — sve se pleme hrvatsko rukuje posredstvom neumrlog ne vladara, pače otca i preporoditelja tog plemena, Ljutovida: rukuje se ne prisiljeno, no dobrovoljno (a to je, što nadvisuje sve pobjede i silničtva ovoga svieta!) pobjedonosno, slobodno, nezavisno! . . Kao da je ruka viečnje Providnosti i pravde onu iskru narodnje hrvatske sloge, ma i jedan samo hip, zabliesnuti činila, da tako cielom narodu pokaže: kako ona uvažava velika, bezsmrtna diela, kakovo biaše dielo Ljutovidovo

---

Empörung, Ermordung aller fränkischen Beamten, und blutigen sieben Jahre lang geführten Krieg befreyen konnten.“ J. A. Fessler, Die Geschichten der Ungarn etc. I. Band, p. 121.

* Vidi: Annales Einhardi, u Pertz, Monumenta Germaniae, Tom. I. pag 203—9. — Na god. 817. poslanstvo grčkoga cara Lava na Cara franačkoga govori „de quaestionibus Sclavorum“ (dalm.); odtud vidimo, da su Panono-ilirski i dalm. Hrvati suglasno i u isti hip začeli urotjivati se proti sili franačkoj!

** Const. Porph., de Adm. Imp. L. c. Cap. 30. (p. 78. Edit. Venetae): „ . . . et post septem annorum bellum aegre tandem superiores facti Chrovati, **omnes Francos** . . . e medio sustulerunt . . et exinde liberi et sui juris facti.“

*** Vidi u gori navedenom spomeniku Einharda, l. c.

i njegova naroda! Dielo to živi, i živit će dok bude Hrvatah, ako i je utemeljitelj, dovršiv veliku zadaću, pao rukom . . čijom? rukom potmajna ubojstva izdajice Ljutomisla! Ništ' nemanje, po tri putih zablisnù još slični hip u životu našega naroda; to je kao neprestana luč historije, koja svjetli Hrvatom kroz sve viekove, da jim svieti i razsvietljuje put narodnjeg života, kojim da napokon udare, hoće li zazbilja da prispiju jednom u zaklonište sreće i blagostanja! Samo taj put može viečnja pravda blagosloviti. Taj pako put zove se: „sloga i jedinstvo **hrvatsko.**"

Medjutim Hrvati prenesu doskora pobjedonosni svoj savez bugarski iz istoka i na zapad (g. 824.), kadno Bugari svoja ratovanja začeše proti Frankom, koja budu g. 827—8. konačnim porazom Franakah i s te strani, pomoćju našom, sretno dovršena.

Odtad se sila Hrvatah spram Franakah tako uzdigla, da se može reći: kocka se je okrenula: jer Providnost sahranila nam je dva dragociena spomenika, po kojih sviedočanstvu znamo, da je Hrvatom i istočno franačko kraljestvo **harač platjalo**, i to kroz vrieme po prilici od 40 godinah. Tè tako se nad Franki izpunilo ono: „Nečini drugomu, što nećeš da tebi drugi čini."

Priateljstvo dakle Hrvatah i Bugarah na Istoku, bilo je, eto, i zapadnimi suborbami posvetjeno; i kao god su Bugari rabili naše priateljstvo naprama Byzantu: isto tako biaše i nami njihovo koristnim, obzirom na naše odnošaje spram Franakah, Italije i Mljetčanah, s kojimi nam se je bilo uviek boriti na zapadu — a o tom ćemo njekoja, u savezu s istočnim pitanjem stojeća, na svom mjestu napomenuti —; k tomu nam je bilo odbijati i navale Saracenah, koji su to doba već i u Adriatik provalili; te možemo i opet samo mi Hrvati i spram tih nepriateljah Europe uztvrditi: da dočim jim je Italija, Španjolska, južna Francezka itd. često u ruke i u posjed padala; nikada se nisu uspjeli Saraceni udomiti na hrvatskom zemljištu!

Ova smo za shodno pronašli napomenuti k boljemu poznanju dalje sljedećih istočnih dogodjajah.

I Lava (Chazara) vladanje začelo je slabom srećom. Saraceni bo, mnogobrojnom vojskom, upadaju u istu Romaniju, pusto-

šeći i plieneći po svom običaju. Sreća po Grke, što su Bugari još uviek bili zabavljeni nutrnjimi borbami, uslied kojih pribjegne napokon **Teler** (po Theophanu; Cedren ga piše Pellerig) k Caru, koji ga ljubezno primi, davši mu za suprugu rodjakinju svoju, okrstiv ga prije i časti ga obsipav; da si tako put spljetakah medju Bugari otvori.

Ovako spram zapada s tih bugarskih smutnjah osiguran; navàli Lav tretje godine vladanja svoga (vladao od 775—780) sa 100.000 bojnikah u Siriu, na Saracene, pobjediv jih. Veliko množtvo Saracenah Jakobitah zasužnjeno, po Traciji smjesti. — Madis, kalif Arabah, nastoji osvetiti poraz ovi, i počim bi badava po Aziji gradove obsjedjivao, silnom bojnom spremom upadè opet u Romaniju; porazuje Byzantince, a kršćane po svojoj državi tamani.

Lav, koji je na početku vladanja uz pravoslavije stao, u tih državnih nesrećah odstupi od-anj, poremetiv carstvo i s te strani: dok ga napokon u sveobćem komešanju nesnadje smrt, ostaviv za sobom u vladi sina **Konstantina**, VI. tog imena; koji, bivši malodoban, zasjedne priestol s materom svojom **Irenom**, vladajući ovako deset godinah.*

Poslie dugotrajnoga progonstva, postignù napokon, za vladanja Konstantinova, istočna crkva toli željeni mir. S toga umireno s crkvenog gledišta carstvo byzantinsko, uspielo je poraziti, u Asiji, viečne svoje nepriatelje, Saracene. No ovi pobunu sicilijansku (g. 780.) upotriebe, i velikom snagom prodru do Chrysopolis-a (Scutari, napram Byzantu), s drugom pako vojskom upute se proti Traciji. Uslied te nove nesreće bude napokon Carica Irene prisiljena sramotni po Grke mir zaključiti, obvezav se medju ostalim: „da plaća svakogodišnji harač (tributum) Saracenom.“**

Ovako se sramotno sa strane Istoka osiguravši, ovo bilježe pisci na tretju godinu vladanja rečene carice i sina joj:

„Ove godine Irene mir s Arabi ugovorivša, brige ratne oslo-

* Vidi prerečena u Theoph. l. c. pag. 301—4. — A kod Cedrena, l. c. pag. 370.

** Theoph. l. c. pag. 305—6.

bodiv se, poslala je Stauracija Patricija s mnogobrojnom vojskom proti narodom Slovenskim („adversus Sclavinorum nationes"): koji, kada bi bio došao u Solun, i Grčku bi bio pohodio, sav kraj („regionem omnem") carstvu je podvrgao, i **harač platjati** je prisilio. Pače u Peloponez prodrievši . . ." roblje sa velikim plienom odagnao je. — Te pobjede radi, slavio je sljedeće godine slavije (triumf) u Carigradu.

Cedren piše, da je Irene „proti Slovenom poslála („contra Sclavinos mittit)" i da jih je carstvu podčinila. — To dakle biše jedan slovinski narod, ne više njih, usprkos što Theoph. veli u višebroju „Sclavinorum nationes." To bo i Zonaras još jasnije od Cedrena tumači; jer govoreći upravo o tih Ireninih Slovenih veli: „ . . Graeci quidam (iz Atene) **Sclavicarum gentium Principem** convenere . ."; dakle: „slovenskih narodah vladara" a ne vladare. Indi jedna država samo.*

Da su ti Sloveni ne Srbi, no najjužniji, oni iz Bugarske, kako gori više vidismo, utekavši i okó rijeke Artane naseljeni: podvojiti nije moći; jer to naročito zemljopisni njihov položaj, jasno označeni okó Peloponesa, Grčke itd. izvan sumnje stavlja. K tomu opazujemo, da ti Sloveni biše samo zaharačeni rimskomu carstvu, dočim Srbi upravo robovaše Grkom. Dakako, da je to podčinjenje Slovenah njihovu sudbinu samo ždvojenijom moglo učiniti, dade se misliti. A u obće opozorujemo čitatelje, kako je i opet sudbina Saracenah Asije, djelovala na sudbinu zapadnih grčkomu življu susjedah.

Šest godinah potrajao je onaj mir grčko-saracenski, dok ga okó g. 786. Saraceni neprekinu, provaliv po tretji put u Romaniju, udarajući i u Istoku na Grke. Ali ovi nesretno i opet vojuju, padè i vojskovodja **Diogen** sa ostalimi vojvodami. — A dok to bivalo u Asiji; Bugari, oporavivši se s nutrnjih nemirah, poraze Phileta, Tracije vojvodu, koji i sàm s premnogimi drugimi pade. Napokon podlegnù Irene i u borbi sa Franci, na zapadu, gdje joj vojska poražena ostala.** Ali sve te nesreće još budu ogorčene i

* Theoph., l. c. pag. 306. — Cedren, l. c. p. 371. — Zonaras, Edit. Veneta, p. 95. Cap. 18. Lib. XV.

** Theoph., l. p. 310—41. — Cedren je zašutio taj grčko-bugarski rat.

nutrnjim Byzantinacah razdorom, koji se je porodio desete godine zajedničkog vladanja Konstantina i Irene: sin bo podiže se proti materi, nebil' ju s priestola sbacio i sàm zavladao. Medjutim pojde Ireni za rukom svladati upliv sina, a uhvatjena, dade ga zatvoriti. — U to Arabi napadaju na otok Cipar.

Ali badava Ireni njezina dvorska pobjeda, kadno se odmah sljedeće godine pobuni proti njoj vojska aziatska, proglasiv Konstantina za cara, mladića 20 godinah stara, koji, zauzev samostalno priestol, turne si mater ostriženu u samostan.

Pun duha i vatre mladić, jedva je zasjeo priestol, odluči zajedno udariti na Bugare i Saracene; nebil' osvetio zadnje poraze i sramote. — Godine dakle 791. uputi se proti **Kardamu**, Bugarah vladaru; zametne se lahki boj, a uspieh bjè: „ . Rimljani prestrašeni, pobjegoše noćju: tè tako sa sramotom („cum dedecore“) povratili su se.“ *

Istim uspiehom ispao mu je i pohod proti Saracenom: „ . . baš nikako neuspievši, vratio se je.“**

Ravnom srećom vojevao je i sljedeće godine proti Bugarom; dapače taj put hametom bude poražen: „ . . Car mladjahnom žestinom razpaljen . . nesmotreno i s neuredjenimi četami zametnuv bitku, ozbiljno bude poražen („gravi clade afficitur“) . .“ Sav logor, neizmjerni plien, carski šator i sva sprava njegova dopadè Bugarom u ruke.*** — Bugari dakle, čim su svoje nutrnje razmirice izravnali, opet se u svoj grozoti snage svoje spram Byzanta pokazuju!

Da odole tolikim nesrećam, mjesto sloge, Grci nastojahu oslabiti se još i gradjanskim ratom. Vojska bo proglasi Nicephora protu-carem, dok nepodlegav ovi, urota nebude krvavo ugušena: svim urotnikom budu oči izkopane. I sàm Theophan kori i osudjuje toliku okrutnost; osveta nije mogla na dugo izostati. Sljedeće bo već godine (794.) na sve strani carstva dižu se bune proti Konstantinu; gradjanski ratovi biesne; ražaju se Grci

* Theoph., l. c. pag. 313.
** Isti, l. c. ibid.
*** Isti, l. c.

medjusobno, da je strahota i čitati. Arabi koriste se tim stanjem carstva, tè pustoše na sve strane. Slabim uspjehom pokuša car god. 795. protiviti se bujici saracenskoj; mati Irene medjutim rovaše potajno pod sinom, da ga slobode s prestolom liši.

Da bude čaša puna, Kardam, Bugarin, poslà poslanstvo u Carigrad, sa zahtjevom: »da ili neka Car izplati harače, ili da će doći tja do zlatnih vratah (Carigrada) i opustošiti svu Traciju.« No Konstantin zavije u plahtu konjskog blata, poslà ga Kardamu s ovom porukom: „Harače, koji te pristoje, šiljam. A buduć da si stariji, neću da te ovamo trudim, ja ću ti sàm k tvrdji Marcellah na susriet izaći . .« I sabrav svukoliku vojsku iz Azije, uputi se proti Bugarom. Ali Kardam nebivši dovoljno spreman, ugiblje se bitki i vratja se u svoju državu.*

Dok to bivalo, urota matere Irene proti caru dozrieli, koju je ona s velikani carstva osnovala bila. Jer kada bi se bio Konstantin, sedme godine svoga samostalnoga vladanja, uputio bio na pohod proti Arabom, u Aziju, urota bukne. Badava nàstoji Konstantin biegom se spasiti; bude uhvatjen i »tolikom okrutnostju, rieči su Theophana, izkopali su mu **po zapovedi matere**, oči, da su mu skoro smrt zavdali.«** Tim načinom zasjedne Irene sàma tako oskvrnjeni priestol! Što nebi ni najljutja zvier svomu porodu učinila, trebalo je da je i tu infamiju jedini Byzant medju svimi narodi svieta u svoje Annale zabilježio! . . A ipak ima u državi Hrvatskoj stvorovah, koje i slične slasti i uspomene k byzantstvu privlače! . . . Dostojni su to sinovi mraka VIII. vieka! . . .

Ružni nutrnji nemiri i progonstva ožigosuju početak samostalnog vladanja Irenina. — Sljedeće godine napadnu Arabi s trimi vojskami na carstvo rimsko (i u Romaniju do Mangane); a uspjeh bjè po Grke » . . svakolika vojska i vojevode s velikim klanjem budu poraženi . . . izgubiv svu ratnu spremu.«

Godine 799. njeki Akamir, vladar Slovenah Belzecije (onih, o kojih gori više, kao bugarskih izseljenicih, prosborismo), po

---

* Theoph. l. c. pag. 315.

** Theoph., l. c. 317. „. . tanta immanitate illi oculos confodere ex matris . . sententia, ut pene mortem inferrent . .“

njekih Grcih na to potaknut, nastoji osloboditi sinove Konstantina. Začuvši Irene za ove namiere, zapoviedi, da se svoj toj njenoj unučadi oči izdubu. Tako ona osujeti urotu ovu! — Bjesnila je zatim nakaza ta carska na sve strani; tomu odgovarahu Byzantinci tajnimi spletkami, urotami i bunami, dok se napokon i čaša njenih zločinstvah nenapuni: jer pete godine vladanja dielo joj dozrieli. Nicephor, bo patricij i vrhovni Logotheta razvije pro „najpobožnijoj — rieč je Theophana! — Ireni („piissimam Irenem") ..." zastavu bune, koje posljedak je bio, da su caricu uhvatili, ošišali i u otok Lesbos u progonstvo odpravili; gdje je sliedeće godine bogomrski svoj život dovršila.*

Odsjek drugi.

Istočno-europejsko pitanje „i Hrvati" u IX-om vieku. — Daljnji odnošaji Hrvatah, Saracenah i Bugarah spram Byzanta. Prvi pojavi Madjarah i Rusah na istočnom pozorištu.

I. Označenje devetog vieka dobe kršćanske. — Drugo pokrštenje Hrvatah po Panoniji i Dalmaciji i posliedice toga pojava. — Vladanje Nicephora u Istoku. Novi savez bugaro-hrvatski proti Carigradu.

Znanost u tom je priznanju jednoglasna; da ako je izmedju svih viekovah kršćanske dobe osmi u književnom i kulturnom smislu nedvojbeno najsiromašniji; to je deveti viek najburniji, nasuroviji, najokrutniji u povjestnom obziru. — A tomu se nije ni čuditi.

Jer, kao da se je sve tek iz njekakove užasne, silovito strpane smjese, u istovjetnija tielesa raztočivati i usriedotočivati stalo, i k novomu životu spremalo, s jedne strani; to se je, s druge strani, sve, što se je u toj velikoj krizi Europe nesposobnim za povjestni daljnji život izkazalo, razplinulo u svoju ništinu, spojiv se konačno s tudjimi življi. — Tim su narodi, krijući u

---

* Za sva rečena, vidi Theoph., l. c. pag. 317—320.

sebi **klicu** budućnosti, u tom ogromnom preobličenju (transformaciji) naše strani svieta, duboko uvriežili bivstva svoga koren.

A nije ni šala, pretrajati seljenja narodah, preobraženja vjerozakonska, razpadnutja silnih carstvah, sastavljenja novih država vah; dà suprotstati i odolieti svim tim udarom, uzdržav se u slobodi, a biti još na udaru tih udarah; bez zakloništa, izvržen svim tim strahotam neposredno, kako no biaše upravo naš narod! — U dubokoj zahvalnosti spram viečnog Promisla, a narodnjim ponosom možemo mi Hrvati pokazati na poviest, koja je blistateljnimi pismeni upravo taj viek zabilježila po nas kao najslavniji; premda su obstojnosti bile za nas najnepovoljnije.

Naš narod nije bio zaklonjen kakovimi hyperborejskimi, poviesti nepoznanimi puci: ne samo biaše obrubljen ogromnim franačkim carstvom, sa zapada, a byzantinskim, s istoka: no susjeduje on i sa strašnimi Bugari, da šutimo o manjih zmijah: Obrih i Mletčićih. Pače što je više, taj ga je viek našao i u oriaškoj borbi s ugnjetatelji Europe, s Franki.

A ipak se uzdržasmo, oslobodismo se, pače i na mnoge viekove osjegurasmo si tim slobodu, nezavisnost, slavu! A to i onda, kada Bugarin udara kopljem svojim »u Zlatna vrata« Carigrada, zaharačena mu; — kada izumirahu silni njekoč Obri i Langobardi; — kada Saraceni već poplaviše svu sjevero-zapadnu Afriku, južnu Italiju do Rima, Španjolsku i južnu Francezku; — kada se (Verdunskim mirom od g. 843.) isto silno carstvo franačko razbilo u tri države: Francezku, Germaniju i Italiju; — kada se provalio na zapad Europe divlji, za onda, puk magjarski,* pustošeći i uništujući sva do Oceana atlantičkoga i Sicilije, a kojemu biasmo mi Hrvati ne samo susjedni, no i š njim, »bičem Europe“, priateljski i svojakujući narod na jugu i sjeveru;**

* Andrija Dandulo, u svojoj kronici, veli o prvobitnih tih nadošljakah: „. . Taj puk odviš neotesan (inculta nimis gens) hranio se je surovim mesom, i čovječju je krv pio.“ (Muratori. Scriptor. rerum Italicar. Tomo XII. Lib. VIII. C. 6. P. 12. pag. 191). — Tomu suglasno pišu i suvremeni dolazku Magjarah pisci; Luitprand ih još groznije označuje.

** „. . Chrovati albi . . . proprio principi subjecti sunt . . . affinitatem cum Turcis, et amicitiam contrahunt . .“

— tako taj „bič Europe“ drža za nuždno biti s Hrvati u dobrih odnošajih: dočim utamaniti veliku državu moravsku, biaše mu lahak posao! — A ipak, ne samo oslobodismo sebe, u tih groznih obstojnostih, i proti savezu franko-byzantinskomu: no traci slobode naše ogrijahu, našom pomoćju, i Srbina, oslobodiv ga izpod grčkog jarma. Srbina, koji akoprem zaklonjen od svih zapadnih i sjevernih burah cielim narodnjim tielom Hrvatah, niti spram Byzanta oteti se nije mogao: kamo-li da se otme Bugarinu bez pomoći naše! Dà, Srbah radi prekinuše jedan hip Hrvati i 200-godišnje svoje priateljevanje s Bugari, da jih oslobode!

Eto, to je slika, s njekoliko riečih nacrtana, toga gromonosnoga IX. vieka, kojeg nam je, žalibog zasad samo s istočne strani, ovdje pobližje opisati, da rečena u podpunu svietlost stavimo.

I prije svega obustaviti nam se je pred liepim jednim povjestnim činom, koji se je pojavio početkom IX. stol. u narodnjem životu Hrvatah, i kojeg mi držimo temeljem i izhodištem svekolike daljnje zmožnosti i veličine našeg naroda za ondà, i za sva buduća vremena, a to jest: **dobrovoljni** povratak predjah naših u zapadno kršćanstvo; to jest, njihovo drugo pokrštenje iz Rima.

Osobito naglasujemo pri tom pojavu i opet dobrovoljni značaj toga velikoga narodnjega čina: kao god za Heraklija, svladav Hrvati željeznom svojom rukom Obra po svoj Dalmaciji, neprisiljeno — kako no to razložismo u I. strani ovog spisa —, nego od svoje dobre volje prijimlju oni na sebe sveto krštenje: isto tako eto i sad, po skršenom franačkom jarmu, opet nam se otcevi vratjaju u vieru civilizacije i slobode (a što je znamenitije, oslobadjajuć i Srbe izpod jarma grčkoga, Hrvati i njih takodjer zapadnoj crkvi pridobiše — kako ćemo to niže vidjeti —; što je najriečitije svjedočanstvo istini onoj, da su Hrvati sbilja Srbe oslobodili, pa da i neposjedujemo u tu svrhu nikakovih drugih spomenikah!) koju vjeru ostaviti, prisilì jih nevjera Byzanta!

Const. Porph., l. c. ap Stritter, C. 30. p. 95. — Svi franački annali povedaju o savezu hrvatskog vojvode **Braslava** s Magjari proti Moravskoj (dakako, to nije bilo „slavjanski“, ali je bilo koristno!), kasnije i proti Njemcem i Bugarom. O čem na svom mjestu.

*

Ne dakle 30-godiš. ratom, ognjem i mačem nukani — kano ti Saksonci za Karla Velikoga, i sjeverni Sloveni —: nego poslie bi bili Hrvati porazili zapadnoj crkvi pripadajuće strašne i okrutne nepriatelje svoje, Franke; oni, pobjeditelji, primaju vjeru okrutnikah svojih* dobrovoljno! Nije li to divni pojav? . . A ipak nije dosad nikomu na um palo, medju hrvatskimi pisci, protražiti uzroke i povod toli nenadanomu posljedku — a sigurno je to veliki i zanimivi predmet, koji, u posliedicah svojih, riešiti će sudbinu našega naroda i u XIX-tom vieku! — Mi ćemo taj pojav u svoje vrieme poviestno razpraviti; pa će se vidjeti, da nismo badava, gori više, kazali, da vratjajuć se Hrvati u crkvu zapadnu, pridružili su se tim vjeri civilizacije i slobode.

Eto medjutim, kako i pod kojimi obstojnostmi zabilježi poviest povratak Hrvatah u krilo zapadne crkve:

„. . . i poslie bi sedam godinah ratovali bili, trudno napokon nadvladaju Hrvati, tè sve Franke i njihovog Poglavicu Kocilina poubijali su.** I od to doba slobodni i nezavis-

---

* „. . . Tolikom pako okrutnostju (crudelitate) proti Hrvatom postupaše Franki, da su sisajuće još sinove njihove ubijajuć, pred pse bacali . ." Const. Porphyr., l. c. C. 30.

** Čudimo se, kako su si mogli dosad pisci naših stvarih glave razbijati neumjestnim nagadjanjem ob obstojnostih tog Koncilina; stvoriv si ga, u svojoj mašti, najprije vladarom nad Hrvati, od strani Franakah, a onda se mučeć, kako da pomire poviest, t. j. Kocilina s Kadolahom, koji je kao markgraf Furlanski, imao vrhovni nadzor, u ime franačke vlade, nad svimi hrvatskimi vojvodami (panono-dalmatskimi). Da, to je izprazni trud; jer se jasno iz tog navoda Konstantinova vidi, da je taj Kocilin bio naprosto zadnji vojskovodja vojske poslane iz Franačke na Hrvate, kojeg su Hrvati, pri konačnoj pobjedi, sa svimi njegovimi Franki poubijali: isto tako, kao što su slavno pobjedivši, poslie mnogih bojevah, ubili i Ericha, vojvodu furlanskoga, g. 799., na Rieci pod Trsatom, zajedno sa svom vojskom njegovom, prigodom prvog oslobodjenja Hrvatah izpod Franakah.

Jer već davno pred porazom Kocilinovim lišili su se Hrvati i gospodovanja franačkoga, i političkih gospodarah svojih (Borne, Ladoslava); o tom bo naročito veli Konstantin: „. . Koja stvar (t. j. ona gori rečena okrutnost) postavša nepodnesljivom Hrvatom, pobuniv se ovi (facto dissidio), vladare, koje su izmed

ni (Et exinde liberi et sui juris) postavši, sveto krštenje od rimskoga Pape zaprosili su, a poslani biskupi (eto kao i godine 622—3.) njih su okrstili, za vladanja Porina." *

I taj oriaški čin oslobodjenja izveli su neumrli predji naši ne pod maskom „ilirizma, jugo- ili kakovog mu drago bilo slavizmma," nego pod svetim svojim, jer Bogom štitjenim, imenom **hrvatskim!** I naravno je to: jer se velika djela nepočinjavaju pod posudjenimi krinkami, nego pod vlastitim i poštenim obrazom i srdcem! Uz to pitamo: mogu li se i Serbi izkazati ovako jasno zasvjedočenim bezsmrtnim narodnjim činom? — Vidili smo jih, kako se kukavno po- i zavlače na jug, za Hrvati, mnogogodišnje s Obri borećimi se i pobjedujućimi jih; sad na viditi ćemo jih, kakovi biahu oni, uz ovaj veliki pojav

---

njih imali, smaknuli su; stoga krene velika vojska proti njima iz Francije, i poslie sedmogodišnjeg rata . . nadvladaju napokon Hrvati . ." (Id. ibid.) To je dakle jasno: franačke vladare po Hrvatskoj poubijaju Hrvati Dalmaci je još za rata Ljutovidova, a Kocelin, zadnji vojskovodja, pao je zadnjom žrtvom, tè on je osobnost posve različna i od Porina, i od Kadolaha.

* Isti, l. c. Cap. 30. Edit. Ven. p. 78. — I glede **Porina** izumi, dakako posve svojevoljno, jedan izmed naših pisacah, da je ta povjestna osobnost **mythus**. Vara se opet, a takovom izvrtanju poviesti i samovolji tim se je većma čuditi, što osim Konstantina, i svi franački, suvremeni borbi Ljutovida, spomenici, poznaju i napominju vodju upravo dalmatinskih Hrvatah, **Bornu**. — Ali, ako i je taj vladar hrvatski nedvojbeno vladao nad dielom Hrvatah, to je nemanje povjestna istina i to: da taj Borna ili Porin (jer ćemo iz franačkih listinah dokazati na svom miestu, da su ga franački pisci pisali i Boren, pače i **Poren**, i to mješovito tako, dakle kao i Konstantin; česa po svoj prilici naš ljubitelj mythah nije znao!) niti je bio Hrvat, a najmanje oslobodjitelj Hrvatah — umjetnost hrvatska i taj je paradox posvetila," na najveću uvriedu poviesti i neumrlih zaslugah Ljutovidovih! — nego baš protivno: on biaše franački vladar, rodom Bavarac, i krvolok hrvatski; no koji je u ratu franko-hrvatskom i dostojno zaglavio. Konstantin, u ostalom, samo to poveda, posve suglasno sa spomenici zapadnimi, da su, za vladanja Porinova nad dalm. Hrvati, ovi se pobunili, poklali sve poglavice franačke medju njimi vladavše (što neizključuje ni pad Porinov); da se je zatim zametnuo sedmogodišnji rat med Franki i Hrvati, ovi da su pobjedili i pokrstili se: bio Borna svjedok tomu krštenju ili nebio.

Hrvatah u poviesti, dvie sto godinah za obarskom dobom. — Ali eto nas k stvari.

Oružjem, dakle, u ruci satrvši Obre, pristupljuju Hrvati ka kršćanstvu; oružjem svladav Franke, vratjaju se k istomu. Dva puna vieka diele jedan čin od drugoga; i kao god je Konstantin zabilježio prigodom prvog pokrštenja Hrvatah liepi onaj spomenik slave naše, to jest: ugovor onaj medju Hrvati i sv. rimskom stolicom ugovoreni, o kojem u prvom dielu ovog poduzetja pisasmo: isto tako, eto, i prigodom ovog drugog pokrštenja, napominje on i **oživotvorenje** onog ugovora od strani predjah naših; o čem se ovako izrazuje:

„Po izminutju pako mnogih godinah, u dnevih vladara Trpimira, koji je bio otac Kresimira, došavši iz Francije, **koja leži** med Hrvatskom i Mlietačkom,* muž njeki ime-

* I ta Francija mnogim je dosad muke zadavala, a i Šafařiku, izpitivajućim: da gdje bi ta Francija bila? Da su ti kritici zavirili samo u isti taj spis, istog tog Konstantina, imenito u Pogl. XXVIII. (Edit. Veneta, pag. 70.), to bi se iz tog najvjerodostojnieg tumača izvjestili, da se pod obćim franačke države imenom razumieva tuj onaj dio Francije, koji je u historiji poznat pod imenom „vojvodstva furlanskoga", koji je zbilja ležao još za Konstantina med Mlietci i Hrvatskom. Govoreći bo o prvobitnih Mlietcih, ovako jim opisuje K. položaj: „Qui autem nunc Veneti appellantur, **Franci erant ab Aquileia,** et **caeteris Franciae locis,** et inhabitabant terram, **quae e regione Venetiarum est.**" To je odlučno: Konstantinu je dakle Francijom onaj prediel, koji se od Oglaja proteže na Mlietke, to jest zemlja med Mlietci i Hrvatskom ležeća. Ovaj navod o postojbini Martina toga, jest zajedno jedan izmed mnogih razlogah, iz Konstantina crpljenih, da je Istra i Goričko hrvatski kraj i dio naše krune. Pisac bo, koji Istru uviek svojim imenom zove, tim je iz Francije izpustio tu našu svojinu; naročito bo veli, da Hrvatska neposredno graniči s Furlanskom. Pa ipak imade hrvatskih pisacah, koji sanjaju samo o Raši rijeki, gdje je govor o zapadnih granicah kraljestva našega! Pravilnije po pràva „krune italske" niti najfanatičniji „italianissimo" nebi mogao istupiti! . . Razumjeli smo te pisce, kada se je nastojalo o tom, da se na korist pokojnog „njem. Bunda" puste proljetiti rijekom Rašom pràva naša; ali sada, kada Talijan prieti, da će sve do Raše (a odtud i sve ostalo uz Adriatik!) progutati; — kada organizatori njemački priete, da će našoj dy-

nom Martin, veoma pobožni . . onu presvetog Pape (eto, kako se byzantinski car i pisac o papi izrazuje!) naredbu . . . ugovorio je, da bi ju Hrvati do kraja života obdržali, zaklevše i on na sva ona, na koja odprije i papa..“

Hrvati, naime, obvezuju se spram svete stolice „nedirati u nikoga, koji nebi u njih dirnuo, ali i papa se je obvezao — posredstvom tog svetog muža, poslanika svoga — da će, kao namjestnik Isusov, braniti naš narod, i osvetu božju izazivati na sve one, koji bi udarali na pràvo naše.

A sad da čujemo, kako su Hrvati odgovorili ovim ustanovam: što je o njih nepristrana poviest u tom obziru zabilježila i u tom okrutnom, barbarskom i nasilnom vieku? Slušajte Hrvati i ponosite se, osobito vi sinovi kršnih hrvatskih obalah Adriatika, od Soče do Bojane:

„Česa radi niti sagene (vrsta velikih hrv. ladjah) niti kondure* tih Hrvatah (okrštenih) **nikada neizlaze**, da bi druge ratom napadali, **osim ako tko na njih navali.** Nego takovim brodovljem Hrvati, **koji se trgovinom bave,** putuju po móretržištih (emporia), mjestimice obilazeći Paganiju (nekrštene Hrvate), **dalmatsko móre, nutri do Mlietakah.**“ **

Obustavimo se jedan hip pred divnim tim svjedočanstvom, koje izlaže genij hrvatskoga naroda najljepšoj poviestnoj svietlosti; genij, koji bi i u XIX. vieku svaki narod tako postupajući proslavio, i koji nadvisuje i najslavnije pobjede! Jer da slabi i kukavni puci rado miruju, o tom se nije nikada dvojilo, niti jih je tre-

---

nastiji pooteti sve do Voloske, s tom blaženom Rašom skupa: mi sada nevidimo, zašto se još uviek i sustavno, i s te strani, tjera zatajenje pràvah krune naše i sjajne historije, zatajivajuć tim budućnost 300.000 čistih Hrvatah tih krajevah; toga, po Bogu, nepojmimo, niti tu „jugoslavjansku znanost i politiku, ni austrijansku loyalnost!“ Ali i o tom drugdje i u svoje vrieme više.

* O toj vrsti ladjah piše učeni Dubrovčanin, Bandurij, ovo: „Genus navigii apud Croatos, quod Sagena minus est... Nostratibus autem... etiamuum Gundula dicitur.“ (Animadv in Const. Porphyr., Ed. Ven., pag. 52.)

Eto najjasniji trag pohrvaćenja Dubrovnika genijom trgovine hrvatske i obćenja!

** Const. Porphyr., l. c. Cap. 31. p. 98. ap. Stritter.

balo moralno - vjerozakonskimi sredstvi na to nukati: ali, kad se narod one slave i zmožnosti, u kakovoj IX. viek Hrvate predstavlja, dobrovoljno odreće, u stolietju pràva jačega, nedirati u druge: to je pobjeda, koja je stečena bila nad sàmi mi sobom, nad najburnijimi strasti! Takovom pobjedom nemože se izkazati nijedan narod ovoga svieta!*

Poslie bi bili Hrvati, nagnani vjerolomstvom Byzanta, odstupiv od kršćanstva, kroz puna dva vieka, šireć na istoku i na zapadu moć svoju, kopnom i mórem, neprijateljem svojim pokazali bili, da nije probitačno pogaziti spram njih zadatu vieru i njihovu slobodu: svladav Franke, odluče opet zauzeti mjesto medju obrazovanimi, to jest, kršćanskimi narodi Europe. Ali oni postaju pod jednim kršćani ne samo imenom, no i činom i dieli svojimi; udielotvoriv ono veliko načelo Spasenja: „Nečini drugomu, što nećeš, da tebi drugi čini."

Mi držimo, da je to najljepši list naše poviesti! — Ali i urodio je zlatnom dobom narodu našemu; jer dočim ćemo vidjeti, tečajem ove razprave, kako se, uz svu miroljubivost otacah naših, slava i moć Hrvatah na sve strani bliestala (jer su si umieli nesmotrene napadače i podčiniti si jih!): oni mačeve obratjaju u plugove, a bojno brodovlje pretvaraju u civilizatorno sredstvo občenja trgovačkoga po svom Adriatiku, koji je tako postao u istinu mórem hrvatskim, pràvom oružja i narodnje kulture.

S toga, kada čujemo dan današnji neprestana hvastanja Mletčanah i Talianah, da su, tobož, Mletci bili od pamtivieka njekakva „kraljica Adriatika;" budi nam ovdje dozvoljeno u tom obziru opaziti, da tomu hvastanju mogu većim pràvom Hrvati svoju prednost protustaviti: jer ne samo kroz četiri vieka (od VII—XI.) bijahu otcevi naši izključivi gospodari Adriatika oružjem i trgovinom; nego što je više, tečajem sve te poviestne dobe biahu **Mlietčani pod državnimi haračem Hrvatah** (sve do godine 1000.) — a prije njih, i s njimi skupa, i zapadna obala

* Šafařik, u svojih „Starožitn.", tumačeć skipetarsku rieč „Charput" (morski razbojnik), usprkos svjedočanstva Konstantinova, da Hrvatom porugu učini, nestidi se pisati: da ta rieč znači „Hrvata," glasovitih, tobož, sa svojih morskih lupežničtvah (sic!). Hvala i na tom, českomu učenjaku!

Adriatika, kroz exarchat Ravenatski — ; istina poviestna, koju nije zabilježilo pero hrvatsko, nego ruka istih naših neprijateljah, Mlietčanah.*

Dakle: i prije Mliètčanah biasmo vlastnici jadranskoga móra, i Mliètčani biahu nam obvezani, da smiju i baniti se po tom hrvatskom móru! — Pa ako obrazovani sviet uzè za pravilo i načelo, da je duh obrtih i trgovanja glavno kretalo prosvjete i civilizacije: to može svaki Hrvat ponosom uztvrditi, da nije hrvatska obala jadranskoga móra primala prosvietu od zapadne i mlietačke,

* Predrevni (učeni Pertz nazivlje ga „..Antiquissimum Venetorum quod extat Chronicon..") mlietački spomenik Ivana Djakona, divno nam zasvjedočuje i tu zapadnu slavu predjah naših spram Mlietakah! Tekar s godinom 1000. (poslje četirgodišnjeg rata) uspieli su napokon Mlietčići osloboditi se harača, dotično gospodovanja hrvatskoga. Tako se rečeni spomenik o tom izrazuje na godinu 996 – 8., za duždevanja **Petra Urseola II.**: „Ovaj naime Vodja (dužda) od pritisnutja Hrvatah svoje zmnožno je oslobodio (Hisdem namque dux a Croatorum **Sclavorum** — za da se neposumnja, koji su to „Sclavi"! — oppressione suos potenter liberavit; quibus etiam **solitum censum primus** dare interdixit); kojim takodjer on **prvi** zabrani **platjati harač**." Dà, taj dužda, poslie mnogih viekovah, prvi se je usudio neplatjati Hrvatom „obični harač" (Glede tog „solitum censum," drevniji jedan mlietački spomenik izrazuje se: „Et semper sic fuit."). — I oholi dužda mljetački, Andrija Dandulo, neustručava se u svojoj kronici taj odnošaj podanosti svoje domovine priznati: „U isto vrieme Hrvatah vladar (Croatorum Iudex — niže zove ga „Rex" — propter denegationem census Venetis molestias inferre conatus est..) nastojao je, da dodija Mlietčanom s uzkratjena harača.." Česa radi Mlietčani udare na otok i grad hrvatski Vis („Issam eorum urbem devincens"; vara se dakle učeni Bandurij u svojih „Animadversiones" u Konst. Porfirogenetu tvrdeći (l. c. pag. 69.): da s toga, što nije bio taj otok u rukuh Neretvanah Hrvatah, da je ostao rimski, i da su odtud Rimljani — t. j. Latini — „brodarenje i gospodovanje nad ostalom Dalmacijom nastavili." Zatajiti, ili nepoznati historiju, neznači povjestno pisati! Zar nije Bandurij poznavao kronike mljetačke, sliepo slieded Lucija? ..Niti su, dakle, Latini posjedovali, za Konstantina P., Vis, niti su vladali nad Adriatikom: nego i taj otok biaše u rukuh hrvatskih (kroz kraljestvo), i eto Latini plaćali su, do g. 1000., harač **Hrvatom**, da

nego naši predji, bujnimi svojimi brodovi, raznašali su ju po svoj Italiji surovoga IX. vieka i sliedećih! Nepomični i vidući svjedok toj istini povjestnoj biti će uviek i taj: što smo mi Hrvati otoke i gradove rimske od Dračanah do Soče **pohrvatili**, a nisu Mlietčići našu obalu polatinili; pače što je više, prenesli smo hrvaštinu svoju i na zapadnu obalu. — A i kasnije, kada su se Mlietčani u tursko doba i turskom pomoći, iz zasjede kršćanstvu tim postavljene, postojano ugnjezdili na hrvatskom zemljištu; osim dva gradića, nisu uspjeli talianštinu medju našim pukom, pače niti po otocih ne, uvriežiti ni kroz više viekovah!

---

se mogu trgovinom i brodarenjem i pokazati samo na hrvatskom móru!), odvukav njekoliko zasužnjenih; odtud je med Hrvati i Mlietčići još veća nastala mržnja, zatim rat, usljed kojeg oslobode se Mlietčani i ugnjezde na našem zemljištu.

Ali neka nitko nemisli, da su se Mlietčani izpod našeg gospodovanja vlastitom svojom snagom oslobodili i u Hrvatsku uvukli! O, te slave jim povjest lje nezabilježi! Podlo potaknutje bune i odpadnutja medju dalmatinskimi gradovi i otoci prigodom gradjanskog rata medju Hrvati, i **velika izdaja Surinje**, brata kraljeva, za priestolom hlepeća: to dà, a ne junačtvo gnjile one republike moglo je potresti silom Hrvatah. Složni Hrvati, brzo su opet taj izmet iz svoje zemlje iztrebili! Ali ova zasiecaju u zapadna pitanja, s toga dosti nam je za sad ova ovdje napomenuti, uputjujuć čitatelje, za sva prenavedena, u Pertz, Monum. Germaniae, Tom. IX. str. 29—33. Zatim: Muratori, Scriptor. rerum Italicar. Tom. XII., p. 226—230.

Ponosom dakle mogu Hrvati pokazati i na te slavne, mnoge viekove zahvatjujuće listove i zapadne poviesti svoje; a ponositi sinovi hrvatskih primorskih obalah tim ponositije mogu na nje pokazivati: što zaharačene držati Mlietke tim biaše Hrvatom mučnije, a kroz to i slavnije: što ta republika biaše podčinjena sad njemačko-italskomu kraljestvu, sad franačkom, sad byzantinskom carstvu. Nemoguć ovi svoje podanike osloboditi hrvatske ruke, tim su i sàmi pokazali, da u državnoj snazi stajaše i oni za Hrvati! — IX-ti viek baciti će liepu svietlost i na ovu istinu! A ipak toliku slavu Slovenstva, **kroz Hrvate** stečenu, mudro zašuti Šafařik u svojih „Starožitnostih," akprem jim okvir upravo i samo do god. 1000. siže! Dà, ali ta slava biaše stečena slovenstvu kroz Hrvate; valjalo ju je dakle ugušiti, da se tim nediže slava Hrvatah pred svietom.. Ali domaći pisci nisu marili sljediti taj primjer slavske učenosti!

— Duh dakle ponosa, prosviete i junačtva narodnjeg, riečju: genij Hrvatah, podnesao je već pobjedonosni pokus nad genijom talijanštine, a neće se jamačno iznevjeriti sàmom sebi ni u buduće! — To s jedne strani.

S druge pako, Mlietčani ne samo za Hrvati — i to tek onda, kada već ovi sapeše narodnji svoj genij, svezav se s tudjinstvom! — preotimlju prevagu u Adriatiku; ne samo nikada nebiahu si zaharačili Hrvate — jer ako i prodirahu i ugnjezdjivahu se u svojini našoj: mi jih neprestadosmo goniti i poraživati na njoj, sve do zavladanja Habsburgovićah —; ne samo da su uviek tudjom, nikada svojom silom; i lukavostju, nikada junačtvom (česa radi i postadoše pričom narodah!) gospodovali na našem móru: no i vladanje njihovo nije trajalo ako ne tri vieka, jer ih u XVI. stoljeću Englezi i turstvo već podkopà i iztisnù kao prvake.

Poviest je dakle i u tom obziru za nas; a buduć da i dan danas, kao i u srednjem vieku, živimo neporecivo na istih obalah, od Soče do Bojane: bit će nam još i s te strani »osvetitelj Bog proti svim onim, koji to bivstvo i pràva naša gaze i zatajivaju, tè na naše posižu.«

Ovo njekoliko prugah, što no smo jih samo onako mimogred iztaknuli, zasieca, istina, u zapadnu poviest; no buduć da su te stvari u tesnom savezu s istočno-hrvatskom povjestju: držasmo za shodno izvesti jih, da tim svjetlost i na istočne suvremene sgode bacimo.

Konstantin bo zabilježì upravo na dobu drugog pokrštenja Hrvatah ovo: da su se gradovi Dalmacije i Srbija oslobodili gospodovanja grčkoga, imenito za vladanja Mihalja Amorienskoga Bekavca, ali je zašutio povod tomu oslobodjenju.

No nije on zašutio prediduće tomu odpadnutju od Grkah odnošaje Hrvatah spram Franakah, ni njihovo junačko sedmogodišnje bojevanje, kao i konačnu pobjedu predjah naših nad Franki (god. 817—24). S druge strani znamo, da je rečeni Mihalj zavladao god. 820., na Božić, u Carigradu, i da je vladao do god. 829. — dakle upravo u doba, kada Hrvati dovršiše svoje boje-

vanje s Franci —; nadalje znamo, da je grčki car Nicéfor ugovorio s Franki savez i proti Hrvatom,* u sudjelovanju s Mlietčići. S toga g. 806. dužda Obellierius (Einhardu Wilharenus i Willeri), u družtvu s Byzantinci, sprema se da udari na Hrvate; eto tog znamenitog dogodjaja: „Zatim rečeni Dužde morsku vojsku, da oplieni zemlju Dalmaciju, opredielili su ..." Suglasno s ovimi, „Nicetas Patricius ... koji onda po caru bude poslan s vojskom u strane Dalmacijah i Mlietčanah, došao je . ." Ali neimade se čim pohvaliti pisac, što se uspieha toga poduzetja tiče. ** — Mlietčani su dakle i taj put zadali Hrvatom sgodu i uzrok, podjarmiti si jih; ali i najpristraniji sudac morati će dopustiti: da podjarmiti Mlietčane, toliko silnimi carstvi štitjene i s ovimi sudjelujuće, biaše izaziv bačen u obraz istim tim carstvom. Isto tako, to napadanje na Dalmaciju, razjarilo je i gradove dalmatinske proti Grkom, tè tuj upravo treba povjestno tražiti uzroke i odpadnutju tih gradovah od Byzanta, i pobjedi, t. j. pomoćju Hrvatah stečenoj.

Poznajući sva ova, možemo povjestno uztvrditi: da oslobodjenje dalmatskih gradovah i Srbije izpod grčkoga podanstva, ima se izključivo pripisati pobjedi Hrvatah nad Franki. Da, to bi mogli povjestno iz samih rečenih premissah izvesti, da i neposjedujemo krasni zapadni spomenik, koji svjedoči, da je Ljutovid po-

* „In hoc foedere, seu decreto nominatim firmatum est, quod Venetiae Urbes et maritimae Civitates Dalmatiae, quae in devotione Imperii (naime byzantinskoga) illibate persititerant, ab Imperio Occidentali nequaquam debeant molestari, invadi, vel minorari." Iz ovog spomenika sad znamo izvjestno, da Hrvati Dalmacije med god. 802—11-te još nisu podlegli Frankom, da je dakle pobjeda njihova nad ovimi g. 799., porazom Ericha, pod Trsatom, po junačkom vladaru Hrvatah, Turhis-u (Turchis = Turčić; ime od boga Hrvatom Tur-a izvodeći, odtud i Turopolje, polje slavija) stečena, još uviek nepovriedjena stajala: savez bo taj pokazuje, da je Karlo Vel. smio udarati na donju Hrvatsku, samo su gradovi t. j. Dalmacija onodobna, izuzeti bili. Bojište se dakle Frankom tim ugovorom opriedeljuje. (Andr. Danduli Chronicon, l. c. Lib. VII. Cap. XII. Par. 21. p. 151.)

** Johannis Diac. Chron. l. c. p. 14.

bjedonosno svoje oružje i u Srbiju unieq, tè tako i taj pak svog jarma oslobodio.*

A kad tako, to možemo i s te strani otvoreno izpoviedjiti: da nisu predji naši ni u IX-om vieku čekali: nebil' ih „traci slobode srbske" ugrijali, i šestgodišnjeg robstva njihovog izpod Franakah oslobodili; nego nečekavši tih trakovah (koji su kroz dva tamnoноćna vieka robovanja srbskoga kasnili sinuti!) oslobodiv se sami franačkoga gnjeta, (poduzetje tim gorostasnije, što se nesmie zaboraviti obstojnost ona: da u onaj hip, kada su se Hrvati odlučili stresti sa sebe jaram franački, ne samo biahu Franki bezprigovorni gospodari svih podjarmljenih si narodah: nego i njihovo carstvo biaše u svojoj nutrašnjosti još mirno, složno i slavno kako nikada odprije. Obstojnost odlučna, na koju se pisci nisu nimalo dosad obzirali; akoprem jest ona takova, da je morati dopustiti: da je sbilja bila s Hrvati božja pomoć, kadno su uspieli sàmi takove Franke svladati!), oslobodiv dakle sebe, oslobadjaju oni i Srbe, i susjedne si, dosad otudjene, gradove dalmatinske. I

* Počim bi bio Einhard na god. 822. o Ljutovidu napomenuo bio, da je pred Franki pobjegao k Srbom, i tamo, ubiv jednog vodju, da je zauzeo njegov grad (očevidno protuslovje i laž, kojimi taj pisac obiluje: jer niti slovom nebilježi, što se je s franačkom vojskom pripetilo te godine, niti su ti junaci u potjeru išli za tim tobožnjim bieguncem, s jedne strani; s druge: kakovi nesmisao, da tko bježi ka komu, a ipak da zauzimlje njegov posjed! Opazuje se razjareno srdce biesna Franka nad neukrotljivim Ljutovidom!): poveda o njem na god. 823. ovo: „...adlatum est ei (Imperatori) de interitu Liudewiti, quod relictis Sorabis, cum Dalmatiam ad Liudemuhslum avunculum Bornae Ducis pervenisset . . . dolo ipsius esset interfectus..." Buduć da se je, kako veli E., dulje vremena bavio kod Ljutomisla naš Ljutovid, očevidno je, da mu nije bilo od potrebe bježati k Srbom, bivši već vladarom svekolike Hrvatske: to je iz tog povedanja samo to istina, da je Ljutovid pohrlio na pomoć Srbom, tamo svladao i ubio kojeg srbskog vodju, pristašu byzantinskoga po svoj prilici, a po oslobodjenih Srbih, vratio se u svoje posjede u Dalmaciju, gdje ga iz zasjede ubi ujak ubijenog u ratu oslobodjenja Borne. — Toliko je svakako i iz toga izopačenoga povedanja Einhardova izvjestno: da je Ljutovid došao med Srbe, tu otimao gradove, medju njimi njeko se vrieme bavio i vratio se u Dalmaciju. U to pako doba pada oslobodjenje Srbije izpod grčkog jarma po Konstantinu.

to biaše **prvo** približenje njihovo k Hrvatom; na tom se približenju osniva Trpimira I., i otca mu, listina ustanovljenja **hrvatskoga Primata**, crkvi Splietskoj podieljenoga; najglasitiji to opet spomenik onoj istini, da je pomoć hrvatska, Latinom dalmatskim pružena, i ovim svetim činom dokazana i zasvjedočena!

Udaraju dakle u obraz divnu poviest svog naroda oni tobožnji hrvatski pisci, a tim zajedno i najljutju uvriedu (affront) nanašaju hrvatskomu narodu: koji se usudjuju danas tješiti ga — što li? — s izgledom na pomoć i oslobodjenje, tobož „od trakovah slobode srbske“ proizaći imajuće! O tom ćemo još napóse prosboriti; ovdje samo to velimo: Tim' ste naumili poniziti Hrvata i pred samim sobom!

Razpraviv ovako iz **zapadne** naše poviesti prerečena, tim smo zajedno razjasnili i **suvremeno** istočno pitanje: drugo bo pokrštenje Hrvatah u tom vieku, zatim odnošaji **hrvatso-srbski**, spram Byzanta, iz boja franko-hrvatskoga proiztičući, niti se pojmiti nebi mogli bez ove razprave; napokon **hrvatsko-mlietačke** obstojnosti bacaju svietlost na vladanje Niceforovo, kojeg daljnje **istočne** dogodjaje, kao i nasljednikah njegovih — okó kojih se pitanje istočno usriedotočuje — svatko će sad laglje razumjeti.

Krvoločno postupanje cara Nicefora (a pisci grčki neimadu dosta kriepkih izrazah, da svoj gniev i preziranje proti njemu izraze!) radja neprestane bune, urote i zasjede proti životu i vladanju njegovu naperene. Odtud se tyranu samo širje polje otvaralo da biesni još bezobzirnije; strahotu postupanja svoga dotjerà već tako daleko, da je začeo kćeri velikašah javno i na očigled svieta oskvrnjivati.

Nije onda ni čudo, da je proti **Saracenom** nesretno vojevao u Aziji, dok napokon ovi, pod vojvodstvom svog Amera **Aarona**, prodru g. 806. sa 300.000 bojnikah u Romaniju, rušeć i zauzimajuć po Aziji gradove sve do Ancyre; posliedak toga upada je bio: da je Nicefor mir sa Arabi morao zaključiti pod uvieti: da će svake godine plaćati, u **ime harača**, Aaronu 30.000 pienezih sa slikom Carevom, a 3000 sa slikom sinovljevom providjenih. „..Aaron primiv taj harač (eo **censu** accepto), **veseli se, kao da mu je Rimsko carstvo podčinjeno**..“ Tako i biaše; a sreća po Grke, što je medju Arabi opet novi, mnogo

godinah trajući gradjanski rat buknuo, jer bi inače još gorje po njih izpalo bilo.*

Medjuto Bugari Sardiku grad već zauzimlju, za vladanja strašnog svog vodje **Kruma**; ali nove bune buknuvše proti caru, prieče mu, da osveti smielost njihovu; a kad su oni sedme godine vladanja njegova opetovano porazili vojsku grčku, odluči se napokon izajći Nicefor proti Bugarom, ali uspieh bjè i opet poraz: „..ništa nije slavna počinio..“ veli Theophanes.

S tih viečnih porazah i okrutničtvah Niceforovih pobuni se napokon, osme godine njegova vladanja, i vojska; ali on i proti njoj biesni, a razjarenost vojnikah podignù se na najveći stepen, kadno Nicefor odredi carskom odlukom: „..da imadu vojnici kršćani ostaviti svoje pokrajine, i razprodavši sav svoj imetak, zapovjedì jim, da se u Slovensku zemlju presele (in Sclaviniam migrare)..“ ** To seljenje trajalo je od rujna do vazma. Osim toga pritisnù car narod silnimi porezi, daćami i deračinami.

Odtud opet nove bune, koje krvoločno ugušuje; dok ga napokon nestigne ruka božja s bugaro-hrvatske strani. — Jer devete godine vladanja svoga (811) sakupì Nicefor silnu vojsku

---

* Vidi za sva rečena, Theop., l. c. pag. 323—4.

** Const. Porphyr. nas uči, koji su to bili Sloveni, o kojih ovdje govori Theophan. U svom spisu De Adm. Imp., Cap. 49. (l. c., Edit. Ven., pag. 106—110) poveda, kako je taj car Nicefor pobunivše se, pomoćju Saracenah, Slovene Peloponesa opet spokorio i pod harač spravio, tè dodaje: „..Ex illo autem tempore Sclavinii... praetores, Caesarianos, et quoscumque gentium legatos veluti obsides alunt..“ Ti dakle Sloveni Peloponesa — nazvani (po mjestih obitavanih) Milengi, Ezerite, Maineziani — jesu oni uskoci bugarski, uz rijeku Artanu prvobitno naseljeni, ovako kroz viekove razširivši se i pomnoživši. To umnoženje njihovo imade se pripisati i poslovenčenju njimi grčkoga življa. U tom obziru zabilježio je isti Const. P. (Cap. L.) n. pr. glede Maines-a grada stanovnikah, da akoprem Sloveni, nepolaze ipak od Slovenah Peloponeza, „..sed ab antiquioribus Romanis..“ koje, da je narod i za Const. zvao Grke.

Ali kasnije je opet živalj grčki ne samo te odpadnike svoje, nego i sve Slovene onih krajevah progutao! — Nisu dakle ti Sloveni imali one snage životne i progutljive (absorptivne) spram tudjinstva, kakovu je hrvatski narod vazda pokazivao i uzčuvao!

po cielom carstvu, s kojom udari u Bugarsku mjeseca svibnja. Eto velikog ovog rata bugaro-hrvatskoga posliedak:

Grci prodiru u Bugarsku. Krum opetovano nudi mir caru, ali ovaj ga s preziranjem odbija; na to razjaren Bugarin „sve ulaze i izlaze države svoje, drvenimi zagradami, nalik zidu, utvrdi." Začuv za to Nicefor, „od trepeta, kao gromom udaren," zamisli se. Predćutio je poraz. Napokon 25. srpnja, pod večer, Bugari i Hrvati strašnom silom prodru u logor grčki, i navaliv na šator carski i velikašah, grozno klanje počine. Padè car sa svimi vojskovodjami i sa svom vojskom, da niti glasnik nije preostao, koji bi bio poraz Carigradjanom javiti mogao! Dà, sve to padè „tako, rieči su Th., da kršćanah sva dika i sjajnost bude onog dana uništena i posvema utrnjena.." Poraz je to bio takovi, da „nedaj Bog, da bi ikada više kršćani drugdje opet slični vidjeti morali.." * narica isti pisac.

Kazali smo, da taj boj biaše bugaro-hrvatski, sad ćemo to i podkriepiti spomenikom; to bo nas prije svega pri tom velikom dogodjaju zanima. — Jer Theophanes svjedoči nadalje ovo: da je Krum dao odrubiti glavu ubijenomu Niceforu, i da je nju „..dolazećim k sebi raznim narodom, nabiv ju na kolac, kroz mnoge dane, na sramotu i ruglo Rimljanah, pokazivao.." Da su medju timi narodi, koji su došli tu trofeju gledati, ne samo bili i Hrvati, kao gledaoci, no da su oni i kod rata sudjelovali, kao Bugarah pomoćnici: tu istinu zasvjedočuje Th. ovimi daljnjimi riečmi:

„Poslie toga pako, skinuv ju (naime Krum glavu Niceforovu) s vješalah, i oguliv s nje kožu, tè srebrom ju okovavši, ponoseći se, u čašu ju pretvori, da iz nje, u **družtvu sa principi slovenskimi**, uzpije." **

---

* „..Christianorum decor omnis et splendor eo die prostratus fuerit et omnino extinctus... Incompositum sane istius diei relatum, ceu qui luctum et querelas omnes exsuperet, absit ut Christiani iterum alibi oculis prospiciant.." (l. c., p. 324—9.)

** Isti, l. c. „..Crumus autem amputatum Nicephori caput, adventantibus ad se variis nationibus ostendendum per dies multos in Romanorum dedecus et vituperium in ligno suspendit. Postmodum vero illud suspendio revulsum carnibus nudatum, et argento tectum, **compotaturis Sclavinorum Principibus** in poculum gloriabundus efformavit.."

Krasno ta obstojnost zasvjedočuje sudjelovanje Hrvatah: mnogi su, istina, narodi došli gledati onu izloženu glavu; ali samo su principi slovenski počastjeni bili, da iz lubanje krvnoga svoga neprijatelja, Bugarinu nazdraviti mogu! Znamo pako iz običajah tadanjih barbarskih pukovah, da su pobjede gostbama samo bojni zajedničari zajedno slavili. — Toliko je istina, da povedanje Konstantinovo o tjesnom priateljevanju Hrvatah i Bugarah, nije moglo naći bolje ilustracije od ovog svjedočanstva Theophanesova.

Da su ti Sloveni sbilja Hrvati, kao suvišni razlog, navadjamo ovdje jednu odlučujuću obstojnost, koju je zabilježio grčki pisac, već jednom napomenuti po nami (vidi na str. 40.) Konstantin Manasses, označujući s kojimi Bugari da je bojak bío Krum: „..U ostalom, veli K. M., presmradni car (sordidissimus Imperator) Nicefor u težkom ratu zametnutom s Bugari, **Dunavu bližnjimi**, ubijen je..“ Na Dunavu pako, uz te Bugare, sjedeli su ne samo Hrvati Ilirika, no i iste Dalmacije. Sudjelovanje dakle Hrvatah, uz te sjajne obstojnosti, nemoguće je zatajiti (a još ćemo i jasniji spomenik niže navesti u istu svrhu) i to tim manje: ako se siete čitatelji onoga, što smo naveli iz zapadne naše poviesti, to jest: saveza Niceforova sa Karlom Velikim upravo to doba sklopljenoga. Hrvati su dakle morali ne samo taj savez osvetiti, nego da i nebi toga bilo, oni su odviš dobro znali, da ako nepomognu Bugarom, i ako ovi podlegnu Grkom u toli odlučnom ratu, da je i njihovoj slobodi odzvonilo.

Tako su dakle Hrvati dan 25. srpnja 811-te godine, kao dan osvete i slave proslavili. — Ne tako Srbi, koji pod robstvom grčkim stojeći, Byzantincem i pomagati su morali u toj velikoj borbi; Konstantin bo je na to doba zabilježio o njih za vladanja **Prosigoja**: „..servientes Romanis Imperatoribus, et ab iis beneficiis ornati.“*

Nad pàdom krvoloka razveseli se, plivajuće inače u žalosti sa zadnjeg poraza, carstvo, a tim je neizmjerna nesreća njekim načinom izravnana. Ostavio je za sobom Nicefor sina **Stauracija**, o kojem piše Theophan, da je vladao, kako njeki vele, dva mje-

* L. c., Cap. 32.

seca i šest danah, dakako nepriznan: jer puk i senat proviču proti njemu carem **Mihalja** Kuropalatu, nazvanog **Pentalo** (Rangabus), zeta ubijenog Nicefora; okruniv ga u listopadu 811-te.

Ovdje još dodajemo, da nije Krum samo Grke tako ljuto porazio, nego da je zajedno i posliedni trag obarskoga plemena na grčkom njekoč zemljištu izbrisao. U tom nam je obziru **Suida** ovo zabilježio:

„..Bugari su Obre silom (per vim) iz koriena uništili i izbrisali (funditus sustulerunt.. ac deleverunt)..“ A iz pitanja, po Krumu na uhvatjene stavljenog, vidi se, da su ti Obri morali ovkraj Dunava stanovati: „S česa, mislite, da je **vaš Vojvoda** i **sav narod** (Vester Dux) morao podleći?“ Buduć da Obri Za-Dunavlja i po smrti Kruma još obstoje, to se taj poraz i izkorienjenje Obrah i vodje jim na ovostrane samo protegnuti može.

Znameniti su uzroci, koje izbrajaju Obri za razlog propasti svoje, koji bi i dan današnji mogli mnogim narodom prilagodjeni biti: „Jer je broj medjusobnih tužbah i parbah silno porasao, koje su i najzmožnije i najmudrije upropastile; — zatim nepravedni ljudi i tati, postali su drugovi sudacah. Zatim pijanstvo; zatim podmitljivost. Zatim trgovina; svi bo postali su trgovci, i jedan je drugoga varao..“ Krum da je tomu izpovjedanju odgovarajuće zakone za svoj narod odmah proglasio.* — Primjer, koji je dostojan da bude nasliedovan!

---

2. Vladanje Mihalja Pentala i nasljednikah mu, do zavladanja Basilija Maćedonca.

(Od godine 811 — 867.)

Podlegav ovako Grci, za Nicefora, glasom izreke Neznanog nastavitelja Konstantinova,** „insigni Romanae rei

---

* Corp. Scriptor. hist. Byz., Edit. Ven., Excerpta ex Suida Tom. I, p. 168.

** Spomenik taj iz X. vieka jest medju pisci, koji su pisali poslie Theophana, naznamenitiji po IX-to i X-to stolietje. — Pisao je pisac taj neznana imena po nalogu, bolje iz ustiuh sàmoga Konstantina našega; veli bo o sebi i o tom caru: „..Scribis autem ipse (t. j.

ludibrio": odluči Mihalj Pentalo g. 812-te, počim bi bili Bugari već Debeltum grad obsjeli bili, pokušati sreću s Krumom: ali, eto, pobuni mu se vojska, koju je jedva mogao utišati; što začuvši Bugari, slobodnije po Traciji i Maćedoniji pustoše; uslied česa mnogi gradovi pusti ostadoše.

Sliedeće godine šilja Krum svoga poslanika Dragomira k Mihalju s porukom: da se obnove uvieti ugovora, za vladanja nad Bugari **Komersa** (Κομέρσιον)* uslovljenoga, kojim su i granice med Bugari i Grci ustanovljene bile, kao i harač opredieljen, zatim trgovački odnošaji uredjeni bili; prije svega pako i osobito naglasio je Krum, da mu se povrate svi dosad k Grkom prestupivši Bugari i njegovi podanici.**

Iz Cedrena bo znamo, da je za vladanja tog Mihalja: „..Bugarski njeki narod (Bulgarica quaedam gens), ostavivši otčinska sjedališta, izselio se u rimsko carstvo, gdje jih je simo i tamo Car nastanio . . Sve ove, da je Krum izručiti si zahtjevao . ." *** Dočim ovako poznajemo pravi uzrok tom ratu bugaro-grčkomu; znamo sad i to, kako su se Sloveni bugarski po grčkom carstvu raztepli: to bo je drugo veliko izseljenje Slovenah iz Bugarske u grčke zemlje. A Slavisti hote viditi u Slavih Tesalije, Peloponeza itd. njekakove pra-Slovene u onih krajevih, ili bar iz V—VI. vieka tamo nastanjene!..

Ali ako poznajemo koji su tî prebjeglice bugarski, radi kojih je buknuo rečeni rat, to jest: da je to čitavi jedan puk,

---

car), manum duntaxat nostram tibi ministrantem assumens.." Odtud i priznana tomu piscu velika važnost, kojeg ćemo i mi odsad pozorno sljediti, jer nas, žalibog, s vladanjem Mihalja Rangabe Theophanes ostavlja. Nalazi se taj spomenik u Corp. Scriptor. hist. Byz. (Ed. Paris. Tom. VIII., Ed. Ven. Tom. XV.)

* Theoph., l. c. pag. 333—5. — Ivan Zonara uči nas, da je taj Komers vladao nad Bugari, za vladikovanja u Carigradu Patriarhe Germana (Corp. Script. h. Byz., Ed. Ven., Tom. VIII., Lib. XV., Cap. 17., pag. 99.).

** „..dummodo omnia, quae pendi solita erant.. Romani tributa praestarent; ea demum adjecta conditione, ut et Bulgarorum vicissimque Romanorum transfugae, suae quisque genti redderentur (Incertus Const. Cont., l. c., Edit. Paris., Lib. I., Cap. V., pag. 8.)."

*** L. c., pag. 384.

koji je ovako ka Grkom prošao; znamenitije je kamo li po slovenstvo pitanje: zašto su Grci tolikom revnostju nastojali pridržati si te bjegunce, i voljeli se izložiti — onako nevoljni kó što biahu spram Bugarah — istim neizvjestnostim rata; nego li da zadovolje zahtjevu Kruma? — Odgovarajuć na to pitanje, mi ćemo zajedno tim riešiti i zadano gori više obećanje: da ćemo, naime, dokazati, kako silno nastojahu Grci o pogrčenju življa uralobugarskoga kroz viekove, a da neuspješe; kroz to pako zasluga hrvatska o poslovenčenje Bugarah da tim važnijom postaje. Da je tomu zbilja tako, eto sad i dokazah:

Tuži se Theophanes, kako su zli savjetnici priečili, da se neizpuni vruća želja cara Mihalja, koji je svakako htjeo tu sgodu upotriebiti, tè s Krumom mir zaključiti, ma i bili uvieti bugarski sramotni po Grke. Ali se toga radi netuži na te savjetnike lukaviji i mudriji car Konstantin, koji je rukom svog nepoznatog nam pisca zabilježio:

Da se je senatu rimskomu vidio zahtjev Krumov, tičući se izručenja prebjeglicah bugarskih, upravo absurdan,* i senat je volio rat, nego li pristati na-nj. — Ono je pusta fraza, koju je pisac napisao, da bi takov čin izdaje bio sramotan; jer eto kako taj važni spomenik podava sàm pravi razlog ustručavanja se predaje Bugarah, i kako važnim pitanjem smatrahu to Grci (a dočim Theoph. kori senat, što je on volio rat nego primiti ponude Krumove; Kon-

---

* „..Transfugarum caput illud absurdum Senatui visum est, quamquam Michaël Imperator totus in Principis Bulgarorum sententiam ibat... Iterum ergo relictis colloquiis, ad belli aleam revocatum negotium: idque magis decere merito judicatum... Cum enim terribiles, trucesque ac feri sint (Bulgari), multos suorum id non ferentes, ad lenitaten et mansuetudinem nostram saepenumero transire animadvertunt... Ne igitur universa ipsorum gens in nostram paulatim sese effundat, veriti eorum Principes, saepius, et ad nostram usque aetatem multos de hac re sermones moverunt. In vanum tamen .. cecinerunt; viros nacti firmi propositi, et qui a sententia non facile dimoverentur..“ S toga se zagrozio Krum: „..irruptionem se facturum affirmabat, ac omnes sub iugum missurum..“ Resultat rata po ovom spomeniku: „..gravi autem tremendaque clade atteriti Romani..“ (L. c. Cap. V—VI., pag. 8—10.)

stantin je protivnoga mnenja, tè pravo mu daje: »..idque magis decere merito judicatum est..«):

Buduć da su bili Bugari strašni, okrutni i divlji, to je mnoge izmedj njih, nemogućе to podnašati, prinukalo, da su prelazili ka Grkom, kao milijim i krotjim. S toga, izručiti takove ljude, da bi bilo sramotno; ali odmah prelazi pisac na pravi uzrok uzkratjenja: „..Da se nebi dakle savkoliki njihov narod malo po malo **pretočio u naš, bojeći se toga njihovi velikani** (Principes), **po većputih,** i tja u naše doba (t. j. Konstantinovo) mnogo su o tom razpravljali (t. j. da jim se vrate te prebjeglice). Ali badava jim trud; **jer su napetili na ljude čvrstog značaja. i koji se nedaju tako lahko od svoje težnje odvratiti.**«

To je pravi biser-spomenik po slovenstvo; a ipak nije on našao uvaženja dosele nigdje, niti u istih „Starožitnostih;“ akoprem je to čitavi program natiecanja poviestnog po Bugare med grčkim i slovenskim svietom!—Iz toga bo spomenika znamo kao izvjestno: da su Grci sustavno nastojali o pogrčenju življa bugarskoga; — da se je o tom već u IX. vieku, isto tako kao i u X-tom radilo (pače onaj „saepius“ neizključuje niti dobu vladanja Komersova, o kojoj glasi upravo poslanstvo Krumovo); — da su Grci u svrhu pogrčenja smatrali najuspješnijim sredstvom ove prelaze Bugarah u svoje carstvo; — da su vladari Bugarske mrko gledali na ta nastojanja grčka, to jest pogrčenje svojeg življa; — da su mu se opirali i protustavili svom snagom, a to će reći, da su Grke i njihov živalj mrzili: dočim se iz dosadanje naše razprave — a osobito obzirom na zasvjedočeno po Konstantinu intimno prijateljevanje Hrvatah i Bugarah kroz viekove, spram ove bugarsko-grčke mržnje — vidi, kako živalj slovenski ne samo je Bugarom omilio; pače u istom ovom Krumovom slučaju vidimo, kako je on poslanstvo svoje povjerio **Dragomiru**: što je očiti dokaz, da je za Kruma slovenstvo medju Bugari i u državnom smislu već prevladjivati začelo, pojav, kojeg nisu Bugari gledali mrkim okom; a to će opet reći: da je genij hrvaštine i grštinu i na duševno-umnom polju svladao; jer negledeć na ono hrpimično izseljivanje bugaro-slovenskog življa ka Grkom (čim je slovenšćina medju Bugari samo se slabila, i očevidno je, da bez uplivanja hrvaštine bila bi se posve i utrnula:

obstojnost, koju nije smieti pravedno izpred očiuh izgubiti!), **ne** samo ovi konačno nenadvladjuju — akoprem je kasnije i byzantinsko hristjanstvo sredstva pogrčenja pomnožalo; obstojnost i to, na koju takodjer nije smieti zaboraviti! —: nego i posve su izključeni i onda, kada su Grci već i politički Bugarsku pritisli! Tim mislimo, da smo — na koliko to u ovaj spis spada — dovoljno razjasnili uplivanje hrvaštine na poslovenčenje Bugarah, i da se ta velika zasluga Hrvatom, po Slovenstvu, niti poreći, niti mimoići može.

Ako su dakle Grci smatrali pitanje bugarsko životnim po sebe; to je i Krum njihov postupak držao tako uvriedljivim, da je Byzantincem poručio, „da će nalik bujice silovito navaliti na nje, i da će jih svih pod jaram svoj spraviti.“ Nije se, dakle, zadovoljivao imati unapried Grke pod haračem, no odlučì i podjarmiti si jih za robove.

Udari dakle u rimsko carstvo, tè strojevi (makinami), koje je naučio graditi Bugare grčki jedan pribjeglica, zauzme Mesembriju i Debeltum gradove. Mihalj odluči protustati, ali jer mu se je opet vojska pobunila, ništa nepoduzimlje, akoprem je iz svih pokrajinah carstva vojsku skupio. — Ali se zato uputi Krum, u lipnju g. 813., proti Grkom, i prodrè do Jedrene. Tuj se zametne 22. srpnja boj, kojeg posljedak biaše konačni poraz Grkah: „..kršćani vrlo su se zlo držali (pessime se gesserunt)..“ vapi Theophanes, upustiv se u tako sramotni bieg, da to Krum s prva niti vjerovati nije hotio; ali uvjeriv se, da to nije ratna varka, već istina: takovom silom udari za bjegajućimi, da „raznesav njihove logore i bogate pliene, najveće je ražanje počinio. Takodjer i car bjegom se je u Grad spasio.“ *

Mihalj, unišav u Carigrad, dao je pozatvoriti gradska vrata; ljuti se na izdaju vojskovodjah svojih, i bio bi se odrekao krune, da ga u tom nije žena njegova prepriečila (o kojoj poveda **Neiz-**

* Theoph., l. c. pag. 338. — I Zonaras, govoreći o biegu Grkah, veli: „..ut Crumus id non crederet ob absurditatem..“ (L. c. ej. Lib. C. 18., p. 100). — Nastavitelj bezimeni Theophana poveda, da je Grkah deset putih više bilo od Bugarah: „et vere sic erat.“ (Corp. Scriptor. hist. Byz., Ed. Ven., Tom. VII. p. 340—2).

vjestni nastavitelj Theophana, * da je ona rukovodila poslove carstva: „Muž bo njezin, kako vele, biaše prostodušan i krotak".) Medjutim pred gradom pobuni se vojska, i prosipav porugah na Mihalja, proglasi carem **Lava**, vojvodu Istočnih četah.

Ovaj da se je s prva otimao, ali videć „.. da se je neprijatelj, naglo spješeć, proti Gradu uputio.." primi carstvo. Unidje dakle u Carigrad, iz kojeg je već pobjegao Mihalj s obitelju, i 10. srpnja okrune Lava. Mihalj, da spasi život, zakaludjeri se; sina mu Eustratija osakati Lav (virilibus excisis).

Za vladanja Mihalja, Saraceni u mrskom gradj. ratu trate sile svoje; u podpunoj bezvladi, kršćani strašno su progonjeni i u rimsko carstvo (otok Cipar) se utiču. **

Lav (krivnjom kojeg, po svjedočanstvu **Josipa Genesija,** *** izgubili su Grci zadnju svoju bitku, koja je Mihalja priestola stala), po svojoj domovini Armenijanac, a s promjenljivosti obraza i duha svojega **Chamaeleon** prozvan, kako to **Simeon** Logotheta i **Georgius** Monachus † zabilježiše, biaše krivovjerac i nastavitelj opačinah Lava i Konstantina Isaurah; grčki pisci o njem ružno pišu.

Dok je on preuzimao u Carigradu vladu, Krum — poslie bi bio brata svoga pod Jedrenom ostavio, da ju obsjedne —

* Nezna mu se točno za dobu; po njekih, autor tog spisa zove se **Leontius Byzantius.** Gdje nas Theophan ostavlja, ovaj ga pisac nastavlja, ali nije nas djelo stiglo podpuno. Za navod u textu vidi L. c. p. 340.

** „Cum enim imperandi jus universum, et potestatis legitimae gubernantis ordo per Syriam, Aegyptum, Africam et universam Arabum ditionem divulsus, ac penitus prostratus jaceret.." (Theoph., l. c. p. 336)

*** Pisac X. vieka, cvao za vladanja Lava Mudroga, a pisao je po nalogu Const. Porf. svoju historiju u IV. knjige, (od Lava Armenca do Basilija Maćedonca). Ali je i drugu jednu poviest, drevniju, napisao, koja je, žalibog, za nas propala. (Vidi za navod Corp. Scr. hist. Byz., Ed. Ven., Tom. XIX. Lib. I. p. 2.)

† Ta dva pisca jesu iz X. vieka; prvi to jest Symeon Mag. pisao svoje Annale od Lava Armenca do Nicefora Foke; drugi, Georgij Monah „Vitae recentiorum Impp." od istog Lava do Const. — V. u Corp. Scr. h. Byz., Ed. Ven., Tom. XV. p. 302. C. I., dotično pag. 377. C. XII.

uputi se sa silnom vojskom ravno pred Carigrad, obsjedne ga i obilazio ga je od Blahernah, do Zlatnih vratah; obavljajući pred gradom pogansku svoju molitvu i žrtve. Medjutim videći, da grad na silu uzeti nebi mogao, skloni se na pogodbe mira. Uz zadatu po Grcih vjeru, osobno se sa carem sastane, da ugovaraju ob uvietih. Ali dok oni u tom poslu, nevjerni Grci snuju zasjede Krumu, udare na-nj iznenada i sàm car imao bi ga bio probosti, ali pofali i samo ga ranì. Svi grčki pisci osudjuju ružni taj čin.

Ali ga je i strašno osvetio Krum. Sve grčko carstvo med Carigradom i Bugarskom ležeće, deset danih hoda, iz temelja je pokrenuo; poubijao je sve zasužnjene; sve gradove i mjesta razorio, a neizmjerni plien i roblje odvukao je u za-dunavsku Bugarsku. K tomu zauzè na oružju Jedrenu, i sve njene žitelje odvede u robstvo. *

Tim dogodjajem zaključuje Theophanes povedanja svoja; jer u to doba padè i on žrtvom Lavova progonstva, kojemu se je s opačinah njegovih kriepko uzprotivio. Glede daljnjih dogodjajah, byzantinski pisci postaju obilniji — osobito za IX. i X. viek —; mi ćemo Theophanesa nadomjestiti navlastito spisom Nastavitelja našeg Konstantina, a svimi ostalimi spomenici, u prediducih notah napomenutimi, hoćemo ga nadopunjevati i razjasnjivati.

Za vladanja istog Lava, i poslie onog strašnog opustošenja rimskog carstva, opet Bugari, 30.000 oklopnikah, napadnu Grke, i bez najmanje protimbe odvuku u sužanjstvo 50.000. dušah.

Na to zamoli Lav mir u Kruma; ali ovaj se je već tako izoholio s viečnih pobjedah svojih, da je ponude careve naprosto zabacio; i počim bi opet bili prodrli do Tracije, izadje jim Lav na susret. Sukobe se vojske, i junačka sreća opet posluži Bugarom tako, da se je sva rimska vojska u sramotni bieg upuščala, niti

* Theoph., za sva rečena, l. c. p. 336—9. — Njegov nastavitelj opazuje: „. . cunctas urbes a minima ad maximam Adrianopolim usque destruxerunt . . “ (L. c. p. 343 — 4).

je zaostao car grčki, koji je već i s konja padši, jedva po svojih spašen bio. Ali tu se, i posve iznenada, kocka okrene.

Jer s pobjede svoje već posve sigurni Bugari, ne samo bez svakog reda progoniše neprijatelja, nego se i na plien svestrano razštrkaše. Opaziv to bjegajući Lav, osmieli se, i obrativ oružje proti neprijatelju tako nesmotrenu, hametom ga porazì. Leontij Byzantijski posve je zašutio i taj boj i tu grčku pobjedu; dakle morala je biti bez svake znamenitosti. — Nastavitelj pako C. P-te i tu je obstojnost zabilježio, da je poslie te pobjede Lav i u Bugarsku prodró i tudier silne pokore nad Bugari počinio. *

Ali toliko je istina, da svi byz. pisci priznavaju, da je i ta jedina pobjeda Grkah nad Bugari ne plod njihova junačtva, no bahatosti bugarske nadvlade. Zonaras veli bez okolišanja: „Romanos in fugam versos a tergo contemptim nulloque ordine sunt insecuti, alii alio dispersi. **

Prije toga boja, piše Jos. Genesius i Cedren, da je i sa Saraceni Lav sretno vojevao. S tih pobjedah, tako da se je izoholio taj car, da je začeo krvoločno vladati (ad crudelitatem inclinabat); jer u biesnilu svom jednim bi dao odsjecati ruke, drugim noge, ili još plemenitija uda; onim izbadati oči, velikaše po gradu obješivati. *** — Urotjuju se dakle velikaši proti takovoj nakazi; na čelu bune stoji budući car, Mihalj; ali buna bude odkrita, i nje glava utamničen, očekujući kaznu. Ništ' nemanje urotnici neodkriti tajno nastavljaju djelo svoje, i da tako krvoloka strovale, i svog poglavicu spase.

Dok se to snovalo u Carigradu, u Bulgarskoj spremao se je po grčko carstvo odlučni udar. — Puste su i hvastave samo fraze bahatosti grčke, kadno pisci byzantinski tvrde, da je Lav onim slučajnim porazom Bugarah, ovih smielost i gordost ukrotio: da to nije istina, eto što povedaju ozbiljniji njihovi spomenici (hvastavci su zašutili posvema veliki taj čin, medju ovimi

* Lib. I. Cap. XIII. p. 15—16.

** L. c., Lib. XV. C. 19. p. 101.

*** Jos. Genes., l. c. Lib. I. p. 9. — Symeon Log. svjedoči, da je, kao Iconomach, osobito bjesnio proti kaludjerom: „ . . mnoge napokon odlične muževe (ali i kaludjerah nebrojenu hrpu (innumeram turbam) smaknuo je . .“ (L. c. Cap. VI. p. 305).

i Nastavitelj povjesti Konstantinove; akoprem već i samo povedanje, u pogl. XX. izvedeno, dokazuje kukavštinu Grkah i poslie one efemerne pobjede).

Premda bi mi mogli, bez uvriede poviesti, obzirom na dokazano ne samo dobro susjedovanje, nego i priateljevanje bugaro-hrvatsko, uztvrditi: da su Hrvati sve odlučnije pohode i bojeve s Bugari dielili i proti Grkom; ipak, kako no se čitatelji mogaše uvjeriti, mi takovimi zajedničkimi dielovanji označismo samo ona poduzetja; gdje se slovenski živalj naročito sudjelujućim napominje.

Vierni tom postupku, mi ćemo sad navesti krasni jedan spomenik, koji stavlja izvan dvojbe sva dosad u obziru hrvatskog sudjelovanja navedena; to jest: da su Bugari velika diela samo pomoćju Hrvatah izvršivali. — U tom smislu Leontij Byz. navadja ovo:

„Krum neizmjernu sabrà vojsku, tè Obre **i iz svih Slovenskih** zemljah (τὰς Σκλαβινιας) čete (copias) sabrao je . .“ Symeon Mag. Log. o tom veli: „. . . Ingentem Crumum conflare exercitum, Avaresque **et Sclavinorum copias omnes** adlegisse . .“ * Ovaj dakle spomenik točnije i pravilnije označuje stvar: ne svih **slovenskih zemaljah** čete (što je naprosto figurative rečeno), nego: sve **Slovenacah** čete; što je naravno, i moguće. Tako razjasnjena povjestno stvar dopušća samo pitanje: koji su to Sloveni? da su to mogli biti samo Hrvati, već smo gori više dokazali; ovdje dodajemo: ne samo Srblji bili su još to doba pod jarmom grčkim; nego Hrvati su već trogodišnjim pobjedonosnim ratom u to baš vrieme (okó 820.) i franačku gordost spokorili bili.

Ovdje sad opazujemo: da je ovo svjedočanstvo odlučno, i koje zajedno izvan dvojbe stavlja i razumak Teofanova svjedočanstva; prigodom poraza i smrti Nicefora navedena o pobjediteljnoj

---

* „Crumus ingentem exercitum coegit, Abaresque et ex Sclaviniis cunctis copias collegit (ne: „ex Scl. cunctis copias“, nego: „ex Sclaviniis cunctas copias“; dakle jedino pisme i mjesto a stavljeno, vratja smisao povjestni) . . .“ ut ad occiduam . . partem . . Urbem aggrediatur . .“ (L. c. p. 345 i sljed. — Symeon Magist., l. c., Leonis Imp. C. XI. p. 308.)

su-gostbi Slovenskih velikašah, s Krumom napijajućih si s lubanje rečenoga cara. Jer kao što ovom prigodom, kadno se Krum spremao da konačno podjarmi Grke i razori Carigrad — ništ' bo manje nego u tu svrhu sabrà on pomoćne Slovenah čete! —: isto tako spasile su i Kruma te vojske, kadno je Nicefor odlučio utamaniti Bugare. Tako se eto jedan spomenik drugim razjasnjuje!

Dà, opet uzdrhtà Carigrad pred sdruženom bugaro-hrvatskom silom; pače, buduć da se ni isti Krum nebi bio usudio sàm i bez pomoći hrvatske odvažiti na ovo poduzetje:* to je sudjelovanje Hrvatah i pri tom odlučujuće. — Ali i mogao je uzdrhtati Carigrad! Strašno bo spremio se je za ovo poduzetje Krum: svake vrsti silne bojne strojeve i spreme priredio je za rušenje zidovah grada; mnoge tisuće volovah u stajama je hranio, koji biše opredeljeni da vuku kola, svu tu spravu prevažati imajuća; tih pako kolah bilo je 5000 željezom okovanih.

Ali se badava, na taj glas, trsi Lav na obranu spremiti se: „Ako Gospod neuzčuva grad, zahman bdije, koji ga čuva!" i taj put čudno se nad Grci izpunilo: jer usried strašnih tih bojnih spremah, doleti u Carigrad glasnik s radostnom viestju: grozni Krum umrè na sàm Veliki Petak: „. . Krum onaj glasoviti (celebris),** koji je odlučio Grad zauzeti, konac života predćutì . ." krv bo udarila mu je na usta, nos i uha, s česa i zaglavì. — Svi byzantinski pisci, ova spremanja napominjajući, otvoreno priznavaju, da se je bez razloga hvastao Lav pismom po svem carstvu razposlanim, da je, tobož, on spremanji svojimi na obranu Carigrada carstvo spasio!

---

* Molimo čitatelje, da se siete dobe bugarskog vladara Terbelina (za vladanja Justiniana II. — Vidi na str. 39. ovog spisa . .), koji se je takodjer samo pomoćju Hrvatah odvažio udariti na Carigrad.

** Nastavitelj Theoph. (Leontij Byz.), l. c. pag. 344—5. (žalibog, da s vladanjem Lava ovaj spis prestaje). — I drugi byz. pisci Kruma veličiju. Tako Sym. Log. zove ga „clarissimus Crumus . . invisibili potentia Dei mactatus" (l. c.). — Georg. Mon. zove ga: „Novus Senacherib." Tako biaše taj vladar grozan Byzantincem! A ipak, glasom svjedočanstva Const. Porph. i š njim Hrvati priateljevaše! Pravo se veli: po drugovanju se poznaju ljudi: junak se s junakom, rdja s rdjom druži!

Vidili smo malo prije, da si je Krum i Obrah pomoć pridružio. Ovo samo zato ovdje napominjemo, što se iz ovog spomenika vidi, da su oni gori više napomenuti, do koriena po Krumu uništeni Obri, zbilja živili ovkraj Dunava; jer ti najnoviji pomoćnici Obri mogli su biti samo oni s onkraj Dunava, gdje jih još poviest to doba poznaje.

Po smrti Kruma, kojeg je nasljedio **Mortag** (Omortag), Lav se je popašćio zaključiti trideset godišnje primirje s Bugari. Da je taj mir bio sramotan po Grke, vidi se iz povedanja obstojnostih, koje su ga pratile: „Jer kada bi s Huni (koje Bulgare zovu — odtud se vidi, da jih zove pisac Hune posve svojevoljno —) trideset godišnje primirje imao bio zaključiti (car), i **uviete mira** (pacisque foedera) imao bio zakletvom potvrditi . .“ nekršćanskimi se je služio obredi:* sva ova poniženje Grkah pred barbari izvan dvojbe stavljaju. Zato i je Mortag odustao od zauzetja Grada; niže bo ćemo vidjeti, da je i taj Bugarin bio silni vladar, premda je savjestno obdržavao uvjete mira sebi povoljna.

Osigurav se tako s bugarske strani, začimlje Lav biesniti proti vjerozakonskim svojim protivnikom, i u obće krvoločtva nastavljati. Ali je i urota posao svoj potajni dovršila: jer odlučiv Lav utamničenog Mihalja na sàm Božić pogubiti dati, trudno ga odvratì od tog oskvrnutja tolikog blagdana žena, sklonuvša ga da to po blagdanih izvrši. Ali što je on drugim spremio, priredili su drugi njemu: jer na rečeni dan, kako no je to obširnije zabilježeno ostavio **Leo Gramatik**,** urotnici se sakriju u crkvi, u koju je imao doći Lav, popadnu unišavšega: „. . tè ud po ud i na komadiće u hramu ga saseću . . . a prodrievši u tamnicu, izvuku iz nje **Mihalja** (od svog rodnog mjesta Amoria, u Aziji, gor. Phrigiji, **Amorianca**, a od bekavosti **Bekavac** — Bal-

* Neizvj. Const. Nastavitelj l. c., Lib. I. Cap. XX. pag. 19.

** Corp. Scr. hist. Byz., Ed. Ven., Tom VII., Imp. Leonis, p. 355. — I ovomu piscu nezna se točno za dobu i druge obstojnosti, ali je i on pisac X. vieka, a kao bližnjeg dogodjajim svjedoka, mi i njega za razjasnjenje ovih sljedimo.

bus — prozvana) proglasiv ga carem . .“ Vladao je Lav sedam godinah i pet mjesecih. Ženu mu i četvero sinovah prognaše, osakativ prije sinove, i osvetiv tako Eustratija, sina Pentalova.

Pristupljamo sad k opisanju dogodjajah jednog izmedju najrdjavijih byzant. carevah, Mihalja, naime, Bekavca; za vladanja kojeg stvari su rimske najdublje pale. — Nije badava u gvoždju zasjeo priestol!

Spram Istoka, postao je taj vladar, s kukavštine svoje, upravo smiehom i porugom Saracenah; tako je nesretno ratovao š njimi.* Za vladanja njegova, Arabi su otok Kretu zauzeli. — Ali s Istoka se je još groznija bura proti Mihalju podigla.

Jedva bo je zavladao, razvije proti njemu strašnu bunu njeki **Toma**, proglasiv se protu-carem u Asiji, koju je brzo na svoju stranu zadobio. Roda nepoznata, plemenom Sloven aziatski** pričinio se je biti sinom Ireninim, Konstantinom; sve za sobom u to ime povlačeći. Odtud je buknuo takov strahoviti trogodišnji rat medju Grci, kakovog poviest skoro nepoznaje. Koja srieća po Byzant, da je konačno taj Tomo nadvladao, koji se je u tom ratu toli silnoga izkazao, i koji je u Aziji Saracene spokorio! Ali snagom Bugarah Promisao i opet drugčije odredi.

Jer nikada nebi Mihalj pobjedio takmaca svoga, da nije Mortag željeznom svojom rukom na njegovu korist posriedovao; narivnuvši, njekim načinom, pomoć svoju Grkom: bojeći se valjda za svoju državu, ako bi nadvladao Toma, koji je već opetovano svom silom obsjeo Carigrad. — U tih dakle obstojnostih „Mortag, Bulgarah car (Basileos; to je prviput, što pisci

---

* „. . Proeliis aliquot infeliciter commissis, coepit Agarenis ridiculus videri, qui . . . Imperatorem formidolosum et mollis animi virum nuncupabant.“. (Const. Manasses, l. c. p. 79.).

** „. . . bellum civile ab Oriente incoeptum, omnis generis malis Romanum Orbem implevit. . . . Horum malorum incoeptor auctorque Thomas . . . ortus . . ex obscuris . . parentibus; ad haec Sclavorum satis prosapia; qui saepius in Oriente et Asia cohaeserunt . .“ (Cont. Constatini, Lib. II., Cap, IX. p. 32.) To sû oni Sloveni, koje su Grci iz Peloponeza i Srbije onamo kao sužnje naseljivali.

grčki vladaru bugarskomu davaju taj naslov; jasni dokaz tomu, da je Bugarska i po smrti Kruma zmožnom ostala, i da je onaj ugovor mira, za Lava s Mortagom ugovoreni, bio stramotan po Grke a koristan po Bugare, što i dalje sljedeća potvrdjuju:), čuvši, da se car Rimljanah nalazi obsjednut u Gradu, šilja tajnog poslanika k njemu i obećaje, da će mu poslati pomoćne vojske, koliko bude dovoljno . .“ Ali da je Mihalj zahvalio na ponudi,* jer da je bio skupac, kako nitko prije njega („nullus enim unquam Imperatorum illo fuit sordidior . .“); medjutim Mortag „koji je u ratovih, plienu i otimanju slast nalazio, i koji je hotio tim 30-godišnji savez s Lavom . . . učinjeni još bolje učvrstiti (što sigurno on nebi bio učinio, da je taj ugovor bio Bugarom nepovoljan; pače u strašnom tom trogodišnjem domaćem ratu imao bi Mortag najljepšu sgodu razkinuti ga posvema**), napadne na Tomu, kojeg je tim prisilio dignuti obsjednutje grada, jer mu je kod Jedrene na susriet izašao. Boj se zametne, i dovršio se je konačnim porazom protu-cara. Ovako poražen, uteče i zatvori se u Jedreni. Bugari sa nebrojenim robljem i plienom, oholi s pobjede svoje, vratjaju se kući. To se je sbilo desete godine trajanja gori napomenutog 30-godišnjeg primirja, kó što je to zabilježio Jos. Genesius.***

Začuvši za taj poraz Tomin njegovi pristaše okó Carigrada, iznevjere mu se, i uz Mihalja pristanu; koji ga lahko, ovako uništenoga i iznevjerenoga, napokon svlada. Uhvativ ga, po njemu je car gazio; zatim mu odsjeku ruke i noge i onako osakatjenoga dao je Mihalj po carstvu voditi, dok napokon kao neima zvier

---

* Proti svim ostalim piscem, Georgij Monach svjedoči, da je Mihalj baš zamolio pomoć bugarsku. (L. c., Imper. Balbi, Cap. X., pag. 384.)

** Što dakle Const. Porph. o tom Mortagu u životu Basilija piše:„ Romanas diutius vires aciesque ferre non valens, collum rursus subdere annuebat (L. c. Cap. IV. p. 135.):“ to se mora odnositi na vrieme poslie vladanja Bekavca.

*** L. c., Imperior. de Mich. Amor., Lib. II. pag. 19. — Isti pisac nazivlje Tomu **novim Xerxom**, toliku je silnu vojsku okó sebe skupio na kopnu i na móru. U vojsci svojej imao je i Slovenah. (L. c. pag. 14—15.)

nepodlegne.* — Bugari su dakle tim svojim narodnjim činom odlučno zasjekli u istočno pitanje.**

Dok to ovako na Istoku bivalo; na zapadu carstva, za vladanja toga cara, takodjer su se velike promjene sbile. U Italiji Siciliju, Kalabriju i Langobardiju (današnju Napolitansku) zauzimlju Saraceni, koje su zemlje do vremenah Basilija Maćedonca u njihovom posjedu ostale.

Već smo na početku ovog stolietja razpravili, da je to doba i rimska, t. j. grčka Dalmacija*** i Srbija, pomoćju Hrvatah, slobodu stekla i jarma se byzantinskoga oslobodila. — K razlogom već tamo navedenim, mi ćemo ovdje još njekoje dodati, da tu stvar izvan svake poštene dvojbe stavimo.

Mi smo u I. Strani ovog spisa obećali, da ćemo iz Konst. Porfirogenete dokazati, da nije ovaj u jednu istu torbu

* Cont. Porphyr., l. c., Cap. XVII—XVIII., pag. 41.

** Zonaras to naročito priznaje, govoreći o tom uplivanju Bugarah na korist Grkah: „. . . Interea vero aliquid accidit, »quo res illius Thomae labefactatae sunt . .« Zatim veli, da je Mortag bio „amicus Romanis“. (L. c., Lib. XV., Cap. 23., pag. 108.)

*** K razlogom, koje smo već naveli kao dokaz, da su Hrvati, skršiv jaram franački i primiv krštenje, i grčku Dalmaciju, t. j. primorske gradove Grkom podložne, oslobodili; dodajemo i taj po učenom Dubrovčaninu, Banduriju, napomenuti: da su se po svjedočanstvu Tome Arcidjakona Splietskoga, Hrvati sa Dalmatini (t. j. s Latini rečenih gradovah) začeli i ženitbeno-miješati, i da je to tako, po sudu istog Bandurija, i po svoj Dalmaciji bivalo. Takovi pako odnošaji osnivaju se na ozbiljnijih doticajih, nego li je samo vjerozakonska istovjetnost; to jest: politički uplivi; naime pomoć proti Grkom podieljena (Animadv. in Const. Porph., l. c. pag. 48.)

Ovdje mimogred opazujemo, da je sva ta po Banduriju iz Lucija, kojeg sliepo u mnogih sljedi, navedena razprava o dobi pokrštenja Hrvatah, pravi povjestni nesmisao; ali nije ni zamjeriti piscem XVII. vieka: jer je znanost i kritika od onda takovih spamenikah odkrila, koji danas ona nagadjanja i izpod kritike stavljaju. Ali što se može i tim piscem u grieh upisati, jest: što oni i poznate si spomenike, da svojim sanjarijam zadovolje, budi naprosto ignoriraju, budi nečuvenim jih načinom izopačaju! — Mi ćemo u svoje vrieme i na to se postupanje obazrieti.

strpao Hrvate i Srbe tamo, gdje govori ob oslobodjenju narodah njekadanje Dalmacije izpod grčkog gospodstva, med Heraklijem i ovim Balbom sbivšem se. Dà, samo ako tko umie čitati, uviditi će lahko, da nije Konstantin niti u tom obziru predstavio Hrvate i Srbe, kao ravne si u povjestnoj važnosti. Da vidimo dakle, što je taj pisac glede toga zabilježio?

Na to pitanje odgovorio je Porfirogenet ovako **obćenito** o rečenom oslobodjenju (u 29-tom poglavju „O Dalmaciji i susjednih joj pukovah«, u svom spisu »De Administrando Imperio“) govoreći:

„Od vladanja pako Heraklija Rimljanah cara, **kao što ćemo to povedati, kada ćemo o Hrvatih i Srbljih razpravljati,** svakolika Dalmacija, kao i **pogranični njojzi narodi Hrvati** (opet prstokaz hrvatskim sinovom, da i oni sljede primjer ovog inostranca, koji je bio i dosta pravedan, i razuman, tè nije više Dalmacijom zvao onu zemlju, koju su predji njihovi oružjem u ruci izvojevali, i svojim ju imenom nadarili!), Srblji, Zahlumci, Trebinjani, Konavljani, Dukljani, Neretvani, koji se i Pogani zovu, izpod državljanstva rimskoga izmakli su se . .« *

---

* „**Ab imperio autem** Heraclii . . Imperatoris (da ovdje rieči »ab imperio«, ne znače „**po smrti** Heraklija — kako no je to Stritter u prevodu Konstantinove poviesti Hrvatah svojevoljno, već i proti samom slovničnom duhu latinštine učinio, pišući: „Post mortem Heraclii,« da su se Hrvati oslobodili grćkog gospodovanja —, nego znače »za vladanja njegova“: to bo osim duha latinštine, i sljedeća mjesta istog Konstantina izvan dvojbe stavljaju: U pogl. 32. istog spisa, u poviesti Srbah, veli: „Caeterum vero Serviae princeps **ab initio,** id est, **ab imperio Heraclii** . . „Ovdje dakle pisac izraz »ab imperio« tumači naročito, da to znači upravo najprvije početke Srbah za Heraklija. U pogl. 31. to isto piše i o Hrvatih: »Chrobatiae autem princeps **ab initio,** id est **ab Heraclii Imp. temporibus** . .“ Dakle više je nego nespretno prevadjati „ab imperio“ sa: „Post mortem.« Ovdje opazujemo, da je i Stritter bio ruski pisac . . Zanašajući se na točnost ne prevoda, nego samo prepisa, iz parižkog i mljetačkog izdanja učinjenog po Stritteru, mi smo u I. Strani krivo učinili Konstantinu, rekavši: da šara, pisuć na jednom miesto „ab imperio», na drugom: »post mortem Heraklii“ da su se Hrvati oslobodili: rado opozivljemo, po-

Iz ovoga navoda Konstantinova mi smo u rečenoj I. Strani našeg diela p o v i e s t n o zaključili: Da je onimi riečmi pisac-car **samo to** hotio kazati, i u istinu kazao: da se je rečena Dalmacija, i pogranični joj puci **začela** oslobodjivati još z a v l a d a n j a Heraklija cara, ali da se nisu zato **svi** i oslobodili, nego da se je to oslobodjivanje tečajem **dvajuh viekovah** i z v r š i v a l o. — Da je tomu tako, to je sàm Konstantin najbolje tim označio, i i z v a n s v a k o g p r i g o v o r a postavio: što on n a r o č i t o uputjuje čitatelja, obzirom na to oslobodjivanje (t. j. v r i e m e i n a č i n) n a o n o, š t o j e o n g l e d e t o g a u s v o j o j p o v j e s t i o H r v a t i h i S r b i h z a b i l j e ž i o. Tim je on svako s v o j e v o l j n o tumačenje rečenog navoda odrješito zabacio. Ako smo dakle mi, obzirom na to uputjenje Konstantinovo na njegovu povjest, zaključili iz nje: da su se s a m o H r v a t i z a č e l i, **već za Heraklija,** oslobodjivati, i da su se i oslobodili pod tim vladarom grčkoga gospodstva: to smo mi p o s v e p o v j e s t n o, a ne p r i s t r a n o — kako no nam to jedan protu-hrvatski organ predbacì — Konstantina tumačili. Jer, htjeti iz Konstantinove povjesti Srbah, obzirom na njegovo uputjenje n a n j u, zaključiti: da su se Srblji v e ć z a v l a d a n j a Heraklija oslobodili jarma byzantinskoga: značilo bi tu p o v j e s t p o g a z i t i, kao što ćemo to niže vidjeti. Ako se pako nisu oslobodili v e ć o n d a Srblji, tada se m o r a d o z v o l i t i — obzirom na izvedeni navod —, da su se oslobodili Hrvati. To izvan dvojbe stavlja ne samo obstojnost ona, što Konstantin i pri tom pitanju oslobodjenja, **kao i uviek,** Hrvate p r e d p o s t a v l j a Srbljem: nego to i njegova p o v j e s t h r v a t s k a potvrdjuje. — Toliko u o b ć e .

A da se taj navod Konstantinov mora i b e z p o b l i ž n j e g upuštanja se u njegovu hrvatsko-srbsku povjest tako uzeti; to je on već i u istom ovom poglavju, o d m a h d a l j e s l j e d e ć i m passusem, potvrdio, koji odlučno izključuje misao, da bi se svi oni puci već za Heraklija oslobodili bili; veli bo:

---

griešku, pripisujuć ju ovdje onomu, koga ide: naime Rusu), u t i, cum de Croatis et Serviis agemus, dicturi sumus, u n i v e r s a Dalmatia, nec non f i n i t i m a e i l l i g e n t e s **Croati**, Servii, Zachlumitae . . . ditioni Romanae se subtraxerunt."

„Čim bi, naime (eto, tim on začimlje tumačiti smisao vremena rečenog oslobodjenja), Rimsko carstvo **kroz vladajućih, ono vrieme,** kukavštinu i nemarnost, **osobito** Mihalja Amorienskog Bekavca, mal' mal ne izumrlo . . .“ * Tim je dakle navodom jasno opredieljena doba oslobodjivanja rečenih narodah, naime: čitavo doba od vladanja Heraklijeva, sve do Mihalja Bekavca; to jest: perioda od punih dvie sto godinah, za koje se je ono oslobodjivanje obavljalo. — U istinu, kad bi se bili svi oni narodi već za Heraklija oslobodili bili: čemu onda ono napominjanje 200-godišnje kukavštine Grkah? Ili, kad bi se svi ti narodi tek za Bekavca oslobodili bili: čemu izvrgnuti ruglu tolike mu predšastnike vladare? Sigurno, oholi Konstantin znao je što piše!

Ali je znamenitije što sljedi: akoprem je Konstantin, medju oslobodivšimi se izpod gospodstva grčkoga već za Heraklija narodi, svukoliku grčku Dalmaciju **prvu** napomenuo u gori navedenom mjestu; ipak on upravo jedinu nju **tek za Balba** oslobodivšu se, već u tom poglavju, odmah dalje sljedećim tekstom, predstavlja (budué da on neuputjuje, glede nje, čitatelja na njezinu kakovu posebnu poviest, kó što on to glede Hrvatah i Srbah čini: to se je on time savjestno ugnuo svakom nesporazumljenju!), ovako pišući: „oni koji su **Dalmacije mjesta** (oppida) **obitavali,** postavši svoji, niti Rimljanah caru, niti ikomu drugomu nisu bili podložni..“** Oslobodjenje dakle grčke Dalmacije spaja Konstantin s dobom Mihalja Bekavca, a ne Heraklija; a samo obzirom na priznanu podpunu svestranu nezavisnost te Dalmacije, a ne i obzirom na vrieme oslobodjenja Hrvatah i Srbah — koje opriedeliti ostavlja historiji ovih narodah — dodaje on u savezu: „Takodjer pogranični njim narodi, **Hrvati,** Srblji (neprestano i sustavno dava K. prednost Hrvatom pred Srbljem!) . . . stresav sa sebe Rimskog car-

* „. . quippe cum Romanum Imperium per imperantium tunc temporis ignaviam atque socordiam, maxime Michaelis Amoriensis Balbi tantum non expirasset . .“

** „qui Dalmatiae oppida incolebant, sui juris facti, neque Bomano imperatori, neque cuiquam alteri subjecti . .“

stva gospodstvo (glede **kada?** uputio je čitatelja na poviest tih narodah), slobodni, i po svojih zakonih živili su . ."*

To oslobodjenje grčke Dalmacije, izvedeno ne za vladanja Heraklija, nego **njegovih nasljednikah,** opetovano priznaje Konstantin u tom istom poglavju: „Zatim pako, kao što sam prije kazao, **rdjavostju vladarah,** i nemarnostju nazadovale su stvari Rimljanah, tè stanovnici mjestah Dalmacije, učiniv se svojimi, niti su pod Rimskoga cara, niti pod ikoga drugoga podpadali." ** U tom dakle navodu Hrvate i Srblje s Dalmatini K. niti nenapominje.

U istom duhu i smislu opisuje isti pisac-car taj predmet i u svom drugom spisu „De Vita Basilii (Cap. LII.)": počim bi bio naveo, kako su osobito za carevanja Mihalja stvari rimske na gorje prošle, i kada je skoro sva grčka Italija, i veća stran Sicilije po Saracenih zaharačena bila, dodaje: »K tomu i Panonia i Dalmacija, i koji su onkraj ovih **Scite, naime Hrvati** i **Srblji** (eto obećanoga mjesta iz Konstantina, kojim se dokazuje, da je još i u X. vieku Hrvatom Scitstvo po Grcih dopitivano; a odtud i Hunstvo njihovo)*** . . . sbaciv sa sebe jaram rimski, kojemu su u davnosti podčinjeni bili, samosvojni i slobodni postali su . ." †

* Itidem conterminae illis gentes, **Croati,** Servii . . . excussis Romani imperii habenis liberi, suisque non alienis legibus usi sunt."

** „ . . Deinde vero, ut antea dixi, per imperantium ignaviam, atque socordiam retro lapsae sunt res Romanorum, ac incolae oppidorum Dalmatiae sui juris facti, neque Romanorum imperatori, neque cuiquam alteri paruerunt." (Za sve navode vidi l. c., Edit. Venetae pag. 72.)

*** I Cedren slovenske narode Scitima zove: „Ad haec **Scythae,** qui in Pannonia, Dalmatia, ulterioribusque degebant regionibus, **Chrovathae,** inquam, Servi, Zachlubi . . **Romani imperii cui antiquitus** suberant, jugo excusso, in libertatem sese asseruerant." (L. c. p. 452.) — Iz Konstautina, kojeg je na tom mjestu Cedren izpisao, znamo, koji su to Scite, t. j. Sloveni Pânonije, Dalmacije i drugih krajevah, t. j. Ilirika, najme **Hrvati;** za ove veli Cedren da su u drevnosti pod Rimljane spadali; za „svu Dalmaciju" pako, t. j. Grkom podložnu (gradovi i Srbi), da za Mihalja Bekavca.

† „Ad haec etiam qui in Pannonia et Dalmatia, ac qui ultra hos Scythae; **Chrovati** scilicet et Serbli . . excusso Romani

Da se je sva, do Mihalja Bekavca Grkom podčinjena Dalmacija — to jest, njezin srbski dio i gradovi rimski — za vladanja toga cara, a ne prije, oslobodila gospodstva grčkoga; to izvan dvojbe stavlja i Nastavitelj našeg Konstantina, koji, kako smo već to opazili, pisao je iz ustiuh toga cara. Taj dakle, opisujuć zla, koja su za Bekavca Grke stigla, i ovo bilježi: „A i sva Dalmacija **isto vrieme** od Rimskog carstva je odpala, i svi svojeg pràva i vlade postali su.“ * Da se ovdje izraz „sva Dalmacija,“ nemože na Hrvate — spram Grkah — protegnuti, to je najbolje sàm Konstantin u povjesti Hrvatah zabilježio, kad ih je u dodir, podanstvo, borbu i oslobodjenje izpod Franakah stavio. — Dà, samo u tom smislu mogao je i Konstantin zabilježiti, da su se i Hrvati konačno oslobodili u isto ono vrieme, kada je u Carigradu vladao Mihalj taj; ali ne izpod njega, nego izpod Franakah; što upravo izključuje samo po sebi podanost Hrvatah pod Grke i prije Mihalja. Dočim Dalmacija grčka i Srbi oslobodili su se za istog vladara izpod rimskog gospodstva; dakle bili su donle podanici Grčki.

Samo da se ugnemo nepotrebnomu opetovanju stvarih; mi ćemo tek za vladanja Konstantina Porfirog., iz njegove poviesti Hrvatah i Srbah, dokazati, da prerečena i s te strani svaku vjeru zaslužuju; a u savezu s prediducom razpravom ovdje još samo to opazujemo: da kada ćemo, za vladanja Basilija Maćedonca, o tretjem pokrštenju Hrvatah govoriti; mi ćemo i tom sgodom iz Konstantina razpraviti, da su se zbilja Hrvati već za vladanja Heraklija, Srbi pako tek za Bekavca oslobodili.

Završujemo vladanje Mihalja Bekavca izvjestjujući: da je i on bio krivovjernik; da je vladao osam godinah i devet mje-

Imperii jugo, cui pridem suberant, sui juris atque liberi facti . .“ (L. c. pag. 178.)

* „Sed et omnis Dalmatia sub id tempus a Romano Imperio defecit, suique omnes juris, ac sibi capita extiterunt.“ (L. c., Lib. II. C. XXVIII. p. 52.) — I Cedrenus naročito to o Dalmaciji za Balba napominje: „Defecit sub eo etiam tota Dalmacija..“ (L. c. p. 404.)

secih; umró je naravnom smrtju, u listopadu 829., a za sobom je ostavio u vladanju sina **Theophila**, s materom njegovom Euphrosinom.

O tom vladaru poviest je malo znamenitoga pobilježila. Akoprem je i on krivovjerje otčevo nastavio, ipak ga pisci grčki — uz mnoge inače mahne — predstavljaju kao odlično pravedna vladaoca. * — Povedaju o njem, da je on izobrieo orgulje.

U ratovih biaše uviek nesretan tako: „da nije ništa slavnoga počinio: nego uviek pobjedjivan, niti se je vratjao kući, kako to caru dolikuje.“ ** Šteta, što su pisci propustili točnije opisati njegova ratovanja, koja bi na istočno pitanje, s našeg gledišta, svjetlost bacila: jer je 18 putih, sa znamenitimi vojskami („..nec contemnendas copias . . duxerit..“), proti neprijateljem carstva izašao.

Leo Gramatik svjedoči, da je ipak jedanput Saracene porazio i s toga slavije u Carigradu slavio; *** tu pobjedu priznaje i Cedren, pače dodaje, da je istom sgodom 25.000 Arabah zasužnjio. Ali nesretnijim uspiehom zauzè rodno mjesto Amera saracenskoga. Jer se je na taj glas barbar tako razljutio, da je odlučio u svaku cienu rodno mjesto obitelji carske, grad Amorium, iz temelja razoriti i uništiti; što je napokon i izveo, poraziv najprije hametom Theophila na polju; obsjedne zatim prekrasni, veliki i bogati grad, zauzme ga i s lica zemlje izbriše. Sve mužko je poklao, žensko zarobì. S tog poraza da je i umró Theophil. — Znamenito je pri tom dogodjaju, da su i **Turci**, 10 000 njih, ne samo pomagali Arabom, nego su i bitkom odlučili. † Tako eto živalj taj sve to odlučnije zasieca u sudbinu istočnoga pitanja!

Georgij Monah zabilježio je, da je za ovoga cara vladao nad Bugari **Valdimer**, bolje: **Vladimer**, unuk Krumov a

---

* „. .justitiae severus cultor extitit, cunctisque malis sui terrorem; bonis admirationem adjecit...“ (Contin. Constant., l. c. Lib. III. C. II. p. 54.)

** Idem, ibid.

*** L. c., pag. 360—1.

† Credenus, l. c., p. 416—37.

otac Simeonov.* Budući je poznato, da med tim Vladimirom i Simeonom vladahu Presiam i Mihalj Borić: to je moći odtud zaključiti na nutrnje dinastičke borbe i boje medju Bugari u to doba, a to tim sigurnije, što Borića nije nasljedio njegov sin Vlastimir, nego Simeon, sin Vladimirov; to jest, vlada se je vratila k prvanjoj dynastiji. — Isto tako opaziti je, kako se živalj slovenski otimlje s bugarskim: Krum, Mortag i Presiam, naprama Vladimeru, Boriću, Vlastimeru!

Za vladanja ovoga cara začimlju borbe Hrvatah sa Saraceni u Adriatiku; što, dakako, zasieca u našu zapadnu poviest.

Vladao Theophil 12 godinah i preko 3 mjeseca. Umró je 20. siečnja 842., naravnom smrtju. Ostavio je za sobom u vladi malolietnog sina **Mihalja,** nazvana **Pijanca** (Temulentus), koji je s materom **Theodorom** zavladao.

Mihalj taj biaše tri lieta star, kada je vladu s materom svojom preuzeo, pod štitničtvom velikašah carstva. Za vladanja njihova bude, poslie mnogih godinah, opet mir crkvi spram Ikonoklastah povratjen.

Začuvši Bugarah kralj **Borić** (razni pisci, ime mu razno pišu: Boris, Bogoris, Burich), da nad Grci žena vlada, šilja k Theodori poslanstvo i grozi joj se, da će savez prekinuti i proti njoj s vojskom pokrenuti. Odporučuje carica: Znaj, da ću i ja tebi na susriet izaći, niti dvojim, da te nebi mogla pobjediti. Ali da te i nenadvladam, nego ti mene; i onda ću te pobjediti: jer slaba će ti biti slava, što si ženu nadvladao. Mudri taj odgovor uvažio je Bugarin, i zadovoljio se je haračem plaćanim. **

Za vladanja Borićeva prvi su pokusi pokrštenja Bugarah učinjeni. Njekoji pisci tvrde, da se je to miroljubivo izvelo; drugi pako, da je to bila posliedica nesretna ratovanja. — Eto prvog mienja:

* L. c., Cap. VIII. pag. 397. — Isto i Leo Grammatik, l. c. pag. 365.

** „..amicitiaeque rursus foedera renovavit..“ (Contin. Const., l. c. Lib. IV., Cap. XIII., pag. 101. — Symeon Log. pako svjedoči, da su Bugari upali u Maćedoniju i Traciju pustošeći; Theodora da je proti njimi poslala vojsku, tè tako daljnju navalu prepriečila i suzbila. (L. c. Cap. XII. p. 326.)

Borić je imao sestru, koja, u ratu zarobljena, bude u dvoru byzantinskom kao kršćanka odhranjivana, i koja je novu vjeru silno obljubila. Pri izmjeni zasužnjenih, vrati se i ona kući tè revno nàstoji okó toga, da si brata na kršćanstvo skloni. Ali da joj je trud bio uzalud, dok nije strašni glad pritisnuo Bugarsku: onda izazivajuć pomoć Boga kršćanah, bič taj da je prestao, a Borić iz zahvalnosti okrsti se. S toga se je razpirila proti njemu silna buna, koju je Borić sa šakom svojih, križom u ruci, sretno svladao, a po tom sav svoj narod okrstiti dao. Na krstu dobio je on ime Mihalj, po imenu cara grčkoga, koji ga je u Carigradu krstio.

Ovako okršten, pisao je Bugarin carici: Buduć da su sada njegovi zemljaci i Grci ne već dva naroda, nego jedan, vezom vjere spojeni; i buduć da je prostor države bugarske pretesnim postao za sav puk njegov: to on moli caricu, da bi mu ona odstupila nove zemlje; „obećajuć, **da će joj podložan biti,** i viečni mir (pacemque sempiternam) . . da će š njom držati.“ To da se je Theodori dopalo, i ona odluči ustupiti mu sav kraj od Željeznika (mjesta) do Debelta; kraj, „kojeg Bugari Zagorje zovu. Na taj dakle način sva Bulgarija . . k vjeri Isusovoj je prestupila . . tè tako dio njeki rimskog prediela, kao drugu njeku obećanu stvar postignuvši, Rimljanom su se kao saveznici, nerazrievšim družtva vezom, podložili.“ * — Ovo Zagorje ili je različno od onoga, što su ga Bugari dobili od Grkah u VII. vieku (od Justiniana II., za vladanja nad Bugari Terbelina — vidi na str. 40. ovog spisa —), ili su ga morali tečajem viekovah izgubiti.

Drugi pako pisci to pokrštenje Bugarah i podjeljenje jim nove zemlje u bojni odnošaj svadjaju. — Tako Leo Gramatik poveda, da se je car Mihalj Pijanac, čuvši, kako med Bugari silni glad vlada, požurio udariti na nje kopnom i mórem. Na taj glas tako su se prestrašili, da su i prije rata mir zaprosili, obe-

* „..Romanis se confoederatos indivulsae societatis vinculo subjecerunt..“ (Cont. Constant., l. c. Cap. XIV—XV. p. 102.) — U istom miroljubivom i prijateljskom smislu piše o tom i Cedren, dodajući: „Tim načinom svakolika Bulgarija pobožnom postadè, tè na Zapadu najtiši mir biaše..“ (L. c. p. 424—5).

čav: da će se svi pokrstiti „tè caru i Rimljanom poslušnim se izkazati.“ Car da je po tom dao okrstiti Borića, nazvav ga svojim imenom Mihaljem.* To isto pišu i Symeon Logoth. s Georgijem Monahom,** s dodatkom: da se je to sbilo 4-te godine vladanja Pijančeva.

Bilo istinitije ovo ili ono, toliko je izvan dvojbe; da niti taj put nisu Grci junačtvom, nego perfidijom Bugare pritisli: jer stranom su upotriebili najcrniju sgodu, da gladom napadnute napadnu; stranom su pogazili ugovor mira, pod zaštitom kojega scienili su se Bugari u velikoj svojoj narodnjoj nesreći sigurnimi. Ali svako ne na junačtvu, nego na zasjedi osnovano napadanje, sàmo se osvetjuje: tako i ta perfidija grčka, koju će do mala, i to kroz cieli viek, strašno osvetjivati Bugari, podigav se do one slave, kakove dosad o njih nismo zabilježili; akoprem jim je sva dosadanja poviest neprestano slavije spram Byzanta.

U savezu s rečenimi, mi mislimo da ćemo poviestnije postupati, ako na temelju povedanja Konstantinova uztvrdimo: da tom kostrušenju Grkah proti Bugarom valja tražiti razlog u njihovih dugotrajnih borbah s Hrvati i Srblji, upravo to doba vodjenih, a kroz to oslabljenih.

Mi smo o tih borbah već pri početcih bugarskih spomen učinili (Vidi 2-gi pododsjek, I. odsjeka, na str. 28.), ovdje jih moramo sad povjestno i razložiti. — Konstantin, poslie bi bio napomenuo, kako su Srblji do vremenah bugarskog vladara **Presiama** u dobrom susjedstvu s Bugari živili; ovako nastavlja opisivati daljnje dogadjaje za vladanja srbskog župana **Vlastimira** sbivše se:

„Ali za vladanja rečenog Vlastimira oružje proti Srbljem podigao je Bulgarije Princip Presiam, **želeći si jih podvrći** (subjicere sibi ipsos cupiens)..“ To je dakle bio ne kakovi obični boj, nego Bugarin naprosto odluči podjarmiti si Srblje; dakle boj na život ili smrt! — Znamenito je pri tom, da Bugari ne samo

* L. c. p. 367.
** L. c. pag. 400., Cap. XVI.; zatim: Sym. Log. l. c. Cap. XXV. pag. 330.

prije prekidaju mir sa Srblji, nego li s Hrvati: nego oni su i za lahak posao držali i **podčiniti si** taj puk; dočim na podčinjenje Hrvatah ni pomislili nisu! — Ali da vidimo posliedak tog bugarskog nastojanja:

„..nego, poslie trogodišnjeg rata, ne samo nije ništa ovršio, nego i mnoge od svojih je izgubio." Ma i najslabiji puk ovoga svieta, ako se baš sàm nenosi tudjincu na pazar, ni najsilniji narod tako lahko nesvlada! I Srbljem je taj put pošlo za rukom oteti se bugarskom bratinstvu. — Medjutim, ovako nastavlja Konstantin bugaro-srbsku poviest:

„Po smrti pako Vlàstimira, zemlju medju se porazdjelivši, vladanje Srbije preuzela su tri njegova sina, **Muntimir, Strojmir** i **Gojnik.** Ove napadne **Mihalj Borić,** Bulgarije princip, želeći osvetiti poraz, kojeg je otac Presiam pretrpio; ali u boju tako su ga raztužili Srblji. (afflixerunt), da su mu sina Vlastimira u njegvah odveli, sa 12 velikih strojevah (machina). Onda sudbom sina ganut, premda proti volji, sa Srblji je mir učinio."

U tom drugom boju Srblji zahvaljuju spas svoj ne već izključivo oružju svomu, nego slučaju i sudbi sina Borićeva: ganut pàdom njegovim, sklonio se je Bugarin i proti volji svojoj, piše Konstantin, na mir sa Srblji. — Ovdje dvoje opazujemo: Prvo, čudnovati ti Srblji kako se, eto, ugiblju „ideji jugoslavenštine," i „velike jugoslavenske države!" Niti jih sulice i strielice Presiamove, niti Borićeve na tu „jugoslavensku slogu i ljubav" nemogahu obratiti! Vole, jadnici, ostati njekakvi nevoljni, samostalni Srblji! Badava slovenstvo predšastnika Presiamova, **Vladimira;** badava slovenstvo **Borićevo** i sina mu **Vlastimira!** — Nebil' kakovo učeno „jugoslavensko družtvo" razpisalo nagradu onomu, koji bi najćutljivije opisao uzroke tomu otimanju Srbah izpod slastih jugoslavenštine u IX. vieku? a zašto i u XIX-tom? . .

Drugo: opazujemo, da će čitatelji odmah primietiti, kako je Konstantin Porf. pristrano, **na korist Srbah**, pisao bugaro-srbsku poviest. Ovako bo nastavlja posliedice zadnjeg rata:

„Vratjajući se pako u Bugarsku, i zasjedah srbskih na putu bojeći se (Borić), zamolio je za provodiće (viae duces) Munti-

mira principa sinove, Borena i Stjepana, koji su ga takodjer čila-zdrava do Raše poveli..« Nečuveno je u poviesti svieta, da bi ikada ikoji narod, moguć i imajuć sgodu utamaniti krvnog si neprijatelja, ovomu još pratnju davao, da može sretno izmaknuti! Pa još mu vladajućeg principa sinove podati za provodiće! Tko neuvidja, zdravim svojim umom, da je Borić zahtjevao **kao taoce** rečene kneževiće, a ne za provodiće? Ali što sliedi, odkriti će istinu:

„i silne od njega dare, u ime tog dobročinstva, primili su (Srblji) . . " Kad bi pri tom ostalo, onda za stalno moglo bi se reći, da su sinovi Muntimira bili provodići Bugarah, a ne taoci; nego što dalje sliedi, to opet čini smiešnim takov razumak: »ali i od svoje strani (vicissim) darovali su u ime dara (Srblji) dva roba, dva sokola, dva psa i kožah devetdeset..« Dočim je K. zašutio darove bugarske, srbske je točno izbrojio: darovi su se dakle medjusobno paralyzirali: što onda znači ponašanje srbsko?.tko je ikada čuo, vidio ili čitao, da se primljeni za učinjenu životnu uslugu darovi, opet darovi uzvratjuju? . . Da i nije Konstantin naročito zabilježio što je u stvari; odvratio bi na to pitanje zdravi um: da su Srblji u tom ratu bili — uzprkos šaranja Konstantinova — poraženi, ili bar da su si željni mir kupili. Da je tomu sbilja tako, nije mogao ni Porfirogenet savjestno zatajiti, dodaje bo, i to bez opazke:

„što Bugari vele, da je harač." * Tako jest! Srblji su se **zaharačili Bugarom**, to jest: odkupili se ratovanja š njimi; a viditi ćemo tečajem njihove poviesti, da je tomu sbilja tako bilo, i da od to doba začimlje opet njihovo **robovanje** sad pod Grke, sad pod Bugare, **koje je opet kroz mnoge viekove trajalo.** — Ovdje još opazujemo, da je ruski pisac **Stritter** sav taj passus o tom povratku Bugarah i zaharačenju Srbah mudro u svojem djelu **izpustio**. Znao je i zašto! . .

* „..quod Bulgari pactum esse dicunt.." U srednjem vieku obično „pactum, foedus, census i tributum" znači **harač**. — Sva prenavedena vidi Const. Porph., l. c. pag. 82.

Dok ovako stvari bugaro-srbske stoje, što biva med Hrvati i Bugari? jeli je bilo potrebno šarati Konstantinu na našu korist? da vidimo:

„Niti je Bugarin s Hrvati rat vodio, **osim Mihalja Borića**, Bulgarije principa, koji lativ se oružja, bojem ih napadne; ali kad nebi bio ništa učinio, davši i primivši dare, mir je učinio . .“ Dakle: ne samo Bugari prije napadaju Srblje, nego li Hrvate; ne samo prvi njihov boj, nije bio boj medjusobnog podčinjenja; ne samo **brez prigovora** naprosto i nadalje nastavljaju medjusobna svoja počastjivanja: nego što je više, i **baš protivno** onomu, što je Konstantin o sbrsko-bugarskom haraču naveo, da nebude i bez šaranja nikakove dvojbe; ovako on odnošaje hrvatsko-bulgarske označuje:

„Niti su Hrvati **ikada** Bugarom harač davali; nego jedni su druge **često** priateljstva radi darovî počastili.“ * — To je odlučno: da se dakle niti posumnjati nebude moglo, da su darovi med Borićem i Hrvati izmjenjeni, nalični onim, koje Srbi istomu u ime harača platiše: nije se Konstantin uztezao gori izvedeni navod glede Hrvatah potomstvu ostaviti!

I tuj nam je nješto opaziti: već smo primjetili na jednom mjestu ovog spisa (na str. 28. Nota), kakó je Šafařik ocrnio krasni taj list povjesti naše, sumnjajući tu sjajnu pobjedu Hrvatah nad Borićem stečenu, da bi ona mogla i neuspjeh biti. Svako se pošteno hrvatsko srdce mora sgnjusiti nad takovim postupanjem; ali šta će reći još onda, kada mu uzkažemo: da je taj pisac ne samo to zaharačenje Srbah pod Bugare za Mihalja Borića naprosto zašutio; nego da je Srblje i kao sjajne i bez prigovorne pobjeditelje spram istog Borića predstavio! — Komu se takova »slavjanska učenost« dopada, prosto mu bilo: ali da se nisu hrvatska pera, do današnjega dana, ustručavala — da se strožije neizrazimo — u piscu takovih stvarih priatelja našega naroda štovati i nazirati; kao takova, živa i mrtva, u zviezde ga kovati i svestrano proslaviti: toga neće moći naše potomstvo povjerovati!

---

* L. c. p. Cap. 31., pag. 97., ap. Stritter.

Napokon, ovdje bi se moglo pitati: kako, i česa radi se je poremetilo, najednom, za Mihalja Borića, to dviesto godišnje priateljstvo Hrvatah i Bugarah? — Mi scienimo, da nećemo pofaliti, ako povjestnom vjerojatnostju uztvrdimo: da pogledom na ona, koja su Hrvati izkazali Srbom za Mihalja Bekavca, proti Byzantincem; kao i pogledom na jasne obstojnosti hrvatsko-sbrske, spram Bugarah, kako jih ćemo niže, na svojem mjestu, izvesti: da se je i taj put rat medju Hrvati i Bugari radi Srbah porodio. Preuzev posriedovanje ili obranu njihovu, navukli su si predji naši na glavu svoju nepriateljstvo i osvetu Bugarah. — Medjutim, stalo to mnienje ili nestalo, toliko je istina: da obzirom **na posljedak** rečenih hrvatsko-srbskih borbah s Bugari, medju Hrvati i Srbi IX. vieka, što se tiče njihove narodnje i državne moći i povjestne slave, razlika je kano med danom i noći. To je neprigovorno.

Uslied dvorskih spljetakah, bude carica-mati Theodora od vlade odstranjena i u manastir bačena, gdje i umrè; a uz cara Mihalja svu vlast preuzimlje **Bardas**, proglasiv se Cezarom. — Odsad nisu se prestale snovati viečne smutnje i nemiri kod dvora: jer dočim se, s jedne strani, car Mihalj povdao sav igri, pijanstvu i razbludnomu životu, učiniv se tako »smješnim i preziranja dostojnim«: to, s druge strani, Bardas očito teži za carstvom, ali i o dobrom nàstoji; diže bo nauke i znanosti: »buduć je već više vremena izminulo, što su se krasna znanja barbarstvom i nemarnostju carevah . . mal' ne posvema utrnula.«

U to vrieme pada i početak razkolničtva i nesloge dvajuh crkavah: istočne i zapadne; čemu je **prvi povod** bilo protuzakonito ponašanje Bardasa, koje je sveti i pobožni patriarh Ignatij, po zakonih crkve, osudio. Toga radi bude on sa dostojanstva svoga sbačen, i mjesto njegovo podjeljeno kobne uspomene Fociju. Tada bude nad nedužnim Ignatijem, po obih crkvah, onaj strašni sud izrečen i on mučen . . . I proplakalo je nebo nad onim činom, i nije čudo što je niknuo onaj plod užasni . . razkolničtvo crkve božje! . . Dokle će osveta božja trajati?

Ali i Bardino dielo doskora zasluženim plodom dozrielì: napokon bo podlegnù i on uroti Mihaljevacah; na dani bo znak sa sv. križem (i tu opačinu počiniše!), bude ubijen, a sram

njegov, na šćapu po gradu obnašan. — Svim tim spletkam političko-crkvenim prisustvovao je, i sudjelovao je uz nje, u opakom dvoru, budući car, Basilij; kojeg je, po smrti Bardasa, Mihalj postepeno do veličanstva carskoga uza se uzvisio.

Kako je ta doba bila grozna u Byzantu, koju ovdje opisujemo, lahko će čitatelji prosuditi, ako izmedju hiljade opačinah samo ova napomenemo: Jos. Genesius opazuje, da prije, nego li je Mihalj pozvao na priestol Basilija, „domisli se dosta smiešno“,* tè ovo š njim odluči: zapovjedì dviem slugam, da na dan Duhovah (ominosno!), zatvorenog u njekoj sobi Basilija, do gola svuku i pretegnu. Kad tu zapovjed izvršiše, odmjeri sàm car dvostrukačem korbačem Basiliju trideset udaracah. A zašto? „Da se sieti, rieči su Genesija, njegovog spram njega blagohotnog nagnutja . .“ U istinu byzantinsko nagnutje! — Drugi dan uzvisi Mihalj Basilija uza se na carstvo.

Jedva je Mihalj Pijanac ovako uzvisio Basilija, već je začeo proti njemu i spletkarati, a brzo zatim drugoga mu, njekog Basilicina, podmetne za cara; pače začeo je zasjede činiti i životu njegovu. Medjuto, da sebe spasi, snuje Basilij urotu proti caru, da ga smakne.

---

* Na tu primjetbu Genesija, opazuje njegov učeni Commentator vrlo dobro: „ . . quod . . facere rabiosi et insanientis est . .“ (Vidi za sav navod: Jos. Genes., l. c. Lib. IV. pag. 53.)

** Ka karakteristici te byzantinske dobe i toga vladara neka još i ove strahote služe: Cedrenus (l. c. pag. 425—8) i Symeon Log. (l. c. Cap. 14. p. 327.) povedaju, kako je jednom car Mihalj u svojem razbludnom družtvu njekog **Patricija** Imerius-a sa 100 pienezah nadario, s toga (stideći se to prevezti na naš jezik, podavamo, što sliedi, u izvoru): „. . cum in mensa ad os ipsum Imperatoris . . ex impuro ventre tanta vi crepitum emisisset, ut ejus flatu lucerna ad mensam lucens extingueretur, **rei motus miraculo** (Imp.), centum nummos numeravit . .“ Alì je strašnije, što poveda isti Sym. Logoth. (l. c. Cap. 20. pag. 329.) o **Patriarhu** carigrad. **Grillus-u**, koji je slični smradni čin nad caricom-materom Theodorom, mjesto molitve i blagoslova, nad njom, pred sobom u tu svrhu ležećom, počinio; a Mihajlo imao je zato samo podsmjeh . . . . Nijednog naroda annali nisu slična pobilježili!

Dva puta navalio je Mihalj na Saracene, sa 40.000 vojske, i bude poražen; napadnuv ih tretji put, slavno jih on porazi. U boju je pao i amer njihov, a glava njegova kao triumf bude po Carigradu obnašana.

Za vladanja njegova po **prviput** stupaju na pozorište istočnoga pitanja **Rusi**; počim smo se mi južni Hrvati već kroz dvie sto četrdeset i šest godinah **prije njih**, slavno na tom polju banili! — A i to pojavljenje rusko biaše propratjeno sudjelovanjem sjevernih Hrva ah. Tako biaše slavno to doba pleme hrvatsko u Europi!

S velikom snagom napadnu Rusi i Hrvati, u družtvu drugih slovenskih plemenah, na Carigrad,* kojeg su sa 200 ladjah i obsjeli. Silno klanje po gradu počiniše, dok napokon burno morsko vrieme skoro sve njihovo brodovlje neutamani, i tako Byzant pogibelji oslobodi. — Pisci su grčki zabilježili, da su Rusi tom sgodom i krštenje iz Carigrada primili; kojemu su se odmah i iznevjerili. — Mi ćemo odsad kroz više od dva vieka nove te goste često roptajuće i grozeće se pred zidovi Carigrada i u rimskom carstvu viditi; ali osim divljih upadah, kopnom i mórem izvedenih, i pustošenjah; drugi trag nije mogao taj narod za sobom tudier ostaviti. A za čudo, i onda, kada se je već **poslovenio**; uviek ćemo ga viditi, kako se s Byzantom proti slobodi i nezavisnosti **slovenskih** narodah urotjuje!

Ali je vrieme, da zaključimo dobu ovoga nečistoga cara. — Ostavili smo Basilija, kako snuje urotu proti Mihalju, da ga smakne. Ura dakle pedepse božje udarì. Urotnici napadnu spavajućega pijanoga cara; izvuku ga iz kreveta, i izprebodjenoga ubiju, dana 23. travnja u tri sata s jutra. I Basilij si je oskvrnio ruke tim podlim caroubojstvom. — Vladu nastupì sàm **Basilij**, nazvan po domovini **Maćedonac**.

---

* „Exinde factum ut **Rossi** (ἡ ἶ Ρῶς) — Scythica illa gens immanis ac fera (i Cedren ju tako krsti) — Regiam ipsam Urbem cingerent . ." (Contin. Const. l. c. Cap. 33. p. 121—2.) — Što se tiče sudjelovanja sjevernih Hrvatah, vidi najdrevnijeg, zajedno i posliednjeg po nas Hrvate pravednog Rusa: **Nestora**.

Vladao je Mihalj Pijanac s materom Theodorom 14 godinah, sàm 11, s Basilijom jednu godinu. *

---

3. Stvari istočne za vladanja Basilija Maćedonca.

(Od god. 867—889.)

Začimljemo razpravljati dobu našeg narodnjeg života, koju je moći punim pràvom nazvati **blistateljnom**, i koja se, više manje većim sjajem, provlači **kroz puna dva vieka i pó**, tè tako ona će opravdati izvanrednim načinom i svu **dosadanju** slavu po vjestnoga našega bivstva na jugo-istoku Europe. Što je doba Ljutovidah učvrstila, a Trpimirah razvila: to je doba Kresimirah usavršila tako: da kada je uslied velikog narodnjeg razdora (ovog vieka) i klonuti, jedan hip, težila narodnja veličina Hrvatah; toli joj biaše koren silan: da se je zmožnost naših predjah mogla, doduše, nagnuti, ali nikada prelomiti! — Što više, narod, koji može pokazati na takovu povjest, **viekovi**, a ne **godinami** razsvjetljenu; iz **vlastite narodnje snage**, a ne iz **slučajnih obstojnostih, vanjskimi uplivi** na-nj djelujućih, pronikavšu: takovi narod mora imati i **veliku budućnost!** Da to postigne, netreba mu drugo, nego da svi oni življi, koji su tu povjest stvarali, upoznaju ovu svoju prošlost; upoznav ju pako, da ju prigrle. A tko da neprigrli ono, što je liepo, veliko, slavno i pošteno?

A i za byzantinsko carstvo otvaraju se tom dobom ako i ne mirniji nutrnji, a ono bar uredjeniji odnošaji; što je srieća pó-nj: vanjski bo življi sve to burnijimi postaju; sve teži opet k njekakvoj krizi. **Basilij** ju je odvratio utemeljenjem dynastije svoje.

Život i dogodjaje ovoga vladara opisao je obilno unuk njegov, Konstantin Porf., posebnim, već napomenutim spisom „De Vita et rebus gestis Basilii . . Imp.“ Mi ćemo se obazirati samo na najbitnije, u naš predmet zasjecajuće obstojnosti.

---

* Za sva prenavedena V. u Contin. Const., l. e. Cap. 23—44. pag. 104—130.

Domovina mu biaše Maćedonija, od koje ima i pridavak; rodno mjesto grad Jedrena (Adrianopolis), iz kojeg je još za dietinstva — kada je strašni Krum ovi varoš zauzeo — s roditelji u sužanjstvo odveden, u za-Dunavsku Bugarsku. Za vladanja Mortaga vratio se je i on u domovinu već kao mladić. — Siromašnih roditeljah, poljodielacah, sin (nespada ovamo govoriti o njegovom tobožnjem plemenu arsacidskom), da se laglje protura, odlučì u Carigradu srieću potražiti. I u istinu, popeo se je on tuj, kroz razne, sbilja divne, sgode i nesgode do najvišeg stepena, koji si može samoljublje i pohlepa čovjeka zaželjeti: iz prosjaka, postao je carem byzantinskim; počim bi s prva bio samo drug u carstvu Mihalja Pijanca, dok ubiv zatim dobročinitelja svoga — kojim povodom gonjen, neka Bog sudi! — zasjedè sàm taj krvavi priestol.

Nutrnju mu vladu veoma hvali unuk, i ostali pisci za njim: da je bio pravedan, a strog u izvršivanju liepih vladarskih dužnostih. — Vojničtvo je uredio, a prije svega državne pieneznice napunio. Crkvi je mir povratio tim, što je nesretnog mučenika, patriarhu Ignjatija, na svoju stolicu uzpostavio, a tek po smrti njegovoj, Focija pozakonio na prvanjoj stolici. — Ova napomenuv, prelazimo sad k stvari, koja na naš predmet spada; to jest k vanjskim istočnim odnošajem.

Kao za Mihalja, tako i za Basilija, odnošaji Bugarah spram Byzanta biahu priateljski, no haračem začinjeni. Konstantin ih zove to doba »priatelje Bulgare“, ali jih i označuje u pravoj svjetlosti: » . . Bulgari, hvastljivim ponosom insolentni i slaveći se.« *

Na Istoku, tri putih je slavno pohodio ovi car Saracene, podčiniv si sva do Eufrata; četvrti put su oni njegovu vojsku hametom potukli. ** — Na zapadu carstva znamenitiji su se, medjuto, dogadjaji razvijali, i koji nas Hrvate životno zanimaju.

---

* Vita Basilii, u Corp. Script. hist. Byz., Ed. Paris., T. VIII. Cap. XII., p. 43.

** Ibid., Cap XXXVII—LI. pag. 164—177.

Počim bi bio napomenuo, kako su već afrikanski Saraceni, mnogo prije Basilija, zauzeli skoro svu grčku Italiju i Siciliju, i kako su za vladanja njegova i Dalmaciju sa 36 ladjah napadati začeli; zauzev već i njekoliko latinskih gradićah: poveda Konstantin i ob obsjednutju Dubrovnika, kojeg su naumili zauzeti. Dugo su gradjani hrabro uzbijali nepriatelje, ali opaziv, da jim sile malaksaju, odluče se uteći za pomoć k Basiliju. Ovaj primì poslanike ljubezno, i kao kršćanom, da jim je rado pomoć svoju obrekao. — U tu svrhu odredì on brodovlje od 100 ladjah. Medjutim, da su Saraceni od prebjeglicah doćuli za te korake Dubrovčanah; a stranom videći, da grad tako skoro zauzeti nemogu (to je, i ništ' drugo, u stvari istine!), dignu obsjednutje i odbrode u Bari, grad italijski, zauzevši ga; a od onud sva, malo po malo, i do Rima grada zavojevajući. *

Premda i sàm Konstantin priznaje, da su se Dubrovčani oslobodili svojih nepriateljah i bez pomoći Byzanta; — akoprem, nadalje, pisac i to priznaje, nastavljajući: „Što kada bi vidjeli bili, da je ovako **pomoćju Dalmatinah** po Rimljanih učinjeno; narodi, koje malo prije napomenuh, **Hrvati**, naime, i Srblji . .“ **: dà, usprkos svih tih izpovjedanjah, neustručava se Konstantin pripisati uzrok i povod **dobrovoljnog** priznanja grčkoga gospodstva, pod Basilijem, od strani Hrvatah (za vladanja **Sedeslava**), i rečenomu upadu Saracenskomu, i onoj tobožnjoj pomoći Grkah, Dubrovčanom dopitanoj!

Već sàmo to povedanje pišćevo očevidno pokazuje, da je sve to samo onako u scenu postavljeno i za izliku, da se tim slava njegovoga djeda digne; jer prvo: znamo iz naše zapadne povjesti, da nije taj upad Saracenah u Dalmaciju i Adriatik, g. 867. sbivši se, niti prvi niti zadnji bio: nego da su Hrvati i Dalmatini (Latini gradovah) te navale barbarske slavno i uspješno sàmi i bez namišljene pomoći Byzanta odbijali, i to već tamo od g. 840-te; niti su se ikada mogli Saraceni, osim upadah i pustošenjah, na istočnoj obali uzdržati. Drugo: to je smiešno tvrditi,

---

* Ibid., Cap. LII—III., pag. 178 - 180.

** Ibid., Cap.LIV. p. 180. — Pozivlje se tuj Konstantin na poglavje LII., gdje govori o Hrvatih i Srbih, kako su se za Mihalja Bekavca tudjeg gospodovanja oslobodili.

da su Hrvati vidili ili uvažiti mogli, kako veli K., pomoć Byzantinacah Dubrovčanom podanu; kadno sàm veli, da su Saraceni i bez te pomoći digli obsadu grada i u Italiju prošli, niti je onom sgodom ijedna ladja grčka u Adriatik došla, pače piše: da što su, tobož, Rimljani učinili „da su to učinili pomoćju Dalmatinah.“ Tuj dakle nije bilo što vidjeti, ako ne hrabrost Dubrovčanah! — Napokon, najmanje podnosi kritiku ono hvastanje, kao razlog čina hrvatskoga navedeno, uslied kojeg da su Hrvati i Srblji zato uz Byzant dobrovoljno pristali: što su začuli „za pravednost i u svem pravičnost onoga, koji je onda vladao (u Byzantu, Basilij), i njegovu kriepost“ *: dà, kako su mogli Hrvati što takova čuti, kadno se je ono poslanstvo Dubrovčanah upravo onda, rieči su Konstantina, na putu u Carigrad nalazilo, kada je Basilij svoje ubojstvo nad Mihaljem izveo! Tuj, dakle, niti je u obće još što za čuti, a najmanje pako šta liepa ili plemenita za uvažiti bilo!

S toga, mi ćemo ovdje povjestno, jer na temelju nepristranih spomenikah, proti tom povedanju Konstantinovom uztvrditi: da je onomu **dobrovoljnomu** odreknutju se samostalnosti i nezavisnosti hrvatske — koje se je tek devete godine poslie onog gori rečenog upada saracenskoga sbilo! — bio pravi uzrok i povod **infamna, i proklete uspomene izdaja Sedeslavova**; a dokazav to, mi ćemo zajedno dokazati neprigovorno, i da je 1-o. Konstantin spram nas Hrvatah, na štetu našu, pristrani svjedok, gdje i kako samo može; 2-o. kao što tom sgodom, da je tako i za Balba pomješao neumjestno Hrvate sa Srbima, gdje se radi ob od ili podpadnutju pod Grke: akoprem su povodi, vrieme i uzroci dielovanjah njihovih različni.

Da ustanovimo istinu, eto što su nam u tom pitanju zabilježena ostavili ljetopisi susjednih nam Mlietčanah (dakle dobro izvješteni), nami uviek nepriateljnih (indi nepristrani):

„Ovih danah (g. 876-te; dakle Konstantin je počinio i anachronisam!) **Sedeslav**, iz koljena Trpimira,** **carskom po-**

* „. . ejusque qui tum rerum potiretur aequitatem in omnibusque justitiam et virtutem audientes . .“ (L. c.)

** Ovo je mjesto liepi dokaz, kako su Mlietčići dobro bili izviešteni i o naših nutrnjih odnošajih! — Ivan Djakon je za nas Hrvate

duprt moći, u Carigrad došavši, Slovenah vladanje je pograbio (arripuit) i sinove **Domogoja** u progonstvo je odpravio." * Tako je, eto, Providnost odlučila, da se svakoj neistini u trag ući mora!

Ne dakle oni nespretno izvedeni obziri, nego **izdaja domovine** — na temelju gradjanskoga rata i smutnjah, **po Byzantincih potaknutih**, izvedena („imperiali fultus praesidio") — prouzročila je: da se je, jedan hip, **dobrovolnjo** poklonio pred Byzantom onaj narod, o kojem je sàm Konstantin zabilježio: „majoris defectionis specimine etiam baptismum ejuraverant (Chrovati), **ut nullum erga Romanos amicitiae ac subjectionis pignus retinerent**;" onaj narod, koji je umieo, sàm svojom snagom, skršiti jaram franački; napokon onaj narod, kojeg groznim i strašnim isti taj Bogom nam spašeni spomenik predstavlja! **

Nije dvojiti, da se je ta urota Sedeslavova proti nezavisnosti naroda našega i dynastiji Domogojevoj, po smrti toga

---

drugi Konst. Porf.; a i rodio se je za njegovo doba, premda ga je preživio.

* Johan. Diaconus, l. c. p. 21. — Isto svjedoči i Chron. Danduli, ap. Muratori, l. c. Tom. XII. Lib. VIII., Cap. V. P. 32. pag. 187.

** Eto kako cvili i zapadni Mlietčanin nad grozotom Hrvatah: „Tunc **Sclavorum pessimae gentes et Dalmacianorum** Ystriensem provinciam (mlietački, za onda, dio: naime zapadne primorske gradiće) depraedare coeperunt." (L. c. p. 20.) —

Odtud znamo i to, da je priateljstvo Hrvatah i Dalmatah bilo postojano i najintimnije tamo od g. 824-te, do eto u to doba, o kojem slovimo, do g. 875-te. — Kako i nebi, kad je to priateljstvo već i vezom krvi, t. j. medjusobnih ženitbah, učvrstjeno bilo kroz čitava desetljetja! Tim bo smo pretvarali miroljubivo Latine u Hrvate. Sigurno najplemenitije zavojevanje! — Glede **Domogoja** pako, kojeg naslov „Strašni" temelji se na tom spomeniku, ovako veli: „. . mortuo Domogoj **Sclavorum pessimo Duce**. . ." Oni dakle strašni, ili ljuti Sloveni, biahu Sloveni Domogoja, dakle Hrvati. — I Chron. Danduli o našem Domogoju ovo piše: „Domagoi Sclavorum Princeps, qui Venetos **saepius laeserat** . ." (L. c., p. 182.) — Nisu se dakle Hrvati pokazivali groznimi samo spram Istoka: eto i Zapad je njihovu ljutost spominjao!

*

silnoga kralja Hrvatah sbila; sgoda, koju upotriebi Sedeslav, da kao Trpimirović — koji su bili i bunom **Pribine** bana priestola lišeni — opet krunu hrvatsku na svoju glavu postavi. A ona obstojnost, što je morao prosjačiti podanstvo grčko, da se na otetom plemenu Domogojevićah priestolu uzdrži pomoćju Grkah: najbolje dokazuje, da već nisu bili u narodu obljubljeni Trpimirovići; što i brzo sliedeći pàd izdajice izvan dvojbe stavlja.

Poznajući sad ovako povjestni i vjerodostojni povod i način **dobrovoljnog** podpadnutja Hrvatah pod Grke za Basilija; sada ćemo sljediti Konstantina u njegovom daljnjem povedanju, tičućem se obstojnostih toga ružnoga čina, da iz njega razjasnimo, kako no smo to u I. Strani ovoga spisa obećali, prvobitne, odnošaje naše s pram Grkah za Heraklija. — Da opravda izdaju Sedeslavovu ovako predstavlja Konstantin i označuje njegove pristaše:

Da su oni scienili: „da je probitačnije dobro podložnim biti, nego li s pogibelju i osornom smielostju vladati i gospodovati..“ Obični to govor i izgovor izdajicah svih narodah i vremenah! — Da nisu Hrvati niti s pogibelju, niti s osornom smielostju vladali sobom, dokazasmo to najbolje dosadanjom njihovom povjestju iz sàmog Konstantina crpljenom: samosvjestni svoje snage i sile, niti su druge napadali, niti nad drugimi gospodovati htjeli; ali jao si ga onomu, koji je u njih dirnuo: to su gorko iskusili Obri, Franki, Bugari, Grci, Mlietčići i Saraceni! Sljedeći će to dogodjaji još bolje dokazati. — Ali ovako nastavlja naš Konstantin:

„toga radi da su se trsili, da se k drevnomu podanstvu vrate, **te opet Rimljanom služe**..“ a malo niže veli: „da su prosili, da bi bili podčinjeni **prečovječnomu (humanissimo) Rimske moći jarmu, i njenom vodji i ravnatelju** (t. j. caru)..“ * — Neznamo, jeda li imade na svietu toli podloga puka, bolje smetja, koje bi si išlo prositi tudje rob-

* „.. ut ad pristinum redeant dominatum, iterumque Romanis serviant..“ zatim: „.. rogantesque humanissimo **Romanae potentiae jugo** ac illius ductori rectorique subjici..“ (L. c.)

stvo i jaram; tà i oni, koji izdavaju domovinu, kod svih narodah i u svako vrieme, sakrivaju bar bogomrski svoj čin pod krinke „oportunitetah, nemogućnosti samostalnog života itd.“, tè nastoje ugovarati kao nezavisni, da tako i prodav se, njeku nezavisnost, dakako namišljenu, pridrže: ali, da je takova šta mogao napisati o Hrvatih Konstantin, koji je o njih naveo onu po nami malo više navedenu njegovu izreku, krijuću svu mržnju predjah naših proti svemu što je byzantinsko, tako: da su s te mržnje isto kršćanstvo zabacili; — o Hrvatih, kojih preslavni vladar **Branimir**, 5—6 godinah kasnije, osvetì toli slavno izdaju Sedeslavovu (neumrlo djelo, koje je Konstantin lukavo zašutio!): dà, kada je Konstantin one rieči pisao, onda je lagao. A kada to mora i najpristraniji sudac naših stvarih dopustjati; pitamo mi: nismo li mi punim pravom, u I. Strani, za vladanja Heraklijeva, o sličnom piskaranju Konstantinovu — koje je u vičućoj protimbi sa svom povjestju, koju je on sàm o Hrvatih napisao — kazali, da su mu rieči „jaram, robstvo“ pùke fraze? Neka sad sudi i najveći naš protivnik, jeda li nam je pravedno prigovoreno, da pristrano, i na korist Hrvatah, tumačimo Konstantina?! — Jer, ako je absurdno govoriti o robstvu i jarmu istih Sedeslavovih Hrvatah, koji se **dobrovoljno** podmiću pod Byzant, pridržav si svu narodnju vladu i dynastiju: zar je manje absurdno predmnievati jaram ukrotiteljah i pobjediteljah istih Obrah? . Ej, nestalo na uviek iz Hrvatske Sedeslavovacah, bolje Sebeslavovacah! . .

Mi bi prestali ovdje nadalje pratiti Sedeslaviadu Konstantinovu, da nam nije dužnost iz nje, polag obećanja u I. Str. učinjenoga, još njekoje obstojnosti izcrpiti, da njimi razjasnimo još njekoje narodnje odnošaje hrvatsko-srbske; imenito moramo dokazati: da onaj izraz „Plerique“, protežući se na one, koji su iz mržnje spram Byzanta i kršćanstvo ostavili, ide Hrvate, a ne Srblje. — U tu svrhu nastavljamo povedanje Konstantinovo:

„Česa radi (t. j. da si robstvo izprose) i oni (naime Hrvati i Srblji, kao i prije njih Dubrovčani) k caru poslanike šiljaju, to jest **tako oni, koji su od one iste i pravoslavne** (integraque) **vjere odpali, kao i oni, koji stre-**

sav sa sebe prvobitno robstvo, sami su se dobrovoljno krstjanstva posvema odrekli. .“ *

U tom navodu Konstantin naročito dva, k Byzantu pristupivša naroda luči: 1-o. one, koji su se samo pravoslaviju istočne crkve iznevjerili, izmaknuv se izpod gospodstva grčkoga; 2-o. one, koji su prvobitno (t. j. za Heraklija), stresav sa sebe rečeno gospodstvo, š njim i isto kršćanstvo zabacili. — Opazujemo, da tu prvobitnost oslobodjenja neprimetjuje Konstantin glede odstupivših samo od pravoslavija. — To predpostaviv, sada ćemo dokazati, da su prvi Srblji, drugi Hrvati; a dokazav to, tim ćemo pod jednim i onu istinu iz Porfirogenete svjetlosti izložiti: da je i taj pisac brojevnu takodjer pretežnost Hrvatah nad Srblji konstatirao.

Konstantin, govoreći o pokrštenju Srbah za Heraklija, naročito je zabilježio, da su primili istočno-gčrku, po njem „staru vjeru: **antiqua fide** accepta“ **; dočim, kako smo to u I. Str. izveli, Hrvati su primili rimo-katolički obred. — Nadalje: isti Konstantin ne samo svjedoči o Srbih, da su oni već za Heraklija »**svi** okršteni« (dakle, da su svi dobljeni grčkoj crkvi): nego i naročito nekrštene ostavše Srbe samo »Pogane Heraklija (Neretvane)« napominje; to jest **one**, koji su u mjestih nepristupnih i kršovitih, lišeni kršćenja, živili. ***

---

* „. . tum scilicet, qui eadem ipsa **integraque religione** defecerant, tum qui excussa **prima servitute** ipsi sponte **Baptismum prorsus ejuraverant** . .“ (L. c. p. 180.) —Isti je Šafařik priznao, da taj navod ide Hrvate. Da je pomislio, što to priznanje u logičnoj posliedici za sobom vuče, lje nebi toga učinio bio! Sav si je sustav tim srušio! . .

** De Adm. Imp. Cap. 32., Edit. Ven., p. 82.

*** „. . Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo **tempore, quo Serbli omnes** baptisati erant . .“ (L. c. Cap. 36. p. 85—6.); zatim: „. . Pagani autem . . in locis inaccessis atque praeruptis baptismi expertes relinquebantur . .“ (L. c. Cap. 29. Edit. Ven. pag. 72.). — Odtud se učimo povjestno i **gdje** su živili, i **koji** su bili **Heraklijevi Neretvani,** t. j. **Pogani-Srbi.** — Jer oni, koji su kasnije pod tim imenom uz móre i po otocih poznati, to su Hervati, za Heraklija **krštenje** iznevjerivši, i u svojih prvobitnih sjedalištih živući — **kao** i Dukljani i hrv. Zahlumlje — uz Pogane, t. j. Neretvane

Iz tih jasnih svjedočanstvah znamo sad za izvjestno: da osim one hrpice gorskih Poganah-Neretvanah, svi su Srblji već za Heraklija primili byzantinsku vjeru. Poznajući pako ove

srbske; za Bekavca još krštenje neprimivši: zato i veli Konstantin, opisujuć zapadne granice Zahumljanom srbskim, da su jim „Pogani" — ali ne Neretvani, koji su se od te rijeke na Cetinu pružali — ne pako móre granica. U te su se Hrvate prelili kasnije i Heraklijevi Pogani-Srbi; koju istinu izvan dvojbe stavlja i čakavština onih krajevah. Sigurno Hrvati, koji su Latine po njihovih gradovih i otocih pohrvatili, tim su laglje srodne si Srbe pretočili u svoju narodnost. Zato i nisu Neretvani-Srbi nikada podpadali pod principa Srbije — osim na kratko vrieme, pod jednim samo vladarom —; nego su uviek s Hrvati u najtiesnijem vezu živili, pače i pod pokroviteljstvom njihovim tako: da su jih Hrvati u svojih medjunarodnjih ugovorih mira, s Mletčići sklapljanih, pod svoju zaštitu uzimali. Odtud je i potekla onolika njihova smielost i drzovitost na jadranskom móru! —

Da tko neveli, da u zrak govorimo, mi ćemo ovdje zasad navesti jedan samo spomenik, ali odlučujući: Dandulo je zabilježio, baš na dobu o kojoj slovimo, o Neretvanih ovo: „Jer su Sloveni, s ladjama došavši, Umagum, Ciparum, Aemonium i Rubium (Rovigno; — Providnost je htjela, za da tko neuzmisli da su se ti Hrvati na Raši rijeci obustavili, da se mjesta napadnuta i imence navedu!) gradove Istrije opustošili. Dužda toga radi sa 30 ladjah izišavši (iz Mlietakah), sa Sloveni rat je zametnuo i pobjedu postigao . . ali radi saveza (foedus; haračem osigurana) kojeg je sa Sloveni imao (naime Hrvati Domogoja, t. j. kraljevstva, kako niže navadja), sve zarobljene na slobodu je pustio . ." Kronika Ivana Djakona ostavila nam je dragocienu potankost o tom ugovoru, sastojeću u tom: što o njem veli „foedus quod inter Sclavos et Veneticos olim fuerat . ." Savez, o kojem se na god. 876. govori, da polazi iz drevnosti; taj sigurno siže u prve početke hrvatskoga naroda na jugoistoku Europe! Odtud ona viest još drevnijeg mliet. ljetopisa, koji o haraču mletačkom govoreći veli: „Et semper sic fuit." — Opazujemo još, da i ta Kronika Ivana Djakona priznaje, da su Hrvati kraljestva taj predrevni savez prekinuli samo zato, što se je usudio Dužda u ratu pobjedjene Neretvane Hrvate zasužnjiti, premda jih je odmah i na slobodu pustio. Veli bo: „hoc foedus . . . disruptum est . ." Ali dodaje odmah: „Dehinc mortuo Domogoi . . domnus Ursus cum Sclavis pacem et concordiam iniit . ." Dakle nastojali su brzo Mletčići, da si opet haračem mir osiguraju! To je dakle bio boj Neretvanah pod zaštitom

obstojnosti, lahko nam bude sad zaključiti iz sàmog Konstantina: da oni, koji su samo odstupili od stare vjere k rimskoj, jesu Srblji; oni pako, koji su prvobitno, lišiv se gos-

štitom Hrvatah (kraljestva; diploma bo Trpimirova naročito veli „Chrovatorum regnum") vodjeni; nastavlja bo Dandulo: „Nišť nemanje Sloveni (Domogoja), sieneći se tim uvriedjenimi, **savez su zabacili**, koji je po smrti Domogoja ponovljen bio, **izključiv Neretvane**, Mlietčanah najveće takmace, proti kojima je dužda vojsku poslao (naime onu, koja jih je porazila tom sgodom)."

Iz toga svjedočanstva je jasno, da od pamtivieka, sve do god. 876-te Neretvani su bili **uključeni** u hrvatsko-mljetačkom ugovoru mira, i da ga je Domogoj prekinuo te godine samo zato, što su se usudili Mlietčani u obraniteljnom ratu zasužnjiti njegove štitjenike — akoprem nepravedne, i negledeć na to, da jih je odmah dužda na slobodu pustio (očevidno je dakle taj rat samo **izlika** bila Domogoju, da može napasti Mlietčane; jer su Neretvani većputih ove napadali, niti su pravednu obranu Hrvati povriedom ugovora smatrali: zato i zovu kronike Domogoja „Sclavorum pessimum Ducem!") —, i da je toga radi Domogoj s Mlietčani rat zametnuo.

A što se veli, da je po smrti Domogojevoj obnovljen savez, **izključiv naročito Neretvane**: to nas, eto, stavlja u dodir sa Sedeslaviadom.—Postavši bo njegovi Hrvati podanici (suzerainski) Byzanta; naravski je, da su oni sa sličnimi byzant. podanici morali u miru živiti. A tuj upravo se nalazi opravdanje one naše izreke: da držati pod haračem Mlietke, koji biahu štitjenici sad Byzanta, sad Franakah, i koji jih nisu mogli osloboditi (kó što ćemo to odmah i spomenikom podkriepiti): da su time posriedno bili uvriedjeni i zaharačeni i njihovi gospodari! — Da su Hrvati Branimira i Sedeslavov ugovor potrli i drevni ponovili; nespada amo obširnije dokazivati: sliedeći bo spomenik ne samo tu istinu izvan dvojbe stavlja, nego on je zajedno svjedok i onoj po nami ustvrdjenoj izrieci: da zaharačiv Mlietke, tim su Hrvati posriedno, ili bar moralno i njihove gospodare zaharačili; on svjedoči zajedno i silnu moć Hrvatah, spram zapada u obće i opet razvitu pod divnim **Branimirom, osvetiteljem** narodnjeg poštenja (kojega u to ime nefaljeno ide naziv „**Osvetitelja**" u poviesti našoj!). — Eto, dakle, krasnog tog lista iz drevnosti naše:

„Taj (**Karol, sin Ludovika**, kralja Germanije) **prve** godine vladanja svoga (začè vladati g. 879., dakle tekla je ta prva godina vladanja još i g. 880-te; u to pako vrieme neumrli Branimir već je izveo veliko svoje djelo, to jest: **upostavio** je Hrvate u drevnu njihovu moć i slavu!), u Raveni bivši, **savez je medju Mlietčani, i svojimi podanici Italskog kraljestva** na pet godi-

podstva grčkoga, i od kršćanstva odstupili, **da su Hrvati.** A budać je **ovih** bila najveća strana med svimi po Konstantinu izbrojenimi hrvat.-srbskimi puci (veli bo: „**Plerique** vero itd.,

---

nah ohnovio (renovavit; jasni to dokaz, da je **slični savez** i za predšastnikah Karlovih obstojao!) . . da **proti Slovenom, koji su oba** (utrosque; t. j. franačko to kraljestvo i republiku mlietačku u trepetu držali!) morskimi razbojničtvi **nastojali napadati; moraju jednodušno i složno,** ne samo suprotstati **jim nego i napadati jih** (debeant unaniтiter et concorditer non solum resistere, **sed etiam invadere.**" (L. c., p. 186—7.)." — Pak „učeni" Šafařik nije držao izpod „slavjanskoga dostojanstva" misliti i on, da je ona „Sclavonia nostra i Sclavi Nostri," poslanice Ludovikove, trag **podanstva hrvatskoga** pod italske Franke! Ili je mislio, da bi bio potamnio slavu „Slavjanstva", da je u svojih „Starožitnostih" tu divnu diku predjah naših zabilježio? . . Ah dà, zaboravili smo: Nedavaju se rusko-česka odlikovanja učenjačtva onim, koji naše stvari odkrivaju, ili neodobravaju pisanjem svojim potamnjenu našu prošlost! . .

Dà Hrvati! tolika biaše moć i sila predjah vaših, da su morali Franki, Italija i Mlietci obnovljivati saveze obrano-napadateljne proti njima! Kako su jadno uspieli, s tim savezom skupa, sve do dobe ove obnove: vidili su čitatelji već iz dosad onako samo letimice i mimogred napomenutih; a obnovljeni **hrvatsko-mlietački savez**, po smrti Domogoja, najjasnije dokazuje, da je taj franko-mletački savez bio tim **paralyziran.** Nevideć bo Mljetčići u njem sigurnosti po sebe, paščili su se radje s Hrvati, i uz harač, naravnati; a to će reći: da smo bili jači i od one sdružene zapadne sile!

Oprostiti će nam čitatelji, što smo ovaj mimogredni izlet u zapadnu našu povjest učinili: ne samo ona razsvjetljuje istočne naše stvari; nego ta poviest može posvema umiriti i one plemenite duše u našem narodu; koje, istina, sa slastju čitaju bezprimjernu slavu predjah svojih, ali se zajedno boje, da mi valjda, budi zanešeni narodnjom gizdom (što bilo daleko od nas: jer gizdu i oholost narodnju mi već u I. Str. tog diela osudismo kao grieh, da nevelimo **zločin**; takovo bo narodno svojstvo, kao god što pojedinca žigoše budalom i obće mu preziranje nabavlja: to smo osvjedočeni, da i oholi te gizdavi narodi tim si upravo najsigurniju propast spremaju!), budi pretjerivajući izvode, prieko granice istine zasižemo. Takova zanešenost,bila bi doduše nedužna laž, ali bi ipak ostala **laž**! A baš toga radi mi i nemožemo cieniti one naše pisce povjestničke, koji budi na korist nespretno shvatjenog „bratinstva", ili sliepo „jurantes in verba magistrorum **Slavicorum**" — a da Bog dao, da to hotice nečine! —: gaze

a na drugom mjestu: „**Plurimi** etiam ex his Slavis non baptizabantur . .“): to je očevidno, da je broj Hrvatah med rečenimi narodi bio najveći i p o t o m Konstantinovom sudu. Zato i je povjest Hrvatah ne samo p o i d o Konstantina viečno slavije spram njegova srbstva; nego je to i p o s m r t i rečenoga pisca uviek tako ostalo!

Dokazavši ovako neoborivimi razlozi prerečene istine; iz njih umnim redom i ove nadalje izvadjamo: jer su to Srblji, koji su, oslobodivši se za Bekavca, p r e s t u p i l i u rimsku crkvu; a jer su Hrvati, svladav Franke, p r i s t u p i l i u istu crkvu: to je nedvojbeno, da su se opet Srblji za H r v a t i p o v e l i, i da je to zajedno najjači dokaz i onoj (već dokazanoj) istini, da smo jih mi o s l o b o d i l i i g r č k o g a g o s p o d s t v a! — A jesu li se oni toga radi, to jest z a t o, što su p r e s t u p i l i u rimsku crkvu, i **pohrvatili**, tim što su postali **istovjetne vjere s Hrvati?** ostavljamo riešenje toga pitanja onim hrvatskim fanatikom i s t o č n e c r k v e, koji misle da su zato, jer su s pukom, koji se d a n a s srbskim zove, iste vjere g r č k o - s l o v e n s k e, š njim i **srbske narodnosti**: misleći valjda, da se **krv i narodnost**, kao i vjera, po volji mienjati može! zaboravljujući na onu najsvetiju i viečno nepromien-

---

povjest svoga naroda; potamnjenu još većma zamršuju, na nesreću svoga roda i njegove budućnosti! .. Jest, Hrvati se mogu ne o h o l i t i i g i z d a t i; nego **ponositi** — a to je plemenito čuvstvo! — sa povjesti svoje, to jest s dičnimi predji svojimi, s dičnim imenom **hrvatskim**; najslavnijim m e d j u s v i m i s l o v e n s k i m i imeni: jer dičeći se s timi svetinjami, oni proslavljuju tim i d o s t o j a n s t v o svoje narodnje! — Mi ništa netvrdimo u zrak; glede svega upiremo se na s p o m e n i k e, a što se tiče p r i l a g o d j i v a n j a njihova, mi uviek prizivljemo na zakone zdravoga uma: s toga djelo naše može suditi **svatko**, koji umie čitati, i providjen je zdravim umom, da i nespada med p a t e n t i r a n e učenjake (tudje ili domaće, svejedno): kojih sud mi naprosto zabacujemo, i to upravo zato: **što mi njih i djela njihova pobijamo historijom u ruci**, koju može svatko otvoriti i čitati; a proti njihovu izvratjanju ili zatajivanju povjesti spram naših tvrdjenjah i izvodah; opetujemo, mi se pozivljemo na o b ć i sud, na zdravom umu osnovan, ne samo našega, nego i cieloga o b r a z o v a n o g a svieta. — Ništ' nemanje priznavamo i svu svoju krhkoću, tè se klanjamo duboko pred svetinjom izreke: „N i l s u b s o l e p e r f e c t i!“

ljivu istinu: da krv nije voda; varajući tako, **u ime vjere**, sebe, Boga i historiju!

Jer smo napomenuli obstojnosti pokrštenja rečenih narodah, to nam je ovdje u savezu progovoriti i o drugom jednom važnom dogodjaju ove dobe; mislimo o tretjem pokrštenju Hrvatah, a drugom Srbah, za vladanja ovoga Basilija. I taj će dogodjaj dosad izvedena još bolje razjasniti. — U tom obziru ovo je zabilježio Konstantin prigodom Sedeslavova zločina:

„. . Za vladanja pako . . cara Basilija, poslali su (Sloveni) poslanike svoje s molbom, da bi one, koji izmedj njih jošte nisu okrštjeni, okrstio, i da bi bili, **kao i na početku** (veluti ab origine) rimskomu carstvu podložni . .“ Opet K. tim mjestom nekrštenih tih Slovenah odnošaje spram Byzanta **s prvimi početci**, a ne s vladanjem Bekavca, u savez donaša! Znamo pako, da ti nekršteni Sloveni, već „s početka“ odpadši od Byzanta i kršćanstva, jesu Hrvati; a buduć da on i te, za vladanja Basilija još nekrštene Slovene, naročito luči i od nekrštenih to doba Srbah, t. j. **Poganah Heraklija**: to mi tim svjedočanstvom podkriepljujemo zajedno i onu u predidućoj noti izraženu izreku: da su oni Sloveni Pogani, koji su se uzduž móra od zemlje dubrovačke do Cetine rieke vukli, i različni od Heraklijevih Pogano-Srbah (Neretvanah), i da su to bezprigovorno Hrvati. Ovako bo nastavlja K. opisivati pokrštenje, po Basiliju, tih dvostrukih Poganah (Hrvatah i Srbah):

„Saslušavši molbe njihove (car), Cesariana je poslao zajedno sa sveštenici, **te sve one**, koji medju rečenimi puci (to jest, po njemu izbrojenimi: Hrvati, Srbi, Zahlumi itd.; buduć dakle, da on tuj Hrvate neizuzimlje; jest to neoborivi razlog, da je medju timi **jošte** nekrštenimi puci i Hrvatah bilo. Ali buduć da je on i to zasvjedočio, da su za Porinovo doba svi Hrvati zemlje, koju on par excellence „baptisata Chrovatia“ zove, **iz Rima pokršteni**: to je on očito priznao tim, da su ti **primorski** — zahlumsko-neretvanski Pogani — **Hrvati**. — Nastavlja bo:) jošte nebiahu kršćeni, okrstio je; okrštenimi pako opriedelio je principe, koje su si sami izvoljeli, i izabrali . .“ A da medju timi, jošte nekrštenimi do Basilija Sloveni, nisu uračunani Pogani-Srbi, dosliedno

da se dosad rečena tiču izključivo Hrvatah — Duklje, Zahumlja, Neretve (nije bo trieba zaboraviti, opominjamo! da su Srbi za Heraklija okršteni svi, osim brdjanah Neretvanah; a oslobodiv se grčkog jarma, da se nisu odrekli hristjanstva, nego samo istočne crkve, dakle nije jim bilo od potriebe okrstiti se) —; eto neprigovornog dokaza: „Pogani pako, koji se jezikom Rimljanah i Arentani zovu, ostajali su nekršteni u nepristupnih i kršovitih mjestih . .“ Dakle, eto, te srbske Pogane točno luči Konstantin od neokrštenih još do vremenah Basilija Hrvatah. — To bo on još ovako dalje podkriepljuje: »Kasnije (deinceps) pako, **i ovi poslavši k istomu** preslavnomu caru poslanike svoje . .“ Dakle: ne samo luči te srbske Pogane-brdjane, od Poganah-primorskih, to jest hrvatskih; nego i tu obstojnost napominje, da su ti Srbi svoje poslanstvo kasnije, a ne u družtvu s rečenimi nekrštenimi Hrvati, u Carigrad poslali. Tako je točno pisac hotio izbjeći svako zlo tumačenje zajedno strpanih svih Slovenah gospodstvo grčko prosjačećih; da nebi tko pomislio, da je i glede krštenja srbske Pogane s ostalimi još nekrštenimi Sloveni pomutio! — A posliedak biaše: „ . . krštenje su zaprosili; poslao je dakle, i okrstio.« * Indi i akt isti krštenja tih Poganah-Srbah i napose, i u različno vrieme je izvršen.

Prije, nego li zaključimo ovu razpravu, nadopunit nam ju je još, polag obećanja u I. Strani učinjenoga, iz spomenika otca našeg Konstantina, cara **Lava Mudroga**; koji je još bolje morao poznavati diela otca svoga. — On dakle, govoreći najprije u obće o svih Slovenih rimskoga njekoč carstva, s one strane

* De Adm. Imp., l. c., p. 72. — U spisu: „Život Basilija,“ dodirnuo se je Konstantin i tog pokrštenja Hrvstah i Srbah, i prelaza s katolicizma u byzantinizam tih dvajuh narodah, ovimi riečmi: „ . . ac statim cum illis (legatis) Sacerdotes, suoque nomine delegatum hominem (Caesariana misli!) misit, ut ante alia, **ab ipso animarum periculo eos eriperet** (allusia na pokrštenje!) **ac pristinae fidei restitueret** (allusia na prelaz u istočnu crkvu!) . . . cunctisque divino Baptismate impartitis . . .“ ((L. c. Cap. LIV., p. 180. Edit. Par.)

Dunava amo prešavših * (a viečna je šteta, što nije i on progovorio o dobi i povodu toga došastja!); i poslie bi bio karakterizirao Slovene (svekolike) kao slobodu nada sve lju-

* Šafařik je u svojih „Starožitnostih" (p. 572. Nota 49.) upravo presekao čvor, kadno je uztvrdio, da se taj spomenik Lavov nemože na Hrvate i Srbe protezati. Mi to klasično mjesto podavamo u izvoru: „Na Srby (taj pisac je, dakako, bolje poznavao djela Srbah nego li Konstantin; jer on, proti ovomu, uviek Srbom prednost pred Hrvati dava!) a Chorwaty toho potahowati nelze . ." A razlog mu je? „proto, že tito dřjwe swého přegitj přes Ister Řekům šjge nepoddalj . ."

Dobro; a jeli to Lav, u tom svom spomeniku, gdje god napomenuo, da je mogao tako odrješito Š. na tom temelju izključiti Hrvate i Srbe iz ovog spomenika? Na to pitanje, koje rješava thezu bezprigovorno, mi odgovaramo: da ne samo nije Lav, u svem tom spomeniku, ma i riečju uztvrdio, da su živući za njega u njegovom carstvu Sloveni, dok su još s onu stranu Dunava živili, vrate svoje pod jaram Grkah skučili: nego on upravo, i to opetovano, protivno Šafařikovu tvrdjenju piše. U poglavju bo XVIII. Nro. 79. ovako se on o tih Slovenih izrazuje (izpisujemo iz Šafařikova izdanja!): „Nam et Sclavi quoque erant olim (pagani et liberi), quando trans Istrum, quem Danubium adpellamus, habitabant . ." Nijel' to jasno? Ali se je o tom pisac-car još jasnije izrazio ovimi riečmi: „Nro. 99. Sclavorum quoque gentes . . aliae aliis sunt persimiles (to se bar i na Hrvate i Srbe proteže!), ingenuae atque liberae, quibus servitus et subjectio nulla unquam ratione persuaderi potuit, praesertim tum, cum ultra Danubium in propria regione habitarent . ." Pitamo sada, jeli je moći jasnije pisati? — Ali kad se iz jednoga poglavja iztrgne nješto, a iz posve drugoga opet nješto (kako no to učini Š., l. c., strpav u jedan citat navode iz No. 79. i 99.); pa kad se zataji poviest, kó što su zatajeni navedeni po nami iz njegova izdanja navodi: onda se, dakako, može sve dobiti što se hoće! — Ali što bi „autoriteti" hrvatskim piscem kazali, da ovako i oni postupaju? kuda bi se s povjestju došlo?

Dalje pitamo: zašto je ono nasilje počinio Š. na spomeniku tom, na štetu Hrvatah? zato, da na takovom temelju dobije kakov spomenik za namišljene svoje „moesijske Slovene"; koji su zvani, da izrinu iz povjesti Hrvate. „Hinc illae lacrymae!" — Čitatelji će, u ostalom, već iz mimogredne razprave tog spomenika, u tekstu izvedene, viditi, da se on sbilja i izključivo na Hrvate proteže, tè da je absurdno u njem kakovo moesijstvo tražiti!

beće; prošav na dobu cara Basilija, ovako se izrazuje govoreći o pokrštenju Slovenah:

Napomenuv prije svega mnogobrojnost nekrštenih Slovenah, o kojoj veli: „Obilovali su pako brojem mužkaracah („virorum numero..“ tim se pako posvema potvrdjuje ono Konstantina: „Plerique i plurimi“)..“ Sravniti s tim i ono, što je Porfirogenet naveo „de potentia Chrovatiae“ govoreći, to jest: o 100.000 pješakah, i 60.000 konjanikah. — Onda nastavlja:

„Ove pako (nekrštene Slovene) naš otac i Rimljanah car Basilij . . **nagovorio je,*** da odbace starinske nravi (mores), tè na grčki način života prestrojiv ih, a podčinivši jih Predstojnikom po obliku vlade rimske; osim toga okrstivši jih, oslobodio jih je od robstva principah (Dukljane, Neretvane itd.), koje su prije imali **, i vojevati jih je naučio

* Eto kako otac eclatantno oprovrgava povedanje Konstantinovo, da su si tobož išli Sedeslavovci u Carigrad prosjačiti robstvo i podanstvo grčko! — Tko neuvidja u tom „**nagovaranju**“ Basilijevom **spletke byzantinske**, to jest, poticanje bune i razdora med Hrvati, na korist Byzanta? Zar nije bio Ivan Djakon dobro izvješten, pišući o progonstvu sinovah Domogojevih? zatim ob onom: „imperiali fultus praesidio“, putujući u Carigrad? Eto kako neće Providnost, da na ovom svietu laž zavlada!

** Šafařik, koji je silom baš iz tog spomenika hotio izkovati „Slovene moesijske“; na drugom mjestu dvoji, jeda li su ti Moesijci imali „vlastite svoje principe“: „. . **o tom nikde gistotj dowěděti se nelze** . .“ Dobri ga Bog pomilovao, kako je on, i kojimi oči čitao taj Lavov spomenik, i kako je mogao usprkos toli jasno izražene misli u njem, dvojiti: jesu li, ili ne ti Sloveni imali vlastite principe, ako su mu to Mesijci? A zar nije to još jasnije izrečeno ovimi riečmi: „Nr. 99. . . nemini alii libentius servire volebant, quam quodammodo **suis**: melius enim arbitrabantur, a **principibus gentis suae** atteri et opprimi, quam **Romanis parere** subiicique legibus . .“ Ova zadnja fraza upravo mora „Moesijce“ u sdvojenje nagnati; jer ona naprosto izključuje svako izbjegavanje i izgovor, da je ono valjda Lav rekao obće o Slovenih. Ne; on je odrješito tomu izbjegavanju zatvorio vrata s riečmi **o podanstvu pod Rimljane slovećimi**; to jest: on govori samo o Slovenih rimskoga carstva. — Pa još veljaše Šafařik: „o tom **nikde** gistotj dowěděti se nelze!“ . . Jest, kada se **neće**, ili . . ? . . Hrvati! pa hoćete li još ljubiti „slavistiku“ i „ideje“, koje ona radja? . . Sudite!

proti narodom, Rimljanom nepriateljnim .. čim je on Rimljane oslobodio brige, koji su često bili uznemivani Slovenah halabukami, **i mnoge ratove od njih su pretrpjeli.**“ Tim su svjedočanstva pisacah byzant. o sudjelovanju Hrvatah, pod imenom Slovenah, s Bugari proti Grkom liepo razsvjetljena! — Što su bili Basiliju **Hrvati** u njegovih borbah proti Saracenom po Italiji, to je Konstantin najbolje razložio u rečenom djelu, poglavjih LV. i LXVI-tom. On, koji je točno popisao sva diela djeda svoga, i koji toli potanko opisuje što je Basilij glede tih borbah za njegovo carstvo obzirom na Hrvate i Srbe učinio; koji na dvih mjestih govori o pokrštenju, za istog Basilija, rečenih narodah: on da nebi bio ništa opisao o pokrštenju i su-vojevanju njekakih moesijskih Slovenah?.. Šutanje dakle njegovo o tih fantastičkih Slovenih tim je poraziteljnije po nje, što Konstantin dobro poznaje i Slovene Peloponesa, krsćane i zaharačene rimskomu carstvu već tamo od vremenah cara Nicefora. Gledeć dakle na sve te obstojnosti, neka sad nepristrana kritika sudi, nemora li se spomenik Lavov prilagoditi na Hrvate i Srbe; ili: može i smie li se, bez povriede povjesti i razuma, protegnuti na Moesijce?..

~~~~~~

To bi zasjeklo u zapadnu povjest, kad bi htjeli iz obih spisah Konstantinovih izvesti sudjelovanje Hrvatah u borbah kršćanstva, proti Saracenom po Italiji, vodjenih; ovdje ćemo samo k razjasnjenju prerečenih kazati: da počim bi bio Porfirogenet napomenuo, kako je Basilij pisao poslanicu i rimskomu Papi, i kralju franačkomu, moleći jih, da mu pomognu proti barbarom vojevati (na što su ovi i pristali), veli o Hrvatih:

„Znati valja, da su Hrvate i ostale Slovenah vladare (nedrži tuj za vriedno ni opetovati jih!) Dubrovčani svojimi ladjami u Langobardiju (ono vrieme zvala se je tako južna Italija) prevezli. A grad Bari, kao i svu pokrajinu i plien dobio je car Rimljenah.“ * — Tako, dakle, nijedan se nije veliki

* L. c. De Adm. Imp. C. 29. pag. 73. — Gledeć na to sudjelovanje Hrvatah, onda pod zaštitom Byzanta, uslied Sedeslaviade, stojećih; kao i na onaj „savkoliki plien (praedam uni-
~~~~~~

i plemeniti čin u Europi dogodio, kod kojega nebi bili i predji naši koristno i dično sudjelovali!

Medjutim spješimo razložiti, kako je historija osvetila strašnu ljagu, koju je zlokobne uspomene Sedeslav ne samo svojemu narodu nanieo, nego koji je i početnikom bio nesreći susjedah svojih, koji kao slabiji i od sudbine naše zaviseći, bili su

versam)"; nemanje i obzirom na sva dosad po nami iz zapadne naše povjesti izvedena; možemo i smiemo ovdje pitati: kojim je pràvom mogla dosadanja kritika, proti svoj historiji, pretresivajući napomenutu već poslanicu Ludovika Franka, na cara Basilija upravljenu, tumačiti ju na štetu Hrvatah, a korist rečenoga Ljudevita, to jest: natucati iz nje na njekakvo naše podanstvo pod tog Franka, na temelju pukih riečih „Nostra Sclavonia i Nostri Sclavi?" Znamo mi, da su pravedniji, bolje: razboritiji pisci nastojali to samo na Istru protegnuti: ali ne samo to sav sadržaj upitnoga pisma naprosto zabaciti zapovjeda — u njem bo je naročito govor o Slavih kraja blizoga Bari-u — ; to ne samo i ona obstojnost izključuje, što je Istra ono doba — o primorskoj je govor — sad u rukuh Hrvatah, sad Mlietčićah, podanikah ono doba byzantinskih bez dvojbe, stajala: dakle ta hypothesa pada. Stvar onda tim je važnija, što ona — ako se pràva istina neodkrije — predstavlja gorućе protuslovje sve suvremene povjesti! A ipak nitko nije dosad pomislio stvari u trag doći, i istinu povjestnu razgaliti! Rado izpovjeda pisac ovih prugah, da se jè i on u svih dosadanjih svojih spisih (do g. 1863.) za obćim osvjedočenjem povlačio, tè nastojao koje kakvimi izbjegi i domisli greben obaći. Ali je Viečnja istina odlučila, da i ta stvar neostane na uvjek u tmini, i da se s nepoznanja stvari nitko nevriedja.

Prekapajući, dakle, po Italiji spomenike, na preveliku radost svoju (toli da se istina odkrije iz gledišta u obće povjestnoga, a navlastito da protivnici istine na našu štetu izgube i sjenu prividnosti, moći nas vriedjati i proti sjajnoj našoj poviesti): pošlo mu je napokon za rukom odkriti: da ne samo ovi „Sclavi," nego i ista „Sclavonia" Ljudevitova, koje radi, kao oplienjene, toli se ljuto tuži Njemac Basiliju; da, velju, ona leži na zemljištu italskom, i da se je, upravo pod tim imenom — koje se tek koncem XII. vieka gubi — pružala uz móre od drevnog Tauromeniuma, do nekako okolo današnjeg Fuligno; da joj trag povjestni već u VIII. vieku držimo, u IX—XII. posve je predmet razjasnjen, ne jednim ili dvim, nego mnogimi spomenici! — Tako dakle nije htjela Providnost, da bi i ta istina na sve vieke zakopana ostala, te koju si držasmo za dužnost ovdje samo napomenuti zasad.

povučeni, da sliede čin Hrvatah i proti svojoj volji: mislimo Srbe i gradove Dalmacije, koje smo, za Balba, povukli za sobom da jih oslobodimo. Tim se je obistinilo ono, što smo o Srbih kazali: da su se tako sliepo za nami povadjali, da su sliedili stope naše i onda, kada bi mi što nespretna počinili bili: jer kad i nebi bilo svih tih dosad razvijenih, u tu svrhu, dokazah; već onaj sàm bio bi dovoljan po sebi: što Konstantin, izbrajajuć narode, koji su se dobrovoljno podčinili pod Byzant za Basilija, **uviek i dosliedno si** Hrvate prve izbraja; čim je priznao, da su oni bili početnici one nesretne pómisli. — U ostalom opazujemo, da ako je podlo Sedeslavovo dielo nad Hrvati samo 5—6 godinah uztrajalo: to vidimo Srblje, kako oni i kroz viekove nadalje robuju. Gradovi pako Dalmacije, vezom rodbinstva i priateljstva do Sedeslava s Hrvati vezani, stupaju, kao podanici grčki, u nepriateljne spram nas odnošaje; koji se dovršiše zaharačenjem njihovim pod naše kraljestvo, čim su naši osvetili djelo Sedeslavovo: zaharačiv kroz njih i Byzantince na istočnom Adriatiku.

Ako se je Konstantin očevidno pristrana pokazao na našu štetu, što je on Sedeslavovo djelo onako izkitio: to je on pristranost svoju još u većem stepenu zasvjedočio, nenapomenuv ni riečcom odstupljenje Hrvatah od Byzanta, za **Branimira**, i osvetu nad Sedeslavom izvršenu. Zašutio je on i odstupljenje Hrvatah od istočne crkve, tako, da kad nebi bila Providnost spasila zapadne spomenike, sva rečena zasvjedočujuće; imenito, da neposjedujemo liepih onih poslanicah suvremenog onim dogodjajem rimskog pape Ivana VIII. na neumrlog junaka, Branimira Osvetitelja, pisanih: mi bi pred historijom stajali bezprigovorno kao podanici Grkah; akoprem neima Konstantin niti rieči u svojoj poviesti Hrvatah, od smrti Basilija do i kroz svoje vladanje tekućoj, koja bi — kao što to njegova istovremena historija Srbah izkazuje — trag podanstva pod Grke u sebi zadržavala: pače ona navadja o naših predjih takove divne čine, koji svako slično podanstvo njihovo naprosto absurdnim čine. Tako historija n. pr. Hrvatah Zahumljanah (Mihaljevacah *) u očitom se nalazi neprijateljstvu

* Šafařik u svojih „Starožitnostih“ sve Zahlumje Srbom dopituje. — Već dosad o hrvaštini onih krajevah (hrv. Paganiji) navedena,

proti Byzantu i Srbom, i drži s Bugari proti ovim. Tako pako postupajući, ne samo nam je krivicu učinio taj pisac, nego je on tim upravo i povjest oskvrnio: dočim ćemo viditi kako on za vladanja svoga šara na korist Srbah, podanikah svojih, a na štetu Bugarah, tadanjih svojih nepriateljah!

Ali, kako rekosmo, Providnost je odlučila, da neostane okaljana sloboda i narodnje poštenje Hrvatah. Većputih bo napome-

---

onu samovolju i povriedu povjesti uzbijaju. Mi nećemo ovdje napominjati u tu svrhu zapadnih spomenikah, koji ne samo o srbstvu Mihalja i njegovih podanikah ništa neznaju, dapače koji naročito **Mihalja Viševića** zovu **„Rex Chroatorum"**: nego mi ćemo ovdje još samo mimogred napomenuti iz sȁmog Konstantina obstojnostih, koje njegovo hrvatstvo izvan svake razborite dvojbe stavljaju. —

U povjesti Zahumljanah (Cap. XXXIII. de Adm. Imp.) o njih tako piše, da bi morao biti čitatelj sliep, koji nebi uvidio, da je tamo govor o dvih posve različnih i po narodnosti i zemljopisu, to jest državno razlučenih narodah; kojih su i dvie vlade liepo označene.

Počim bi najprije opredieljio bio prostor u **obćenitom** smislu, veleć, da se je Zahumlje — od juga na sjever — pružalo od Dubrovnika do na rijeku Neretvu: odmah opriedeljuje i dvostruke granice tomu prostoru, da se nemisli, da je on sav **srbski**. S toga veli naročito, da Srbi-Žahumljani **na Istok graniče sa Srbijom**, pod koju su i spadali (dok jih nezauzè hrvatsko Zahlumlje, i nepretoči u hrvatsku narodnost); na **zapad, kad bi sav** rečeni prostor bio Srbah-Zahumljanah, morao bi bio reći **da jih móre pere;** ali on toga neveli, nego **baš protivno**: „oraque maritima **Paganis** .. contermina est (t. j. bivšim neokrštenim do Basilija Hrvatom, koji su ime to pridržali i po primitom krštenju, kao i Srbi-Pogani Neretvanski)"; a taj upravo dio Zahlumlja, ti Pogani, jesu podanici **Mihalja** Hrvata. — Na **sjever**, to jest, rijeci Neretvi na opet su graničili s Hrvati (županija Imotska), veli bo: „montana, quae ad Septentrionem, **Chrovatis** (dakle je povjestni absurd Hrvate „Chrovatiae baptisatae" tek na Cetini tražiti!) .." To su dakle granice i srbskog i hrvatskog Zahumlja. Srbi su u njem kršćani, Hrvati pogani nazvani. Nije bo treba zaboraviti, opet opominjemo, da su, osim Neretvanah-Srbah (brdjanah), **svi** Srblji već za Heraklija okršteni bili. — Ali još je važnije, kako Konstantin luči **doseljenje** na jug hrvatskih i srbskih Zahumljanah. Dočim naročito veli o **Srbih** (brdjanih): „ .. Qui vero nunc **illic** habitant Zahlumi (a taj „**illic**" srbski ovako K. tumači: „et Zachlumi dicti sunt a **monte Chlumo**: et alias Sclavorum dia-

nuti jur biser-spomenik, Kronika Ivana Djakona, ovako je zabilježila veliki čin oslobodjenja Hrvatah izpod vlasti grčke:

Za vladanja dužde mlietačkoga **Ursusa**, oko g. 880., ovako piše: „To vrieme njeki Sloven imenom **Brenamir, ubiv Sedeslava,** njegovo je vladanje preuzeo (Ducatum usurpavit).“ — Ob istom dogodjaju piše i Kronika **Dandula:** „..kojega (Sedeslava)

lecto **Zachlumi** dicuntur ii, qui post collem habitant..“ Dakle izrikom uputjuje K. Srbe-Zahlumce na brdo i na Zabrdje; izključujući jih od móra. Pače odmah jim opisuje i domovinu: „..quandoquidem magnus inibi collis est, in cujus vertice urbes duae sunt: **Bona** et **Chlum**; retro autem hunc collem flumen **Bona**..“ To je jasno: to brdo s gradovi, do te rijeke, sačinjavalo je drevnu državicu Heraklijevih Srbah-Zahumljanah, to jest, županiju. A doselili su se, i potiču ti tako opriedeljeni Srbi:) „..**Serbli** sunt, **ab illo principe**, **qui ad Heraclium imperatorem confugit**..“ To je peremptorno: Svi dakle stanovnici Zahlumja, koji nespadaju u to potomstvo, nisu Konstantinu Srblji; a da je tomu tako, on je to i naročitim svjedočanstvom potvrdio, ovako nadalje opisujući onaj dio Zahumlja, gdje mu Pogani živihu, t. j. **primorski dio:** „..**Venit autem posteritas** Proconsulis et Patricii **Michaelis Vusevutze** (Βυσεβυτζη) **Zachlumorum Principis** filii (tim je izvan dvojbe stavljeno, da je Zahlumje i državno bilo u dvoje razlučeno), **a non baptisatis accolis fluminis Vislas** ... habitavitque ad flumem Zachluma nuncupatum..“ Napokon opisuje i njegove gradove. —

Dakle tuj dvojba nije moguća: dočim Srbi brda Chluma i rjeke Bone polaze od onog principa srbskoga, koji se je pod Heraklijem utekao k Rimljanom, i koji je došao iz zemlje po Srbih **Boiki** zvane: to Hrvati primorskog i uz rijeku Zahlumu ležećeg kraja polaze od rijeke **Visle**, to jest drevne **Velike Hrvatske,** koja se je otmjeno **uz Vislu,** kao svoje središte, vijala; pružajuća se odtud na zapad, do **Magdeburga**, na istok, do Rusah i Pečenacah (za Konstantina), na **Bug** i **Dnjester**, u VII. vieku. — **Pop** dakle **Dukljanin** i **zapadni spomenici**, najbolje pako **puk tamošnjih krajevah**, koji se **hrvatskim** zove i **hrvatski** slovi; posve istinito tumače Konstantina, kadno u primorkom Zahlumlju vide Hrvate a ne Srbe. — Kakove je i pako tuj pokore Šafařik počinio, na štetu našu a korist Srbah, toli na jugu, kao i na sjeveru, opako i svojevoljno izvratjajuć Konstantina: to ćemo mi u sjevernoj i južnoj povjesti Hrvatah na vidik u svoje vrieme iznesti.

*

je ne mnogo vremena zatim **Branimir** (sic!) **ubio,** i njegovo vladanje preuzeo (et Ducatum ejus accepit)..« *

Jeli je Branimir bio plemena Domogojevićah, ili kojeg tudjeg; izvjestno nemožemo to znati, ali je prvo vjerojatnije: jer ne samo taj njegov čin jasno pokazuje, da je on bio samo ovršitelj volje i želje narodnje: odstraniv bo izdajicu narodnjeg poštenja i slobode, on zasjeduje priestol hrvatski, što na zakonitost i pràvo pokazuje; ali što je važnije, jest: da, kakogod su nam mili i dragocieni navedeni spomenici, ovaj čin razjasnjujući; to su nam kamo li dragocienije poslanice rečenog rimskog pape na Branimira upravljene, koje nam zasvjedočuju ne samo zavladanje Branimirovo, nego zajedno i povratak hrvatskoga naroda iz istočne u zapadnu crkvu. Ali što je obzirom na te poslanice još važnije: crkva ne samo nije tu veliku expiaciju narodnju osudila; nego ju je i **posvetila:** što opet liepo pokazuje na zakonitost onog poduzetja Branimirova. Na tom poduzetju osnivao se je i povratak Hrvatah u zapadnu crkvu, s kojom su i opet **slobodu** postigli: a jeli su tim i iz srbštine u hrvaštinu prošli, po načelih naših prikrojiteljah narodnostih **po vjeri:** neka oni na to odgovaraju!

Oslobodiv se ovako Hrvati i opet svakoga veza s Byzantom, odlučili su oni prije svega pokazati Grkom, da vole gospodovati nad njihovimi podanici, nego li robovati jim sàmi; s toga začimlju najprije uznemirivati susjedne si gradove dalmatinske.

Badava se ovi utiču za pomoć k Basiliju caru, eto što jim on mjesto pomoći poručuje*: »..hoteći obdjelavati kopnu zemlju (iz otokah bo jih prognaše Hrvati-Pogani) priečili su jim to Hrvati (kraljestva), jer im još nisu **harač platjali** (tributum); ono bo, što **danas** (hodie; odtud se vidi, da su gradovi dalmatinski i za Konstantina još platjali Hrvatom isti harač!) Slovenom platjaju, onda su Pretoru (rimskomu) davali. Ali jer im je život postao nepodnesljiv, pristupe k caru Basiliju, i izvjeste ga o stvarih, koje smo napomenuli: taj dakle car svjetovà jih (auctor fuit), da ona, koja su platjali Pretoru, Slovenom dadu **mira**

* L. c., p. 21. — Zatim Dandulo, l. c., p. 187.

radi; a Pretoru samo neka što neznatna plate, **da tim pokažu podložnost svoju i robstvo** (debitam subjectionem ac servitutem) **carom rimskim** i njihovom Pretoru. Tè od onog vremena svi ovi gradovi, **Slovenah zaharačenici** (Slavorum tributariae), harač im plaćaju (**pacta** ipsis solvunt)..": naime Spliet stotinu pienezih, Zadar 110 itd., ukupno 710 pienezih (numismata); „izuzamši vino i ostale razne vrsti, koje još plaćaju." *

Liepo ovo svjedočanstvo zmožnosti hrvatske spram Byzanta opet potvrdjuje onu našu izreku: da zaharačiv si Hrvati Mlietke i dalmatske gradove, tim su neposredno i gospodare tih krajevah zaharačili; u ovom bo je slučaju stvar još i jasnija. Jer Dalmatini prose upravo pomoć od Basilija proti Hrvatom; ovaj mjesto da si podanike obrani, još ih svjetuje na harač, i to onaj isti, koji su donle oni njemu plaćali; a to će bez šaranja reći: **Byzant je bio Hrvatom na obali adriatičkoj zaharačen** kroz Mlietke i rečene gradove; a to je tim sigurnije, što si je naročito Basilij pridržao pràvo na rečene gradove! A to je tako trajalo sve do vremena, kad je još Konstantin svoju poviest pisao (880–959): u takovih pako obstojnostih zamučati **Branimiriadu,** biaše više nego nasilje povjesti nanešeno! Ali su zato i kaznili, kako valja, Hrvati perfidiju Basilijevu; koji je hotio, **kroz Sedeslaviadu,** uvesti u Hrvatskoj nepoznate donle „**blagodati otčinskoga vladanja** („**paternaque benevolentia** eos prosecuturos.."**)" !

Dok ovako Hrvati svestrano svoju slobodu štite, i proslavljuju se, **druge zaharačujući**: eto, kako se sad Srbi, odkad su za dobro pronašli bili sljediti Sedeslava, potucaju med haračem bugarskim, i gospodovanjem grčkim:

Ostavili smo jih za Mihalja Borića **zaharačenih** bugarskoj državi („quod Bulgari **pactum** esse dicunt;" — vidili smo, da je Konstantin, govoreći o zaharačenju dalmatinskih gradovah pod Hrvate, harač, kojeg na jednom mjestu zove „**tri-**

* De Adm. Imp., C. 30. ap. Stritter, p. 96.

** Vita Basilii, l. c. p., 180. Cap. LIV.

butum«, na drugom ga mjestu nazvà »**pactum**«: »omnes istae urbes Sclavorum **tributariae, pacta** ipsis solvunt..“ Stvar je dakle jasna!). Razumijemo, da je bilo Konstantinu trudno priznati tu istinu; jer odkad su Srblji opet (za Sedeslava) postali podanici grčki, nije sigurno na čast služilo rimskomu carstvu, da su ti njegovi novi podanici bili zaharačenici Bugarah, kó što su bili Dalmatini Hrvatah! — Ali da vidimo, što se je dalje sa Srblji sbilo.

Na vrieme od god. 870—886. ovo je o Srbih poviest zabilježila: »..Malo pako zatim, tri brata, vladari Srbije, oružjem su se medjusobno napali, i nadvladao je Muntimir, koji, hotiev sàm zavladati, dva uhvatjena brata **u Bugarsku je poslao**..« — Tim je pako odnošaj obvezanosti Srbah spram Bugarske izvan svake dvojbe postavljen, jer se je to sbilo prije Sedeslaviade. — Nadalje veli: »..samo je Petra, sina brata Gojnika, kod sebe zadržao, i revno se za-nj pobrinuo..« Ali to mu je uzalud bilo; jer eto nas sad k dogodjajom, koji će i dobročinstva po Hrvatih Srbima izkazivana zasvjedočiti, i silnu razliku medju ta dva naroda i opet potvrditi! — Ovako se nastavlja povedanje:

„..koji (Petar) bjegajuć u **Hrvatsku je došao**; ali o njem ćemo, veli Konstantin, malko niže govoriti..“ To je **prvo** pribježište i zaklonište, koje su Srbi u svojoj nesreći kod Hrvatah tražili i našli! — Ali to bježanje u Hrvatsku pokazuje i na to, da bježati u Bugarsku, značilo bi bilo izručiti se štititelju Muntimirovu! — Ovdje sad pitamo: nije li više nego povjestno vjerojatno ono naše tvrdjenje, da su se Hrvati i Bugari, za Mihalja Borića, poslie 200-godišnjeg priateljevanja njihova, upravo radi tih bugaro-srbskih odnošajah zaratili? Štiteć protivnika štitjenika Borićeva, što je naravnije, nego neprijateljstvo medju Hrvati i Bugari? — Ali nastavljamo:

„..Stroimir pako brat, gore napomenuti, imao je u Bugarskoj sina **Klonimira**, kojemu je Borić dao za ženu Bugarkinju, iz koje je u Bugarskoj rodio **Česlava**..“ Eto, kako se Srblji sve to bolje zamršuju s Bugari! — „Medjutim Muntimir, rieči su Konstantina, protjerav oba brata i sàm zavladavši, rodio je tri sina, Pribislava, Brana i Stjepana, a po smrti

nasliedio ga je najstariji, **Pribislav.**" Sad se vratja Konstantin k Petru, kojeg je u Hrvatskoj ostavio bio; tè o njem ovo poveda:

„..Sliedeće dakle godine izišavši iz Hrvatske Petar, sin Gojnika;.. bratića je Pribislava s njegovom bratjom iz vladanja sbacio, tè on zavladà: oni pako, u bjegu spas tražeći, u **Hrvatsku projdu**.." To je **drugo** pribježište, i nadjeno po Srbih u Hrvatskoj utočište! — A budué da ti Muntimirovići nebježe k dosadanjemu njihovomu štitelju u Bugarsku, nego u Hrvatsku: morati je dopustiti, da je Petar bugarskim oružjem providjen upao u Srbiju i s Bugarah pomoćju zauzeo ju; inače bi se moralo dopustiti, da ga je hrvatska vojska u domovinu pratila. — Ali da vidimo dalje:

„..Tri pako ljeta zatim, Bran, podigavši proti Petru oružje, pobjedjen napokon i uhvatjen, bude po njem očiuh lišen (naučili su se već Srbi i tim byzantinskim milinam!).." Ta pako pomoć bezdvojbe bude po Hrvatih dana Srbljem; jer to i sliedeći odmah dogodjaj potvrdjuje, koji pokazuje, da je Petar sbilja stao u odnošajih podanosti spram Bugarah; što opet potvrdjuje ono, da je on njihovom pomoćju i na priestol se popeo:

„..no poslie dvih godinah, bježi i Klonimir, otac Česlavov, iz Bugarske, tè krene i on s oružjem i zauzimlje grad Destiniku, da iz njega zavlada: ali ga u boju nadvladà Petar i ubije ga, tè vladao je zatim još 20 godinah, za carevanja .. cara Lava, **kojemu biaše podčinjen** I mir je takodjer imao sa **Simeonom**, principom Bugarske, kojeg je i sina na krštenju primio (kumovao mu).."*

Dakle je Petar, kao podložnik carstva rimskoga, za carevanja Lavova, mirovao od Bugarah. Klonimirovo indi nastojanje takodjer podupirahu Hrvati.

Tim smo s povjestju bugaro-srbskom doprli u X. viek, do vremenah cara Lava, i silnog Bugarina **Simeona.** Bugarski dakle harač i podanstvo, zamjenili su Srblji s gospodstvom grčkim! Dosliedno tomu nije od potrebe izopačivati, ili krivo tumačiti, na korist tobož Hrvatah, Konstantina i njegova povedanja: uloge bo

* „..imperante .. Leone, **cui etiam subjectus erat**.." Sva navedena V. l. c. De Adm. Imp. Cap. 32. p. 82—3. (Ed. Ven.)

tih dvajuh narodah diametralno su si protivne u uplivanju u istočno pitanje, gledeć na njihovu važnost narodnju, i državnu znamenitost. — A i nutrnji njihov narodnji značaj koli je različan! Branimir ubija u Sedeslavu ne osobu, nego **izdajicu** svega, što je narodu najsvetije; a ubiv ga, proglasuje narodnju slobodu, nezavisnost i veličinu. Kod Srbah, Muntimir progoni bratju svoju i nadvladjuje, da jih zajedno sa **podanstvom svojim** izruči Bugaru u sužanjstvo! Isti oslieplјuje Brana i ubija Klonimira — koji su u domovinu prodrli, pomoćju srodnih si susjedah, nebil' ju oslobodili —, da se izruči caru byzantinskomu u podanstvo! . . Viditi ćemo, da to nije zadnji slučaj . . .

Spiešimo, medjutim, zaključiti vladanje Basilijevo, toli burno u obće, a toli zanimivo po naš narod.

Kao što smo kazali, prvi početci kršćanstva medju Bugari slabo su još korenje puštali; s toga nastojao je Basilij njegovati ga i bolje gojiti: „ . . Onaj bo narod . . . još u dobru biaše nestalan, i kao list na vjetru. Medjutim čestimi nagovaranji, sjajnimi prijimanji i prigledbami (cultu), **kao i velečajnimi** (magnificis) **podavki i darovi** bude taj narod nagovoren, da primi arcibiskupa . .“ Ovaj, i više biskupah, savkoliki narod pokrste. * — Odsad su Grci i posredstvom crkve nastojali pogrčiti Bugare; ali već biaše prekasno: slovenština bo takove je čvrste korene u tom narodu jurve pustila, da je **sv. Ćiril** i tom sgodom slavio slavije ne s grčtinom, nego sa slovenštinom! Tim pako bila je ova na uviek osigurana. Providnost je hotjela, da budu Bugari Sloveni a ne Grci!

Nastojao je, napokon, ali i on jošte uzalud, da budu i Rusi pokršteni. — Konstantin veli glede toga: „ . . s naredom ruskim, koji se neda ukrotiti, niti ikomu ustuplja . .“ savez je Basilij ugovorio i primirje; nagovoriv Ruse da primu sv. kršćenje. I primili su arcibiskupa iz rukuh patriarhe Ignatija.

Vladao je Basilij, slavnije nego li mnogi njegov predšastnik, od 23. travnja 867-me do 8-mi ožujka 889-te, koji dan i umrè;

* Vita Basilii, l. c. Cap. XCV. p. 156—7. Edit. Ven.

ostaviv za sobom u vladanju sina **Lava**,* prozvana **Mudroga**, sa ljubavi svoje za nauke i znanosti.

4. Vladanje cara grčkoga Lava Mudroga. — Madjari se pojavljuju na istočnom pozorištu.

(Od g. 889—911.)

Dugotrajno vladanje Lavovo bude osobito uznemirivano sve to većma rastućom silom i zmožnostju Bugarah. Napomenuli smo, kako se je nježno i obzirno spram njih znao vladati Basilij; nastojeć harači i dari ukrotiti jih, samo da se uzdrže unutar granicah države svoje. Ali odsad ćemo jih viditi, i onako grozne i silne, razmetati, kao lâva, namišljene te zaprieke moći svoje, i prodirati strašnimi udari, kako nikada prije, na trepteći Carigrad, za vladanja velikog svog Simeona! A da je ovaj znao obhadjati s Hrvati, kó što su to umieli predšastnici njegovi: za stalno bi se tom sgodom razpalo bilo carstvo byzantinsko!

Dočim Saraceni zauzimlju, po izdaji, grad **Cipselo**, u Aziji,** a oružjem izvojevaše Samos: eto Lavu nenadana glasa,

* Njekoji pisci tvrde, da je bio Lav ne sin Basilija, nego nezakoniti porod Mihalja Pijanca (Georg. Mon., l. c. Cap. 33. p. 404. — Zatim: Mich. Glycas, polag Zonare, Parte IV. p. 330.).

** Jedno izmedju poznatih, tobož slovenskih, mjestah Tracije i Maćedonije, iz kojih bi rado njeki Slaviste izvesti bivstvovanje slovenskog kraja ili države, **s ovu stranu Dunava**, još koncem V., ili bar tečajem VI. vieka razvivše se, i to proti svoj historiji, koja napriečac osudjuje takovu sanjariju. — Kad bi se, što je nevjerojatno, i moglo dokazati, da je ono 10—15, po slovenšćini zaudarajućih mjestah, zbilja trag slovenšćine: zar ti unapriediteljí slovenstva par force zaboravljuju 1-o. da ta imena nisu ograničena na jedan samo stanoviti kraj, nego da jim se trag povlači po svem rimskom carstvu, med adriatičkim, egejskim i crnim mórem ležećim, pače i u Aziji, kao što je i taj Cip- bolje Kipselo. Dosliedno tomu, njihovo umovanje odviš daleko siže, dakle nedokazuje ništa: jer reći, da su na rečenom prostoru V. i VI. vj. Sloveni živili, o kojih historija ništa nezna kao o narodu ili državi, ma i podjarmljenoj, jest naprosto absurd. — 2-o. Nije treba zaboraviti, da i u europejskih stranah, gdje se rečena imena povlače, na jedno takovo tobožnje slovensko mjesto, sljedi, najedan dušak, **okó njega** po 10—15 posve tudjih, barbarskih

da se Simeon sprema na pohod proti Grkom, koji su sa smradne svoje pohlepe povriedili trgovačke probitke njegovih podanikah u Solunu. Jer, počim bi se bio Simeon badava kroz poslanstvo i pismeno s toga potužio pred Lavom, i prijateljskim načinom nàstojao izravnati razmiricu, i zadovoljštinu za svoje postići — car bo sve to „ne drugčije, nego kao šalu je prezirao“ —: Simeon, kao da je pobjesnio, piše Nastavitelj Konstantinov, naoruža se proti Rimljanom. Lav šilja proti njemu vojskovodju svoga »s presilnom vojskom i velikašah brojem providjenoga.« Posliedak tog **prvog** rata Simeonova proti Grkom je bio: „..Sukobiv se u Maćedoniji vojske, **pobjedjeni su Rimljani**; ubijen bjè i Krinites (vojskovodja) i mnogi drugi..“ Svim uhvatjenim Chazarom, pomoćnikom Grkah,

imenah mjestah, u koji se broj ono jedno jedincato slovensko upravo utaplja. Dakle eto jim baš protivna resultata njihovom nàstojanju, iz etimologične sličnosti na narod i zemlju slovensku zaključivati: jer očevidno ležalo je takovo tobož slov. mjesto usried posve tudje zemlje i naroda: ogromna bo većina odlučuje. — 3-o. Uz takova mnima slov. mjesta nalaze se i imena drugih gradovah, od tudjih slovenstvu narodah naziv noseća; n. p. Skite, Sarmate itd., dakle u najboljem slučaju, bila bi ona slov. mjesta svjedok neznatnih naselbinah po svom carstvu, u Europi i Aziji, razštrkanih, iz zasužnjenih u ratovih sastojećih. Ali za takove se znade, da su se brzo i pogrčile u móru susjednih si tudjih živaljah, kako no to i s drugimi nebrojenimi slično ime naselbinami bivalo: poznato bo je, da su Rimljani vrlo oprezno u tom obziru postupali. — 4-o. Kad bi to bio trag slovenštine, to bi nad njim samo mi Hrvati se mogli radovati, jer se medju timi mjesti nalazi i grad Arvati; dakle bi ono bio budi trag naselbinah slovenohrvatskih, iz zasužnjenih u ratovih Hrvatah sastojećih; budi trag bivstvovanja našega u onih krajevih iz pred-celtičke dobe; — jer 5-o. nije treba ni to zaboraviti, što, uz rečena, odlučno uništuje hypothezu moesijskih Slovenah V. ili VI. vieka: da se trag tim slovenskim tobož mjestim nalazi po drevnom Iliriku, Traciji itd. već prije Isusova narodjenja; odtud i Liviju upravo i taj Cipselo, zatim: Bilazora, Malen, Šaren itd.; kod drugih n. p. Pleso itd. itd. Dakle cilj je očevidno promašen po Slavistih obzirom na ta imena; jer ona datiraju iz davnih, pred-celtičkih vremenah, a baš protivno dokazuju za stvar, koju bi imala braniti. Medjutim ovdje nije mjesto o tom predmetu obširnije i sustavnije razpravljati.

dao je Simeon, na sramotu njihovu, poodrezati uha i sve jih je u Carigrad poslao. *

To je **prvi** odlučni poraz Byzantinacah, po Bugarih jim zadani za Simeona. — Molimo čitatelje, da pozorno odsada prate razvitak te krvave drame medju Grci i Bugari razvijajuće se, da uzmognu tim bistrije prosuditi svu neopisivu važnost istočnoga pitanja s gledišta hrvatsko - srbskoga, spram tih odnošajah bugaro-grčkih smatranoga.

Da osveti poraz taj, neosudjuje se već Lav udariti sàm na Bugare; nego šilja poslanstvo k **Magjarom**, za onda negdje u današnjoj Vlaškoj stanujućim, i prosi u njih savez i pomoć, proti ljutim svojim nepriateljem Bugarom.

Eto tuj se za **prviput** pojavljuje na pozorištu istočnoga pitanja znameniti taj puk sjevero-istoka europejskoga; puk, koji je imao kasnije toli odlučno zasjecati i u naš narodnji život! — Prvi početci toga naroda, kao i razni nazori pisacah o njih, dosta su medju nami poznati, nego da se mi glede njih dulje ovdje zadržavamo; ali mi ćemo odsad djelovanje i uplivanje Madjarah na rečenom istočnom pozorištu pozorno pratiti, i posve nepristrano, kao što to činimo i spram svakoga naroda; a opaziti ćemo, da se nisu nikada i u nijedno vrieme Hrvati, kao narod, budi pomješali, budi poistovjetili s tim novim životljem, koji je, u ostalom, duboko zasekao u pitanje, koje pretresujemo. Riedki su pisci, koji iz nepoznanja stvarih ili neznanja, mute pojmove; no ako jih i mute kad i kad na naš uštrb, to jih mute i na njihovu štetu po već putih; ali neznanje pisacah nikomu nemože škoditi. A dočim nas je eto **novi taj pojav** našao proti koncu IX. vieka već kao **stare činbenike** na polju istočnom: da vidimo sad njihove prve pokuse i uspjehe na tom gorućem borištu.

Razljutiv se dakle Lav nad porazom pretrpljenim, poslà svoje poslanstvo k Madjarom * s velikimi darovi, i zamoli nji-

* L. c., Imp. Leonis Imp., Cap., IX. p. 164.

** Leo Gramatik veli, da su poslani k njihovim vodjam Arpadu i Kusanu („Turcorum Duces“). Pisci grčki X. vieka zovu Madjare „Turci“; kasniji pisci uz ovo ime pridavaju i drugi koji naziv, da jih tako razluče od pravih Turakah, Azije; koji su sve bučniji začeli bivati u Istoku.

hovu pomoć; oni mu ju i obrekoše, a car onda sprema silnu vojsku, kopnu i morsku, i š njom se upućuje proti Bugarom. * — Došav car u Bugarsku, opet jim nudi mir i harač, ali ga odbija Simeon, misleći da je to zamka, i baci u tamnicu poslanika careva. Zametne se dakle boj; ali dok je Simeon udarao s vojskami svojimi na Grke: eto iz zasjedah i iza ledjah Magjarah, koji provaliv u Bugarsku, sva na široko i daleko pliene i pustoše.

Začuvši za taj nenadani upad Simeon, okrene oružje proti tim neočekivanim nepriateljem; ali ovi provaliv opet Dunav i pobiv se s Bugari, posvema jih protjeraju, tako da se je jedva nekako i sàm Simeon biegom spasio. Pobjeditelji Magjari zahtjevaju od Lava da jim prekupi sve zasužnjene; što ovaj i učinì, a oni se vratiše kući.

Ali ta nenaravna, jer iznenadena, pobjeda grčko-magjarska nije dobrim plodom uzplodila. Nastavlja bo rečeni pisac izvjestjujući, da je Simeon zamolio mir u cara. Da je to izmišljeno, vidi se i odtud, što nešilja Simeon poslanstvo, koje bi imalo mir utanačiti, k Lavu; nego ovaj k Simeonu, koji je opet poslanika odmah utamničiti dao, neudostojiv ga ni razgovorom; a dočim on ovako porugljivo postupa s Grci, (što se oni neusudjuju niti osvetiti!): sabere Bugarin svoju vojsku i „pohod proti Madjarom spremivši, **sve jih je**, u ratu, **poklao** (omnes jugulavit).“ ** Povrativ se Simeon, i divljajući (ferociens) s pobjede svoje, poruči Lavu: da mu neće nikakove uviete mira dopustiti, ako nebude prije sve uhvatjene Bugare povratjene primio . .« Car u svoj poniznosti privoljuje na taj oholi zahtjev. Tè tako bude ona iz zasjede stečena pobjeda grčko-magjarska, na otvorenom polju, na obima, po Bugarih nemilice osvetjena! A to je zajedno **drugi** odlučni poraz zadani po Simeonu Byzantincem, kroz Madjare; uslied kojeg ovi ostadoše kroz mnogo vremena ušutkani, i od ovog udara kao omamljeni!

* Dakle treba priznati, da se je njemački kralj **Arnulf** ugledao u primjer tog Byzantinca, koji mu je put pokazao, kako treba upotriebiti Magjare-pogane, proti kršćanom Slovenom! — Svakomu svoje.

** Cedren dodaje „ . . i svu je njihovu zemlju opustošio . .“ (L. c. pag. 468.)

Željan tolike sramote i poraze oprati, opet „šilja car proti Simeonu vojsků . . . i prebaciv (u Europu) sve aziatske čete (cohortes) i bojnike, pobije se s Bugari kod mjesta . . Bulgarophyga . .“; a posliedak je bio: „Rimljani biahu jadno poraženi, **i svi do jednoga poubijani** . .“, zajedno s vojskovodjom svojim. *

A to biaše **tretji** odlučni poraz Grkah od Simeona pretrpljeni. K tomu nije treba zaboraviti, da su ove blistateljne pobjede opisane iz ustiuh sina ovako porazivanoga Lava! Iz dalje pako sliedećih vidit ćemo, da se odsada Bugari neće više zadovoljivati takovimi pobjedami i haračem grčkim, ne: oni će začeti posizati na isti Carigrad, u nadi da postave krunu rimskoga carstva na glavu strašnoga Simeona!

Dok ovako Grci nesretno borave uz Bugare, i u Asiji jih Saraceni pobjedjuju; zauzimljući njihove gradove i otoke u sredozemnom móru. Pače „. . Saraceni, našav sgodu, brodovlje s vojskom proti Carigradu šiljaju . .“, da na-nj udare. Grčkog admirala Eusthatija porazuju. Raztužen s te nesreće car šilja drugog Zapovjednika; ali taj se nije usudio ni približit se nepriatelju, tè priznaje pisac, da se je Saracenah vodja „. . od svoje volje, po migu i nagonu božjem, odvratio od Carigrada, i uputio u Solun . .“ koji je grad tom sgodom jadno postradao. ** Dà, i opet je božja ruka odstranila prieteću propast od Carigrada; njega bo je gorčija još čaša pedepsah očekivala s opačinah njegovih. Sreća, medjutim, po Grke, da je glasoviti i sretni vojskovodja, imenom takodjer Eustathius Patricij, sretno začeo vojevati proti Saracenom u Aziji; koji bi na sàm glas njegovoga imena bježati začeli. Otrovom mu je zato, nedužnomu, naplatio Lav junačtvo i požrtvovanja njegova!

Eto, to je žalostna slika Byzanta, kako ju na početku X-toga vieka, za vladanja Lavova nalazimo: pa ipak se Srblji **ni izpod takovog** Carigrada sami osloboditi nisu mogli! Dapače, njih

---

* Za prenavedena V. l. c. C. X. p. 165.

** Očevidac svjedok onih grozotah, **Joannes Cameniata**, opisao je opustošenje toga grada. I po slovensku poviest zadržava spomenik taj datah. (Vidi ga, u Corp. Scriptor. hist. Byz. Tom. XV. Edit. Ven.)

je čekala još groznija nesreća; čez taj bo, čudnovatom sudbinom, uviek robujući puk, imao je proletiti takovi urnebes; kakovi historija skoro da nepoznaje medju narodi svieta!

Što se tiče nutrnjeg stanja carstva rimskoga za Lava, moći ga je u kratko ovako označiti: sve vladanje njegovo nisu ako ne viečne dvorske spletke, urote i atentati proti vladanju i životu njegovu napereni, u koje je bio upleten i brat mu **Alexander**, njegov nasliednik, koji je imao zasjesti priestol sa sinom Lavovim, **Konstantinom**, nazvanim **Porfigorenetom**. — Car biesni, kao sliep, proti urotnikom, nepitajuć udara li kriva ili nedužna. Najzaslužnije muževe carstva, nevine, otrovom ubija iz same sumnje! Doživio je i strašni poraz na móru od Saracenah, njegovom admiralu Hemerius-u zadani; tè napokon usried bludnoga života umre, težko da naravnom smrtju, vladar taj, prozvani **Mudri**, dana 11-ti lipnja, 911-te godine.

Odsjek tretji.

Istočno-europejsko pitanje „i Hrvati“ u X-tom vieku. — Daljnji odnošaji Hrvatah, Saracenah i Bugarah; zatim Rusah i Madjarah spram Byzanta.

I. Vladanje carevah Alexandra, Konstantina Bagrorodjenoga i Romana Lakapena. — Pojav Pečenacah na istočnom pozorištu.

(Od godine 911—944.)

Čitatelji su se mogli uvjeriti, da smo mal'ne uviek prisiljeni bili, hrleći čez razpravljene dosada viekove, budi mišlju vratjati se na izvedene već stvari i opisane dogodjaje; ili uroniti se u zapadnu poviest našega naroda u svrhu, da iz nje navedemo spomenikah, budi istočne š njimi nadopunjujući, budi iste nadomjestjujući; ili, napokon, biaše nam već u ovom spisu, mimogredce, mnoge krive, na naš uštrb izmišljene sustave oboriti, a zamršene pojmove razbistriti; bez česa ostalo bi nazočno naše nastojanje kao nepod-

puno i velikimi dvojbami izvrženo. Riečju: morali smo nastojati, da raztepena uda dokazah u jednu cielost spravimo.

Svemu tomu moći ćemo se unapried ugnuti: jer sve ono, što nam bude u dojdućih viekovih razpraviti, postaje, uslied rečenog nastojanja, jasnim; tè samo će služiti tomu, da se dogodjaji i razlozi medjusobno nadopune i razsvjetle.

Alexander, brat Lavov, nije odgovarao svomu imenu, niti je dorasao činima otca svoga Basilija: veli bo o njem Nastavitelj Konstantinov „nasladam i putenosti nadležeći, nikakov nije podavao znak plemenite naravi, niti je što pamtidostojna počinio." — Zavladao je uz malodobnoga Konstantina, nazvana Porfirogenetu, koji mu biaše u zaštitu izručen; za kojeg se je on, medjutim, tako pobrinuo, da je pravio zasjede njegovomu zdravlju i životu, i jedva ga spasì mati njegova Zoe.

Čim je zavladao, poslà k njemu Simeon poslanstvo s glasom: da će i spram njega mir obdržavati, ako će zadovoljiti uvietom, koje je i Lav izpunjevao; to jest, ako će točno platjati harače i ponizna se izkazivati. Alexander, mjesto da se vlada polag obstojnostih, „mahnitostju i budalaštinom nagnan (dementia ac insipientia actus), porugljivo odpravi poslanike, pače i zagrozi jim se: misleći da će tim u strah nagnati Simeona." S toga ovaj razrieši mir i o ratu je nastojao. *

Tako, dakle, biahu grozni to doba Bugari, da samo uvriediti jih, držalo se je mahnitostju od strani pisacah byzantinskih! — I punim pravom: jer, da tu uvriedu osveti, odluči Simeon ne samo upasti u carstvo, nego i sàmomu Carigradu odsada groziti. — Silnom dakle vojskom, kojom svu Traciju opustošì, doprè do zidinah Priestolnice, gdje je zahtjevao sastanak s carem, da se osobno š njim o miru porazgovori. Oholi se Byzantinac morao poniziti, i privoli na sastanak. Posliedak biaše: „ali budući da mu se uvieti nisu dopali, odalji se bez ugovorenoga

---

* L. c., Imper. Alexandri, Cap. VI. pag. 175. — Georg. Mon. još jasnije naglasuje zahtjev harača i pažnje: „. . mandans (Symeon) Alexandro quae ad pacem essent, et ut muneribus acciperet, ac coleret, uti Leone Imp. factum esset." I taj pisac veli, da je to A. uzkratio „dementia tentus mentisque insania." (L. c. Vlad. Alex. C. VI. pag. 421.)

mira . . bivši on i sinovi njegovi darovi počastjeni«.* S toga je nesloga medju Simeonom i njegovimi sinovi zavladala. To dakle biaše **četvrti** porazujući upad u carstvo, **a prvi** na Carigrad po Simeonu izvedeni.

Za sramotna vladanja **Alexandrova** i Saraceni su hametom potukli Grke u Asiji.** Dovršio je car ovi svoj život u igri, bludnostih i pijanstvu, vladavši nješto prieko godine danah; umre dana 7. lipnja 912., težko da i ón naravnom smrtju. — Po njegovoj smrti vlada je spala na **Konstantina**, sina Lavova, koji, sedam godinah star, stajao je pod štitničtvom matere svoje **Zoe** i velikašah carstva, i vladao je tako do god. 919-te.

Željeli bismo ovdje obširnije opisati život i djelovanje ovoga toli zanimivoga po nas Hrvate vladara, kojega je Providnost odabrala, da bude **otcem poviesti naše.** Jer što bi bilo iz te poviesti, da on neotvorì carska svoja usta! I ono malo, što nam je zavidna sudbina ili vrieme ostavilo, kako bi to bilo tamno, nerazumljivo, bez smisla i saveza! — Diploma **Trpimirova,** *** poslanice pape **Ivana VIII.** i ostali zapadni franko-mljetački spomenici, sve bi to ostalo bilo na pol razumljivo. Pa toli divna i sjajna poviest, zasjecajuća u sudbinu i odnošaje tolikih drugih narodah, ostala bi u viečnoj tmini pokopana; a byzantinski spomenici, bez poviesti Kanstantinove, što se Slovenah tiče, bili bi

* Cedrenus, l. c. pag. 477. — Zonaras, l. c. Lib. XVI. Cap. 16. p. 145.

** Leo Grammat., l. c. pag. 387.

*** I ovaj je divni spomenik, koji sàm po sebi najsjajnije konstatira suverenu vlast ovog hrvatskog vladara i države njegove — najme ustanovljenje **Primata hrvatskoga** — dà, i ovaj je spomenik zloba tudjinacah tumačila na korist njeke vrsti, nepoznate historiji sriednjeg vieka, odvislosti naše domovine od italofranačkoga kraljestva; i to upravo u doba, kada se to kraljestvo najvećma pred neukrotljivom silom predjah naših treslo! A odkud to tumačenje? Odtud, što je pisac diplome u nju zabilježio — po čestom običaju one dobe — vladanje susjednog nam vladara! — Ala su tî mudraci dobro poznavali stilistiku vladaocah IX. vieka, stojavših u odnošajih suzeraine zavislosti spram franačkih kraljevah; kao i njihovu moć i vlast državopravnu! . . No i o tom u svoje vrieme više.

kao bez repa i glave! Riečju: o počètcih naših na jugu, mi nebi znali upravo ništa!

A baš toga radi, kako da se svako hrvatsko diète nenauči, već na materinjem krilu, s blagodarnostju izricati i spominjati to orudje Promisla, to ime Konstantina; kako da mu sav naš narod u zahvalnih srdcih viečni spomenik nesagradi! — Jer ako i je, kao byzantinski car, mnoga prešutio iz poviesti naše hotice; to se ne samo ta praznina iz njega istoga dade popuniti; nego nju i ostali spomenici obilno nagradjuju. — S toga tim većma žalimo, da se nemožemo o tom vladaru obilnije ovdje izrasiti, i što smo prisiljeni na njegovo se takodjer vladanje, zasad, samo na toliko obazirati, na koliko ono u istočno pitanje zasieca: neka zato, do bolje sgode, ova bar uspomena zahvalnosti nadomjesti obilnije izviestje!

Vladanje našeg Konstantina začelo je burno s vana i s nutra. S te strani, mnogi se urotjuju proti istom životu djeteta; odtud gradjanski ratovi i ljuta nepriateljstva, a bune budu krvoločno po vladajućih ugušivane;* od kojih zadnju, onu Konstantina Duke, jedva svladavši: eto Simeona Bugarina, koji „sa mnogobrojnom i jakom vojskom opet pred Carigrad dopire", i koji taj put i nasipom ga obkolivši od Blahernah do Zlatnih vratah, nadao se je, da bi ga i zauzeti mogao. Ali videći jakost zidinah gradskih, k tomu da je posada i pučanstvo unutri mnogobrojno: odluči upuštati se u dogovore glede uvietah daljnjeg mira. „Biaše to stvar štitnikom preugodna", veli Nastav. Konstantinov. Ovi dakle štitnici, a medju njimi bio je i patriarh Nikola, uzamši sobom mladoga cara, izadju iz grada, tè Nikola popodje š njim na susriet sinovom Simeonovim, koje su sa častju u Priestolnicu uveli, pogostiv ih u carskom dvoru! — Zatim se patriarh uputi u bugarski logor, gdje kada bi mu se bio Simeon „čedno naklonio (modeste se inclinavit — dakle oholi i gordi Simeon niti glavi svoje crkve nehtjedè se po propisih pokloniti! —)..."; Nikola je nad njim molio, a skinuvši s glave svoje vlastitu mitru, ovu je postavio na glavu Simeonovu. „Preobilnimi dakle i neizmjernimi dari dočekani, buduć da se

* Za ova vidi: Lava Gram., l. c. p. 388 i slj.

(i opet) glede uvietah mira medju sobom nisu mogli sporazumjeti (otac sa sinovi), kući su se vratili." * I to bjè **peti** proval u grčko carstvo, a **drugo** obsjednutje Carigrada za Simeona.

Ej, kako se ponizuju Grci! Ne samo da se neusudjuju oružjem u ruci uzprotiviti se; pače suveren se Grkah ponizuje tako, da izlazi iz svoje priestolnice na susriet sinovom svoga neprijatelja; što više, njekim načinom krunisaju Simeona za svojeg gospodara! Da su grčki pisci hotjeli iskreno opisati uviete mira: stalno bi se vidjelo, da je to poniženje tako uvietovano bilo! A k svemu tomu, Simeonovići ponosito se šire po Byzantu, i goste se u carskoj palači! Do te slave nisu se Bugari ni za Kruma popeli! — Srieća po Grke, da su Bugari medju se i tom sgodom nesložni bili. **

Ali niti tim poniženjem nisu si Byzantinci na dugo mir kupili. — Jer brzo zatim upadnu Bugari opet u Traciju i svu su ju opustošili. „Carica, i velikaši carstva, u očajanju (anxiis) nad tim glasom", viećaju, što da čine? Odluče zaprositi pomoć u **Pečenacah** ***; zanemarivajuć tako pomoć Madjarah, koji se još

* L. c., Constant. Imperium, Cap. V. pag. 178.

** Leo Grammat. u tom je jasniji: „..reversi sunt, veli on, ad invicem discordes ob **praefatae pacis conditiones**.." Ob onoj svečanosti, po Patriarhi nad Simeonom izvršenoj, takodjer piše Leo bistrije: „..**Stemmatis vice** proprium capitis tegumentum ejus imposuit capiti.." Dakle sbilja krunisovanje! (L. c., p. 388.)

*** Konstantin Porf. nacrtao je u XXXVII. poglavju spisa „De Adm. Imp." prve početke i povjest toga sjevero-istočnoga naroda, koji, kao njekakvi prolazni povjestni meteor, zabliesnù na vidokrugu istočno-europejskoga pitanja, na kojem se je njeko vrieme zadržavao; neostavljajuć za sobom sàm po sebi nikakovih posliedicah ni posliedakah. — I u povjest sjevernih Hrvatah znatno je zasjekao.

Ali on ostavì za sobom drugu jednu, kamo li znamenitiju uspomenu u historiji, sa svojeg **do nekle** nesmiljenog **nepriateljevanja s Madjari**: u tom bo obziru dielovanje toga puka na pozorištu svieta živi u posliedicah svojih i dan danas. Dà, Pečenci (Patzinacitae u spomenicih zvani) biahu najkrutji nepriatelji Madjarah! A i u tom pojavu, morati je. i nehotice viditi onu tajnu ruku, koja rukovodi sudbu čovječanstva, izključujući svaku logiku činah i dogo-

sa svojeg zadnjeg poraza oporavili nisu, niti jim je bilo više do umješivanja se u poslove bugaro-grčke za Simeona! Tako je u to doba naličilo stršenovu gnjezdu to istočno pitanje! A ipak će do skora čitatelji razabrati, tko je opet otvorio Madjarom vrata, vodeća na pozorište toga pitanja; tko jih je osmielio, da su opet začeli sudjelovati na tom pozorištu! Čitatelji se neće u misli svojoj prevariti uzsude li, da su to bili **Hrvati,** o čem ih ćemo do mala povjestno i osvjedočiti. — Dotle k stvari.

Pečenci prihvate poziv Grkah, obrekav im pomoć proti Simeonu. — Ali dok o tom nàstoje u Carigradu, Bugari zauzimlju i Jedrenu grad slavni (kojeg su kasnije, uz silni odkup, ustupili Grkom); Saraceni pako velikom silom udaraju na otok Strobelus. Na to nova viećanja u Carigradu: „..Videć (carica)

---

djajah, ili ma kakovu čovječju kombinaciju. Divna upravo stvar, kakó je Promisao taj čudnovati, skoro divlji puk, iz njegove povjestne tmine i zaboravi jedan hip i samo zato povukao, da izvrši svoju ulogu, sastojeću reć bi izključivo u tom: da je strašnim svojim nepriateljstvom opetovano puk madjarski iz njegovih prasjedalištah i zaboravi tako dugo progonio i iztiskivao; dok ga nije spremio i kao nastanio u današnjih njegovih sjedalištih, med Dunavom i Karpati zauzetih; a što je čudnovatije, smjestiv ga takovim načinom u tih krajevih, premda je prieko jednog vieka š njim tuj susjedovao neposriedno, **više ga ni jedanput nije uznemirio!** Veli bo glede toga Konstantin: „..Turci dakle (t. j. Madjari) protjerani bježeći ... u Veliku su Moravsku unišli . . . i tamo svoja sjedališta postave . . . niti su od tada rat s Pečenci imali Turci..“ (L. c. Cap. XXXVIII.) Pače reć bi, da ga je kao stražar kakovi obrubio, da prestrašen s težkoćah i pogibeljih nove postojbine, i iz nje neuteče; i da prisili tako Madjare, da tuj vrše opriedeljenu jim po onoj istoj tajnoj ruci daljnju svoju ulogu. A čim su Pečenci učvrstili tako te svoje susjede, izčezivaju iz poviesti, kao da su se u magli izgubili: tajno, otajstveno! — Tè tako Madjari su kao hiljadugodišnji plod i porod rečenoga puka, koji, kao takovi, ne jednom samo zasjekli su u sudbinu i ciele Europe! — Nad takovimi pojavi historije često povjestnik zamišljen i diveći se odloži pero i pokusuje, nebil' si jih čovječjim umovanjem razjasnio?. . ali brzo opazuje, da se gubi i sàm u móru neopredeljenih granicah sudbine čovječanstva!.. U ostalom, mi u tom spisu pratimo Pečence površno, i samo u najodlučnijih njihovih činih spram Istoka.

*

izoholivši se duh Simeonov, i nemogući više podnašati njegova haranja, koja nad kršćani počinjavaše.. odluči mir sa Saraceni zaključiti, i š njimi u savez stupiti..« u svrhu: da joj bude tako moguće sve aziatske vojske na ovu stranu prevezti i Simeonu jih protustaviti. — Pisci su naprosto zamučali uviete mira saracenskoga (t. j. novi harač), koji bude u Siriji i zaključen.

Na to Grci usriedotoče sve svoje vojske u Traciji. Svi, nice na zemlji ležeći, prisižu na sv. drvo (križa, kojeg se čitatelji iz perzijske dobe siećaju) sobom iz Carigrada donešeno, da će jedan za drugog stajati do smrti. — Sve pokrajine carstva biaše u vojsci zastupane, koju je predvodio Romanus Argyrus. Posliedak tog smrtnog napora Grkah biaše: Dana 20. kolovoza, na rijeci Achelous, sraze se vojske bugaro-grčka; česa uspjeh bjè: »..Rimljani svi poraženi i razbijeni, uz grozno po svoj vojsci naricanje, zatirući se jedan drugoga, ...takov pomor ljudih jest učinjen, kakovi od vieka nije slišan..« A dok ovako Simeon porazuje Grkah kopnu vojsku; propadè zajedno s ružne nesloge vojskovodjah i njihova morska sila. Pečenci pako, videći kako se Grci čupaju medjusobno, kućami se svojimi vratiše. Brodovlje grčko takodjer je propalo.

Ovako hametom poraziv Byzantince, bjesneći sa svoje toli slavne pobjede, Simeon opet provaljuje do Carigrada. Grci mu dodjoše na susriet do Katasyrtah; tuj se zametne boj, ali uz veliki svoj poraz, pobjegnu Grci noćju u grad.* — Ovaj poraz biaše tako užasan, da mu se niti onaj Krumov nad Niceforom stečeni prispodobiti nemože!

Tako uništeni i poniženi Grci začeli su i nutarnjim razdorom upropastjivati carstvo: mrzke dvorske spletke poradjaju bune i urote, koje krvavo ugušivane, radjaju opet strašne gradjanske bojeve i klanja; a iz svega toga bogomrskoga meteža izrodi se to, da je napokon **Roman,** nazvan **Lakapenus,** u svoje

* Za sva prerečena, vidi Cont. Const., l. c. Cap. VII—X. pag. 178—180. — Glede zadnjeg boja pod Carigradom (kod Katasyrtah) Symeon Log. veli bez šaranja: »..omnes (Romani) penitus interierunt..« (L. c., Imp. Const., Cap. XI.

ruke pograbio kormilo vlade, zavladav najprije uz Konstantina; dok ga malo po malo pod se ne spravì, učiniv' i sinove svoje, osobito **Christofora**, s prva njemu ravne, a vremenom ih i nad Konstantina uzvisivši. Kćer svoju Helenu dao je Roman Porfirogenetu za ženu; Zoe pako, carica-mati, bude od dvora prognana. Sbila su se ova god. 919-te.

Dok se ovako sila Bugarah naprama rimskomu carstvu, strepećem pod **sedmim** glavnim udarom zadatom mu po Simeonu, bezprimjerno razvijala; sila pred kojom se je Carigrad sàm **tri-puta** poklonio: nije čudo, ako se je i sudbina robujuće Grkom Srbije usried tih strašnih borbah i trenjih bugaro-grčkih **iz temelja** po- i preokrenula.

Ostavili smo Srbe tamo, kako oni za 20-godišnjeg vladanja njihovog Veležupana Petra, a za vladanja grčkog cara Lava, ovomu služe, a sa Simeonom Bugarinom u ono doba još u miru žive. — Ali po smrti Lavovoj, i za trajanja izvedenih pod Alexandrom i Konstantinom bojevah, odnošaji srbski posvema su se promjenili spram Bugarah i Byzanta. Jer za vrieme zadnjeg boja bugaro-rimskoga (kod rijeke Achelous, g. 917-te bijenoga) ovo je poviest o tih srbskih odnošajih zabilježila:

„..Po smrti pako .. Lava (Post imperium .. Domini Leonis *)..", piše sàm Konstantin, car i očevidac-svjedok, na g. 917-tu, da je za vrieme rečenoga rata došao Predstojnik Dračk i, Lav Rhabducus, u Pogansku (Pagania; naime srbsku), „..koju je to vrieme princip Srbije posjeo bio **, da se porazgovori i

* Ovo je najéclatantniji dokaz, i opet iz sàmog K-tina crpljeni, proti Stritterovom bezsmislenom prevodu, u poviesti hrvatskoj, izraza: „..Ab imperio Heraclii.." sa: „..Post mortem H.." — Konstantin bo, eto, izrazu „ab imperio", t. j. **za vladanja**, protustavlja izraz za smisao „po smrti" sa: „..**Post imperium**..“; a neveli: »ab imperio Leonis." — Dakle je na uviek konstatirana istina, da su se Hrvati već za vladanja Heraklija oslobodili izpod njegovoga namišljenoga gospodovanja.

** „..quae (Pagania) **tunc temporis** a Serviae principe occupata erat.." Govoreći, za vladanja Basilija, o Poganiji, rekosmo o njoj, da je uviek bila nezavisna od Srbije, osim jednog jedinog časa; t. j. ovdje rečene god. 917-te, kad ju je zauzeo na jedan

posavjetuje s prehvaljenim Petrom o **njekakvom poslu** . ." Kakovi je to bio posao, označuje ga najbolje pisac sàm, jer ovako čini na-nj odvratiti **Mihalja**, vladara hrvatske Paganije, Zahumlja; nastavlja bo:

„..nenavistju pako toga radi nukan Mihalj, Zahumljanah princip (ovo je najljepši dokaz onoj istini, da su sbilja bile dvie Paganije: jedna, hrvatska, od Dubrovnika do Cetine pružajuća se, vladana Mihaljem; druga, srbska, vladana ovaj čas Petrom, to jest: brdoviti kraj Zahumlja i Neretvanah), doznàni Simeonu, Bulgarah principu, da Rimljanah car nastoji predobiti darovi Petra principa, kako da pomoćju četah madjarskih upadne u Bugarsku: biaše bo u to vrieme rat medju Rimljani i Bulgari kod Achelousa.."

To je čitavi program tadanjeg stanja istočnoga pitanja: medju Bugari i Grci biesni rat; ovi nastoje, padajući, potaknuti svojeg podložnika, Petra, da u savezu s Madjari upadne u Bugarsku; odkud vidno, da se Madjari neusudiše više sàmi mjeriti se sa Simeonom; tako si zapamtiše zadnji udar iz IX-ga vieka! Ali Hrvati, priatelji Bugarah, poremetiše tu osnovu, to jest savez byzanto-srbsko-madjarski, na koji bi bio Petar rado pristao, gledeć na držanje Simeonovo proti njemu, koje ćemo odmah opisati. Drevno dakle priateljevanje i savez bugaro-hrvatski još je uviek obstojao; toga radi i poručuje Mihalj Simeonu što se proti njemu snuje. To pako priateljevanje Simeonovo jest i uzrok tolike njegove slave!

Prije nego li dalje nastavimo povedanje, moramo k razjasnjenju ovih istočnih odnošajah iz zapadnog spomenika dokazati, da je opet Konstantin pristrano, kao interesirani u toj stvari Grk, na korist Srbah, svojih podložnikah, a štetu Mihalja, priatelja Bugarah, uztvrdio: da je tobož ovaj „invidia ductus" to spletkarenje byzantinsko-srbsko Simeonu odkrio.

U istinu, kronika Ivana Djakona ovo piše na g. 912-tu o početcih duždevanja **Ursus**-a II., nazvana Particiaka: da je ovaj odmah „čim je zavladao, odpravio svoga sina Petra u Carigrad

---

hip Petar. Odtud i nepriateljstvo med ovim i Mihaljem, koje je Petra slobode i života, a Srblje države stalo!

k Lavu. Car ga je častno primio . . . i velikimi dari nadarena, kući je odpustio. Koji, kada bi na povratku hotio čez **Hrvatsku*** projći, bude po Mihalju, Slovenah Vladaocu, na prevari (tobož!) uhvatjen, svega imetka lišen, i kralju bugarskomu Simeonu u progonstvo poslan."

Iz ovoga dakle krasnoga svjedočanstva znamo, da su Hrvati Mihaljevi bili u priateljstvu s Bugari takodjer i za cara Lava, a u nepriateljstvu s Mlietčići, Grkah podanici to doba. A buduć su Hrvati u to isto doba zaharačene držali i Mlietke i dalmatske gradove (oboje grčki podanici): to je očevidno, da je i savkoljki narod hrvatski bio u nepriateljstvu s Byzantom, kojeg je ovako posriedno i zaharačena držao. — Ona dakle fraza Konstantinova o Mihalju navedena, jest neumjestna, i nespretni izgovor. — Ali vratjamo se k predmetu:

„..Biesneći dakle . . toga radi Simeon, šilja vojsku proti Petru, Srbije vladaocu..", a š njom i Pavla, sina Brana principa. Opet nastoji Konstantin svoje Srbe spram Bugarah kao žrtvu prevare, krivorote i pogažena kumstva predstaviti (Petar bo držao je na krstu diete Simeonovo); k stvari pako spada: da je bio

---

* „..Chroatorum fines ."; izraz „fines," znači zemlju, kraj; analogijah tomu ima nebrojenih, da ostanemo pri Hrvatskoj, govoreći K. o zauzetju Dalmacije po Hrvatih, ovako se izrazuje: „..Ex quo vero dicti jam Sclavi inhabitarunt, finitima (ili fines, svejedno) omnia occuparunt..", to jest svu Dalmaciju; od te pako ovako zauzete hrvatske zemlje jasno luči isti pisac kraj dalmatinski, to jest Latinah posjed, veleć: „..urbesque Romanorum insulas colebant.." — Opet izraz fines, finitima odgovara izrazu „**partes**"; piše bo Porfirogenet o Hrvatih na drugom mjestu: „..Chrovati qui Dalmatiae partes nunc inhabitant.."; to jest: krajeve dalmatinske ili Dalmacije: Dukliju, Zahumlje, Paganiju (primorsku) i kraljestvo, to jest Hrvatsku okrštenu.

I ovaj liepi zapadni spomenik bezprigovorno svjedoči, da se je zemlja Mihaljeva naprosto „Hrvatah kraj" zvao; zato i „Index rerum", u Pertzovih „Monumenta", odnoseći se na ovo mjesto, Mihalja zove: „Michael **Dux Chroatorum** (p. 888)." Bilo bi s toga za željeti, da hrvatski pisci prestanu oskvrnjivati povjest svoga naroda, nazivajuć ovog Mihalja i zemlju mu „srbskom." (L. c. Cap. 27.)

Petar uhvatjen, u njegve bačen, u Bugarsku odveden, gdje je u tamnici i poginuo. Tim se je Paganija takodjer onog gospodovanja srbskoga oslobodila. — Petrovo mjesto zauzè medju Srbi rečeni Pavao, koji je pod vlastju Bugarah vladao kroz tri godine. * — Tako dovršì Petar i narod njegov; primajući vladare sad od Grkah, sad od Bugarah, proti kojimi posliednjimi spletkarati nije bilo baš probitačno! — Medjutim za Srbe biaše to samo početak zalah.

Za vladanja cara Romana sve to burnije bivaju stvari bugaro-grčke. — Dogodjaje, medju godinami 919—931-ve sbivše se, nacrtati ćemo u glavnih točkah. Tako je **četvrti** proval Simeonov na Carigrad, a **osmi** poraz Rimljanah pod zidovi grada pretrpljeni stajao Grke, što jim je Bugarin sva predgradja, i divne u njih palače i crkve popalio. — A jedva se je udaljio iz carstva, eto opet Simeona, koji sva pustošeći prodire novom snagom do Priestolnice rimske, gdje je hametom potukao Sacticesa vojskovodju, a prvanje pokore oko Carigrada ponovio. Tè tako zacvili Byzant po **peti put** pred Bugari, svjedok **devetog** odlučnog poraza sinovah svojih! ** -- Medju to vojuju Grci nješto sretnije sa Saraceni okó otoka Lemnos-a.

Ovako sve pred sobom, kao razjareni ris, rušeći; odluči napokon Simeon osvetiti nad Srblji njihovo držanje za trajanja prerečenih vojnah: očevidno, njemu je trebalo žrtve, u tolikoj slavi stojećemu i s nje opojenomu! Tom žrtvom imala je postati Srbija, s toga eto nas u oči krize istočnoga pitanja X-ga vieka.

Ostavili smo Srbiju pod gospodstvom bugarskim, pod koje je pala g. 917. poslie pàda Petrova, za vladanja Pavla. To ojačenje Bugarske, kroz podvrgnutje si Srbije, nije mogao Byzant mirno gledati. S toga šilja Roman **Zahariju**, sina Pribislavova (g. 920), obskrbiv ga vojskom, da zauzme vladanje Srbije. Ali ga Pavao u ratu svlada, uhvati, tè u gvoždju poslà ga u Bugarsku, da bude tamo čuvan („..Bulgaris tradidit in vinculis asservandum..“ Tim izvršì vierni rob bratouboj-

* De Adm. Imp. Cap. 32. l. c. pag. 83. Ed.
** Cont. Const., l. c. Cap. VIII—IX. pag. 186—7.

stvenu svoju dužnost! — Eto kako su se umieli Grci, Bugari i Hrvati poslužiti, u svoje svrhe, nesretnimi timi uticanji srbskih vladarah u njihove zemlje! To kolebanje moralo je napokon uroditi po Srbe katastrofom, koju nam je začeti sad ovdje opisivati.

Po izminutju trih godinah (god. 923), Pavao se učini neprijateljem Simeonu (opet grčke spletke!); s toga poslà Bugarin s vojskom proti njemu onoga istoga Zahariju, kojeg je prije trih godinah rimski car u svoje svrhe onamo poslao (kolika to nedostójnost, povjestna!); koji svladav Pavla, zauzè vladanje nad Srbijom. „...I sjetiv se odmah dobročinstvah, koja je primio od cara Rimljanah, protustavi se Bulgarom, **voleći biti podčinjen Rimskomu carstvu, nego li Bulgarom**...“ Ovo svjedočanstvo potvrdjuje bezprigovorno ono tvrdjenje, da ovako bjegajući sad simo, sad tamo Srbi, i primajući iz rukuh tudjinstva vladanje nad Srbijom; tim oni postajahu podložnici dotičnih državah. Dakle padahu izpod jednog robstva u drugo! — Ali ova najnovija nevjera Srbah spram Bugarske, bude uzrokom i najveće narodnje njihove nesreće.

Jer Simeon, razljutjen, šilja svoje vojskovodje proti Zahariji, koji je, s prva njihovu vojsku razbio, a padšim vojskovodjam glave je dao odrubiti, poslav jih kao trofeju Grkom, u znak stečene pobjede; jerbo je rat medju Grci i Bugari jošte trajao. A opét dodaje ovdje Konstantin činu Zaharijinu obće obilježje robovanja Srbah pod Grke: „...niti je ikada prestao podlagati se caru Rimljanah i poslušnim mu biti; kao što to i **prvanji principi** šiljati obićavali su (naime takove trofeje carevom)..“ Niti takovog posebnog (osim Sedeslaviade; krvavo odmah, i na stolietja, osvetjene!), još manje obćeg robovanja trag o Hrvatih lje nezabilježì Konstantin! S toga, oni samo crnu ignoranciju ili zloću proti svom narodu pokazuju, koji buncaju nješto, da je naprosto i moći pristrano, na štetu Srbah, Konstantina tumačiti! Ovomu bo je rob već **prvi** Srbin; koji, izmoljakajuć si od Heraklija zemlje, služi carevom rimskim u svojem potomstvu, i imence izbrojenom (Bojseslav, Rodoslav itd.) sve do Mihalja Bekavca, kadno jih, Srblje, oslobodiše Hrvati. A kada jih ovi opet pod Grke za sobom povukoše,

sliedeć **Sedeslava**: nisu oni imali ni duha, ni snage sliediti i **Branimira**; nego s **Muntimirom** podpadaju pod harač bugarski i njihovo gospodstvo, koje **Petar** s grčkim zamienjuje; **Pavao** vratja bugarsko, **Zaharija** opet grčko; a što će dalje biti, viditi ćemo do skora. Takovog rugla o Hrvatih nebilježi Konstantin, nego viečno **priateljevanje** s Bugari, a **nepriateljstva** s Grci! — Ali vratimo se k onoj **smrtonosnoj** pobjedi srbskoj: „..Simeon pako poslà **novu vojsku** proti principu Zahariji . . . a šilja zajedno š njom **Česlava** (sina **Klonimirova**); no **preplašiv** se Zaharija, **pobjegne u Hrvatsku**..“ A to je **tretje** utočište i zaklonište po Hrvatih Srbom u nesreći njihovoj otvoreno! Ovo je zajedno i **zametak** predstojećih nepriateljstvah med Bugari i Hrvati, koja će **višestoljetno** priateljstvo bugaro-hrvatsko posvema uništiti! Kakove **bezkrajne posliedice** povući će za sobom taj čin, to će doskora čitatelji uvažiti moći. — Medju to nagiblje se istočno pitanje, s jedne strani, svojemu konačnomu riešenju: kriza je došla sa **Srbijom** na svoj najviši stepen:

„..Bugari pako, nastavlja Konstantin, dadoše na znanje **Županom**, da se oko njih sakupe, i da preuzmu vladara svoga (novoga) **Česlava**; ali na **prisegi prevarene** (opet K. krije svoje podanike! Znavši Srbi, što se je s Petrom dogodilo; zašto su se dali varati? U ostalom, tko u ratu nevara?), i u prvo selo odvedene, odmah su jih u gvoždje bacili; a upadši u Srbiju, **savkoliki su puk, od najmanjega do najvećega, u Bugarsku odvukli: njeki pako uskocejí u Hrvatsku su se uputili. I ostala je zemlja pusta.**“ * Sbilo se je to g. 923-tje.

* „..**Serviam** invaserunt, populumque omnem a minimo ad maximum in **Bulgariam abduxerunt**: quidam vero profugi, in **Chrovatiam se receperunt**, mansitque regio desolata (L. c., Cap. 32., pag. 83. **Edit. Ven.**)..“ — A to biaše četvrto utočište, koje Srbi u Hrvatskoj nadjoše u nesrećah svojih, **kojim ravnih**, zabilježila je poviest čovječanstva **samo još spram jednoga**, **Bogom svojim osudjenoga, naroda**!.. A ipak, usudì se jedan **Pseudo-Srb**, koji bi imao biti **sveštenik** Isukrstov, na jednom od **hrvatskih** saborah (valjda iz **srbske** blagodarnosti što mu je dano, da kao **slobodan** čovjek može u sboru **slobodnih** ljudih viećati!), dà, usudì se **zaprietiti Hrvatom**,

I pala je, tako, koprena narodnje smrti na sav taj puk, koji nije mogao ni to reći: Srbija je proplakala nad tolikom nesrećom! jer ni nebiaše nikoga u Srbiji, koji bi bio proplakao! . . **Kroz sedam bo godinah Srbija je izčeznula iz povjesti i zemljovida europejskoga!** . . Što je dakle morala biti ta Srbija i ti Srblji? . . Pa se još namišljeni potomci takovog puka usudjuju i pomisliti na to, da će oni savladati tursko-hrvatskimi zemljami? . . . ili, kako je moći toli barbarski **ignorirati takovu historiju**, tè misliti, da je moći **bezkaznjeno** (od strani Boga ili ljudih) istisnuti naš narod iz pozorišta istočnoga pitanja u XIX. vieku; narod, koji broji tolike viekove slave na tom polju, spram sličnoga rugla? . . .

Izbrisanjem Srbah iz broja narodah, slomilo se je time i Grkom uporište jedno, a zajedno se i pogibelji za njih umnožaše. Jer dok ovako na jednoj strani Bugari uništuju cieli jedan narod i državu: bilježi istodobno poviest, na drugoj strani, one gori više izvedene grčke poraze. — A to upravo najbolje konstatira strašnu silu Bugarah, što oni ne uništuju nepriatelje

---

što ovi nisu još onda bili (god. 1866.) dosta bezsvjestni, da udare u obraz znanost i istinu, priznavajući laž srbstva njegova i njegovih, kao istinu; izdavajući si domovinu, priznavajuć u njoj tudjinca — kad bi to bila istina, da ste vi Srbi, a ne Hrvati — i gosta, za su-vlastnika i su-gospodara svete i neoskvrnjene **hrvatske zemlje**! Dà, zagrozi se, da će se za to osvetiti jošte Srbi Hrvatom! . . A zašto to? zar valjda za oto, što smo vam bili **putokazom** dolazka na jug, i gdje vam domovinu izvojevasmo, što i prouzroči, da to „ime srbsko“ i bivstvuje jošte? — ili zar za oto, što vas oslobodismo za Mihalja Balba? — ili što vam ova utočišta hristjanski otvarasmo? — A ono, što smo vam još dobra tečajem daljnjih viekovah izkazivali, mi to točno bilježimo na svojih mjestih; samo ćemo još ovdje tim pseudo-Srbom reći: zar za oto, što vas kao hristjane i Hrvate, k nami, u slobodnu zemlju, izpred turskog mieha i kolca bjegajuće, ljubezno primasmo? . . Neznamo, u kojega Boga vjerujete, nadajući se, da će vas on s timi željami osvete uslišati: ali mi Hrvati znamo, da će nas pravedni Bog hristjanah i spram **takove** nakazne nezahvalnosti štititi!

svoje redomice, nego zajednički; bojujući slavno na sve strani! — Ali najcrniji list povjesti byzantinske spram Bugarah pridržan je eto ovoj sgodi:

Simeon se je sa svom svojom vojskom svalio u zemlje grčke: „..pustoši Traciju i Macedoniju, sve pali i ruši, ista je drvetja pred sobom sasjekao..“ Doprè pod Carigrad, i zahtjeva, da mu se predstavi patriarh Nikola i drugi velikaši, da š njimi ugovara ob uvietih mira. Skrušeni dodju ti poslanici k Simeonu, koji jih odmah i odtjera, tè zahtjeva, da izadje sàm car Roman na razgovor. U očekivanju, akoprem je radostno na poziv pristao car, uništi Simeon sve okó Carigrada, dokazujući tako, da mu nije stalo do mira. — Car rimski, prije nego li se je odvažio izaći iz grada, unilazi u crkvu Bogorodice, tè padši nice na zemlju, **suzami ju je polivao**, proseći božju pomoć „...**da bi neukrotljivo srdce Simeonovo ublažio** (sacrum ubertim solum lacrymis rigabat, ut inflexum durumque Simeonis pectus emolliret.)..“, da bude na mir sklonjiji! Tako je pred tim strašnim mužem drhtao Carigrad!

Dodju, napokon, na ugovoreno mjesto skrušeni Grci, a Simeon „..prispieo je s vojskom, u mnoge hrpe i redove porazdjeljenom. Od vojnikah njeki su imali pozlatjena kopja i srebrom sjajuća, svi u oklop od pete do glave obučeni. Ovi, uzam u svoju sriedinu Simeona, kao cara i kralja **Rimskim su ga jezikom pozdravili**..“ Sav Senat rimski gledao je sa zidinah gradskih to poniženje Grkah (kakovomu se nisu ni u najkrutje doba perso-obarsko doživili!) a uzveličenje Bugarina **za svoga gospodara!** — **Prvi** je na sastanak došao Roman, izčekivajući Simeona, koji prispiè jašeć. — Sašav s konja, i poslie bi se bili pozdravili, nagovori car Roman cara Simeona, prizivajući se na njegovo hristjanstvo, da ga ublaži i na pomilovanje dirne. Željš harače, govoraše Roman, blago koliko ti drago: sve to spremni smo ti dati; samo odustani, kao kršćanin, satirati u buduće nedužni hristjanluk. A posliedak toga užasnoga prizora bjè: „..Bugarin dakle, rieči su pisca Konstantinova (a ovaj je vlastitimi očmi gledao tu porugu rimskoga imena!) **njegovoj poniznosti** i govoru s počitanjem diveći se, privolio je na mir. I izljubiv se s carem, razišli su

se; počim bi veličajnimi darovi nadario bio car Simeona, koji se je kući vratio." * — Da su bili grčki pisci otvoreniji, i da su priobćili uviete mira ovoga, bilo bi strahotah za čitati! — Sbila su se ova g. 929-te. A to biaše **deseti** neprekidni poraz po Simeonu Grkom zadani, a **šesto** obsjednutje Carigrada po istomu izvedeno. — Ali biaše to i **zadnji upad i boj Simeonovih Bugarah** u rimskom carstvu! Jer hotjevši Simeon preseći čvor istočnoga pitanja i spram Hrvatah; presekao je on tim nît svojega vlastitoga bivstva i slave države svoje! Da se ne veli, da je to valjda hvastanje ili pretjerivanje; pustimo da govori historija, koja će dokazati, da su i tom sgodom Hrvati sbilja **riešili** istočno pitanje.

Vidili su čitatelji, u kojem se je stanju nalazilo rimsko carstvo spram Bugarina Simeona, tamo od dobe vladanja Lavova: biaše to sila, ti Bugari, kojim odoljeti biaše nemoguće! Divili su se, nadalje, i sudbini Srbije. Za sve to vrieme, i tja do pàda ove posliednje, Hrvati i Bugari priateljuju medjusobno; što je sàmo po sebi znak zmožnosti, ravne bugarskoj, predjah naših. Kobna sudbina Srbije imala je sve to poremetiti.

Ili što su Hrvati dali utočište Zahariji, i onoj hrpici prebjeglicah (a to je najvjerojatnije); ili što je mislio, da će moći i Hrvate, kao i Srbe, utamaniti (što je, gledeć na svu bugarohrvatsku povjest, najnevjerojatnije); dosta tomu, odmah, i **istodobno** s uništenom Srbijom, odluči Simeon napasti i Hrvate. — Obzirom na dosad izvedena, sva je bila prilika, da bi imali Bugari i Hrvate ako ne smrviti, to bar spokoriti. A ipak, što je popisala historija u tom poslu o Hrvatih? — Konstantin, nastavljajući povjest Srbah, u istom 32-gom poglavju, i odmah za riečmi: „..mansitque regio desolata (kao da je kob hotjela, da s tim uništenjem Srbije, stoji u savezu sliedeća odmah bezprimjerna parallela hrvatska!) ..“; ovako nastavlja dogodjaje na godinu 923-tju:

---

* „..Bulgarus igitur illius (Imp.) **humilitatem** ac sermones cum **veneratione miratus**..." (L. c. Cap. XV., p. 188—90.). → Pisac i to **dodaje**, da je to poniženje carstva **Simeon** i svoj svojoj vojsci priobćio!

„Nadalje, ob ono isto takodjer vrieme (t. j. propasti Srbije), oružjem u ruci uništavši s Alogoboturom u Hrvatsku Bulgari, **svi budu po Hrvatih poubijani.**" *

Malo riečih, ali silnog znamenovanja! — Na razvalinah Srbije, ovako Hrvati nadvladjuju pobjeditelja Byzanta! Kao što nije ostalo u Srbiji niti jedne žene, pred Bugari, koja bi se bila u crno zavila i zacvililа nad nesrećom svoga naroda: isto tako nije u Hrvatskoj ostalo bugarske duše, pred Hrvati, da javi u Bugarskoj neslišani takov medju svojimi poraz! — Pa da se pisac, koji pripada takovomu narodu, snizuje do izopačivanja ili zlotumačenja Konstantinove povjesti na štetu tobož Srbah, a korist Hrvatah! . . Idite! nesbijajte šale s osbiljnimi stvarmi; ili ako se nešalite, onda učite se prije čitati, nego li se upuštate u kritiku stvarih, vami posve nepoznatih! Isto tako i oni pisci hrvatski, koji se neustručavaju, u ime „bratinstva", oskvrnjivati povjest svoga naroda, neprestano vriedjajući ga onom potvorom: »da je, tobož, povjest hrvatska i srbska jednako slavna!« I dietca će hrvatska, pročitav ova, osietiti strašnu uvriedu tih pisacah-bratovštinarah! S toga, ako i ovi žele, da jih ozbiljni ljudi, i koji laž istini nepredpostavljaju, štuju i uvažavaju: neka se kane takovog naš narod vriedjajućeg postupanja, bilo u koje mu drago ime i svrhe držanoga!

Tako dakle Hrvati (i to opet pod sjajnim svojim imenom hrvatskim, ne pod maskom »iliro- ili jugoslavenizma" — o srbstvu može li tuj i govora biti? —) jedini sunarod, koji i toga gorostasa Simeona svladjuju, isto tako kao i Mihalja Borića! Ta je istina tim očevidnija, što je Simeon **tek poslie** ove hrvatske pobjede posietio Carigrad, i ondje onu silnu pobjedu nad oholostju byzantinskom stekao, koju gori više zadnju opisasmo. — Kazali smo nadalje, da je ona pobjeda zadnja bila, koju su Bugari nad Grci stekli. Tako i jest; riešenje bo istočnoga pitanja hrli k svojoj svrsi; jer je u tom obziru povjest još krasniji jedan spomenik hrvatske dike ubilježila.

---

* „Porro circa illud etiam tempus Chrovatiam cum Alogobotur armata manu ingresi Bulgari, **omnes a Chrovatis interfecti sunt.**" (L. c.)

Onim porazom Alogobotura priateljstvo se je med Hrvati Bugari konačno razriešilo. Poslie sjajne bo one pobjede u Carigradu stečene, opet se izoholi Simeon, tè kako da osveti poraz od Hrvatah pretrpljeni, misliti je stao. Dvie godine spremao se je on na rat proti Hrvatom, kojeg je taj put **sàm i osobno** predvoditi odlučio. Kao da je predćutio, da ide o život ili smrt osobe i države njegove!

Godine dakle 931-ve zametne se odlučni boj, jer je sbilja imao odlučiti i nad sudbinom dvih državah, i nad zamašajem istočnoga pitanja! Nu pustimo i opet govoriti historiju:

„..dana 27-mi svibnja, piše Nastavitelj povjesti Konstantinove, indikcije 15., Simeon Bulgarah princip, poduzamši pohod proti Hrvatom, i zametnuv š njimi boj, **bivši pobjedjen, sve je svoje i posvema izgubio čete.**" *

Dakle i groznog Simeona, kojemu ni Byzant, niti Madjari ni Srbi protustati nisu mogli, **jedini Hrvati hametom porazuju!** Pa taj divni list napisà ruka nepriateljah naših! A kako je to morao biti veliki i važni dogodjaj, taj poraz Simeonov, po sudu istih Byzantinacah: najbolji je tomu dokaz obstojnost ona, što su pisci naznačili ne samo **dan** boja nego i **istu indikciju**; dočim sve one ratove bugaro-srbske, pače i propast Srbije, kao i boj bugaro-hrvatski Alogoboturom bijeni, posve mùkom mimolaze: smatrajući jih u velikom onom trenju, kao neznatne dogodjaje!

I mogli su to punim pravom učiniti! Jer **odmah** poslie te velike hrvatske pobjede, svi byzantinski pisci javljaju **i smrt** Velikog Simeona; a da su tì pisci bili iskreniji, tè mjesto one glupe bajke — koju opet svi točno izpisuju! — glasom koje, da

---

* „L. c. Cap. XX. pag. 191. „..Symeon Bulgarorum Princeps adversus Chrovatos expeditione suscepta, consertaque cum illis pugna, victus ipse, suas omnes penitus copias amisit.." Iz Cedrena i Zonare znamo i mjesto, gdje se je taj boj bio, najme u tjesnacih briegovah: „..Symeon homo sanguinarius et quietis impatiens, genti Cravatorum bellum intulit, sed ab illis victus, in montium angustiis exercitum amisit." (L. c. p. 149.) — Kod Cedrena vidi l. c., p. 490.

je njeki astrolog, Joannes Porro, svjetovao cara Romana: neka bi stanovitoj, po njemu označenoj, statuji dao glavu skinuti; uvjeravajući ga, da će on čas i Simeon umrieti: što da je Ro- i učiniti dao, a Simeon da je istodobno i umró (ludorija, koju danas i dietca izsmjehivaju, a ipak ju i najozbiljniji byzant. pisci izpisaše!):* dà, kad bi mjesto te bajke izvjestili bili ti pisci: da je, obzirom na ono označenje dana bojevanja hrvatsko-bugarskoga, kao i indikcije, istine u stvari toliko: da je Simeon budi u onom ratu pao, budi s rane u boju dobljene, budi napokon sa žalosti nad tolikom sramotom i nesrećom imanom poginuo (što je i najvjerojatnije); dà, kad bi tako bili postupali, bili bi kamo li povjestnije izvjestili! O toj smrti bio je za dobe tajno izvješten i rečeni astrolog, tè se onda usudì onu lakrdiju s carem i s Byzantinci počiniti! Da je taj mudrac sbilja onu vlast ili znanost posjedovao, zar bi on bio čekao deset upadah Simeonovih, u svoju domovinu izvedenih? S toga, neznaš bi li se više divio gluposti, ili zloći byzant. pisacah; krijućih uviek tudje zasluge, a često, eto, i na takovi nedostojni način!

Ali da i nije onaj veliki poraz, posriedno ili neposriedno, djelovao na smrt Simeonovu: ipak je velika ona druga pobjeda Hrvatah, nad njim stečena, odlučno uplivala na sudbinu ne samo bugarskoga naroda, nego i na cielokupno istočno pitanje. — Sàma bo smrt bugarskog jednog vladaoca nije bila u stvari od velike važnosti. Simeon nije bio prvi veliki bugarski i slavni gospodar; niti su Bugari bili veliki narod samo onako slučajno, usljed glasovitosti Simeonove! Odkad ih povjest pozna na rimskom zemljištu, jednako su si dosliedni u slavi spram Byzanta; a uz Simeona brojili su oni i Asparucha, i Terbelina, zatim: Komersa, Kruma, Omortaga, Borića: jedan slavniji od drugoga!

Dà, ne smrt Simeonova, nego silna hrvatska ruka, koja je, zajedno sa Simeonom, u onih tjesnacih hrvatskih porazila i snagu bugarsku; ta ruka prouzroči obrat pitanja „istočno-europejskoga"; a to je prouzročeno tim: što je onim po-

* „. , statuae caput noctu abstulit: eademque hora Symeon in Bulgaria fatis concedit." L. c. ibid.

razom nastala doba **neprijateljevanjah hrvatsko-bugarskih,** a doba priateljstva onim se je dogodjajem završila. A da ni to nije puka samo fraza; poduprieti ćemo i to tvrdjenje naše povjestnimi spomenici, koji su kamo li sjajniji list naše poviesti sahranili: to će reći, Hrvati iz napadanih, **postaju odsad napadajući**; šta više, oni **prednjače i opet** drugim narodom, da se izvuku izpod jarma i vukodlačtva bugarskoga! A to su sbilja samo oni, kao pobjeditelji Bugarah, mogli **prvi** pokusiti, tè tim i druge za sobom povući. — Eto dakle spomenika, da rečena podkriepimo:

„Naokolo dakle susjedujući narodi — piše očevidac i suvremenik tim dogodjajem, Nastavitelj Konstantinov — **Hrvati**, Madjari i ostali, * začuvši za smrt Sime-

* Ruski pisac Stritter izvolio si je onakav, na taj dogadjaj odnoseći se, spomenik (u povjesti byzanto-hrvatskoj) izabrati, koji je povjestno najmanje, u tom slučaju, vjerodostojan; i to zato, jer je — i to proti svoj povjesti dosad po nami izvedenoj! — najnepovoljniji Hrvatom: a to je **Cedrenus**, pisac tek **iz konca** XI-ga vieka, koji je samo prepisivao ove dogodjaje (i to baš iz gori po nami navedenog spomenika), posve svojevoljno pomutiv spremajuće se proti Bugarom narode ovim redom: „Vicinae igitur gentes **Turci** (t. j. Madjari, koji tamo od vremena primljene one nauke od Simeona u IX. vieku, po nijednom se spomeniku više ni nenapominju na istočnom pozorištu!), **Servi** (koji se jedva iz sužanjstva bugarskoga vratiše, tè pomoćju Grkah i Hrvatah domovinu su si uskrisili!), **Chrovatae**..“ Dà. Hrvati su mu zadnji u redu, koje je sàm kao pobjeditelje Simeona naveo! — Nije dvojiti, da je taj red Cedrenus bez svake nuzgredne misli napisao; ali Stritter nebi bio mario mjesto izvornikah i suvremenih pisacah, **baš compilatora** njihova, iz XI. stol., navesti! Tu se vidi proračunanost!. U istinu, osim po nami u tekstu navedenog Konstantinova Nastavitelja (koji je crpio iz najvjerodostojnijega vriela, to jest iz ustiuh sàmog one dobe cara byzant., koji je najbolje poznavao važnost su-djelujućih u istočnom pitanju živaljah): i ostali takodjer X. vieka spomenici, koji su taj dogodjaj zabilježili, stoje za našu stvar, uz Nastavitelja Konst.; pače su nam i povoljniji. Tako Symeon Logoth. (l. c. Cap. 34. p. 364.) ovako se izrazuje: „Audita Symeonis morte, circumvicinae nationes, **Chrovati** pariter ac reliqui..“ Taj dakle X. vj. spomenik ne samo dava Hrvatom prednost, pače druge narode niti napomenuti se nedostoji! Upravo tako i Georg. Mon. (l. c. Cap. 29. Imp.

onovu, **odlučili su Bugare ratom napasti . .“** — To je dakle tretji veliki čin našeg naroda, zasvjedočen tudjom rukom, iz dobe Simeonove! Da vidimo sad, kakove je on posliedice za sobom povukao obzirom na istočno pitanje te dobe? Prvo: Madjari se usudjuju iz svoje zaboravi, s te strani izaći, i do skora ćemo jih viditi, kako su oni zagrozili rimskomu carstvu mjesto Bugarah. Drugo: Bugari su prisiljeni tim držanjem Hrvatah zajednice svoje promjeniti; * utiču bo se k Rimljanom, i stupaju odsad š njimi u savez politički, **vezom ženitbenim** dvajuh dvorovah učvrstjeni. — Tim se je pako istočno pitanje iz temelja pokrenulo. Glede rečenih ovako nastavlja prerečeni spomenik:

„Budué pako da je Bugarah narod glad mučio i silni **skakavci, a plašeći se zajedno upada rečenih narodah,** a osobito navale Rimljanah (tobož!) . .“ S toga da su Bugari odlučili upasti u Macedoniju, nastojeć tim prestrašiti Grke. Šaranja! Upad bo taj najbolje dokazuje, kako su se bojali Grkah! Ali čuvši, da car rimski proti njima vojsku sprema, šilja tajno **Petar,** naslјednik Simeonov, poslanika s pismom k caru u Byzant. Posliedak pako svega toga poslanstva i dopisivanja biaše: da je Petar uzeo za ženu **Mariju,** kćer **Kristofora,** sina cara Romana; tè tako mir i savez Bugari i Grci sklopiše. ** Zato su se Hrvati i Madjari proti obćim nepriateljem u bojna poduzetja spojili. — Da je Cedrenus u gore izvedenom svojem navodu neumjestno upleo i Srbe, kao proti Bugarom spremajuće se, najbolje dokazuje sljedeće svjedočanstvo, **obnovljenje srbske državice** opisujuće (koje je, po svoj prilici, Cedren pred oči-

---

Const. p. 435.) veli: „Circumvicinae igitur gentes, tum scilicet **Chrovati,** tum reliqui . .“ Eto kako je Cedren svojevoljno izpisao, pa ipak Stritter samo je njega sliedio! . . Leo Grammat. (l. c. pag. 398.), zatim Zonaras (l. c. pag. 149.) samo obćenito napominju spremanja narodah proti Bugarom: Srblje dakle **baš nijedan** pisac, osim Çedrena, ni nenapominje Nastav. Konst. samo Madjare, uz Hrvate, napominje; ali jih nami zapostavlja. To je peremptorno!

* Sravni s tim dalje sliedeću notu, za vladanja Konstantinova, po učenom Leichu izvedenu (Pod *, na str. 168.).

** Za prenavedena, V. l. c., Cap. XX—XXIII. p. 191—2.

ma imao, govoreći o spremanju i Srbah na Bugare, po smrti Simeonovoj).

Nikada se nebi bila Srbija iz svojeg praha podigla na novi život, da nije hrvatski mač prije spokorio Simeona, tè to oslobodjenje tako mogućim načinio! Dogodilo se je pako to ovako:

Sedme godine, po razoru Srbije, pobjegne iz Bugarske **Česlav**, sa četvoricom drugih Srbah, i dodje u Srbiju. Nenadje pako tamo ako ne 50 muževah, bez ženah i dietce, i koji su iz lova živili. S ovimi zadobije Srbiju, „i zaprosi kroz poslanike **štitnictvo** i pomoć od cara rimskoga (tutelam et auxilium), **obećajući**, da će **poslušnost njegovim zapovjedim izkazati, kakovu su i prije njega vladaoci, Rimljanah caru izkazivali** (promittens obedientiam ejus jussibus se praestiturum, qualem et ante ipsum principes Romanorum Imperatori exhibebant) . .“

Dakle: ne samo Česlav opet se kao rob podmitje Grkom; nego eto Konstantin, neznamo već po kolikoputih, i opet naglasuje stališ podanstva Srbah pod Grke u obće i kroz sve vrieme, osim koje je sam izuzeo u povjesti Srbah! . . Niti dakle pretjeravamo, niti izopačujemo spomenike, na štetu, tobož, Srbah, kada tvrdimo, da je taj puk bio kano ti obsudjen na sužanjstvo! — Konstantin zatim poveda, kako je car mnogimi dobročinstvi obsipao Srbe, tako: »da Srbi, koji su bili raztepeni po Simeonu, u Hrvatskoj, Bugarskoj i po drugih zemljah živući, čuvši za te stvari, k njemu (Česlavu) hrpimice su se skupljali . .“ I u Carigrad da su mnogi iz Bugarske dobježali, koje je car, odiećom providjene, u Srbiju šiljao k Česlavu; kojeg je i vladarom imenovao, i državu mu obnovio, dodajući još jednom: „da se je svega rimskomu carstvu podvrgao..“ * Voljeli su dakle i opet Srblji makar i robski, ali vlastiti svoj „srbski“ život, nego li Simeonovu »jugoslavsku cielokupnost“!

Tako dakle Srbija iz svoje narodnje smrti uskrisuje se za novo robovanje, a i to nevoljno živovanje imala je zahva-

* „. . totum se Romano imperio subjecit . .“ L. c., Cap. 32. pag. 83—4.

liti ne samo „trakom slobode hrvatske;" nego i nečuvenoj sili hrvatskoj, koja je ponizila bezprimjernu silu i gordost bulgarsku! — Ovako obnovljena, nije, dakle, ona mogla niti proti Bugarom, saveznikom grčkim, toli slaba još, i pod gospodstvom byzantinskim stojeća, spremati se u družtvu Hrvatah i Madjarah!

~~~~~~

Što se Bugarah, nadalje, tiče, oni nisu ni najmanje bili zadovoljni s tim novim, ponizujućim ih, stanjem stvarih. Jer se je proti Petru podigao brat mu **Ivan** s ostalimi Simeonovi boljari. Medjutim bude urota krvoločno ugušena, Ivan izšiban i utamničen. Iz tamnice znao ga je osloboditi car Roman, a u Carigrad doveden, tuj se i oženi. — Eto kako se je kolo srieće okrenulo: kako su nekada Bugari sa Srblji radili, tako sada rade Grci š njimi! — A i brat Mihalj pobuni se proti Petru, i mnoge na svoju stranu zadobije. Njegovi pristaše, po smrti njegovoj, bližje rimske kraje pustoše. Napokon su grad Nikopolj zauzeli. *

Čitatelji će dakle rado dopustiti, da se je poslje onih dvih velikih porazah, po Hrvatih Bugarom zadanih, i poslie onoga napadateljnoga spremanja našega po smrti Simeonovoj proti njima: nješto u njihovom narodnjem životu iz temelja i stožera preokrenulo, što je njihovu sudbinu eto na tako nizki stepen iz one pomamne slave i zmožnosti strovalilo! — A kad tako, to se mora i to dopustiti, da se je sva moć toga naroda **donle** odlično temeljila na priateljevanju njihovom s Hrvati; tim se pako baca svietlost i na prediduće viekove, tè tako Konstantinovo svjedočanstvo o Hrvatih i dogodjaji se podkrieplje-nim izkazuje.

~~~~~~

Klonutjem Bugarah, viditi ćemo odsad da Grci i spram Saracenah sretnije bave, dosljedno: da je sve istočno pitanje onim **obratom** drugim putem pokrenulo; a tim će se još jasnijom istinom izkazati ono tvrdjenje naše: da riešiv Hrvati pi-

---

* Cont. Const. l. c. Cap. XXVIII—IX. pag. 195. — Cedrenus poveda, da su sa straha pred Petrom bježali, pustošeći sva u Macedoniji i drugud; dok si jih napokon Grci nepodčine. (L. c. p. 491—2.)

tanje bugarsko u X. vieku, riešili su tim i cielo istočno pitanje. To isto će i ostali dogodjaji potvrditi.

U Asiji dakle zauzimlju Grci — oslobodiv si ruke spram Bugarah — uz veliki grad Melitene i mnoge druge, u Mesopotamiji ležeće; zaharačiv si sav taj kraj, razgranivši zajedno i granice države svoje s te strani. Glasovitim se je u tih bojevih izkazao njeki Kurkuas, koji je tečajem 22 godinah skoro hiljadu gradovah pootimao Saracenom po Asiji. Grci su ga slavili kao drugog Belisara. *

Madjari, koji, kako no to opetovano opazismo, tamo od IX. vieka, prvog svog pojava na istočnom pozorištu sve, do smrti Simeonove posve izčeznuše iz tog političkog polja djelovanja: eto jih sada najednom gdje će zagroziti ne samo Bugarskoj, nego i istomu rimskomu carstvu. Dà, i pred njimi će strepiti Carigrad! Prvi pohod i upad njihov sbio se je tretje godine po zaključenom bugaro-grčkom savezu; o njem ovo piše Nastavitelj Konstantinov: „..Ovi (Madjari) tja do Grada (priestolnog) dirjajući, sve što jim je pod ruke i mač došlo, zaplienjuju i pustoše..“ ** Viditi ćemo za vladanja cara Nicefora Foke, što je Madjarom mogućim učinilo ovaj i buduće upade u rimsko carstvo poduzimati: naime, čim bi uzalud bili Bugari (Petar) u svojih novih saveznikah, Grkah, pomoć proti Madjarom tražili (eto dokle su spali Simeonovi potomci!); biahu napokon prisiljeni s ovimi savez mira sklopiti, i propustjivali su Madjare upadati proti Byzantincem čez svoje zemlje. — Grci su prisiljeni odkupljevati svoje zarobljenike od Madjarah; a što je to ino, ako ne, da su sad bili zaharačenici ovoga naroda mjesto Bugarah? Dakle temeljiti obrat stvarih i s te strani.

Za cara Romana i opet Rusi (s Hrvati skupa) upadaju u njegovo carstvo, sa neslišanim donle brodovljem, sastojećim iz 10.000 ladjah, ravno na Carigrad se uputjujući. — O njih veli isti pi-

* L. c. Cap. XXIV. i XL—I. p. 193—4. zatim: 198. — Sym. Log. dodaje glede harača: „multaque auri et argenti millia annuo tributo inde accipienda . .“ (L. c. Cap. 35. pag. 364.)

** L. c., Cap. 37. pag. 197.

sac, da su tî Rusi „plemena franačkóga (a Francis genus ducunt; — naime skandinavski Germani).“ Posliedak tog upada biaše: Byzantinci su sa svojom grčkom vatrom svu tu nebrojenu silu mórsku spalili, poraziv Ruse na sve strani. *

Jedva su se nekako te prieteće pogibelji oslobodili Carigradjani, eto i drugog upada Madjarah u njihove zemlje: „. . opet Turci s' nebrojenimi vojskami granice Rimske države napadaju . . .“; a posliedak ovoga pohoda je bio: da su si Grci morali primirje na pet godinah od Madjarah kupiti! — A Bugari, koji su tu ulogu, koju sad Madjari od njih preuzeše, tamo od god. 678-me do 931-ve igrali, oni to mirno gledaju; o njih bo povjest te dobe posvema šuti! — Pa da se nije istočno pitanje iz temelja preobrazilo!

Dok ovako vanjske stvari stoje, u Carigradu opet se jedno bogomrsko dielo izvršuje: sinovi Romana cara osvetjuju nad njim opačinu, koju je on nad Konstantinom počinio, istisnuv ga iz carstva. Sbačena bo iz priestola, tè u samostan, u progonstvu zatvorenoga, naumili su ga nasliediti nenaravni ti sinovi, Stjepan i Konstantin; ali zločinstvo, koje su oni nad otcem svojim počinili, opet je drugi na njima dovršio! Naš bo Konstantin Porf., pobojav se, da nebi ta dva zlotvora isto i nad njim počinila: dao jih je uhvatiti, ostrići i u samostanu, u progonstvu, zatvoriti; gdje su zajedno i s otcem skupa do skora poumrli. Tim se je opet potvrdilo: da toli ciele narode, kao i pojedince, osvetjuje, s pretrpljenih krivicah, sàm Bog; ako jim se sàmi ugnuti nisu mogući! — Sbila su se ova god. 944-te; uslied česa preuzè samostalno vladanje **Konstantin Porfirogenet,** zasjevši tako sàm priestol otacah svojih.

---

2. Stvari istočne za vladanja (povratjena) Konstantina Porf., Romana mladjega i sinovah mu; zatim Nicefora Foke i Ivana Tzimiske.

(Od g. 944—975.)

Odsad će stvari rimske sve na bolje okrenuti. Svoje nutrnje nepriatelje, kojimi je obilovao naš Konstantin, sve je srètno iztriebio, i tako se na priestolu osjegurao.

* L. c., ibid. Cap. 39.

Morskom bitkom porazio je vojskovodja Basilij Saracene tako, da je uslied te pobjede mogao novi car slavije u Carigradu slaviti. Istim uspjehom budu oni malo vremena zatim poraženi i na Eufratu, tè opet Konstantin se proslavljuje od svojih.

Medjuto upadnu Madjari i po tretji put u njegovo carstvo, prodrievši i opet do Carigrada. Ali taj put su nesretno prošli. Jer proti vratjajućim se poslà Konstantin vojsku, česa posliedak biaše: „..navaliv noćju na nepriatelja, hametom ga poraziše..“ Logore jim i sav plien tracijski pootimaše Grci. „..Turci pako tim strašnim porazom i bjegom smutjeni, kući se vratiše.“*

Ali nije taj upad madjarski bio zadnji: Cedren bo svjedoči, da nisu Madjari tako dugo prestali napadati i pustošiti posjede grčke; dok nije njihov vladaoc **Bulosudes,** pričiniv se, da će se pokrstiti, u Carigrad došao; gdje ga je Konstantin okrstio, dostojanstvom Patricija i s velikimi dari počastio. Ali ovaj, vrativ se kući, iznevjerì se kršćanstvu i opet je napadao Rimljane, dok nije napokon negdje u Njemačkoj zaglavio: gdje su ga Niemci na kolac nabili. Vjerniji je ostao kršćanstvu, niti je više Grke uznemirivao, drugi jedan madjarski vojvoda, imenom **Gylas:** taj je sobom poveo i monaha Hierothea, kojeg je Theophylakt patriarha »biskupom Turcije« odredio. **

Sve to vrieme o Bugarih poviest šuti, kao da jih i nije! — Srbi Česlava, kako smo to vidjeli, krotko služe Konstantina: dočim Hrvati, i po klonutju Bugarske, kroz zaharačene Mlietke i gradove Dalmacije, drže zaharačeno rimsko carstvo!

Za Konstantina došla je u Carigrad i udova vladaoca Rusah (koji je zadnjiput navalio na Grke) imenom Olga, i bude tuj pokrštena.

Tìm završujemo burno vladanje našega Konstantina, koji je začeo vladati još kao dijete s otcem svojim Lavom, i doþró je do godine 959-te, 15. studena, kada je i umró. — O njegovom se vladanju pisci ili pretjerano povoljno, ili odviš protivno izrazuju: ali i protivnici priznavaju mu ljepih svojstvah. Najbolje

* Nastav. Konst., Vlad. Konstant., Cap. 47., 216.

** Cedrenus, l. c., pag. 498.

je njegovo vladanje i svojstva shvatio napomenuti već učeni Leich,* u Predgovoru knjige: „De Caerem. Aulae Byzant.“, veleć o Konstantinu: „..vladaoc veleučeni, a učenjakah štovatelj i štititelj najveći..“ O vladanju pako njegovom veli: „..doba njegovo pada u ona vremena, kada od najvećeg carstva . . samo siena njeka i slika je preostala..“

Žalibog, da moramo i opet jedan bogomrski zločin byzantinski, pri smrti Konstantinovoj, napomenuti: nahustjen bo materom svojom Helenom, opetovano nàstoji 20godišnji sin ovoga cara, imenom **Roman**, nazvan Porfirog., otrovom smaknuti si otca, da uzmogne zauzeti njegov priestol! Prvi put se nekako otrov razlio, i nije mogao odlučno djelovati; ne tako drugiput podani, onda bo je podlegao K-tin. Otcoubojica nasliedi si nesretnoga otca!

Čim je Roman zavladao, piše Nastav. Konstantinov, odmah je razposlao poslanicu na Bugare, Hrvate i ostale istoka i zapada narode: „da š njimi priateljstva vez utvrdi“; na što ovi uzvratjaju izrazi čuvstva zamjenitoga, prihvatjujući ponude njegove**. — Da su Srblji i Romanu mladjemu služili, *to*

* I taj učenjak, akoprem se u istom Predgovoru ljuti na grčke pisce (Cedrena, Zonaru itd. Vidi l. c. Br. XXXIX. i XL. note 1.) što su ovi, crpeći iz izvornikah i starijih spomenikah, poraze Grkah u pobjede pretvorili: ipak se ni on neustručava, gazeć izvornike i starije spomenike, sljediti baš Cedrena, svojevoljnog kompilatora, što se tiče narodah, koji su se po smrti Simeona Bugarina, na Bugarsku spremali: predpostavljajući, kako smo to već gori više razvili, Madjare i Srbe Hrvatom. Tako je narav čovječja sklona činiti krivo i gaziti tudje pràvo! — U ostalom, i taj učeni Njemac priznaje, da je držanje Hrvatah i Madjarah (koje zove „validae nationes“) prepriečilo, da već nije Petar Bugarin mogao udariti na Rimljane, bojeći se rečenih narodah (od kojih da ide prvenstvo Hrvate, i naši će nepriatelji morati priznati. Leich je zašutio obe hrvatske pobjede nad Simeonom stečene — valjda da si Cedrenov red spasi!); nego je savez mira i ženitbe s Grci morao sklopiti. — Ovo pako liepo razsvjetljuje sva po nami rečena. (Corp. Script. hist. Byz., Ed. Bonn., l. c., p. XXXII. XLV.)

** L. c., Romani Imp., Cap. II., p. 2. „..ad Bulgariae et Occidentis Orientisque gentium Principes, amicitiae confovendae

potvrdjuje isti taj pisac tamo, gdje govori o velikom kandiotskom ratu Grkah sa Saraceni. U svrhu toga boja, da je car Roman „iz savkolikog rimskog carstva“ kopnu i mórsku vojsku sakupljao. Medju pokrajinami rimskimi izbrajaju se izrično: „Tracija, Maćedonija i Slovenci (καὶ Σθλαβησιάνων)“. Sloveni pako uz Maćedoniju stanujući biahu Srbi; koje ime nije Nastavit. Konst. niti jedanput napomenuo, dočim hrvatsko ime slavno spominje! Tim je spomenikom povedanje Konstantinovo o robovanju Srbah pod rimsko carstvo za njegova vladanja, i „in actu“ konstatirano pod nasliednikom njegovim *. — Ali da i nebi posjedovali u rečenu svrhu tih spomenikah; to je robovanje Srbah, za vladanja Romana i mnogih njegovih nasliednikah, još i jasnijim spomenikom zasvjedočeno. — Cedren bo, na godinu smrti cara Romana Argyra (1034), ovako piše: „Et Servia quae morte Romani Imperatoris **jugum excusserat** (dakle jaram; indi nevriedjamo historiju, ako uviek o Srbih govorimo, da su robovali a ne samo zaharačeni bili pod Grke!) **rursus** imperio conjuncta est.“ ** Taj pako „rursus“ proteže se na **drugu** godinu vladanja Mihalja Paflagonca, to jest na godinu 1035-tu. Dakle su se Srbi u slobodi uzdržali kroz dugo vrieme od . . . **jedne godine danah!** . . . A ima „povjestnikah“ hrvatskih, koji se ne stide **poistovjetiti** poviest hrvatsku sa tom slavom srbskom! . . No nije ni čudo; — jer što svojemu narodu kroz srbež i danas spremaju, to bi željeli „par force“ da je tako i uviek bilo! . . Opetujemo ovdje, da mi samo takove povjestnike nemožemo ni uvažiti, ni poštovati . . . Bilo svakomu prosto oskvrnjivati na svoj vlastiti račun i ime slavnu prošlost našega

causa, litteras misit: iis acceptis, gratulari omnes Imp. fortunae ejusque sibi amicitiae nomine . . celebrare, pacisque cum eo foedera firmare..“

* L. c., Cap. VII—XII. — Opisav taj dogodjaj, to jest, zauzetje Krete po Grcih; važni nas spomenik „Nastavitelja Konstantinova“ ostavlja: onim bo činom dovršuje povedanja svoja pisac ovi, za našu stvar toli znameniti. — S vladanjem ovoga Romana prestaje i Symeon Log.; dočim je Georgij monah već sa smrtju Romana Lakapena završio.

** L. c., pag. 578.

naroda; ali neka to nitko nečini na račun i u ime otacah i predjah svojih (ako još i teče u žilah tih pisacah, ili onih, koji jih tako pisati nukaju, slavna krv hrvatska!): ovi bo su znali liepu svoju prošlost ne samo neoskvrnjenu uzčuvati, nego i štititi ju, to jest: velika diela djedovah svojih i nastavljati. A što su otci naši spram Srbah bili, o tom će odsad unapried suditi sav naš narod!

I za Romana pokušali su Madjari prodrieti u Traciju; ali izišavši jim na susriet Marian patriciji: »u boju jih je porazio, mnoge uhvatio, ostale sa sramotom vratiti se je prisilio.«* Ako su dakle i preuzeli Madjari ulogu napadačah, mjesto Bugarah, proti Grkom; to valja ipak priznati, da tuj nije niti siene onoj slavi i veličini, koju su Bugari kroz viekove naprama Byzantu razvijali!

Dočim su Grci u Europi Kretu oteli Saracenom: to u Asiji kamo li većom slavom porazuju iste svoje nepriatelje, i to takovom srećom, »da ju riečima niti izraziti nije moći. Jer skoro sav Istok (Orientem pene universum) u svoju je vlast spravio (Lav Fokas, slavni vojskovodja) . . S toga je i sjajno slavije u Carigradu slavio . .« svjedoči **Mihalj Glycas.****

Umró je car Roman u cvietu mladosti svoje, u 24-toj godini, ljeta 963.; poslie bi bio vladao tri godine i četiri mjeseca. Nasliedili su ga u vladanju nježna dva sinčića **Basilij**, nazvan **Bulgarokrotitelj** (Bulgaroctonus) i **Konstantin** (VIII.) pod štitničtvom matere **Theophane**.

Jedva da su ti mladi carevi zavladali, eto od Petra, iz Bugarske, poslanstvo s glasom o smrti žene njegove Grkinje, i s ponudom mira i saveza, kojeg su i obnovili; a Petar dao je za taoce sinove svoje Borića i Romana.*** — Potomci Kruma i

* Nast. Konst., l. c., Cap. XV., p. 225.

** Nazvan **Sicilijanac**; pisao okó g. 1150. Začimlje pisati sa stvorenjem svieta, i ide do dobe Ivana Alexija Komnena. Nezna se, jeli bio osebnik ili u državnoj službi. — Za navod vidi: Corp. Script. hist. Byz., Ed. Ven., Tom. IV., Pars IV., pag. 235. — Odsada ćemo pozorno sliediti i taj spomenik, uz ostale suvremene ili bližnje dogodjajem; od kojih je odsad najznamenitiji, kao suvremenik, u XI-tom vieku, Cedrenus.

*** Cedrenus, l. c., pag. 506.

Simeona sciene se sretnih, da mogu uz taočtvo mir si od Grkah kupiti!

Dok se ova s Bugari ugovaraju, u Asiji proglase glasovitog vojskovodju **Nicefora Foku** carem, iste godine zavladanja sinovah Romanovih. Mati oviuh, rečena Theophana, iznevjeri i ona sinove svoje; jer se je udala za tog smielog muža, a tim pripomogla lišiti jih priestola. — Vladao je Nicefor Fokas šest godinah.

Broji se medju valjanije grčke careve. — Čim je zavladao, oslobodì državu svoju od harača zapadnih (sikulo-afrikanskih) Saracenah, pod koji su Grci spali još za Basilija Maćedonoa, polagajući svakoljetno 22.000 zlatnih pienezah.* — Nemanje sretno vojevao je Nicefor Foka i sa istočnimi Saraceni. Osobno je proti njima izašao u Siriju, i više od 100 gradovah zauzeo je po toj zemlji, zatim Ciliciji i Feniciji. Zaharačio je i Tripolis grad s Damaskom skupa. I Cypar otok, veliki i krasni su zauzeli.** Imajući, eto, ruke slobodne spram Bugarah; mogli su Grci većom snagom i na Istoku stupiti!

Četvrte godine vladanja svoga uputio se je Nicefor F. u Traciju, da obilazi gradove. Iz varoša Sude pismeno je stao

---

* Cedr., l. c. p. 509—510. — U savezu s tim dogodjajem, poveda Cedren i o zajednici Simeona Bugarina, ugovorenoj s timi afrikanskimi Saraceni, pomoćju kojih naumio je veliki taj muž zavladati istim rimskim carstvom: „..Simeon.. izoholiv se radi mnogih nad Rimljani stečenih pobjedah, već je u duhu carstvo rimsko zauzimao..“ Dakle ambicija Simeonova posizala je već za **rimskom krunom**! — Viditi ćemo na svom mjestu, kako se je i Dušan (dakako u posve drugih obstojnostih, nego li Bugarin: med ovim bo i Dušanom teče razlika kao med gospodarom i robom! Kod Bugarah bo **narod** i **osoba** vladaoca, **kroz viekove**, sluvije slavi spram Byzanta; kod Srbah samo jedna osoba vladaoca, i to **kroz 15—20 godinah**, ropče — dakle nješto nenaravna! — dočim narod viečno **robuje** Carigradu!) pomamio s iste pohlepe; usudiv se pomisliti i on na carsko-rimsku krunu: ali jih s toga postignù oba jednako, i njihove narode, ruka božja tako, da je njihovih osobah i državah, kroz viekove, stidno na slobode glasu nestalo! Ništa nekazni Providnost toli strogo, koli otimačinu i gordost!

** Mich. Glycas, l. c., pag. 237.

nagovarati Petra Bugarina, „..da nebi dopustio Madjarima Dunav prevaljivati, i Rimljanah državu uznemirivati..“ Ali jer ga nije htjeo Petar uslišati*, poslà car poslanika svoga k **Svetoslavu** vladaocu Rusah, uz velike dare snubeći ga, da svom snagom udari na Bugare.

Kazali smo, da će čitatelji vidjeti, kako se urotjuju s Byzantinci proti slobodi slovenskih narodah i poslovenčeni već Rusi: eto sad i povjestnih dokazalah tomu. Tko bo pripravniji od Rusah, prihvatiti ponudu byzantinsku! Jer već sliedeće godine: „..učinivši upad u Bugarsku, mnoge su gradove i kastele Bugarah sa zemljom sravnili, a neizmjerni učiniv plien, kući su se vratili..“ Ali to je samo početak slastih onodobnog ruskog panslavizma, kojeg su imali srieću Bugari okusiti prvi na jugu! Ali će i Grci strašno platiti ovo svoje zločinstvo nad Bugari kroz Ruse počinjeno! — Medjutim Cedren ovo dalje bilježi: „..Na isti su način, a i nješto **krutje** (durius), i sliedeće godine s Bugari postupali..“** Ej, jadna Bulgarijo, na što si došla za nasliednika Simeonova! a tim si jadnija, što te na korist Byzanta bìje tobožnja bratinska, ruka slovenska!

Usprkos sretnih svojih bojevanjah, Nicefor biaše ipak veoma mržen od svojih, najveć radi opake svoje žene Theophane, a zatim radi gadne svoje skuposti. — Osvetu puka izvršì i nad njim bludna mu rečena supruga; koja tajno živeć s ljubovnikom svojim **Ivanom Tzimiskom**, urotì se š njim proti caru, koji bude uslied toga ubijen noćju, na podu ležeći, 11. pros. 969. — Bludnik i caroubojica zasjedne oskvernjeni tako priestol.

O početcih vladanja Tzimiska piše Cedrenus „..u Istoku i na zapadu stvari carstva veoma poremetjene su se kolebale..“ Slavni vojskovodje, a i isti taj car brzo te stvari na bolje okrenuše. — U istoku su se pobunile Cilicija, Feni-

* Zonaras izpovjeda bez okolišanja, da je zato Petar caru zanijekao, jer je i on uzalud od Grkah pomoć proti Madjarom iskao: „..id ille recusavit, quod Imperator ipsi quoque **auxilia negasset, cum ab iisdem invaderetur** ..“ (L. c., Lib. XVI., Cap. 27., p. 161.)

** L. c., pag. 517.

cija i Celesirija. Sav Sarancenluk priskoči u pomoć pobunjenim: iz Asije, Egipta i Sicilije, svi se urotiše proti Rimljanom. Silni se razviju bojevi, kojih posljedak biaše: da je junak Nikola sjajno razbio kod Antiohije Saracene, osigurav tako gradove grčke. *

Na zapadu dozrielio je plod opačine byzantinske, proti Bugarom počinjene u družtvu Rusah: sada biaše Grkom zagriznuti u gorku tu jabuku! Čujmo, kako osudjuje isti Cedren mrzki onaj čin otacah svojih: „..**i nepravedno ono** Rusah proti Bugarom prije izmišljeno (za Nicefora Foke) nahustjenje; **u veliku je pogibelj** stvar rimsku privelo..“

Opisuje zatim, kako su si Rusi Bugarsku i konačno podjarmili, nastaniv se odmah u njoj, jer im se je kraj oni veoma dopao. zabacivši ugovore mira s Niceforom ugovorena; zasužnjiv i sinove Petrove, Borića i Romana. I tako bude Bugarska po prviput izbrisana iz broja državah europejskih, utonivši u te slasti panslavenske! — Dakako, da takovo susjedstvo nije prijalo Grkom, mjesto uništene u tjesnacih hrvatskih Bugarske! . . . S toga se je razvio ljuti višegodišnji boj med Grci i Rusi na bugarskom zemljištu . . Jao zemlji, kuda vojska prodje! . . Nespada amo opisivati razne peripecije toga ogromnoga i dugotrajnoga boja: dosta budi rečeno, da su obe strani životne sile napele, da nadvladaju; jer, u istinu, radilo se je, bar za Grke, o životnom pitanju. Svetoslav sabrà s pomoćnimi vojskami Madjarah, Pečenacah i Bugarah do 308.000 bojnikah; Nicefor skupì sve svoje aziatske i europejske vojske. Prvi udar dobili su Rusi kod Jedrene (jer je sva ta ogromna sila i Balkan već prevalila bila!), drugi kod Preslave, kraljevskog bugarskog grada: tamo se je napokon i rat dovršio s konačnim porazom Rusah i pomoćnikah jim; česa radi bacio je Svetoslav 20.000 Bugarah u gvoždje, osvete radi! — Car uhvati i Borića; Bugare na slobodu pustì.

Medju bojujućimi s Rusi, i žene su našaste: kao i Hrvatice, pod Carigradem vojujuće s Porgom, god. 626-te! — Ali sad je historija zabilježila i još strašniju osudu izvršenu nad Rusi sgo-

* L. c., p. 521.

dom onom: jer na vratjajuće se u domovinu svoju Ruse, napadnu Pečenci, tè su jih, zajedno sa Svetislavom, sve do **zadnjega poubijali:** a tako su osvetili strašno i Bugare, nemogavše kazniti onoliku rusku opačinu!.. Ali nije tim samo Rus kaznjen za zločinstvo svoje: bojem kod Preslave, kaznjeni su i griesi Bugarah, nad drugimi, osobito nad Srbijom, počinjeni: izbrisanje za izbrisanje! — Kaznjeni su i Grci, što su Ruse proti Bugarom nahustili; silni bo su sviet izgubili, i visili su dvie godine danah med životom i smrtju: a što nisu i oni već onda pali, jest: što jim je i gorčija još čaša pridržana bila! Opačine Byzanta provlačile su se kroz viekove: **tolikimi viekovi** bit' će i pedepsane! A pred takovom tajnom zmožnosti viečnje pravde zapanjen ostaje čovjek, tè u tih pravednih sudovih crpi nádu, da će sve krivice, koje nasilje i gordost pojedincem i narodom čine, čim kasnije, tim strašnije, ali ipak jednom osvetjene biti!

Tzimistzes, slavije slaveći u Carigradu s te ogromne pobjede, proti obećanju svojemu, kako to Byzantincu dolikuje, skinuo je iz Borića znakove i odieću kraljestva bugarskoga, a objesiv krunu njegovu u crkvi: tim je izbrisana po drugiput Bugarska iz broja državah.* Ruska dakle byzantinska politika ubila je Bugare i Ruse! . . Byzantu, dakako, nije bilo težko tako rusizmom uništenu Bugarsku podjarmiti! Ali pregrizti Simeonovu Bugarsku, ovu sniziti, da je pala tamo, gdje se je eto pod Tzimiskom nalazila: to niti su Rusi, niti Grci, ni Madjari mogli izvesti; ali je mogao **mač hrvatski!**

I proti tomu caru mnoge su se bune i urote snovale, koje je sretno svladjivao; dok napokon i njega, caroubojicu, nestigne ruka osvete zaslužene: ta ruka bio je njeki Basilij, koji ga je otrovom pogubio, dana 4. prosinca 975-te. Zasjeo je **opet** diedinski svoj priestol **Basilij,** sin Romana, mladić od 20 godinah; posadiv uza se brata si **Konstantina VIII.**

---

* Za sva rečena o boju grčko-ruskom, vidi Cedrenus, l. c., p. 520—534.

3. Vladanje (upostavljeno) Basilija Bulgarokrotitelja i Konstantina VIII. — Propast Bugarske.

(Od god. 975—1028.)

Već sàm taj pridavak Basilijev: **Bulgarokrotitelj**, sadržava u sebi čitavi povjestni program dielovanja za njegova duga, petdesetgodišnjega, vladanja. Dà, kobni je to vladar po Bugare; koji, da zadovolji svojemu nàstojanju uništiti slobodu toga naroda, posvema je zanemario ostale poslove i stvari carstva, imenito istočne; o čem se ovako izrazuje ozbiljni pisac Mich. Glycas: Što god su Rimljani slavna počinili u Asiji za vladanja Nicefora Foke i Ivana Tzimiske, gospodstvo svoje do Damaska produživši; to je sve pod Basilijom propalo, koji je „..jedino i neprestano o tom nastojao, da bugarski narod podjarmi..“ Tu, dakle, sgodu upotriebili su Saraceni, da se oslobode, što su pod Konstantinom i posvema izveli, plieneć i pustošeć rimsko carstvo. *

Odviš bi nas daleko zavelo, kad bi mi htjeli tudier potanje razpraviti dugotrajna bojevanja propadajućih Bugarah, otimajućih se izpod zagrljajah državnog svojeg umiranja spram Basilija: dosta će nam biti, da ovdje nacrtamo u savezu samo odlučne prizore; a već iz te žalostne slike čitatelji će uviditi, kako je to morao biti strašan narod, ti Bugari; koji su i poslie onih smrtnih udarah po Rusih i Grcih, za Tzimiska, dobljenih, još uviek toli žilavu borbu za državni svoj život proti Grkom, za ovog Basilija, razviti mogli! Šta više, u toj smrtnoj borbi biaše jedan hip, kadno, nalik ugasujućoj se luči, takovi su silni odsjev slave i moći svoje, za **Samuela**, zabliesnuti činili: da su u tom nadmašili i najsjajnije momente svoga narodnjega života! Odtud pako svatko će opet lahko, poviestno i umno, zaključiti, da onaj narod, koji je mogao takovomu puku **prvi** zadati udar smrtni, udar, koji biaše **početak** ovoga propadanja; da je taj narod morao biti još silniji i zmožniji od istih tih Bugarah. Taj pak narod biahu Hrvati X-ga vieka, koji ne iz obiesti, nego napadnuti po Simeonu,

---

* L. c., pag. 242.

ovomu smrtni udar zadadoše: to pako moralnost našega naroda opet pred historijom štiti!

Odmah pri smrti Tzimisces-a Bugari razviju barjak nezavisnosti, i slobodnimi se proglase spram Grkah. Vladu kraljestva pograbe sinovi zmožnog njekog i bogatog kneza (Comitis), koji se odtud i **Kneževići** zvahu (Comitopuli); jer je od Petrova plemena u Bugarskoj jurve sve izumrlo bilo. Na taj glas bune pobjegnu iz Carigrada u Bugarsku dva sina Petrova, Borić i Roman; prvog je u šumi ubio jedan Bugarin, misleći, da je Grk; biaše bo na grčku odieven. Roman, bivši nezdrav (castratus), vratio se je natrag u Carigrad. Od četvero pako rečene bratje Kneževićah, **David** brzo umrè, tako i **Mojsia,** zaglaviv pri obsjednutju grada Serrah; **Aarona,** nagibajućeg k Grkom, ubije sa sinom brat mu **Samuel:** koji tako preostavši sàm, nad Bugari zavladà i to tolikom snagom, kao da je mislio obnoviti drevnu slavu naroda svoga. Ali prokleta pohlepa za tudjim, i ubojstvo svojih, nije moglo dobrim plodom konačno uzploditi!

Jer, dok je Basilij u Asiji ugušivao pogibeljnu bunu njekog Durus-a, koji se je protu-carem proglasio: „Samuel je sav zapad upadi svojimi uznemirivao, ne samo Traciju, Maćedoniju i bližnja okó Soluna: nego i Tesaliju, Grčku i Pelopones s mnogimi kasteli je zauzeo..“ Čim je dakle Basilij ukrotio Durus-a, vrativ se u Europu, odlučì osvetiti diela Samuelova. Na čelu vojske svoje uputi se proti Bugarom; kod grada Triadice susretnu se obe vojske, a posliedak tog prvog boja je bio: Rimljani poraženi i u bieg natjerani; Samuel zauzè sve njihove logore, težko bojno orudje, pače i carske znakove Basilijeve. Jedva je ovaj uspieo bjegom spasiti se u Filipopolj. Eto, kako se narod ma jaki sàm iz sebe, brzo sabere i oporavi, i iz najvećih narodnjih svojih nesrećah!

Proti ovako poraženomu Basiliju podigne se njeki Bardas Fokas, proglasiv se protu-carem. Ova velika buna tim je pogibeljnijom postala, što se je i izvanrednimi istočnimi dogodjaji zamršila. — U skrajnjem bo Istoku **Persi,** koje smo ostavili podjarmljene po Saracenih još za Heraklija starijega (vidi na str. 4. ovog spisa), i koji su već kroz tri vieka jaram svoj nosili, „nisu ipak nikad prestali podjarmitelje svoje mrziti i za drevnom

svojom zmožnostju težiti"; piše Cedren. Dà, narod takovi naliči viečnom lagumu, koji samo iskru očekuje, da ga s neprijateljem skupa na uviek u zrak digne! Takova prolazna iskra biaše za Persijane silni u ratu junak, i slavna plemena potomak **Inargus.** Ovaj digne na oružje sav svoj narod, i pridruživ si u pomoć 20.000 **Turakah;** tako je na sve strani vladaoca Saracenah **Chosroësa** pobjedjivao, da su njegovi na samo persijsko ime bezobzirce bježali.

Taj dakle Chosroës, nemoguć sàm odoljeti sili Persijanah, domisli se izpustiti na slobodu sve po saracenskoj državi utamničene kršćane pod uvietom, da svladaju protivnika njegova. Medju ovimi se je nalazio i napomenuti već Durus; bivši zasužnjen za svojeg zadnjeg bojevanja s Basilijom. Ovaj, na čelu 3000 kršćanah, do noge potuče nesrećnog Inarga, da mu nije ni glasnik preostao, koji bi bio poraz taj njegovim doglasio!* — **Turci** se dakle već i u odlučne aziatske spletke upliću; tè kao god što na zapadu doba bugarsko, tako i u istoku doba saracensko, svojemu se je kraju u XI-tom vieku približivalo. To bo su prvi predteče zapadajuće saracenske slave, koja je samo za koje desetljetje preživila slavu bugarsku; da ustupi mjesto, obe nadkriljujućoj, **dobi turskoj!** . . Durus, svladav Perzijane, proglasi se carem u Asiji, sporazumiev se sa Bardas-om, koji si je vlast na zapadu pridržao: ali ga je ovaj brzo na vjeri prevario, jer uhvativ ga, u tamnicu ga je bacio. Zato je tim laglje i Basilij Bardasa svladao, i to pomoćju Rusah, kojih vladaoc **Vladimir** imao je za ženu sestru carevu, Anu.

Oslobodiv se ovako nutrnjih bojevah, odlučì Basilij svom snagom udarati na Samuela, koji je već opetovano do Soluna prodró, poraziv dva puta Grke, sva pustošeći nutri do Grčke. — Ali tom sgodom vratjajućeg se dočeka grčki vojskovodja Uranus, i tako ga hametom porazì: »da se je jedva Samuel sa sinom svojim, medju mrtvimi tjelesi posakriv se, noćju biegom čez planine spasio.« — Odtad je začela klonuti moć Samuela vidljivo; i akoprem se je još kroz godine uzdržao; ali iz napadatelja, postao je napadani: jer već sliedeće godine Grci opet porazuju

* Cedrenus, l. c., p. 543—7.

Bugare, pače i dvie Preslave, s mnogimi drugimi gradovi, zauzeše; vratjajući se tako pobjedonosno u Carigrad. Isto tako i sliedeće godine Bugari su na sve strani potučeni; a k svemu tomu već se je od strani njihove i izdaja pridružila: jer dok Samuel pod Jedrenom plieni, zapovjednik Berrhoe-je grada, Dobromir, izdade ga Grkom; dvie godine zatim i Roman, sin Petrov, izdade grad Skopje: česa radi Basilij imenovà izdajice Patriciji rimskimi. Grad Srbiju, u Tesaliji, i Vidim, u Bugarskoj, oružjem izvojuju.

Počim bi još tako kroz mnoge godine Grci upadali u Bugarsku, sve naokolo pustošeći ju i uništujući; kriza se je konačna za Samuela i njegove napokon nesmiljeno približavala, usprkos svih junačtvah po Bugarih pokazivanih. Nemogavši bo Samuel odoljeti već ni upadom Basilijevim u Bugarsku, odlučio je učvrstiti granice države jamami i nasipi. Ali badava i to: jer napokon uspiè Basilij prisiliti Bugare, da primu otvorenu bitku, a na otvorenom polju car pobjedi Samuela tako, da se je težko i sàm biegom spasiti mogao. Uhvatio je tom sgodom Basilij 10.000 Bugarah, kojimi je on dao svimi oči izkopati; samo je svakog stotnog jednookim ostavio, da bude vodjom ostalima: jer nečuveni taj okrutnik sve te nesretnjake Samuelu je poslao! Ovaj, kad je toliku strahotu i nesreću zapazio, od prevelike žalosti, zamrtav na zemlju se je srušio, a drugi dan i životom se razstavì. *

Obustavimo se sad pred tom tužnom slikom Bulgarije i toga Samuela, tè mi pitamo: Ako je Samuel taj glasoviti, koji je samo iz praha i jarma uspieo jedan hip uskrisiti Bugarsku; ako je, velimo, on nad nesrećom svoje zemlje i tim porazom i okrutničtvom grčkim tako se mogao raztužiti, da je od žalosti i poginuo: signrno svatko će moći dopustiti i priznati, kako da nebi bio morao od žalosti i ljutosti podleći strašni onaj, nikada pobjedjeni Simeon, koji je preuzeo vladati nad tristogodišnjimi gospodari Byzanta; poslie onih opetovanih udaracah, koje su mu Hrvati zadali? Dà, ovaj izrikom po historiji

* Uz Cedrena (l. c.), vidi i Zonaru, za pojedinosti, l. c., Lib. XVII. Cap 6. pag. 176.; — zatim M. Glyku l. e. pag. 239—40.

konstatirani primjer sa Samuelom, kamo li izvjestnijim čini i slični slučaj sa Simeonom sbivši se! —

Po smrti Samuelovoj, zavladao je nad Bugari sin mu **Gabriel**, nazvan i Roman; »..on je, istina, jakostju i silom nadvladao otca si, piše Mih. Glycas; no razboritostju i snagom uma biaše u mnogom njemu neravan . .« Nije vladao niti jednu podpunu godinu, jer ga je ubio u lovu sin ubijenoga Aarona, imenom **Vladislav** (nazvan i Ivan); pograbiv vladanje nad Bugari. Odmah poslà pismo Basiliju »obećajući, da će mu biti sužanj i podložnik (servus et subditus) . .“ Ali se brzo iznevjeri zadadatoj rieči, proglasiv se nezavisnim: kao što su se njemu i domovini iznevjerivati začeli velikaši bugarski; prelazeći već i hrpimice k Grkom. — Proti iznevjerivšem se Vladislavu poslà Basilij vojsku, koja je zauzela i kraljevski grad Ohridu, opustošiv na sve strani Bugarsku. Silni se opet razviju bojevi kroz dvie godine, u kojih se je Vladislav junački borio, prodrievši tja pod Drač; gdje je u boju i zaglavio. Viečnimi pobjedami Basilija umoreni Bugari, na sàm glas njegova dolazka, vapili bi: „Bezeite Tsaesar!“ piše Cedren; to jest: bježite, Cesar ide! — Vladao je Vladislav dvie godine i pet mjesecih, a š njim je utrnuo zasad red bugarskih kraljevah i vladaocah.

Jer začuv Basilij za smrt Vladislavovu, osobno dodje s vojskom u Bugarsku; svi velikaši, i 36 kastelah podlo mu se je predalo. — Opazujemo ovdje, da su i kod toga propadanja Bugarske i opet Rusi s Byzantinci vjerno sudjelovali! — Da dovršimo i mi docrtati jadnu sudbinu Bulgarije, poslužiti ćemo se riečmi Mih. Glike, koji ju ovako slika: ». . Tako bjè učinjeno, da je car Bugarah vladanje (imperium) posvema uništio: njekoje je od njih poubijao, druge podčinio si; oni pako, koji su na kakovi god način još preostali, jesu mu se i nehotice podvrgli . . Iz Ochride silno je bogatstvo, biserja, naime, i dragog kamenja, kao i sto centih zlata odveo.“ — U Carigradu je sjajno slavije slavio Basilij: Maria, udova Vladislavova, sa tri svoja sina i pet kćerih Samuelovih, kao i mnogi velikaši bugarski obvodjeni biahu po gradu, kao bojna tro-

feja.* Tako eto propadè silno njekoč kraljestvo bugarsko, postavši običnom pokrajinom grčkom; kraljestvo, koje se nije više moglo oporaviti s onog poraza, u tjesnacih hrvatskih dobljenoga! — Još će se ono jednom, divnim načinom, podići, ali već u turskoj dobi; dok neizvrši osvete njekoje, da onda i konačno, t. j. do u naše doba, iznikne.

Sietiti će se čitatelji, da smo na svom mjestu (str. 33.) uztvrdili, da je doba priateljevanja hrvatsko-bugarskoga, bilo dobom sreće po ta dva naroda; jer složne, nije jih mogla svladati nijedna sila. Da je tomu tako, o tom su se mogli čitatelji za tristogodišnje rečene dobe (od Asparucha do Simeona) dovoljno osvjedočiti. Naravno je dakle, da je doba nepriateljevanja rečenih narodah (od god. 923-tje tekuće) protivnim napokon moralo uroditi plodom. Tako i biaše. Što se Bugarah tiče, trostruko propadanje njihove države, uz ovaj odlučni pàd, to izvan dvojbe stavlja; a da je ta propast države bugarske i Hrvatom morala zadati udar: to i ona obstojnost jasnim čini, što je tim država hrvatska došla u neposriedni dodir i susjedstvo, uzduž ciele svoje istočne granice (od Sriema, uz Dunav na Timok, do Tracije), sa rimskim carstvom: dakle mjesto predzidja bugarskoga, s Grci neprestano borećeg se; dobiše oni tim pogibeljnije susjedstvo oviuh, što se je Býzant tako jedan hip uzvisio, da je i toli silnu Bugarsku progutao, a Bugare svojimi robovi učinio!

Nije dakle čudo, ako je **dio** hrvatske države, Bugarskoj susjedni, i to samo uslied one bugarske katastrofe, i tek ovakovimi susjedi podleći mogao: ali još i onda ne pred oružanom silom Grkah, nego uslied **nove Sedeslaviade**, tè opet na vrlo kratko vrieme. — Ovo bo spominju byzantinski spomenici o Hrvatih, prigodom propasti bugarske države:

„Poslie bi Bugarska podčinjena bila, piše Cedren (svjedok XI. vieka i već suvremenik ovim dogodjajem), caru se je **predao i pogranični Hrvatah narod,** i njegovi prin-

* Vidi za sva rečena Cedrena, l. c., pag. 240—261. — Zatim za pojedinosti: Mih. Gliku, l. c., pag. 240.

cipi, **brata dva** . ."* Ovo toli jasno i vjerodostojno svjedočanstvo o položaju Hrvatske spram Bugarske, ne samo neprigovorno potvrdjuje sva naša izvedenja povjestna, ob odnošajih hrvatsko-bugarskih tamo od VII. vieka nacrtana (jer je timi riečmi i Konstantin, što se tiče **susjedovanja** Hrvatah s Bugari, divno razsvietljen): nego je tim spomenikom poraženo iz temelja i na sve vieke ono takodjer posve svojevoljno, na štetu Hrvatah po Šafařiku izmišljeno, susjedovanje tobož Srbah današnje Srbije s Bugari, uzduž Timoka. Ne, današnja tobožnja Srbija, jest sveta zemlja hrvatska, baština **ilirskih Profirogenetovih Hrvatah.** Mi ćemo tu istinu tečajem razprave istočnoga pitanja još i drugimi, odlučnijimi, spomenici dokazati; ovdje ćemo još samo to nadalje napomenuti, da ovaj spomenik pobija zajedno i ono natucanje istog pisca: da su tobož Hrvati samo kroz posjed Sriema graničili s Bugari, a pod Sriemom, preko Save i Dunava, da su živili i susjedovali s Bugari tî tobožnji Srblji. Da je to samo sanjarija, a ne povjestna istina; eto, nadalje, i tomu neprigovornoga dokaza:

Poslie bi bio Cedren napomenuo, da se je po ukrotjenoj Bugarskoj **dobrovoljno** predao caru Basiliju **susjedni** Bugarom narod, Hrvati, s dvimi principi svojimi, koje je car radi one izdaje „častmi i velikimi bogatstvi nadario . ."; ovako on nastavlja: »Jedini se je još podanstvu otimao **Sermo, gospodar Sriema**, brat Nestonga.« Dakle stvar je i za sliepe jasna: Cedren naročito svjedoči, **da osim Hrvatah Sriema**; predao se je Grkom i **susjedni Bugarom narod hrvatski**: Hrvati su dakle **graničili** s Bugari i **izvan Sriema svoga**; a to Šafařika i njegove ad absurdum oprovrgava! Jer ako su Hrvati samo iz Sriema graničili s Bugari, a preko Save i Dunava su Š-ku Srblji: kako je onda mogao, i gdje još narod hrvatski, u XI. vieku, graničiti s Bugari; kadno je preko Dunava i Drave **Madjarska**, zmožna to doba država, bivstvovala?! Ali tako jest,

---

* L. c. pag. 561. „Subacta Bulgaria, Imperatori **se dedidit etiam contermina Chorvatorum gens,** et ejus principes, fratres duo: quibus Imperator honores et opes amplas tribuit. Solus adhuc Imperium detrectabat **Sermo,** Sirmii dominus, Nestongi frater . . ."

tî „autoriteti i učenjaci slavjansko-ruski“ moraju padati u **absurda**, kada se nesmutjuju iz Konstantinova **hrvatskoga Ilirika Srbiju skovati**! . Čemu da se obaziru na nemanje jasni i odlučujući spomenik unuka Konstantina Porf, koji u svom djelu „De Caerimon. Aulae Byz“ uz Hrvatsku i Srbiju (Dalmacije), naročito pozna i nezavisnog hrvatskog principa Ilirika, onda pod imenom »principis **Moraviae**« poznatoga? * koji šilja svoja, i prijimlje grčka poslanstva nezavisno? Ali „autoritetom“ se je, tamo od dobe Petra ruskoga, račilo u byzantinsko-ruske svrhe imati med Drinom (pače Vrbasom!) i Timokom **Srbe a ne Hrvate**, proti svoj i to preslavnoj **hrvatskoj** povjesti: tko bi se dakle na spomenike obazirao? tko na poviest viečnog robovanja srbskoga, koja sàma absurdnom čini veličinu tog plemena? tko na svjedočanstvo puka, koji se je **hrvatskim** zvao i onda, kada tim paklenim spletkam toga gorostasnog denaciolíziranja u rečene byzantinske svrhe jošte niti traga bilo nije? tko, napokon, na onu istinu, da se je živalj srbski već od IX—XI. vieka pretočio, po jeziku, u hrvaštinu, stranom i u bugarštinu; isto onako, kó što se je i uralska bugarština bez traga i glasa pretočila u slovenštinu: zabaciv Srbi prvobitni jezik sjeverne Srbije (kojeg ostanci, različni od česko-poljskoga, i dan danas jošte obstoje: tako je Providnost htjela da jednom — kad dodje „plenitudo temporis“ — istina i s te strani sine!)? ** Ali da dovršimo naš predmet, nastavljamo:

---

* „Ad Archontem Chrovatiae, Serblorum, Zachlumorum, Canali, Terbunorum, Diocleae, **Moraviae** sic scribitur...“ (L. c. Lib. II. Cap. 48. ap. Stritter, pag. 339.)

** Mi nebi ovdje i zasad tih istinah (o kojih će nam biti drugdje posebna i sustavna razgovora) napominjali, da se nije srbski „Napredak“(!) usudio nedavno ovo napisati: „da su Hrvati glavnu karakteristiku naroda, **svoje nariečje, zapustili, i srbski jezik prihvatili** . .“ Kada što slična njemačka ignorancija tvrdi (Vidi „Neues Fremdenblatt“ od 28. lipnjà o. g.), nečudimo se tomu: ali da tako udo pučića one robske historije onih historičkih granicah, sva ova ignorirajući, bunca: ono dokazuje tim, daje dozrielo za „Šumadiju“! Ali će iz tih nanašanih si uvriedah razumjeti već jednom i hrvatski narod, da su i one „pakleni plod iliro- i jugoslavenizma . . .“!

Rečeni dakle hrvatski gospodar (dominus) Sriema, ustručava se dobrovoljno priznati gospodstvo Grkah; a upravo obstojnost ta, što se proti tom junačkom hrvatskom sinu Grci neusudjuju oružjem u ruci izaći i spokoriti ga, kao n. pr. Bugare: ta obstojnost jest jasni dokaz, da bi Grci još manje mogli bili Hrvate Ilirika, susjede sriemskih Hrvatah, spokoriti; kad nebi tamo očita izdaja domovine izvršena bila, koju car nadarì časti i bogatstvom! . . Buduć dakle neide silom, što čine perfidni Byzantinci proti Sermu? Eto viečnog spomenika podlosti njihove, koji bi sàm bio dovoljan na uvieke skloniti svakog poštenog Hrvata, da iz dna duše svoje zamrzi sve što zaudara po byzantstvu:

„K ovomu (principu) **Diogen**, pogranične pokrajine (t. j. moravske Hrvatske, koja se je podlo predala Grkom; za to je i dobila grčkoga „Prefekta!“) nadstojnik (prefekt) poslanika (legatum) je poslao, **tvrdeći uz položenu zakletvu** (odtud se vidi, kako su Grci morali spletkarati i med Hrvati Ilirika, da jih na izdaju zadobe!), da bi želio sastati se š njim, i o stvarih potrebnih porazgovoriti se. Ako bi pako on sumnjao, da bi to mogle zasjede biti; to će on samo s trima slugama na obalu onde tekuće rijeke izaći. To isto, da bi i on učinio. Pristane Sermo, i tim načinom sastane se sa Diogenom. Tamo, kada bi imali razgovor zametnuti, Diogen povuče iz njedrih, gdje ga je sakritog imao, jatagan, i odmah ga u srdce Sermonu porine, i ubije ga: sluge se na to biegom spase. Diogen, skupiv iz susjedstva jaku vojsku (valida cum manu), š njom se uputi u Sriem, tè prestrašenu udovu, k tomu i velikimi obećanji nagovori, da sebe i Sriem predade caru. Bude poslana u Carigrad . . a Diogen novozauzetog kraja (ditionis) Nadstojnikom postavljen.“ * Tim podlim činom, koji dostojno karakterizira Byzantince, padè i Sriem u ruke grčke. — Osveta nije mogla dugo izostati: kako je Bog kaznio historijom ožigosana podljaka Diogena, vidit će čitatelji na svom mjestu; a da su Hrvati brzo Ilirik svoj opet zauzeli, odmah će i to viditi.

Jer zaključujući vladanje kobnoga Basilija, izvjestjujemo: da spremajući on pohod u Siciliju, oboli iznenada i umre, u prosincu

* Cedrenus, l. c. pag. 571.

1025-te, 73 godine star; poslie bi bio petdeset godinah vladao. Nasliedio ga je u vladanju samostalno brat **Konstantin** VIII.

Ovaj je u svemu bio bratu svomu neravan: podan bludničtvu, pijanstvu i svim opačinam, k tomu i okrutan. Suvriemeni Cedren ovako mu je označio vladanje: Obkolio se je takovimi ljudmi u vladanju, „da ovi sva bunami i pomutjenjem (confusione) napunjuju, i mal' da nisu **isto carstvo srušili** (everterunt propemodum imperium), koje je već tamo od vremenah otca njegova Romana, i redovito vladajućih Nicefora, Tzimiska i Basilija procvalo bilo, i trepetom postalo bližnjim narodom . .“ *

Da su i Hrvati svoj Ilirik, za Konstantina toga, i usried tih novih nesrećah Byzantinacah zauzeli i oslobodili: to je tim stalnije, što ćemo doskora viditi silne naše predje, kako su se odlučili istu Bugarsku zavojevati, ili bolje: osloboditi ju izpod grčkoga jarma. Samo je još Sriem ostao njeko vrieme u rukuh grčkih.

Za vladanja Konstantina VIII. i Saraceni su se izmakli izpod gospodovanja Byzanta, i začeli su rimsko carstvo nemilice na sve strani uznemirivati. Jedino kod Cykladskih otokah uspieli su jim Grci protustati.** — Upali su i Pečenci u Bugarsku, iz koje jih izagnà pozvani iz Sriema Diogen, koji bjè imenovan bugarskim Nadstojnikom.***

Umro je Konstantin taj u 70-toj godini života, poslie bi bio vladao tri ljeta, u studenu, god. 1028-me. — Nasliedio ga je njegov zet, **Romanus Argyrus.**

Tè tako, eto, doprli smo s poviestju **„istočnoga pitanja“** do duboko u XI-ti viek. — Dočim smo, u Prvoj Strani, jedva njekoliko desetljetjah (osim obćeg obzora) razpraviti mogli — tako bo biaše mučno pri svakom koraku razmrsivati i bistriti stazu, kojom nam biaše stupati! —: to smo ipak u ovoj strani našega poduzetja, uzprkos sličnim velikim potežkoćam,

---

* Cedrenus, l. c. p. 563. — I Glycas veli o Konstantinu: „rempublicam negligenter administrant . .“ (L. c. p. 242.)

** Mich. Glycas, l. c.; zatim: Cedrenus, l. c. p. 564—5.

*** Cedrenus, l. c. p. 564.

koje smo još uviek susrietali, prodrli kroz trnoviti put od dugih četirih viekovah. — Ostavljamo dakle razpravu rečenoga pitanja na pragu, i u oči **turske dobe**; a življe, koji ga sastavljaju, vidimo to doba ovako razporedane:

Hrvati, u jakoj i slobodnoj državi, uzdržali su drevnu svoju slavu; ali nesrećom susjedah svojih, Bugarah, dirnuti; stoje na obrani nezavisnosti svoje.

Bugari, iz broja državah izbrisani, poslie 50-godišnje borbe, čame pod upravom bahatog Grka.

Srblji, podjarmljeni rimskomu caru (Vidi na str. 169. i Nota pod *), služe Byzantincem za sredstvo obćeg ugnjetavanja: o čem će u III. Strani biti obilnih dokazah.

Saraceni, oporaviv se nješto za Konstantina VIII., stoje u oči propasti svoje. Persijsko-turski pokret mogli su oni još samo pomoćju kršćanah ugušiti.

Madjari su odstupili od istočnoga pozorišta. — **Byzant**, napokon, kolebajući se neprestano med slavom i propastju; očekuje vladaoca, koji bi ga ohrabrio i zla, po Konstantinu VIII. nanešena mu, opet izpravio. — To je, eto, poviestna slika iztočnoga pitanja za dobe, do koje smo doprli.

„Čovjek misli, Bog upravlja!“ — Tako se je i s nami dogodilo. Mislili smo, da ćemo moći u ovoj drugoj strani spisa našega proljeteti sve viekove narodnjega istočnoga života Hrvatah: od smrti cara Heraklija, sve do parižkoga mira, od god. 1856-te, protekavše. Ali kakovo bi nasilje morali bili počiniti na poviesti, kako ju skrčiti; da smo hotjeli ostati vierni toj namjeri! — No znajući, da se plemenita hrvatska srdca baš nasladjuju čitajući velika i slavna diela otacah i predjah svojih; i da bi bio grieh ova u veliko mimoići (što bi i morali bili učiniti, da smo se hotjeli držati prvobitne osnove): to smo si za dužnost držali, ogromnu i preznamenitu dobu **tursko-tatarsku** posebnim svezkom propratiti i uspomeni potomstva ju izručiti. Niti dvojimo, da nebi rodoljubivo hrvatsko obćinstvo istom blagohotnostju nazočno takodjer, kao i sliedeće dielce prihvatilo; kojom je i prediduće udostojilo: i to usprkos svih nerodoljubivih nastojanjah i zapriekah, potaknutih budi osebnim putem,

budi sredstvom časopistva, tobož hrvatske probitke zastupajućeg; neštedeći u tu svrhu ni njemačke paskvile!.. Tà, da se dielo unapried ocrni i preporuči (kao tobož „madjaronsko“!), nisu se dotični ustručavali piscu i čestitati već, da će mu ono jamačno pripomoći k otvorenju vratah domovine: ali, žalibog po-nj, i opet su bili krivi proroci! . Medjutim, badava je sve to; usried hrvatskoga naroda stalna nâdvlada zla nad dobrim, nije više moguća: jer je to djetinje nastojanje, htjeti **blatom** zagraditi tečaj rieke narodnjeg hrvatskog napriedovanja! — Ako i jest još svestrane borbe; to je ipak na sve vieke istinito i to: da bez borbe neimade pobjede! Što se nas tiče, „mi samo uztvrdjivamo **pràvo i istinu**; a to je nami dosta: **pobjeda, jest i ostaje tajna sàmoga Boga**!..“ — „Stieg osobnostih“, mogu u tih narodnjih svetinjah nazirati, ili predbacivati ga drugima samo oni, koji se sami, zajedno sa „stiegom svojim“, u vlastitih svojih listovih neprestano nebu pod oblake uzdigavaju, ili uzdigavati se čine! . .

Zaključak.

Pogled na razpravljana.

Završujujući Prvu Stranu ovoga spisa, mi smo, obzirom na obširnije tamo razpravljeno doba persijsko-obarsko, uztvrdili: da to zato poduzesmo, da »onom razpravom položimo temelj i izhodište **i svoj daljnjoj poviesti Hrvatah** na jugo-istoku Europe.« A da tu izreku i opravdamo naveli smo nadalje:

»Ako je pako narod hrvatski bio velik i zmožan već pri **prvom svojem pojavu,** pri **prvih početcih** . .: nije li naravno — ako nećemo dopustiti, da je rečena minulost bila samo ephemerna i prolazna —, da je **i odmah sliedeće doba saraceno-bugaro-hrvatsko** moralo biti nemanje slavnim i zanimivim? . .«

Jeda li je ovaj izvod **povjestan:** o tom će sada i čitatelji lahko moći suditi, a svako će čisto hrvatsko srdce ponosom pokazivati, i slastju se siećati dobe istočnog pitanja **saraceno-bugarske**: na koju su dični naši predji ne samo odlučno i sjajno uplivali; nego su i opet riešili takodjer zamršeni onaj istočni čvor! — Tim je pako nazor naš glede temelja i izhodišta persijsko-obarske dobe, spram budućih viekovah, podpunoma opravdan.

Rekli smo, da će na tu slavu dičnih predjah svojih samo čista, to jest iskrena hrvatska srdca pokazivati, i njom se ponositi: jer nečista, to jest ona lica, koja se samo krinkom hrvatstva zaodjevaju, da pod njom pred glupostju i neukimi sakriju svoje protuhrvatske, narod naš ubijajuće svrhe: takova se srdca nemogu iskreno radovati nad pojavljenji, koja ubijaju njihove svrhe. — Pitamo bo, a zajedno prizivljemo na sud našega naroda: jeda li je moglo čisto hrvatsko srdce, obzirom na persijsko-obarsko doba, po nami iz hr

vatskog gledišta povjestno razpravljeno, napisati ove rieči, i taj eto sud izreći:

„. . na perzijsko-avarsko doba **nemamo se vremena vraćati. A čemu i vraćati se u ono doba?** . .“ Čemu?! Tako pitaju, u prosvietljenom XIX-tom vieku, oni, koji se usudjuju izdavati se „cvietom hrvatskog rodoljubja“! A čemu pitate, jadnici, za otca i majčicu svoju; za djeda i babu svoju; za predje svoje? Čemu pitate za rodno mjesto, dan, godinu svoju? čemu za mile uspomene dietinstva i mladosti svoje? . . . Ali tko nam jamči, da vi i za ove svetinje svakog častnog čovjeka, kojemu nije „trbuh bog njegov“, pitate? Bilo što mu drago, napisav vi one rieči, vi ste se osudili sàmi pred cielim narodom! . . Kako i nebi, kada eto i nesretni bugarski narod, koji se je tek pokrenuo u svojem petstogodišnjem grobu robstva; koji je jedva u ime svoje slobode njekoliko riečih probjesedio, još u tom užasnom grobu ležeći: i već pokazuje okostjelim svojim prstom na veliku svoju drevnu historiju; u njoj vidi luč, koja mu nefaljeno mora svietiti i k sretnijoj budućnosti! Dà, čitajte organ toga naroda, »**Dunavsku Zoru**« (Br. 27. tekuće godine), pod naslovom: »B'lgarsko Pozorišće«; čitajte ga, pa se zarumenite, ako još ni to nepojmite, što je za narode, divna, velika i drevna, historija, bili oni slobodni, bili podjarmljeni! — Kolika to razlika med nazori poznatog tobožnjeg »hrvatskog«, i ovog u istinu „bulgarskog Pozorišća“! .

S toga mi scienimo, da ćemo kamo li viernije tumačiti čuvstva hrvatskoga naroda, ako u njegovo ime uztvrdimo: da je krasna i velika (a čim drevnija, tim slavnija!) poviest: **„plemička listina, izdana po sàmomu Bogu, savkolikomu narodu.“** Kad to nebi bila najsvetija istina, pitamo mi naše „žive mrtvace“: zar bi bila „sjevernjačka bratja“ toli grčevito nastojala, da potamniv i izopačiv, prije svega, u svaku cienu i svimi mogućimi sredstvi historiju Hrvatah; **dignu tim,** to jest na našem grobu, **poviest Srbah?** Nevidite li, kako naši nepriatelji znadu što rade? ili bi samo vi bili toli primitivno-naivni, tè nebi mogli ni toga previdjeti? Zar nepriznajete i sàmi, da „bez budne sviesti“ neimade ni-

jednomu narodu spasa? ili kuda nišanite, kada mislite, da je moći budnu sviest potaknuti **bez velike i slavne poviesti?** . . Što je ubilo Srblje, ako ne krivo shvatjena sviest narodnja, za Dušana (ako se još u onoj dobi otimačine o kakovoj sviesti i govoriti može!); koji se je **proti svoj historiji puka**, nad kojim je vladao — dakako još i u obstojnostih osobnonarodnjih, koje se u poviesti čovječanstva lje više ponoviti neće! — kroz njekoliko godinah, tako nenaravno podigao (kao što ćemo to u III. Strani spisa ovoga spomenici poduprieti): da si je morao tim svoj puk, posve naravno i povjesti odgovorno, strovaliti u petstogodišnji jaram, pod kojim i danas čami? ..Zar ga rečena sjevernjačka nastojanja, osnivajuća se na izmišljotinah, nepripravljaju za novu sličnu katastrofu, koju njemački časopisi maliciosno izazivlju, buncajući o „Grossserbische Tendenzen“ (o „Jugoslavische Tendenzen“ jošte nismo čuli iz Biograda prosboriti!); poticajući na nje, i slične jim sanjarije, puk oni?.. Viditi će se jednom, tko je iskrenije mislio: laskavci i krivi priatelji, ili ozbiljni opominjatelji! . . Ali vratimo se k našemu narodu.

Da mi sbilja govorimo iz dna čistih hrvatskih srdacah; nedvojbeni je tomu dokaz onaj sud, kojeg je ob obro-persijskoj dobi naše poviesti kamo li plemenitije srdce napisalo tim: što ono uvažava i raduje se slavi otacah svojih, samo se u rodoljubivoj duši pobojalo glede izvodah naših, o kojih veli: „da jih ima toli čudnovatih, da jih je, premda rodoljubnu srdcu gode, mučno vjerovati.“ — Dà, mi uvažavamo te bojazni, koje naliče bojaznim i dvojbam onih, koji iz velike nesreće i nevoljah svojih, na jednom padnu u veliku sreću: ali tako jih je već preotela nesreća, da težko vjeruju u tu srieću; misleći da valjda snivaju! No neka se umiri ono rodoljubivo srdce: proučiv bo dobu saraceno-bugarsku, koja se temelji na poviesti četirih viekovah, i sliedom sliedi dobu perso-obarsku; nedvojimo ni najmanje, da nebi dvojbah onih i bojaznih na uviek nestalo! Jer narod, koji je velik i slavan od godine 641-ve do 1028-me: sigurno morao je biti velik i slavan i med godinom 619-tom do 641-ve; živući na istom mjestu i u istih obstojnostih.— U ostalom, mi niti rieči netvrdimo, bez dokazah

u ruci, niti ćemo ikada bez njih šta tvrditi. Isto tako otvorenim obrazom pozivljemo svakoga, neka odkrije svietu, je da li smo zatajili ikakvi spomenik, koji bi protivna našimi tvrdjenji u sebi zadržavao? Ali kad tako, onda imademo pràvo od svakoga poštenoga čovjeka zahtjevati, da navede mjesta, koja mnije da su krivo uztvrdjena; i zašto jih scieni krivimi: mi sigurno nećemo dužni odgovora nikomu ostati. Ostale pako obćenapadateljne i prostačke prigovore; vratjamo, sada za uviek, u obraz onim, kojim dolikuju: patronom tudjinstva, na štetu svoga naroda!

Ovdje bi se moglo pitati: zašto stanovita lica, u vlastitoj svojoj domovini, strepe pred sjajem povjesti otacah svojih? Odgovor je kratak: zato, što ta **redka**, hvala Višnjemu! lica posve dobro uvidjaju, da kad će se jednom njihov narod u taj svoj vlastiti sjaj ugledati, da će on i bez političke razprave (na koju mi protivnike hrvatske politike, š njihovimi neslanimi opazkami i prigovori, proti našem poduzetju učinjenimi, u svoje vrieme uputjujemo), sa sažaljenjem začeti motriti buncanja i sanjarije s „pan-ruso-jugo-iliro-slavizmom“ tjerane; a da će izdaju domovine i narodnosti **sa srbežom gonjenu,** i sa zasluženim preziranjem **stvari i početnikah** od sebe na sve vieke viekovah odbiti! — Dà, to je ono, česa se vi bojite; i pravo imate: jer ako je doba obro-persijsko viečni **temelj**, na kojem će **Hrvati** graditi nepomičnu **sgradu** budućih svojih uplivah u istočno pitanje; ako je doba saraceno-bugarsko krasni jedan i neodoljivi sprat (kat, pod) te velike i jake sgrade: vidit' ćete, da je doba **tursko-tatarsko** i dostojni i neporušimi **zlatni krov** sgrade ove, koji ju čini bliestati se tečajem dugih osam viekovah, pa i onda: kada su se takmaci hrvatstva, kao krtovi, podlo pod zemlju sakrili, i tamo robski svoj život vodili!

A što mogu Hrvati, gledeć na obću neizvjestnu budućnost Europe, drugo i učiniti, ako ne pred licem cieloga svieta jasno i glasno reći: „Eto, to je naše pràvo, naša prošlost **trinaeststogodišnja** spram Istoka; mi neodstupljamo, od svoje volje, od pràva toga niti za dlaku; kao što bi bilo bez

umje, kad bi htjeli ma i slovce jedno od te naše prošlosti zatajiti. A sad zmožni svieta, neka rade kako jih volja, sietiv se: da nad svimi nami bdije jedan Bog!" — Nebude li pako ni to hrvatsko pràvo, tolikom prošlosti posvetjeno, štovano: zar onda nevode ona hrvatska lica narod svoj za nos, koja mu još buncaju i o njekih smetenostih jugo-, ili Bog sàm znaj kakovoga sve ne slavizma? — Bude li pako to pràvo hrvatsko počitovano: kojì je onda Hrvat još toli glup ili zloban, tè bi zabacivao biti sretnim i zadovoljnim **pod slavnim svojim imenom**; težeći za njekakvimi španjolskimi gradovi fantastah, ili maskiranih izdajicah roda svoga? . . Nije li taj naš nazor toli jasan, da ga i diete shvatiti može? Ili: nije li plemenitije to nàstojanje, nego li su bogomrske težnje onih, koji su mogli ove rieči napisati u obraz svoga naroda, „s goruće svoje ljubavi prama narodu srbskomu":

„. . **Propadni Hrvatska,** ako je usud dosudio, da propadne, proti čemu će hrabra srdca vojevati, dok budu kucala; **al neka se barem spasi milovani ovaj zametak** . . nadah slavenskoga juga (srbež) . ."?

Ali će vam na to odgovoriti u srdce i u dušu udareni i uvriedjeni hrvatski narod: Propali bez traga i glasa svi oni, koji se usudjuju ovako u ime toga naroda pisati i pisati činiti; na korist nepriateljah njegovih! A vi znajte, da neće propasti taj narod, dok i jedan samo hrabri sin njegov živi, ako ga i nebranila ona srdca, koja mu tu smrtnu pjesmu zapjevaše: s njihove bo obrane, za stalno bi propala sveta Hrvatska zemlja! — Za «**usud**« se nebrin'te: taj bo je kroz trinaest viekovah branio naš narod spram nutrnjih i vanjskih nepriateljah njegovih; a branit će ga i u buduće, jer mu je lozinka: **Bog i Hrvati!**

Niti nemojte varati sebe, da na taj „zametak vaš, **milijuni gledaju** gorućim očima . ." Nè, vi varate sebe ili druge: na taj bo vaš zametak gledaju „i dršćuće svoje ruke nanj pružaju . ." samo oni, koji napisahu tu „Propast Hrvatske" na njegovu korist! **Milijuni bo Hrvatah**, po nutrnjem svom nagonu, **zaziru** od tog „zametka mraka i despocije byzantinske"; zametka, koji si danas ubija Danila, da si sutra može ubiti onoga, o kojem pjevà nedavno: „Mihailo slavni!"; počim bi

si bio ubio već prije dičnog Karadjordju! Zametka, koji, birajući si tobož slobodnom voljom, budućeg ovršitelja slobodne svoje volje: bira ga pod ratnim i obsadnim stanjem zemlje, bira ga u prvi sàt sastanka slobodne skupštine, **brez predbježne verifikacije** izborah slobodnih zastupnikah!.. Pa da za takovi »zametak slavenskoga juga« imadu Hrvati drugo, van izrazah sažaljenja?! . .

A **milijuni Bugarah,** zar oni »drugčije misle spram tog zametka"? Čitajte njihovu, već napomenutu „Dunavsku Zoru« (od 10/22. lipnja o. g, dakle pisanu već poslie onog smradnog čina Topčiderskog); čitajte u njoj glavni članak, pa ćete tamo naći sliedeće ponosite rieči: »,.. Da, danas B'lgarin neželi, da postane budi Grkom, **budi Srbinom,** budi Rusom: **B'lgarin** se je rodio, **kao B'lgarin hoće da umre . .**" Čitajte, nadalje, kako u istom broju s negodovanjem pokazuju rodoljubivi Bugari na namiere Srbah, na njihovu tobožnju »Staru Srbiju« ; a osobito čitajte **očita nastojanja** srbske vlade, **da posrbi Bugare Maćedonije,** i koje se u tu svrhu podle „spletke" upotrebljuju (bezplatno razašiljanje knjigah i učiteljah **srbskih** medju Bugari!): a kad ćete uzčitati, kako je odgovorio bugarski narod na ta griešna nàstojanja: „da je spalio sve te knjige podkapajuće ga . .«: onda ćete moći prosuditi, kakovimi oči gledaju milijuni Bugarah na taj vaš »milovani zametak"!

A zar niste sàmi najkrasnije označili čuvstva Hrvatah bosanskih — a i opravdali jih, gledeć na držanje vašeg zametka spram njih! — kadno napisaste o njih ovo: da vole tursku vlàdu, nego da bi ikada podpali pod vladu »zametka vašega« ! . . Nijel' to jasno?

Dà, vi znate dobro, da tih „milijunah« neimade ako ne u glavi ono osam platjenikah onoga zametka. A **démenti,** kojega ste si morali dati glede one navieštene propasti Hrvatske: pokazuje jasno, da su se i najzavedeniji i najkratji umom začeli već zgražati nad ponorom, opaziv ga i oni, u koji se je mislilo hrvatski narod strmoglaviti!.. Ali badava je izpričanje riečih, spram svega dosadanjega râda: o njih bo će se, kao i ob onoj Pilata izreci, viečno tvrditi, jer su neizbrisive: **„Što pisah, pisah!"**

